

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΡΙΤΟΝ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ

1941 - 1942

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ο ΙΟΥΔΑΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ¹⁾

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν περὶ τοῦ Ἰούδα εἶναι, ὡς γνωστόν, πενιχραί, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κοινοῦ ταμείου ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐνέργειάν του διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὴν μεταμέλειαν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἀσάφεια ὅμως ὑπάρχει εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν προδοσίαν. Εἰς τί δηλαδὴ συνίστατο ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, διὰ νὰ ψευδομαρτυρήσῃ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ; Καὶ παραδίδεται μὲν, ὅτι ὁ Ἰούδας ἐχρησίμωσεν ὡς ὄδηγὸς εἰς τοὺς συλλαβόντας τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς «πορευόμενος, ὡς λέγει ὁ Λουκᾶς, κατὰ τὸ ὄρισμένον» δὲν ἐκρύπτετο· ὅθεν ἦτο εὐκολώτατον εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ πληροφορηθοῦν διὰ τῶν ὑπηρετῶν των τὸν τόπον τῆς νυκτερινῆς διαμονῆς τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἐνεργήσουν δι' αὐτῶν τὴν σύλληψιν Αὐτοῦ. Ἔπειτα καὶ τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα παρεκίνησαν τὸν Ἰούδαν εἰς τὴν πράξιν του, παραμένουν καὶ κατὰ τοὺς θεολόγους «κεκαλυμμένα διὰ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου» ²⁾. Καὶ εὐρέθησαν μὲν συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἀντρέγιεφ, ὁ Ράτι, ὁ Μαλωρύ, ὁ Σπῆρος Μελάς, ὁ Μιχ. Ἀκύλας, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν ν' ἀνασύρουν τὸν πέπλον αὐτὸν καὶ μὲ τὸ φῶς τῆς τέχνης των νὰ φωτίσουν τὸ μυστήριον, πὺν καλύπτει τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς προσπάθειάς αὐτάς τὸ αἶνιγμα δὲν λύεται καὶ μένει ἡ ἀπεχθὴς πράξις νὰ βαρύνῃ ἔσασι τὴν μνήμην τοῦ Ἰούδα, ὡς τοῦ ἀπαισίου προδότου.

Ἐδῶ θὰ ἐξετάσωμεν ποῖαι δοξασαίαι ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ λαῷ περὶ τοῦ Ἰούδα, ποῖαν μορφήν ἔλαβον αἱ περὶ τοῦ προδότου εἰδήσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἰδίᾳ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ.

¹⁾ Ἡ μελέτη αὕτη ἀπετέλεσε πρὸ ἐτῶν θέμα ὀμιλίας μου, γενομένης ἐν τῇ Ἐταιρείᾳ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν περιλήψει εἰς ἐπιφυλλίδας τῆς ἐφημ. «Καθημερινῆς» τῆς 8ης, 9ης καὶ 10ης Ἀπριλίου 1936.

²⁾ Π. Μπραταιώτης ἐν Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη λ. Ἰούδας. Πρβλ. καὶ J. Hastings, A Dictionary of the Bible λ. Judas, Enciclopedia italiana, ed. Inst. Treccani λ. Giuda Iscariota, πρὸς δὲ Ν(ικολαΐδην) εἰς «Ἐλεύθ. Βῆμα» 28 Ἀπριλ. 1937 καὶ Σπ. Μελάς εἰς «Ἀθην. Νέα» 10 Ἀπριλ. 1936.

Ὡς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν προσώπων τῶν Ἀγίων Γραφῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Ἰουδα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔπλασε ποικίλας παραδόσεις, ἀναφερομένας ὄχι μόνον εἰς τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ τὸν ὄλον αὐτοῦ βίον μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἔγινε μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως ἀπεσαφήνισε τελειῶς τὴν εἰκόνα τοῦ προδότου, συνέθεσε πλήρη ἱστορίαν, ἡ ὁποία ὁμως κάμνει τὸν Ἰουδαὺν αὐτὸ τοῦτο ἥρωα παραμυθιοῦ· παραμυθιοῦ πού δένεται μὲ τὸ ὄνομά του καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰ ὄρια τῆς παραδόσεως. Ἰδοὺ τὸ παραμῦθι, ὅπως τὸ ἐδημοσίευσεν ὁ μακαρίτης Κ. Ζησίου εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑβδομάς» τοῦ 1887, ἀρ. 10 σ. 6-7.

*Ἔ*Ήτον μιὰ φορὰ ἓνα ἀνδρόγυννο. Ἀφοῦ ἐπανδρεύθησαν καὶ ἔμεινεν ἡ γυναῖκα ἔγκυος, εἶδεν εἰς τὸ ὄνειρό της, ὅτι ἐγέννησε μιὰ φλόγα. Τὸ πρῶτ' ἐδιηγήθη εἰς τὸν ἄνδρα της τὸ ὄνειρό της· τότε εἶπεν ὁ ἄνδρας τῆς γυναικὸς του: ἄχ, καημένη γυναῖκα, τὸ παιδί ὅπου θὰ κάνης, θὰ γίνῃ διάβολος· ἀλλ' ἅμα τὸ γεννήσης, νὰ τὸ πάρουμε νὰ τὸ πετάξουμε.

Ἄμα ἐγέννησεν ἡ γυναῖκα του, ἐπῆρεν ὁ πατέρας τὸ παιδί καὶ τὸ ἐπῆγε ἐκεῖ ὅπου ἦτον ἓνα βουνό καὶ ἐκεῖ τὸ ἐπέταξε.

Ἐκεῖ κοντιὰ ἦτον ἓνας βοσκὸς καὶ ἔβοσκε γίδια, ἀλλὰ μιὰ γίδα, ἡ καλύτερη, ἐξέκοβε καὶ ἐπήγαινε καὶ ἐβύζαινε τὸ παιδί. Ὁ βοσκὸς ἔπιανε νὰ ἀρμέξῃ τὴν γίδα δὲν εἶχε γάλα. Ὑποψιάσθηκε μήπως τὴν ἀρμέγῃ ὁ πιστικὸς καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὸν παραφυλάξῃ.

Τὴν ἄλλην ἡμέρα βλέπει τὴν γίδα καὶ ξεκόβει, τὴν παίρνει ἀπὸ πίσω καὶ βλέπει νὰ γονατίζῃ, νὰ βυζαίνη τὸ παιδί. Τὸ παίρνει ἀμέσως καὶ τὸ φέρνει εἰς τὴν καλύβα του καὶ ἡ γίδα τὸν ἀκολουθοῦσε.

Βλέποντάς το ἡ γυναῖκά του τὸ παιδί τόσο ὁμορφο, τοῦ λέγει: ἄνδρα, ποῦ τὸ εὗρηκες αὐτὸ τὸ παιδί; — Τὸ εὗρηκα εἰς τὸ βουνό, ὅπου τὸ ἐβύζαινε ἡ γίδα. Τοῦ λέγει ἡ γυναῖκα: — Ἄνδρα, ἄς τὸ ἔχουμε εἰς τὴν καλύβα μας, νὰ τὸ μεγαλώσουμε, σὰν τὰ ἄλλα παιδιά μας.

Ὅταν ἔγινε ὀκτώ, δέκα χρονῶν, ἐβγήκε μιὰ μέρα ὁ βασιλεὺς περιοδεῖα. Περνοῦντας ἀπὸ τὴν καλύβα τοῦ βοσκοῦ, παραξενετότανε νὰ βλέπῃ τὰ παιδιά τοῦ βοσκοῦ ὅλα τὰ ἄλλα μαῦρα καὶ ἄσχημα καὶ αὐτὸ τόσο ὁμορφο. Ἐρωτᾷ τὸν βοσκὸν τὸ γιατί, καὶ τοῦ λέγει τὸ καὶ τό, πῶς τὸ εὗρηκε.

Ὁ βασιλεὺς ζητάει ἀπὸ τὸν βοσκὸν τὸ παιδί, γιατί αὐτὸς δὲν ἔκανε, καὶ τὸ φέρνει εἰς τὸ παλάτι.

Ὁ καθ'αυτοῦ πατέρας τοῦ παιδιοῦ εἶχε νοικιάσει τὸ βασιλικὸν περβόλι.

Ἀφοῦ τὸ παιδί ἔγινε εἴκοσι χρονῶν, ἐπήγαινε εἰς τὸ περβόλι καὶ ἀρχινοῦσε

καὶ ἔκοβε τὰ δένδρα καὶ ἄλλα κακὰ ἔκανε. Τοῦ ἔλεγεν ὁ περιβολάρχης, δηλαδὴ ὁ πατέρας του, τί σοῦ φταῖνε καὶ τὰ χαλῆς. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν τὰ ἄκουε ὁ νέος καὶ ἤλθαν εἰς λόγους καὶ ἀμέσως τραναίει τὸ σπαθὶ καὶ τὸν σκοτώνει.

Τότε τρέχει ἡ γυναῖκα τοῦ περιβολάρχη, δηλαδὴ ἡ μητέρα τοῦ φονιά, εἰς τὸν βασιλιᾶ: — Βασιλέα μου πολυχρονεμένη, τὸ παιδί, ὅπου ἔχεις, ἐσκότωσε τὸν ἄνδρα μου χωρὶς αἰτία, μόνον γιὰ τὸ εἶπε νὰ μὴν κόβῃ τὰ δένδρα.

Ἄμέσως ὁ βασιλιᾶς ἀπεκρίθη: — Ἀφοῦ ἐσκότωσε τὸν ἄνδρα σου, τότε πρέπει νὰ πάρῃς αὐτὸν ἄνδρα — ἔτσι ἦτον ὁ νόμος εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον. — Καὶ ἀμέσως ἐδιάταξε καὶ τοὺς ἐστεφάνωσαν.

Ἀφοῦ ἐστεφανώθηκαν καὶ ἔμεινε ἡ γυναῖκα ἔγκυος, μιὰ βραδεῖα ὁ ἄνδρας της, δηλαδὴ τὸ παιδί της, ἀρχίνησε νὰ λέγῃ τὴν ἱστορίαν του, πῶς τὸν ἐδρῆκε ὁ βοσκὸς πεταμένο ἀπὸ τοὺς γονέους του. Τότε λέγει ἡ μητέρα του ποῖος εἶναι καὶ τί εἶχε τὸν σκοτωμένο καὶ τί τὴν γυναῖκα του.

Καθὼς ἄκουσε αὐτὰ ὁ νέος, ἀμέσως ἔφυγε καὶ ἐπῆγε καὶ ἔγινε μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς τὸν ἐδέχθη καὶ τὸν ἔκανε κασαδόρο, δηλαδὴ ταμίαν, ἕως ὅτου ἤλθε ὁ καιρὸς ὅπου τὸν ἐπρόδωσε, γιὰ νὰ φανῇ σωστὸς Ἰουδᾶς Ἰσκαριώτης καὶ «ὀξαποδῶ».

Καὶ ὁ διηγούμενος ταῦτα, ἐπικαλούμενος τὴν ἀλεξίκακον δύναμιν τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας, σταυροκοπεῖται καὶ οἱ ἀπνευστὶ ἀκροασάμενοι αὐτοῦ μιμοῦνται αὐτὸν καὶ πτύουσι τρις εἰς τὸν κόλπον».

Ἄτυχῶς ὁ μακαρίτης Ζησίου δὲν ἀναφέρει παρὰ τίνος ἤκουσε τὴν διήγησιν αὐτὴν καὶ ποία ἡ πατρὶς τοῦ εἰπόντος. Ὅτι δ' ὅμως ἡ περὶ τοῦ Ἰουδα διήγησις εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραλλαγῶν, τὰς ὁποίας κατέγραψαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ δύο ἐξαιρετοὶ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας ἐρευνηταί, ἡ διδασκάλισσα Μαρία Λιουδάκη ἐν Κρήτῃ καὶ ὁ καθηγητὴς Κυριαῖκος Χατζηγιάννου ἐν Κύπρῳ. Ἴδου πρῶτον ἡ διήγησις, τὴν ὁποίαν ἡ Λιουδάκη ἤκουσε τὸ 1938 ἀπὸ τὸν γέροντα πατέρα της, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἐκ τοῦ χωρίου Λατισίδα Μεραμπέλλου καὶ εἶναι τελείως ἀγράμματος:

«Ὅτὸν ἦτονε ἀγαστρωμένη τὸν Ἰουδα ἡ μάνα ντου, ἐπῆγεν ὁ προφήτης Νάθας καὶ τὸ εἶπενε: Τὸ παιδί ἀπὸν δὰ κάμης, κερὰ μου, δὰ νὰ ναι ἀφτωμένος δαυλὸς νὰ κάψῃ τὸν κόσμον.

Αὐτῇ, νὰ τ' ἀκούσῃ, ἤδωκε ᾽ς τὰ μαλλιὰ τῆς¹⁾. Πάει καὶ λέει το τ' ἀντρούς

¹⁾ Ἦδωκε ᾽ς τὰ μαλλιὰ τῆς = ἄρχισε νὰ τρανᾷ τὰ μαλλιὰ της.

της: Ἔτσέ κ' ἔτσέ, κακομοίρη γέρο, καὶ τὸ παιδί πὺ δὰ κάμωμε, λέει, δὰ νὰ ἴναι ἀφτωμένος δαυλὸς νὰ κάψη τὸν κόσμο.

— Κὰ ¹⁾ εἶντα μοῦ λὲς ἐκειά, γυναῖκα;

— Κειονὰ πὺ σοῦ λέω, ἄντρα μου.

— Ἐ, δὲν ἔχει ἄλλο παρὰ νὰ τὸ πνίξωμε, μὸς ²⁾ καὶ τὸ κάμης.

Μὸς κ' ἐγέννησε κιόλας ἡ γυναῖκα, τὸ βάλανε σ' ἕναν κασελλάκι κ' ἐπήγανε καὶ τὸ ρίζανε ἔς τὴ θάλασσα. Μὰ ἡ θάλασσα τὸ βγαλε σ' ἕναν ξρημον τόπο καὶ τὸ βρήκανε δυὸ γαῖδουροβοσκοὶ ἀνοίγουν το καὶ θωροῦνε τὸ κοπέλλι μέσα. Οἱ γαϊδάρες εἶχανε γεννημένα καὶ τὸ βάλανε καὶ τὸ βύζανε μιὰ γαϊδάρα κ' ἐνεθρέφα ντο.

Σὰν ἐμεγάλωσε, καθίζουν καὶ τοῦ κάνουνε νάκλι ³⁾, πῶς καὶ πῶς τὸν εὐρήκανε καὶ πῶς τὸν ἐνεθρέφανε κι ἀπὸ ⁴⁾ τοῦ λένε:

— Ἐδὰ ἐμεγάλωσες, καλὰ σοῦ ἴναι μπλιὸ νὰ πά δουλέψης κιόλας.

Σκῶνεται ὁ ντεληκανῆς ⁵⁾ καὶ μισσεύγει καὶ ποῦ νὰ πάη, ποῦ νὰ μὴν πάη, πάει καὶ μπαίνει δοῦλος σι' ἀρχοντικὸ τοῦ κυροῦ ⁶⁾ ντου. Αὐτοὶ εἶχανε ὠστόσο καμωμένο ἄλλο κοπέλλι καὶ τὸ ἔχανε ἀνεθρεμμένο.

Μιὰν ἡμέρα ἔτσακωστήκανε τὰ δυὸ παιδιὰ καὶ σκοτῶνε ὁ Ἰούδας τ' ἀδερφάκι ντου. Σκῶνεται ντελόγο ⁷⁾ καὶ μισσεύγει καὶ πάει καὶ μπαίνει δοῦλος στοῦ βασιλιᾶ τὸ παλάτι.

Οἱ γονεοὶ, νὰ δοῦνε τὸ παιδί ντως σκοτωμένο, ἐρρίζανε τὰ τζάγκουρνά ντως κάτω ⁸⁾, μὰ εἶντὰ ἄθελα κάμουνε; Στὸ ὕστερο ἐπαρηγορηθήκανε.

Μιὰν ἡμέρα λέει ὁ κύρης του στὴ μάννα ντου:

— Κακομοίρα γυναῖκα, τὸ ἕνα μας παιδί ἐπετάξαμε, τὸ ἄλλο μᾶς τὸ σκοτώσε ὁ δοῦλος κ' ἐπομείναμε σὰν σβηστός λύχνος· δὲν ἔρχεσαι νὰ δώσωμε τῶν ἀμμαδιῶ μας; Εἶντα δὰ κάθομέστανε μπλιὸ ἐπαὲ ⁹⁾ νὰ κάνωμε;

Σκῶνουνται κιόλας καὶ μισσεύγουνε καὶ πᾶνε καὶ μπαίνουνε περβολάρηδες σ' ἕνα μπαξέ κ' ἐκαλλιτεύγανε ¹⁰⁾ βιολαρῆς κ' ἐζούσανε.

Μιὰν κοπανιά ¹¹⁾ λέει ὁ βασιλιᾶς στὸ δοῦλό ντου:

— Νὰ πᾶς, μωρέ, νὰ μοῦ φέρης ἕνα μάτσο ῥόδα καὶ μοῦ χρειάζονται. Σκῶνεται ὁ Ἰούδας καὶ ποῦ νὰ πάη, ποῦ νὰ μὴν πάη, πάει στὸ περιβόλι πὺν

¹⁾ κά, καλέ.

²⁾ κάνω νάκλι, πληροφορῶ.

³⁾ ντεληκανῆς, νέος ἀνύπαντρος, ἔφηβος.

⁷⁾ ντελόγο, ἀμέσως.

⁸⁾ ἐρρίζανε τὰ τζάγκουρνά ντως κάτω, (τζαγκουρνίζω = τζουγ-γραινίζω, ἀμύσσω) = ἐξέσχισαν τὸ πρόσωπόν των.

¹⁰⁾ καλλιτεύγω, καλλιερῶ.

³⁾ μὸς καί, εὐθύς ὡς, μόλις.

⁴⁾ ἀπὸ, ἔπειτα, μετὰ ταῦτα.

⁶⁾ πῶρης, πατέρας.

⁹⁾ ἐπαὲ, ἐπαδὰ, ἐδῶ.

¹¹⁾ μιὰν κοπανιά, αἴφνης.

δούλευγεν ὁ κύρης του. Μπαίνει μέσα, φωνιάζει στὸν περβολάρη ἀπάνω, φωνιάζει του κάτω, ὁ περβολάρης δὲν ἐφάνηκε. Πιάνει κι αὐτὸς κ' ἐμάζωνε ἀμοναχὸς του τὰ ρόδα. Ὅτὸν ἤθελα μισοῦσαι μπλιό, νὰ τὸν περβολάρη καὶ φτάνει καὶ βάνει ὀμπρὸς του τὸν Ἰούδα, ἀπὸν μάζωνε τὰ ρόδα. Αὐτὸς μανίζει¹⁾ καὶ σκοιώνει τὸν κύρη ντου καὶ πάει καὶ λέει το στοὺ βασιλιῶ.

— Ἐτσὲ κ' εἰσὲ κ' ἐμαλώσαμε μὲ τὸν περβολάρη καὶ τὸν ἐσκοτώσα.

— Μωρὲ σκύλε, εἰντά²⁾ καμες; Νὰ πάρης ἐδὰ³⁾ γυναῖκα σου τὴ γυναῖκα ντου. Πάει καὶ παίρνει τὴ μάννα ντου γυναῖκα.

Μιὰν κοπανιὰ ἐκάθοντανε κ' ἐκουβεδιάζανε μάννα καὶ γιὸς καὶ τότε ρωτᾷ :

— Ἀπὸ ποῦ ὄσαι καὶ πῶς εὐρέθηκες ἐπαδά;

— Ἐγὼ δὲ γατέχω³⁾ ποιοὶ ἦσαν οἱ γονεοὶ μου. Ἐμένα μὲ εὐρήκανε γαῖδουροβοσκοὶ μέσα σ' ἓνα κασελλάκι καὶ μ' ἐνεθρέψανε. Καὶ λέει τὸς ὄλη του τὴν ἱστορία.

— Σκύλε, καὶ γιὸς μου εἶσαι κ' ἐκολαστήκαμε, ἀπὸν γενήκαμε κι ἀντρούνο. Νὰ φύγης, νὰ πᾶς ν' ἀκλουθᾶς ἐκειούνογε τ' ἀθρώπου, ποὺ λένε πῶς σώνει τὸ ἀμαρτωλούς.

Καὶ φεύγει καὶ πάει καὶ γίνεται μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ⁴⁾.

Ἡ κυπριακὴ παραλλαγή προέρχεται ἐκ Μακροσύκας τῆς Ἀμμοχώστου καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζηγιωάννου εἰς τὰ Κυπριακὰ Χρονικά, τ. Θ' 1933 σ. 291 κέ. ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς :

«Ὁ Ἰούδας, τὸν τζαιροῦ π' ἀγγαιοτρώθην ἢ μάνα του, εἶεν⁵⁾ εἰς τ' ὄρομάν της, πῶς ὅτι τὸ παιδίμ, ποὺ ν' νὰ γεννηθῆ, ἐν νὰ κάμη πολλὰ κακὰ εἰς τὸ ἔχνος τους. Ἐπῆεν τζαὶ τούτη στοὺ βασιλέαν τζ' εἶπεν του τὴν ἱστορίαν. Ὁ βασιλέας ἐπρόσταξεν, ἀμαγ γεννηθῆ, νὰ τὸ σκοτώσῃ. Ἀμαν τζ' ἐγεννήθη ὁ Ἰούδας, ἢ μάνα του ἐλυπήθην τον τζι' ἀντὶς νὰ τὸν - - σκοτώσῃ, ἐπίσσωσεν ἕναγ καλάθιν τζ' ἐπέταξέν τομ μέσ' στοὺ ποταμόν, νὰ πεθάνῃ μονιχόν του. Ἦταν κάτι βοσ'σόι, εἶαν τὸ καλάθιν, ἐπῆγ κοντά του, ἀκούουγ κλαίει μωρόν. Ἀνοιξαν τζ' ἐπικίσαν τὸ μωροῦμ ποὺ μέσα, λαλοῦσ σου, νὰ τὸ νιώσουνμεν⁶⁾ τζαὶ φήνονμεν το νὰ μᾶς βοηθᾷ στοὺ κουπάιν⁷⁾. Ἐπῆραν το τζ' εἰαῖζαν το γάλαμ ποὺ τὴν αἰγίαν - ποὺ τὸ καταραμένοχ χτηνόν. - Ἀγάπησέν το ἢ αἰγία τζ' ἐβύζαννέν το. Ἀμαν τζ' ἐνήν

¹⁾ μανίζω, ὀργίζομαι.

²⁾ ἐδὰ, τώρα.

³⁾ γατέχω, κατέχω, γνωρίζω.

⁴⁾ Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἀριθ. χειρ. 1162 Β', σελ. 41 - 44. Ἐφεξῆς ἢ συλλογὴ τοῦ Λαογραφ. Ἀρχεῖου δηλοῦται διὰ ΛΑ. ⁵⁾ εἶε, εἶαν = εἶδε, εἶδαν.

⁶⁾ νιώνω, πιθ. ἔτ. τύπος τοῦ ἀναγιώννω, ἀνατρέφω, μεγαλώνω· βλ. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Β' 414 καὶ Ἰστ. Λεξικόν λ. ἀναγιών-νω. ⁷⁾ κουπάιν, κοπάδι, ποίμνιον.

εφτά γρονῶμ πού σεν νά τούς βοηθᾷ ἄλλιον, ἐπιτερίζεφεν¹⁾. "Οἱ πονεῖ τον τὸ πόν του, ὄϊ²⁾ πονεῖ τὸ σέρν του, μὲ δουλειὰν τούς ἔκαμνεμ μὲ τίποτε. Ἐσκεφτήκαν τζαῖ τζεῖνοι νά τὸμ πάρουν τοῦ βασιλέα. Ἐπῆραν τον τοῦ βασιλέα τζ' ἔφηκέν τον τζαῖ τζεῖνος μισταρκόν του. Μιὰν ἡμέραν λαλεῖ τον ἡ βασιλοπούλλα: «Πήγαινε ρέ, φέρε ἄλλια ἄθθη». Ἐπῆεν τζαῖ τοῦτος μέσ' σιὸ περβόλιν τοῦ παλαδκιού τζ' ἀρκίνησεν νά κόβκη ἀντίς τούς ἀθθούς, κλώνους δλάκερους. "Α, μέσ' σιὸ περβόλιν τοῦτον, ἐξήχασα νά σᾶς πῶ, ἦταν ὁ τζύρης τοῦ Ἰούδα μὲ τῆμ μάναν του. Γιατὶ ἐδυστυχήσαν, ἐσκοτίωσέν τους τζ' ἔναγ γνιὸμ μέσ' τ' ὄρος ὁ ἴδιος ὁ Ἰούδας τζ' ἔτσι τζαῖ τοῦτοι ἦσαν τζ' ἐπαρακαλέσαν τὸβ βασιλέαν νά τούς δώση τίποτε ζήσην τζ' ἔδωκέν τους τζεῖν³⁾ τὸ περβόλιν νά τὸ σάζουν τζαῖ νά πκιάνουν τὰ μαξούλια⁴⁾ του. Αἶ, ὅσσον τζ' εἶεν τον ὁ τζύρης του – τωρὰ μὲ ὁ ἕνας ξέρει πὼς ἔγ' γνιός του, μὲ ὁ ἄλλος πὼς ἔν τζύρης του – «Ρέ», λαλεῖ του, «γιατὶ κόβκεις τούς κλώνους; ἐγὼν κάμνω τόσογ κόπον τζαῖ νά ὄρκεσαι νά μοῦ κατακόβκης τὰ δεντρά;» Ἐπολογήθην τζαῖ τζεῖνος μ' ἕνασ στόμαν⁴⁾: «Εἶπεμ μου ἡ τζυρά μου ἡ βασιλοπούλλα». Τωρὰ ἔν ἡ ὀκνιά του πού του τὰ ἔκαμνεν ὀξά⁵⁾ ἔμ πὸν τοῦ εἶπεν ἡ τζυρά του. Πάλε ἄλλην ἡμέραμ πάλ' ἐπῆεν, εἶεν τον ἡ μάνα του, εἶπεν το τ' ἀντρός της, ἔρκεται: «Εἶντα κόβκεις, ρέ, πάλε τούς κλώνους; – "Α, λαλεῖ του, μὲμ πῆς ἄλλοι λόογ, γιατί σκοτώννω σε τζ' ἐσέenan, ὅπως ἐσκοτίωσ' ἄλλῶναμ μέσ' τ' ὄρος», θέλει νά πῆ τὸν ἀρφόν⁶⁾ του. Ἐπκιαστήκαν, ἐσκοτίωσεν τζαῖ τὸν τζύρην του. "Η μάνα του κλάματα, σκοτωμούς! "Ακουσεν ἡ βασιλίσοα, εἶπεν το τοῦ βασιλέα. «Ρέ, λαλεῖ του ὁ βασιλέας, γῆ νά ὀρμαστῆς⁷⁾ τῆγ γεναιῖκαν τούτην νά μὲγ κλαίη γῆ ἔν νά σὲ ποιζεφαλίσω». Ἀρμάστην την. Πασαίνει μιὰν ἡμέραν ἔσσω ὁ Ἰούδας, κρώννεται⁸⁾, ἀκούει της τζαῖ νεκαλιέται⁹⁾ τζαῖ λαλεῖ οὐλλα τὰ βάσανά της. Ἐξάννοιξέν¹⁰⁾ τῆγ – γιατί εἶπαν τον τὴν ἱστορίαν οἱ βοσσόι, πὼς ἦταμ μέσ' σιὸ καλάθιν τὸ πισσωμένον – τζ' ἐκατάλαβεν ὅτι πὼς ἦταν τοῦτος τζ' ἐσκοτίωσεν τζαῖ τὸν ἀρφόν του, τζαῖ τὸν τζύρην του τζ' ἀρμάστην τῆμ μάναν του. Πὸν τζαχαμαῖ ἐχωρίσασιν τζ' ἐπῆεν τζ' ἠῦρεν τὸχ Χριστόν. "Ο Χριστός τζ' ἐδέχτην τον, ἦτον γιατί ὁ Ἰούδας ἦταφ φιλάργκυρος τζ' εἶσεν νά τὸμ προώση. Κανένας ἄλλος ἔν τζ' ἐπρόωνέν τον».

1) τερεπιζεύκω = γίνομαι τερεπίζης (terhijessiz), ἀνάγωγος, ἀτακτος, κακός.

2) ὄϊ... ὄϊ... = τὴ μιὰ φορά, τὴν ἄλλη φορά. ³⁾ μαξούλιν, προῖον.

4) μ' ἕνασ στόμαν = μὲ μιὰν αὐθάδεια, μ' ἕνα ἐγωϊσμό.

5) ὀξά, ἦ. ⁶⁾ ἀρφός, ἀδερφός. ⁷⁾ ὀρμάζω, ἀρμάζω, νυμφεύω.

8) κρώννεται καὶ ἀκρώννομαι, ἀκρωῶμαι, μετὰ προσοχῆς ἀκούω.

9) νεκαλιεῖμαι, ἀνακαλιεῖμαι, ὀδύρομαι, θρηνώ, μοιρολογῶ.

10) ξαννοῖω καὶ ἐξαννοῖω, ἀνοίγω, κοιν. ἐρωτῶ νά μάθω τι παρὰ τίνος.

Είναι φανερόν, ὅτι εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας ὑπόκειται ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος ἢ καλύτερα τὸ παραμῦθι, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους συνεδέθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Οἰδίποδος καὶ μὲ ὠρισμένους τόπους τῆς Ἑλλάδος, εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα. Ὅτι δ' ἡ σύνδεσις μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι ἀρχαίως παλαιά, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ περὶ αὐτοῦ μῦθος εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος παρὰ πλείστοις λαοῖς. Καὶ πρῶτον ὁ περὶ Ἰούδα μῦθος εὐρίσκεται ἐν τῇ *Legenda aurea* (κεφ. 45), ἡ ὁποία ἐγράφη μὲν λατινιστὶ τὸν 13^{ον} αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου de Voragine, ἀλλ' ἀνάγεται εἰς παλαιότερον πρότυπον ἤτοι εἰς ἀπόκρυφόν τινα ἱστορίαν, ὡς συνάγεται ἐκ δύο αὐτῆς χωρίων, ἑνὸς ἐν ἀρχῇ: *legitur in quadam historia, licet apocrypha* καὶ ἑτέρου ἐν τέλει: *hucusque in praedicta historia apocrypha legitur*.

Τὸ περιεχόμενον τῆς *Legenda aurea* εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἔζη ὁ Ρουβὲν Συμεών. Ἡ σύζυγός του Κυμβορέα (Cyborea) ὠνειρεύθη, ὅτι ἔτεκεν υἱόν, ὅστις ἔμελλε ν' ἀποβῆ ὀλέθριος εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Ἐξυπνᾷ καὶ διηγεῖται τὸ ὄνειρον εἰς τὸν ἄνδρα της, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ τὴν καθησυχάσῃ λέγων, ὅτι ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Ἀλλὰ δὲν ἀργεῖ αὕτη νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἔμεινεν ἔγκυος ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἐκείνης, καὶ ἀρχίζει ν' ἀνησυχῇ, καθὼς καὶ ὁ σύζυγός της. Μόλις ἐγεννήθη τὸ παιδίον, μὴ θέλοντες νὰ τὸ φονεύσουν, τὸ θέτουν ἐντὸς κιβωτιοῦ καὶ τὸ ρίπτουν εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, τὰ ὁποῖα τὸ μεταφέρουν εἰς τὴν νῆσον Iscarioth. Ἐκεῖ περισυλλέγεται ἀπὸ τὴν βασίλισσαν τῆς νήσου, ἡ ὁποία, περίλυπος διότι στερεῖται κληρονόμου, τὸ υἱοθετεῖ, προσποιεῖται ἔγκυμοσύνην καὶ κατοπιν ἀνακοινῶνει εἰς τὸν λαόν της, ὅτι ἀπέκτησεν υἱόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αὕτη ἐγκυμονεῖ πραγματικῶς καὶ φέρει εἰς τὸν κόσμον ἄρρεν τέκνον. Ἀφοῦ καὶ οἱ δύο ἐμεγάλωσαν, ὁ Ἰούδας — ἡ βασίλισσα τοῦ εἶχε δώσει τὸ ὄνομα αὐτό, διότι ἡ θάλασσα τὸν εἶχε φέρει ἀπὸ τὴν Ἰουδαίαν, πού ἔκειτο ἀπέναντι τῆς νήσου Iscarioth — ὁ Ἰούδας ἐφέρετο κακῶς πρὸς τὸν νομιζόμενον ἀδελφόν του, ὥστε ἡ βασίλισσα ἠναγκάσθη νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ, ὅτι εἶναι ἕνος «βρετὸς». Αὐτὸς τόσον ἐξωργίσθη ἀπὸ αὐτό, ὥστε καιροφυλακτήσας φονεύει τὸν υἱὸν τῆς βασίλισσης καὶ φεύγει εὐθὺς διὰ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ ἐπέτυχεν ν' ἀρέσῃ εἰς τὸν κυβερνήτην τῆς Ἰουδαίας, τὸν Πιλάτον, ὁ ὁποῖος τὸν διώρισεν ἀυλάρχην του. Μίαν ἡμέραν ὁ Πιλάτος, βλέπων ἐκ τοῦ παραθύρου τὸν ἀπέναντι κήπον, κατελήφθη ἀπὸ ἀκατανίκητον ἐπιθυμίαν νὰ φάγῃ ἀπὸ τὰ μῆλα, πού εὐρίσκοντο εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰούδας προθυμοποιεῖται νὰ τοῦ φέρῃ. Εἰς γέρον, ἰδιοκτήτης τοῦ κήπου, θέλει νὰ τὸν ἐμποδίσῃ· ἐκεῖνος μὲ μίαν πέτραν τὸν κτυπᾷ καὶ τὸν φονεύει. Κανεὶς δὲν ὑποπτεύεται, ὅτι συνέβη ἔγκλημα, καὶ ὁ Πιλάτος δικαίω-
ματι κυριαρχικῶ διαθέτει ὑπὲρ τοῦ Ἰούδα τὰ κτήματα καὶ τὴν χήραν αὐτῆν, ἡ

ὅποια δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ Κυμβορέα. Ἔτσι ὁ Ἰούδας ἔχει φονεύσει τὸν πατέρα του καὶ νυμφευθῆ τὴν μητέρα του. Μίαν ἡμέραν, ποὺ ἡ ἴδια ἀνεστέναξε, ὁ Ἰούδας τὴν ἠρώτησε τί ἔχει. «Δυστυχία μου, ἐφώναζεν ἐκείνη, τὸ παιδί μου τὸ ἔπνιξα, ὁ ἄνδρας μου ἐσκοτώθηκε, καὶ μέσα στη συμφορά μου ὁ Πιλάτος με ὑπάνδρευσε, χωρὶς νὰ θέλω». Ὁ Ἰούδας ἀρχίζει νὰ σκέπτεται καὶ μετ' ὀλίγον, μετὰ νέας ἐρωτήσεις, πείθεται διὰ τὴν θλιβερὰν ἀλήθειαν. Βασανιζόμενος ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως καὶ θέλων νὰ παρηγορήσῃ τὴν μητέρα του, πηγαίνει καὶ ρίπτεται εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁμολογεῖ τὰ ἐγκλήματά του καὶ γίνεται μαθητὴς του καὶ ταμίης. Ἡ συνέχεια συμφωνεῖ μετὰ τὴν διήγησιν τῶν εὐαγγελίων¹⁾.

Ἡ *Legenda aurea*, ὡς γνωστόν, μετεφράσθη ἔνωρις εἰς τὴν ἰταλικήν, διεσκευάσθη δὲ ποιητικῶς εἰς τὴν γαλλικήν, ἀγγλικήν, σουηδικήν, καταλονικήν, ἰσπανικήν, ἰταλικήν, γερμανικήν, τσεχικήν καὶ ρωσικὴν γλῶσσαν καὶ παρενεβλήθη ὡς ἐπεισόδιον εἰς τὸ Μυστήριον τῶν Παθῶν τοῦ Jehan Michel (15 αἰ.) καὶ τοῦ Arnoul Gréban (16 αἰ.)²⁾ κλπ.

Ὁ Gaston Paris, ὅστις ἠρεύνησε τὴν διήγησιν ταύτην³⁾, θεωρεῖ τὸ ὄνομα Cyborea ὡς παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος Serphorah καὶ ἀναζητεῖ τὴν πηγὴν αὐτῆς εἰς ἀνατολικόν, καὶ μάλιστα συριακὸν ἢ ἰουδαιοχριστιανικὸν κείμενον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τοῦ κειμένου μαρτυρεῖται ἄγνοια τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης, ἀφοῦ ἡ Iscarioth ἐκλαμβάνεται ὡς νῆσος, κειμένη ἀπέναντι τῆς Ἰουδαίας, διὰ τοῦτο νομίζει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ κατ'ὄψει μακρὰν τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας διαδραματίζονται τὰ γεγονότα. Ἐκ τούτου συνάγει, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη συνετάχθη ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ τινος χριστιανοῦ ἐξ Ἰουδαίων, ὅστις ἐγνώριζε τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰδίποδος καὶ τὴν προσήρμοσεν εἰς τὸν Ἰούδαν. Τὴν γνώμην δ' αὐτοῦ δέχεται ὁ Constans⁴⁾· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐγνώριζεν ἑλληνικὰς παραλλαγὰς τῆς περὶ Ἰούδα διηγήσεως.

Ἡδη εἰς τὸν Ν. Γ. Πολίτην ἦσαν γνωστὰ τρία χειρόγραφα ἀθωνικῶν βιβλιοθηκῶν, τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ τῆς τοῦ Διονυσίου, περιέχοντα βυζαντινὰ σύναξάρια τοῦ Ἰούδα⁵⁾. Ἐκ τούτων ὁ Πολίτης συνεπέρανεν, ὅτι οὐ μόνον

¹⁾ *Legenda aurea*, ἔκδ. Benz, 1925. Βλ. καὶ *L. Constans*, *La Légende d'Oedipe*, étudiée dans l'antiquité, au moyen âge et dans les temps modernes. Paris 1881, σελ. 95 κέ. καὶ *Höfer* ἐν *Roschers Myth. Lexikon* III σ. 745.

²⁾ *L. Constans*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 95 καὶ 98 κέ.

³⁾ *Revue critique*, 1870, I 413.

⁴⁾ *L. Constans*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 103.

⁵⁾ Σπ. Λάμπρον, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, ἐν Κανταβρυγιά τῆς Ἀγγλίας 1895 - 1900, ἀρ. 3666, 38. 3794, 27 καὶ 4616, 4

αί πολυπληθείς παρὰ τοῖς Κόπταις, τοῖς Κούρδοις καὶ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης παραλλαγαὶ προῆλθον ἐκ βυζαντινοῦ τινος προτύπου καὶ ὅτι ὁ Jacobus de Voragine ἐν τῇ *Legenda aurea* εἶχεν ὡς πηγὴν παλαιότερόν τι κείμενον¹⁾. Λαβὼν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ Α. Σιγάλα ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἑνὸς τῶν συναξαρίων τούτων, τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ κώδικι 260 τῆς Μονῆς Διονυσίου, ὡς καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ κώδ. 496 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, γενόμενον τῇ παρακλήσει μου ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Γ. Κόλλια, ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον περιέχεται καὶ εἰς τὸν ἕτερον, ὑπ' ἀριθ. 132, κώδικα τῆς Μονῆς Διονυσίου. Καὶ τέταρτον δὲ χειρόγραφον, περιέχον τὸ αὐτὸ κείμενον, ἀνεῦρον ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου²⁾, τὸ ὁποῖον τῇ παρακλήσει μου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Παρθενίου Κιρμίτση ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀπόστολος Βαρνάβας»³⁾.

Ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Διονυσίου, ἀρχιμανδρῆτης Γαβριήλ, εἰς δν ὀφείλω τὸ ἀποσταλὲν ἀντίγραφον, μοὶ παρέσχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι «τὸ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου χειρόγραφον εἶναι ἐκδεδομένον τύποις ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἔτους 1797 παρὰ Μάρκῳ Πούλιῳ, ἐπιγραφόμενον «*Συναξάριον εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, συγγραφέντα ὑπὸ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, οἷς προσετέθησαν καὶ τρεῖς λόγοι τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*». Δυστυχῶς τὴν ἔκδοσιν ταύτην δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω εἰς τὰς ἐνταῦθα βιβλιοθήκας, εἰς δὲ τὰς βενετικὰς ἐκδόσεις τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἐν αἷς ἐπίσης περιέχονται «εὐτάκτως διανεμημένα» τὰ συναξάρια τοῦ Ξανθοπούλου⁴⁾, τὸ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου συναξάριον δὲν περιλαμβάνεται⁵⁾. Ὅσον ὅμως ἠδυνήθην νὰ κρίνω ἐκ τῆς παραφράσεως τῶν συναξαρίων τούτων, τῆς γενομένης ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου καὶ ἀνατυπωθείσης ὑπὸ τοῦ Κ. Δουκάκη⁶⁾, ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διήγησις, ἡ περιεχομένη ἐν

¹⁾ Λαογραφία, τ. Α' 1909 σ. 107.

²⁾ Χ. Παπαϊωάννου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ἐν Ἑλετ. Φιλ. Συλλ. Παρνασσῶ ἔτ. Θ' (1906) σ. 95 ἀφ. κώδ. 15 γ' σ. 197-217.

³⁾ Ἀπόστολος Βαρνάβας, Μηνιαῖον Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν ἐκδιδ. προνοία τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, ἔτ. Ζ', 1935, σελ. 47-55.

⁴⁾ Παπαδοπούλου Κεραμέως, Νικηφόρος Καλλίστος Ξανθόπουλος ἐν *Byz. Zeit.* XI, 38-49.

⁵⁾ Ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν ὑπάρχει ἔκδοσις τοῦ Τριωδίου γενομένη «Ἐνετίησι παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἔξ Ἰωαννίναν, ἀχπγ'».

⁶⁾ Μέγας Συναξαριστῆς πασῶν τῶν κινητῶν ἑορτῶν τοῦ Τριωδίου ἦτοι Ἅγιος τοῦ νοητοῦ Παραδείσου ὑπὸ Κ. Δουκάκη, ἐν Ἀθήναις 1896, σελ. 238-241. Πρβλ. τὰς νεοελλην. μεταφράσεις τῶν συναξαρίων ὑπὸ Ματθαίου Κιγάλα καὶ Μαξίμου Μαργουνοῦ.

τοῖς Συναξαρίοις τούτοις, οὐδόλως διαφέρει τῆς παραδιδομένης ἐν τοῖς εἰρημέ-
νοις χειρογράφοις, παρεμβάλλεται δ' ὅλως ἀτέχνως εἰς λόγον ἀποδιδόμενον εἰς
Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον «εἰς τὸν Δεῖπνον τὸν μυστικόν», ἀλλ' ἔχει προφανῶς
δημώδη ἢ ἀπόκρυφον τὴν προέλευσιν. Διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐκδόσεων τῶν Συν-
αξαρίων τούτων παρέχω τὸ κείμενον τῆς περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διηγήσεως εἰς
τὸ τέλος τῆς παρουσίας μελέτης ἐπὶ τῇ βίσει τοῦ κώδ. 260 τῆς μονῆς Διονυσίου
τοῦ Ἀθωνοῦ καὶ τοῦ κώδ. 15 τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κύπρου¹⁾.

Τὴν ἴδιαν διήγησιν εὐρίσκομεν καὶ εἰς κρητικὸν ποίημα τῶν ἀρχῶν τοῦ
17^{ου} αἰῶνος, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς κώδικα τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης
(cl. XI, cod. 19 φ. 224α - 336β) καὶ εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτον. Ἐπιγράφεται *Πα-
λαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη*, ἀλλ' εἶναι κατ' οὐσίαν εἰς ἄκρητικὴν εἰς τὸν ἀκόρεστον
Ἄδην. Ἐν ἀρχῇ ὁ Χάρος παρουσιάζεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὀδηγεῖ εἰς
τὸν ἄδην, ἐκεῖ δὲ τοῦ δεικνύει «τὰ κοριθρία καὶ τὰς κόλασας», ποὺ ὑποφέρουν
οἱ ἁμαρτωλοί. Ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν τῶν πρωτοπλάστων λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ Χά-
ρος ἐκθέτει τὰ τῆς πτώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως διὰ τῆς ἐνανθρωπή-
σεως τοῦ Σωτῆρος²⁾. Ἐκεῖ παρεμβάλλονται καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἡ ἐξῆς διήγησις
περὶ τοῦ Ἰούδα:

Ὁ Ἰούδας ὁ παράνομος, τοῦ Ἰησοῦ προδότης, (φ. 285β)

ἀπὸ τοῦ πάντα ἔς τὸ κακὸ ἐξύστερις καὶ πρῶτις,
ὁ κύρης του ἤκουγε Ρουβέμ, ἡ μάννα του Κιμβουρέα,
καὶ ἐστέκανε καὶ οἱ δύο τῶνε σ' ἐκείνη τὴ μερέα.

Ἀπείις ἐγαστριώθηκε ἡ μάννα του τοῦ Ἰούδα, 5
εἶδε καὶ ἐγέννησε δαυλὸ μὲ τὴ μεγάλη κούδα³⁾.

Ἡ κούδα ἐτσούριζε⁴⁾ φωτιά, τὸ σπῆτι ἐκεντήθη⁵⁾,
τ' ὄνειρο, τὸ ἄδε, τοῦ Ρουβέμ, τοῦ ἄντρα τῆ, ἐδηγήθη.

Λέγει ὁ Ρουβέμ, τ' ὄνειρο αὐτό, τὸ ἄδες, Κιμβουριά μου,

3 Rubem - Cimburea.

¹⁾ Ἀτυχῶς αἱ φωτογραφικαὶ πλάκες, αἱ ληφθεῖσαι τῇ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ Α. Σι-
γάλα ἐκ τοῦ κώδικος 496 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, κατεστράφησαν ἔνεκα πλημμελοῦς συσκευα-
σίας κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν, νέας δὲ δὲν ἠδυνήθησαν ἔνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυσχερειῶν
νὰ προμηθευθῶ.

²⁾ Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι γραμμένον μὲ γράμματα Ἰταλικά, περίληψιν δ' αὐτοῦ ἔδωκα
ἐν τῷ Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος 1930 σ. 509 - 521.

³⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μαρίας Λιουδάκη κούδα λέγεται εἰς τὴν Κρήτην ἡ οὐρά τοῦ
φουστάνιου καὶ τὰ κοριθιάκια κάμνουν κοῦκλες ἀπὸ ἓνα ξύλο, ποὺ τὸ γνύνουν φουστάνι μακρῷ.

⁴⁾ τσουρίζω φωτιά, πετῶ, βγάζω φωτιά.

⁵⁾ κεντῶ, μεταβ. καὶ ἀμετ. καίω, καίομαι, πιάνω φωτιά.

- αυτόνο ἔναι δαιμόνιο, γὰ τὸ κατέχης, γριά μου. 10
 Αὐτὸ τὸ τέκνο, τὸ βαστῆς, ἀπείτις τὸ γεννήσης,
 ν' ἀναθραφῆ μὴ βουληθῆς, μὰ γὰ τὸ καταλύσης¹⁾, |
 γιὰτὶ ἀπ' αὐτόνο, σὰ θωροῦ, τὸ σπῖτι μας χαλάται. (φ. 286α)
 Τότες οἱ μέρες ἤλθασι καὶ τὸ Γιουῦδι γεννᾶται.
 Ἐπείτις ἐγεννήθηκε, κιβοῦρι ἐπισσῶσα, 15
 τὸ τέκνο μέσα ἐβάλασι κ' ἐροῖξα ντο στή φόσσα²⁾.
 Ἦτο φουρτούνα καὶ σκληριά³⁾, πολλή βροντή καὶ ἀντάρα,
 καὶ τὸ κιβοῦρι ἤροξε ἕς μιὰ χώρα, λέ ντη Σκάρρα.
 Ἐ τὸ περιβόλι ἔδωκε, ἀθροῦποι εὐρήκασι ντο
 κ' εἰς τ' ἀφεντός τὸ ἴηγασι καὶ αὐτοῦ ἐποστείλασι ντο. 20
 Ἀφέντης ἐξεκούρφωσε κ' ἤνοιξε τὸ κιβοῦρι,
 κ' ἤρε τὸ τέκνο μοναχό, πού ἴτον ἀπόσω ποῦρι⁴⁾.
 Ἐκραξε τὴ γυναῖκα ντου, γιὰ γὰ τὸ ἴδη κ' ἐκεῖνη,
 γιὰτὶ παιδί δὲν ἔκαμνε ποτέ του μετὰ κείνη.
 Καλὴ καρδιά ἐκάμασι, εἴπασι ἕς τὴ βουλή ντως, 25
 αὐτόνο ν' ἀναθρέψουσι, γὰ τὸ ἴχου ὀγιά παιδί ντως.
 Λοιπὸν ἐσυστήκασι, αὐτόνο ἐπήρασι ντο,
 κὶ ὡς τέκνο ντως ἀκαρδιακὸ ἔτσι ἀναθρέψασί ντο.
 Ἦτονε ὁ Ἰούδας ἕς τὰ χρουσά καὶ εἰς τ' ἀργυρὰ ἐμπασμένος,
 μεταξωτὰ καὶ σάμιτα⁵⁾ εἶν' κωλοπαντισμένος. 30
 Μέσα σ' ἐτοῦτο ἡ ρήγισσα νῆκαμε κοπελλάκι,
 ἴδια δικό τση καρδιακὸ καὶ ἀσερνικὸ παιδάκι.
 Ἀπείτι τὸ τέκνο ἔκαμε, περίσσα ἐγάπησέ ντο
 καὶ μὲ τὸ Ἰούδα τὸ ληστή ὀμάδι ἐνέθρεφέ ντο.
 Ὁ Ἰούδας ὁ παράνομος εἰς τὸ παιδί ζηλεύγει, 35
 καὶ οἶκτι καὶ σκοτώνει το καὶ ἀποὺ τὴ χώρα φεύγει.
 Ἦρθε εἰς τὴν πατριδα ντου, ἀνέγνωρος τοῦ τόπου⁶⁾,
 τέγγη οὐδὲ ἐκάτεχε οὐδὲ δουλειὰ τοῦ κόπου.
 Ἦτον ὁ κλέφτης θεριακός⁷⁾ κ' ἤδειχνε γὰ προκόπη,

16 *che ricado*20 *chí stafedos*29 *ghussa*, ἔγρ. χρουσά.

1) καταλύω καὶ καταλῶ, φθείρω, ἀφανίζω.

2) φόσσα, τάφος φρουρίου.

3) σκληριά, σκληρότης, κακοκαιρία.

4) ποῦρι, βεβαίως, τῷ ὄντι.

5) σάμιτα, πιδ. δαμασκηνά· βλ. Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντίου Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλην. διαλέκτου, ἔκδ. 2, Ἀθ. 1857 σ. 477 λ. Σάμι = Δαμασκός.

6) ἀνέγνωρος, μὲ ἐνεργ. ση-

μασίαν, ὁ μὴ γνωρίζων.

7) θεριακός, θεωρητικὸς. ἐπιβλητικὸς.

ὄμορφος εἰς τὸ πρόσωπο, καθάριος εἰς τὴν ὄψιν. 40
 Καὶ ὁ Πιλᾶτος βλέποντας τὸ Ἰούδα παλληκᾶρι,
 πέμπει, μὴνᾶ του κ' ἔρχεται, ὄγιά νὰ τόνε πάρῃ. |
 Λοιπονιθὲς ἐπῆρε ντο κ' ἤκαμε μ' αὐτο χρόνους, (φρ. 286β)
 παντοτινὰ ἐπείραζε ὁ κλέφτης τσοὶ γειτόνους.
 Εἶχε ὁ κύρης του μῆλιαν ἀπόσω 'ς τὴν αὐλή ντου 45
 κ' εἶχε τὰ μῆλα κόκκινα καὶ ὁ Ἰούδας, τὸ παιδί ντου,
 ἐπῆγε μέσα 'ς τὴν αὐλή, εἰς τὴν μῆλιὰ ἀνεβαίνει,
 κι ὄλα τὰ μῆλα τὸ ἤρριξε καὶ τότες κατεβαίνει.
 Ἐπρόβαλε ὁ κύρης του, καὶ αὐτὸς τὰ μῆλα ἐφῆκε,
 ὁ κύρης του τόνε ρωτᾶ, εἰντά 'τονε τὸ ποῖκε. 50
 Ὁ Ἰούδας ὁ παράνομος δὲν ἐπαρνητηρᾶτο¹⁾
 ἐπαίρνει πέτρα, κρούγει του καὶ ρίκει τόνε κάτω
 ἐσκοτώσε τὸ(ν) κύρη ντου ὁ Ἰούδας ὠργισμένος,
 κ' ἐπῆρε τὴ γυναῖκα ντου, ἀναθεματισμένος,
 τὴ μάννα ντου, τὴ(ν) Κιμβουριά, ἀπού 'καμε αὐτόνο 55
 κ' ἤκαμε μ' αὐτο δυὸ παιδιὰ σ' ἓνα καὶ εἰς ἄλλο χρόνο.
 Ἀπείτις τὰ τέκνα ἐγέννησε, τότες αὐτήνη κλαίγει,
 ἡ μάννα καὶ ἡ γυναῖκα του πρὸς τὸν Ἰούδα λέγει.
 Τὰ δυὸ μας τέκνα μοιάζουσι 'νοὺς, τό 'χα καμωμένο,
 τό 'ρριξα μέσ' 'ς τὴ θάλασσα, 'ς κιβοῦρι πεσσωμένο, 60
 τὸ 'ποῖο κιβοῦρι εἶπασι 'ς τὴ Σκάρα πῶς τὸ βρῆκα.
 Καὶ ὁ Ἰούδας τὰ γενόμενα καὶ τὰ 'παθεν ἐγροῦκα.
 Τοῦ μάννας του ἐδηγήθηκε πῶς εἶναι αὐτὸς ὁ γιό τῆ
 κ' ἐγένηκε καὶ ἄντρα τῆ κ' ἐφάνηκε καὶ ὄχρῳ²⁾ τῆ.
 Τότες ὁ Ἰούδας ὁ ληστής, νὰ δῆ νὰ φανερώσῃ 65
 τὴ μάννα ντου νὰ βλογηθῆ, τὸ(ν) κύρη νὰ σκοτώσῃ,
 νὰ κάμῃ μὲ τὴ μάννα ντου ὕστερα δυὸ παιδάκια,
 κ' ἐσκοτώσε καὶ τὰ παιδιὰ πού 'σανε σὰ ἀδελφάκια,
 ἐπῆρε ντον ἡ μάννα³⁾ καὶ ἡ πλήξη⁴⁾ τῶ(ν) κριμάτων
 κ' ἐπῆγε νὰ βρῆ ἐγκρεμνὸ, νὰ δώσῃ ἀπ' αὐτο κάτω. 70
 Χριστὸς ὁ πολυέλεος τὸ Ἰούδα ἐλεπήθη,

40 *cathargios* 43 *me t'aflo*, ἔγρ. μ' αὐτο. πρβλ. στ. 56. 50 *to biche* ἔγρ.
 τὸ ποῖκε 52 *ricfino*· διώρθωσα ρίκει τόνε 64 *oghroci* 70 *ecremno*, ἔγρ. ἐγκρεμνὸ.

1) νηροῦμαι, διστάζω, ὀρρωδῶ.

2) ὄχρός, ὄχθρός, ἐχθρός.

3) μάννα, ὀργή, θυμός.

4) πλήξη, ἀθυμία (πλήσκω, πλήττω, ἀθυμῶ).

νὰ τότε πάρη μετ' αὐτὸ ὁ Κύριος ἐβουλήθη. |
 Λέγει του, Ἰούδα, γιάγειρε τὸ δρόμο τότε κάνεις, (φρ 287α)
 μηδὲν ὑπᾶς νὰ γκρεμιστῆς καὶ ἀτός σου νὰ ποθάνης.
 Μετάνοιωσε τὸ κρῖμα σου, στρέψε μ' ἐμένα δπίσω 75
 καὶ μπλιὸ μηδὲ κριμαιστῆς καὶ νὰ σοῦ συμπαθήσω.
 Ὁ Ἰούδας ὁ ταλαίπωρος, ὡς τ' ἄκουσε, ἐσβᾶσθη¹⁾,
 καλὰ καὶ²⁾ αὐτὸς ἔς τὴν ἐμιλιὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐξυπάσθη.
 Ὁ Ἰησοῦς ἐπῆρεν ντο τότες μὲ τσοὶ ἀποστόλους,
 Πέτρο καὶ Ἀντρέα ἠῆρηκε κ' ἐμάζωξέ ντους ὄλους. 80

Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ κρητικὸν κείμενον συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ λατινικὸν τοῦ Voragine ἢ πρὸς τὸ τοῦ ἑλληνικοῦ συναξαρίου. Ἐνῶ εἰς τοῦτο ὁ μὲν πατὴρ τοῦ Ἰούδα ὀνομάζεται *Ροβέλ*, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ φέρεται ἄνωνύμως, τὸ ὄνομα δὲ τοῦ βασιλέως εἶναι *Ἡρώδης*, εἰς τὴν *Legenda aurea* καὶ τὸ κρητικὸν ποίημα τὰ ὀνόματά των εἶναι τὰ αὐτά: *Ρουβέμ*, *Κιμβουρέα*, *Πιλᾶτος*. Ὁμοίότης μεταξὺ τῶν δύο τούτων κειμένων παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλο, οὐσιώδες τοῦτο στοιχεῖον τῆς διηγήσεως, τὸ ὅτι δηλ ὁ Ἰούδας, σωθεὶς ὑπὸ τῶν βοσκῶν, ἀνατρέφεται ὡς θετὸς υἱὸς ὑπὸ τοῦ ρηγὸς καὶ τῆς ρηγίσσης τῆς νήσου, τῆς ὁποίας καὶ φονεύει τὸν μετὰ ταῦτα γεννηθέντα υἱόν, ἐνῶ κατὰ τὸ βυζαντινὸν συναξάριον υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου του πατρός, τοῦ Ροβέλ, ὥστε ἡ πρώτη αὐτοῦ κακουργία ν' ἀποτελῇ πραγματικὴν ἀδελφοκτονίαν· εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἡ διήγησις Λιουδάκη καὶ ἡ κυπριακὴ παραλλαγή συμφωνοῦν πρὸς τὸ συναξάριον Ἐξ ἄλλου ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι τὸ κρητικὸν ποίημα εἰς μὲν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τοῦ Ἰούδα συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ βυζαντινὸν συναξάριον (*Scara* - Ἰσκάρα) ἢ πρὸς τὴν λατινικὴν *legenda* (*Iscarioth*), εἰς δὲ τ' ἀφορῶντα τὸ ἐνύπνιον τῆς μητρὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν προφορικὴν παράδοσιν (ὅτι *ἐγέννησε δαυλὸ ἢ μὰ φλόγα*). Ἄν ἐξαιρέσωμεν λοιπὸν στοιχεῖά τινα τῆς προφορικῆς παραδόσεως, διαφέροντα τῶν τῆς γραπτῆς (προφητεία Νάθαν ἀντὶ ἐνυπνίου παρὰ Λιουδάκη, ἔκθεσις εἰς τὸ βουνὸν καὶ θηλασμός ὑπὸ αἰγὸς παρὰ Ζησίου), ἡ ὅλη περὶ Ἰούδα διήγησις, ὡς αὕτη φέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, συμφωνεῖ εἰς τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα μὲ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τοῖς συναξαρίοις, ἐξ ὧν ἔχει προφανῶς τὴν προέλευσιν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν σχέσιν τοῦ κρητικοῦ ποιήματος πρὸς τὴν *Legenda aurea* δύο τινὰ δύνανται νὰ συναχθῶσιν: ἢ ὅτι ὁ Κρητὶς ποιητὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ λα-

1) *σβάζομαι*, συμφωνῶ, πείθομαι καὶ παραδέχομαι.

2) *καλὰ καί*, σύνδ. ἐναντ., μολονότι, ἂν καί.

τινικὸν κείμενον τοῦ Voragine ἢ μᾶλλον τὴν ἰταλικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ καὶ μόνον εἰς ἐλάχιστα σημεῖα ἀπεμακρύνθη αὐτοῦ, ἢ ὅτι ἀμφότεροι ἠντλήσαν ἐκ κοινῆς πηγῆς ἢτοι ἐκ βυζαντινοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς σημεῖα τινα θὰ διέφερε τοῦ διασωθέντος εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν Ἀθωνικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς Κύπρου. Ἐάν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Κρης ποιητῆς φαίνεται μειωιωτάτης παιδεύσεως ἄνθρωπος, ὅστις εἰς μὲν τ' ἀφορῶντα τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μέρη ἀκολουθεῖ σχεδὸν κατὰ λέξιν τὴν ἔμμετρον παράφρασιν τοῦ Γεωργίου Χούμνου, εἰς δὲ τ' ἀφορῶντα τὴν κάθοδον εἰς Ἄδου τὴν οἶμαν τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου, πιθανωτέρα φαίνεται ἢ δευτέρα ὑπόθεσις, καθ' ἣν τόσον ἡ κρητικὴ περὶ Ἰούδα διήγησις, ὅσον καὶ αἱ παραλλαγαὶ τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης, προῆλθον ἐκ βυζαντινοῦ προτύπου.

Καὶ τώρα ἔρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: πόθεν προῆλθε καὶ τὸ βυζαντινὸν αὐτὸ πρότυπον, ποία ἡ πρώτη πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐλήφθη ἡ ὕλη διὰ τὴν περὶ Ἰούδα μυθολογίαν;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη φέρεται καὶ χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα ἢ οἰονδήποτε ἄλλο ὄνομα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐν Κύπρῳ, ἐν Βορείῳ Ἠπειρῳ, ἐν Φιλανδίᾳ καὶ Λαπωνίᾳ, πραγματευομένη τὸν μοιραῖον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του εἶναι προωρισμένος νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του καὶ νὰ νυμφευθῆ τὴν μητέρα του¹⁾. Θὰ παραθέσω περιλήψιν τοῦ κυπριακοῦ παραμυθίου, τὸ ὁποῖον εἶναι δημοσιευμένον εἰς τὰ Κυπριακὰ τοῦ Σακελλαρίου²⁾:

«Ἐνας ἄρχοντας ἔχει τρεῖς θυγατέρες καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τις παντρεύῃ. Γι' αὐτὸ βάζει τὶς ζωγραφιὰς τῶν ἔμπροσ εἰς τὴν πόρτα τοῦ παλατιοῦ καὶ ἕνας καπετάνιος ζητεῖ τὴν τρίτη, τὴν μικρότερη. Ὁ ἄρχοντας τὸ δέχεται, ἀλλὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου τῶν ὁ τοῖχος τοῦ κοιτῶνος σχίζεται καὶ ἕνα φάντασμα παρουσιάζεται στὸν γαμβρὸ καὶ τοῦ λέει: — Μακριὰ ἀπὸ τὴν κόρη, γιατί αὐτὴ θὰ πάρῃ τὸν πατέρα της καὶ μὲ τὸν πατέρα της θὰ κάμῃ παιδὶ καὶ ὕστερα θὰ πάρῃ καὶ τὸ παιδί της ἄνδρα». Τὴν ἄλλην ἡμέρα ὁ καπετάνιος πηγαίνει στὸν πεθερὸ του καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ δώσῃ τὴ μεγαλύτερή του κόρη καί, ἀφοῦ ἔστεφανώθησαν, ἐπῆρε τὴ γυναῖκα του καὶ ἔφυγε. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἕνα ἄλλον γαμβρόν³⁾ καὶ αὐτὸς ἐπῆρε τὴ δεύτερη ἀδελφὴ καὶ ἔφυγε. Ἡ μικρότερη, ἂν καὶ

¹⁾ Βλ. *L. Constans*, ἐνθ' ἀν. σ. 104 - 111.

²⁾ Ἀθ. *Σακελλαρίου*, Τὰ Κυπριακὰ, τ. Γ' Ἀθ. 1868, σ. 147 κέ. = τ. Β' Ἀθ. 1891, σ. 311 - 4. Γερμαν. μετάφρ. ὑπὸ *Felix Liebrecht* ἐν *Jahrbuch f. Roman. u. Englische Litteratur*, τ. II, ἀναδημ. ἐν *J. G. Hahn*, Griech. u. alban. Märchen, (νέα ἐκδ.) 1918, München II σ. 239 ἀρ. 119.

δομορφότερη, ἔμεινεν ἀνύπαντρη. Ἄλλά, σὰν ἔμαθε, γιὰ τὴν ἀρνήθησαν καὶ οἱ δύο γαμπροί, ἀποφασίζουσι νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας καὶ βάζει καὶ σκοτώνουσι τὸν πατέρα τῆς. Σὲ λίγο στὸν τάφο τοῦ πατέρα τῆς φυτρώνει μιὰ μηλιά καὶ αὐτὴ, χωρὶς νὰ τὸ ξεύρῃ, τρώγει μῆλ' ἀπὸ τὴ μηλιά αὐτὴ· ἔτσι γίνεται ἔγκυος καὶ ἀποκτεῖ παιδί. Τότε παίρνει τὸ παιδί, τοῦ δίνει μερικὰς μαχαιριὰς στὸ στήθος, τὸ κλείνει μέσα σ' ἓνα σεντούκι καὶ τὸ ρίχνει στὴ θάλασσα. Ὁ ἀέρας ἐφυσούσεν ἀπὸ τὴ στεριά καὶ ἔσπρωξε τὸ σεντούκι στὸ πέλαγος. Ἐκεῖ ἔτυχε νὰ περῶν ἓνα καράβι πραγματευτὰδικον καὶ ὁ καπετάνιος ἐπῆρε τὸ παιδί καὶ τὸ ἀνέθρεψε σὰν δικό του. Ἀφοῦ ἐμεγάλωσε τὸ παιδί, ἐταξίδευσεν μὲ τὸ καράβι τοῦ πατέρα του. Κάποτε φθάνει στὸν τόπον τῆς μητέρας του καὶ βλέποντας στὴν πόρταν τὴ ζωγραφιά τῆς, γιὰ τὴν ἤκουεν ἀκόμη ἀνύπαντρη, τὴν παντρεύεται. Ἀφοῦ ἐπέραςεν πολὺς καιρὸς καὶ τὸ ἀντρώγονο ἀπέκτησε παιδιὰ, ἡ γυναῖκα βλέπει στὸ στήθος τοῦ ἀνδρός τῆς τὰ σημάδια τῶν μαχαιριῶν καὶ μαθαίνοντας τὴν ἱστορίαν τοῦ τὸν ἀναγνωρίζει καὶ πέφτει ἀπὸ τὸ δῶμα κάτω καὶ σκοτώνεται».

Ὅπως φαίνεται, ἡ ὑπόθεσις ἐδῶ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν περὶ Οἰδίποδος μῦθον, ἀφοῦ τὴν θέσιν τοῦ Οἰδίποδος εἰς τὸ κυριακὸν παραμῦθον κατέχει μία ἡρωὶς καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεσις πλέκεται μὲ ποικίλα ἄλλα παραμυθιακὰ στοιχεῖα. Ὁμοίως τὸ βορειοηπειρωτικὸν παραμῦθον ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐπαλήθειαν τῆς δοθείσης εἰς τὸν βασιλέα προφητείας, ὅτι θὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου του, ὅστις διὰ τοῦτο ῥίπτεται, μόνον ἐγεννήθη, εἰς τὴν θάλασσαν· περαιτέρω ὁμοίως ἡ διήγησις συμφύρεται πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομέδας: ὁ σωθεὶς ἔγκυος, ἔχων τὸ ἀφαντο σκουφάκι, φονεύει τὸ τέρας, ποὺ κρατεῖ τὸ νερὸ τοῦ τόπου, καὶ σφίζει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλεῦς, τὴν ὁποίαν καὶ νυμφεύεται. Καὶ δὲν διευκρινίζεται μὲν, ἂν αὕτη ἦτο ἡ μητέρα του, ἀλλ' ἡ ἀσάφεια αὕτη πιθανῶς ὀφείλεται εἰς παράλειψιν τῆς γυναικός, ποὺ διηγήθη τὸ παραμῦθον¹⁾.

¹⁾ J. G. Hahn Albanes. Studien I, 167 = Griech u. albanes. Märchen II ἀρ. 98 (ἐκ Λαμπόβου τῆς Βορ. Ἡλείου). Πρόρρησις περὶ τοῦ τεθησομένου, ὅτι θὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του, εὐρίσκειται ὡς εἰσαγωγή εἰς παραμῦθον ἀνεκδοτὸν τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου (ἀριθ. χειρ. 571 (ΣΠ. 44) σ. 140 κ. ἐκ Κυπαρισσίας). Ἴδου τὸ κείμενον: «Μία φορὰ κ' ἔσαν καιρὸ ἦτανε ἓνας βασιλεὺς καὶ μιὰ βασίλισσα καὶ δὲν ἔκαμαν παιδιὰ. Ἐκαμαν πρῶτ' βράδην τὴν προσευχὴν τοὺς καὶ παρακαλοῦσαν τὸν Θεὸ νὰ τοὺς δώκῃ παιδί. Ἄκουσεν ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν τῆς καὶ τῆς ἔστειλεν ἓνα ἄγγελον, ὁ ὁποῖος τῆς εἶπε, ὅτι θὰ γεννήσῃ παιδί καὶ, ἅμα γίνῃ εἰκοσι ἔτων, θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του. Πραγματικῶς ἐγέννησε ἔπειτα ἀπὸ ἓν ἔτος καὶ, ἅμα ἐγεννήθη, τὸ ἔκλεισεν εἰς ἓνα γυάλινον πύργον». Ἀκολούθως ἡ διήγησις συμφύρεται μὲ τὰς περιπλανήσεις τοῦ ἥρωος, ποὺ ἀπὸ κατάραν μιᾶς γριᾶς ξεκινᾷ νὰ εὔρῃ τὴν Πεντάμορφη καὶ μὲ τὴν βοήθειαν πτερωτοῦ ἀλόγου, τῆς Σπίθας, κατορθώνει νὰ φθάσῃ εἰς τὸ παλάτι τῆς καὶ νὰ κατανικήσῃ θηρία καὶ δράκους ποὺ φυλάσσον τὴν σιδερόπορταν· ἀκολουθοῦν περιπέτειαι τοῦ ἥ-

Ὅμοίως καὶ τὸ φιννικὸν παραμῦθι περιλαμβάνει μὲν τὰ δύο κύρια γνωρίσματα τῆς περὶ Οἰδίποδος διηγήσεως, ἦτοι τὸν φόνον τοῦ πατρὸς καὶ τὸν ἀνόσιον γάμον μετὰ τῆς μητρὸς, ἀλλ' οὐδὲν μαρτυρεῖ περὶ προελεύσεως αὐτοῦ ἐκ πηγῆς λογοτεχνικῆς. Θὰ παραθέσω καὶ τοῦτο ἐν περιλήψει, διότι εἶναι ἐκπληκτικὸν νὰ τὸ συναντῶμεν εἰς χώραν τόσον ἀπομακρυσμένην ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

«Δύο μάγοι διανυκτερεύουν εἰς τὴν καλύβαν ἑνὸς χωρικοῦ. Τὴν νύκτα μία κασιόκα γεννᾷ, ἀλλὰ ὁ ἕνας μάγος προλέγει, ὅτι τὸ κασικάκι αὐτὸ θὰ τὸ φάγη ὁ λύκος. Τὴν ἰδίαν ὥραν οἱ πόνοι πιάνουν τὴν γυναῖκα τοῦ χωρικοῦ καὶ ὁ μάγος λέγει ἐπίσης, ὅτι τὸ νεογέννητο θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του καὶ θὰ παντρευθῇ τὴν μητέρα του. Ὁ χωρικός ἄκουσε τὴν συνομιλίαν τῶν μάγων καὶ τὰ ἐφανέρωσεν ὅλα εἰς τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ δὲν ἔλαβαν καμίαν ἀπόφασιν. Μιὰν ἡμέρα, πού γιόρταζαν, ἔσφαξαν τὸ κασικάκι καὶ τὸ ἐπέρασαν στὴ σούβλα· ἀλλὰ, καθὼς τὸ ἀκούμπησαν στὸ παρὰθυρο, ἔπεσεν ἔξω καὶ ὁ λύκος, πού ἐπερνοῦσε, τὸ ἔφαγε. Τότε ἐθυμῆθησαν τὰ λόγια τῶν μάγων καὶ ἐσκέφθησαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ παιδί. Τοῦ ἔδωκαν μερικὲς μαχαιριᾶς στὸ στήθος, ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξαν νὰ τὸ ἀποτελειώσουν· τὸ ἔδεσαν ἐπάνω εἰς ἕνα σανίδι καὶ τὸ ἔρριξαν στὴ θάλασσα. Τὰ κύματα τὸ ἔβγαλαν σ' ἕνα νησί καὶ ἐκεῖ τὸ εὗρηκε ἕνας καλόγερος καὶ τὸ ἐσυμμάζεψε. Σὰν ἐμεγάλωσε τὸ παιδί, ἔφυγε ἀπὸ τὸ μοναστήρι, γιὰ νὰ εὕρῃ δουλειά. Φθάνει στὴν καλύβα ἑνὸς χωρικοῦ. Ὁ ἄντρας δὲν ἦτον ἐκεῖ· ἦτον ἡ γυναῖκα του καὶ αὐτὴ στέλνει τὸ παλληκάρι νὰ φυλάγῃ τὰ χωράφια τους ἀπὸ τοὺς κλέφτες. Τὸ παλληκάρι ἐπῆγε, ἐκίαθισε στὸν ἥσκιο ἑνὸς βράχου καὶ βλέποντας ἕναν ἄνθρωπον νὰ μπαίνει στὸ χωράφι καὶ νὰ μαζεύῃ χορτάρια, τοῦ δίνει μιὰ καὶ τὸν σκοτώνει. Τὸ βράδυ πού γυρίζει στὴν καλύβα, εὐρίσκει τὴν κυρά του ἀνήσυχη, γιατί ἀργοῦσεν ὁ ἄντρας τῆς νὰ γυρίσῃ. Τότε φανερώνεται, ὅτι ὁ σκοτωμένος εἶναι ὁ ἄντρας τῆς· ἀλλὰ, ἐπειδὴ ὁ φονιάς δὲν ἦτον ἔνοχος, ἀφοῦ ἐφώναξεν ἡ γυναῖκα καὶ ἔκλαψε, ἔσυγχώρησε τὸν δοῦλο τῆς, τὸν κράτησε κονιά τῆς καὶ τὸν παντρεύθηκε. Μιὰν ἡμέρα ἡ γυναῖκα βλέπει τὰ σημάδια τοῦ ἀνδρὸς τῆς στὸ στήθος καὶ ἀπὸ αὐτὰ φανερώνεται, ὅτι εἶναι μητέρα καὶ γιός». Ἡ συνέχεια ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐξι-

ρωος καὶ τύφλωσις αὐτοῦ ἀπὸ καταδρομὴν τοῦ ἴδιου τοῦ πατέρα, ἀλλ' ὁ ἦρωος ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸ πουλὶ τῆς Πεντάμορφης γιαιτρεύεται μὲ τὸ νερὸ μιᾶς λίμνης καὶ γυρίζοντας στὸν τόπον του σκοτώνει τὸν πατέρα του καὶ τοὺς δολίους συνεργούς του.

Ὅτι ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος σφίζεται ἀκόμη αὐτούσιος εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἐν Ἀραχόβῃ τῆς Παρνασσίδος, ὡς καὶ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Λέσβῳ (*Höfer* ἐν *Roschers Myth. Lex. III* σ. 744, *Encycl. brit.* ¹¹ λ. *Oedipus*) δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, καθ' ὅσον αἱ παρὰ *B. Schmidt*, *Griech. Märchen, Sagen u. Volksl.* 1877 σ. 143 κέ. 247 κέ. διηγήσεις δὲν ἐπεβεβαιώθησαν τουλάχιστον ἐκ τῆς ἐρευνῆς, τὴν ὁποίαν ἐνήργησε τὸ 1938 ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Παρνασσίδος συντάκτης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

λασμόν τοῦ ἐγκλήματος ¹⁾).

Τέλος τὸ λαπωνικὸν παραμῦθιον τοῦ τύπου «Οἰδίπους» ἀναγράφεται μὲν εἰς τὸν Κατάλογον τῶν λαπωνικῶν παραμυθίων, ἀλλ' εἶναι ἀδημοσίετον ²⁾).

Ὅτι τὰ παραμῦθια αὐτὰ δὲν ἔχουν προέλευσιν λογοτεχνικήν, καταφαίνεται κυρίως ἐκ τούτου, ὅτι ἔλλείπουν ἐξ αὐτῶν ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου περὶ Οἰδίποδος μύθου, τὰ ὅποια ἀναμφιβόλως θὰ ἐσφύζοντο, ἂν ἡ διήγησις αὐτὴ ἔφθανε διὰ τῆς λογοτεχνίας εἰς τὸν λαόν· τοιαῦτα εἶναι τὰ περὶ τῆς Σφιγγὸς λεγόμενα, ἡ αἰτιολόγησις τῆς πατροκτονίας, ἡ τύφλωσις τοῦ ἥρωος κλπ.

Τοῦναντίον πολλὰ ἐκ τῶν στοιχείων τῶν παραμυθίων συμφωνοῦν ἀπολύτως μὲ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, τὰ ὅποια δὲν περιλαμβάνονται μὲν ἐν τῇ vulgata, ἀλλὰ διεσώθησαν εἰς ἑτέρας πηγὰς, εἰς σχολιαστὰς ἢ μυθογράφους, καὶ προφανῶς ἀνάγονται εἰς παλαιότερον καὶ δὴ δημῶδη τύπον τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου ³⁾. Τοιαῦτα εἶναι:

α) ὅτι τὴν ἀπόφασιν τῆς Μοίρας οἱ γονεῖς τοῦ Οἰδίποδος μανθάνουν οὐχὶ διὰ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ μάντιος Τειρεσίου ἐξ ἀφορητῆς ὁνειρίου ἢ ἄλλου τινὸς δυσσοιῶνου σημείου ⁴⁾,

β) ὅτι ὁ Οἰδίπους — παῖς δὲν ἐξετέθη εἰς τὸν Κιθαιρῶνα, ἀλλ' ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ἐντὸς λάρνακος, ἣτις ἐξεβλήθη ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὴν βορρειαὴν ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου (παρὰ τὴν Σικυῶνα ἢ τὴν Κόρινθον) καὶ εὐρέθη ὑπὸ τῆς βασιλείσης Περιβοίας· αὕτη, ἄτεκνος οὔσα, ὑπέβαλε τὸ παιδίον ὡς ἴδιον αὐτῆς τέκνον εἰς τὸν σύζυγόν της, τὸν Πόλυβον ⁵⁾,

γ) ὅτι ὁ Οἰδίπους — παῖς οὐ μόνον εἰρέθη, κατὰ τινὰ παραλλαγὴν, ὑπὸ ποιμένων («Σικυωνίων ἱπποφορβῶν»), ἀλλὰ καὶ ἀνετράφη ὑπ' αὐτῶν ⁶⁾ καὶ

δ) ὅτι ἡ ἀναγνώρισις ἐγένετο διὰ τῶν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Οἰδίποδος οὐλῶν ⁷⁾.

¹⁾ *Graesse*, Märchenwelt. Leipzig 1868 σ. 208. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φιννικῶν παραμυθίων τοῦ *A. Aarne*, Finnische Märchenvarianten ἀρ. 931 (FF Communications, ἀρ. 5 καὶ 33), σημειοῦνται μία δημοσιευμένη καὶ 22 ἀδημοσίετοι παραλλαγαὶ τοῦ παραμυθίου τούτου.

²⁾ *J. Qvigstad*, Lappische Märchen - u. Sagenvarianten Nr. 931 (FFC 60).

³⁾ Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδος βλ. *L. Constans*, ἐνθ' ἀν. σ. 3 - 92, *C. Robert*, Oidipus, Berlin 1915 σελ. 59 κέ., τοῦ αὐτοῦ Die griech. Heldensage III, Berlin 1921, σ. 877 κέ. *Höfer* ἐν *Roschers* Myth. Lex. λ. Oidipus III σ. 700 - 746. *L. Daly* ἐν *Pauly - Wissowa - Krolls Real - Enc.* τ. 34 σ. 2104 κέ. (νεωτ. βιβλιογραφία ἐν σ. 2108) καὶ *Suppl.* VII (1940) σ. 769 κέ. Πρβλ. *Encyclopaedia Britannica* ¹¹ λ. Oedipus.

⁴⁾ *Robert*, Griech. Heldens. III σ. 882.

⁵⁾ *E. Bethe*, Theban. Heldenlieder, Leipzig 1891, σ. 67 κέ.: 72, *Robert*, Oidipus I 70 κέ. 325 κέ. II 30 σημ. 24 καὶ *Griech. Heldens. III* σ. 885, *Daly* ἐν *RE* 34 σ. 2114.

⁶⁾ *E. Bethe*, ἐνθ' ἀν. σελ. 1 κέ. *Robert*, Gr. Heldens. σ. 887 σημ. 2.

⁷⁾ *Robert*, Oidipus I 62 κέ. *Griech. Heldens. III* 895, *Daly*, *RE* *Suppl.* VII 775.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀντιπροσωπεύοντα, ὡς εἵπομεν, μορφήν τοῦ περι Οἰδίποδος μύθου παλαιότεραν τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δραματικῶν ποιητῶν, πείθουν, ὅτι καὶ τὰ συναφῆ παραμῦθια, τὰ οφζόμενα σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς χώρας τοσοῦτον ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι ζῶσαι ἀπηχῆσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, εὐρύτατα διαδεδομένου παλαιοτάτου παραμυθίου, ἐκ τοῦ ὁποίου εἰς μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους διεπλάσθη ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος ¹⁾, εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ὁ μῦθος τοῦ Ἰούδα καὶ μέ τινας παρεκκλίσεις ὁ μῦθος τοῦ πάπα Γρηγορίου καὶ ἄλλαι παραπλήσια διηγήσεις, ὡς ἡ λατινικὴ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀλβίνου, ἡ βουλγαρικὴ περὶ τοῦ Παύλου τῆς Καισαρείας, ἡ σερβικὴ περὶ «Συμεὼν τοῦ βρετοῦ», ἡ ρωσικὴ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου κλπ. ²⁾.

Ὅτι οὕτω Οἰδίπους καὶ Ἰούδας τοποθετοῦνται εἰς τὸ αὐτὸ πλάσιον, δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν. Μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰούδα ἔπρεπε νὰ συναφθῆ κάθε τι ποῦ θὰ συνετέλει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ μισητὸν τὸν μᾶλλον διαβόητον προδότην τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ ποῖον ἔγκλημα ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαιότης συνέδεσε τὸν Οἰδίποδα; Ὁ Ἰούδας ἔπρεπε νὰ παρασταθῆ ὡς ἐμποροῦμενος ἀπὸ κακὰ ἔνστικτα, ὡς προωρισμένος ἀπὸ μίαν σκοτεινὴν μοῖραν νὰ διαπράξῃ, ἔστω καὶ ἀκουσίως, μέγιστα ἐγκλήματα καὶ νὰ φθάσῃ καὶ εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν κακουρημάτων, τὴν προδοσίαν ἐνὸς Θεοῦ. Τὴν ὕλην πρὸς τοῦτο ἔδωσε τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίως νυμφευθέντος τὴν μητέρα του. Ὡς δὲ νὰ μὴ ἤρκει ἡ τόση κακοτυχία προσετέθη καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς ἀδελφοκτονίας, τὸ ὁποῖον ἐξομοιώνει τὸν Ἰούδαν πρὸς τὸν Κάϊν. Εἶναι δὲ καὶ ἐν γένει τὸ παραμῦθι ἡ «ἀρχικὴ μορφή τῆς ἀνθρωπίνης διηγήσεως» καί, ὅπως ὁ Wilamowitz ἐδίδαξε, «διὰ τὰς θελκτικὰς, ἀλλ' ἀδεσπότους αὐτὰς ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ παραμῦθια συν-

¹⁾ Τὰ παραμυθιακὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μύθου ἐξήρην ὁ *O. Gruppe*, Griech. Mythologie u. Religionsgeschichte, München 1906, σ. 504 κέ. ἀπόδοσιν δὲ τοῦ ὄλου μύθου εἰς μορφήν παραμυθίου ἐπεχείρησεν ὁ *Robert*, Oedipus I 64 κέ. Ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Οἰδίπους εἶναι ὄνομα παραμυθίου τοιοῦτο, οἶα ὀλίγα μόνον ὑπάρχουν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ ὅτι ὁ Οἰδίπους, παρὰ τὰ δείγματα τῆς λατρείας, ἧ; βραδύτερον ἀπέλαυνεν, ἦτο ἀρχικῶς ἦρωσ παραμυθίου ἐκθέτει ὁ *L. Daly*, RE. Suppl. VII (1940) 786, ὅπου καὶ πλήρης ἀναγραφὴ τῶν διαφορῶν ἄλλων ἐρμηνειῶν τοῦ περι Οἰδίποδος μύθου. Βλ. διατύπωσιν τοῦ παραμυθίου τούτου ἐν *A. Aarne - St. Thompson*, The Types of the Folk - Tale, (FF Comm. 74, Helsinki 1928) σ. 140, ἀρ. 931 Oedipus καὶ 933 Gregory on the Stone. Συσχέτισιν τῶν μύθων περὶ ἐκθέσεως Δανάης καὶ Περσέως, Μωϋσέως κλ. πρὸς τὴν ἀγνείας πείραν βλ. παρὰ *J. Frazer*, Folk - Lore in the Old Testament 1918, τ. 2 σ. 446.

²⁾ Βλ. *L. Constans* ἐνὸς ἀν. σ. 111 - 130, *Höfer* ἐν Roschers Myth. Lex. III 743 - 746. Πρόσθετες βουλγαρικὴν παραλλαγήν τοῦ περι Οἰδίποδος μύθου ἐν *Adolf Strausz*, Bulgarische Volksdichtungen, Wien u. Leipzig 1895, σ. 218 - 222 καὶ σερβικὴν ἐν *Talcey*, Volkslieder der Serben, Lpz, 1853, I 71 - 77.

ήθως είναι ανώνυμοι, οί Ἕλληνες ἐκλέγουν ἥρωας ὡς φορεῖς αὐτῶν... Δι' αὐτὸ ὀφείλομεν νὰ μὴ παραπλανώμεθα ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ὀνομάτων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ποιητικῶν καὶ γεωγραφικῶν διακοσμῆσεων»¹⁾).

Διηγήσεις ἀναφερομένης εἰς τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν τοῦ Ἰούδα δὲν εὑρον παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ, πλὴν λογοτεχνικῆς τινος διασκευῆς παραδόσεως περὶ κοινῶν παιγνίων τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς ἐπιδεικνυομένης παρὰ τοῦ δευτέρου σκληρότητος κατ' αὐτά²⁾). Ἄλλ' εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι καὶ ἄλλαι τοιαῦται διηγήσεις θὰ εὑρεθοῦν παρ' ἡμῖν, οἷαι ὑπάρχουν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, ἀν γίνῃ ἡ δέουσα ἔρευνα. Οὕτω κατὰ ρουμανικὴν παράδοσιν ὁ Ἰούδας ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἔδειξεν, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ κάμῃ μεγάλο κακόν. Κάποτε, ἐνῶ ἡ μητέρα του τὸν ἐκρατοῦσε μέσα στὴν ἀγκαλιά της, ὁ Ἰούδας ἔγινε φίδι καὶ τὴν ἐδάγκασε κάτω ἀπὸ τὸ πόδι κοντιὰ εἰς τὴν πτέρναν. Δι' αὐτὸ καὶ ὄλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχομεν μιὰ βαθοῦλα πρὸς τῆς πτέρνας³⁾).

Συναφῆς εἶναι ἡ διήγησις τοῦ ἀραβικοῦ εὐαγγελίου τῆς νηπιότητος, κεφ. 35, (Thilo σ. 109)· κατ' αὐτὴν ὁ Ἰούδας, ὅταν ἦτο παιδί, κατελαμβάνετο ἀπὸ τὸ δαιμόνιον καὶ ὅποιον συναντοῦσεν εἰς τὸν δρόμον, ὠρμούσε καὶ τὸν ἐδάγκανε. Ἡ μητέρα του τὸν ἐπῆγε εἰς τὸν Ἰησοῦν, πού ἦτο ἀκόμη παιδί, διὰ νὰ τὸν θεραπεύσῃ μὲ τὴν θαυματουργόν του δύναμιν. Ὁ Ἰησοῦς ἔπαιζεν ἀκριβῶς ἔμπρὸς εἰς τὸ σπίτι· ὁ Ἰούδας ὠρμησεν εὐθύς ἐπάνω του καὶ τὸν ἐδάγκασεν εἰς τὴν πλευράν. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐξέφυγεν ἀπὸ αὐτὸν σὰν ἕνας σκύλος λυσσασμένος, ἀλλὰ ὁ Χριστὸς ἀργότερα, ὅταν ἦτο εἰς τὸν Σταυρόν, ἐκεντήθη ἀπὸ τὴν λόγχην ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο⁴⁾).

Ἰδίᾳ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα ὑπάρχουν παρὰ τῷ λαῷ διαδεδομένα πολλὰ καὶ ποικίλα παραδόσεις⁵⁾. Καὶ πρῶτον διὰ τὸ δένδρον, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, πιστεύεται ὅτι τοῦτο ἦτο συκῆ⁶⁾). Ἡ πίστις αὕτη εἶναι ἀρκετὰ παλαιά, ἀπαντῶσα καὶ εἰς παλαιούς χριστιανούς συγγραφείς· καὶ μέχρι σήμερον δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ δεικνύεται δυτικῶς τοῦ ὄρους Σιών μία συκομορέα

¹⁾ *Ul. v. Wilamowitz - Moellendorff*, Die griech. Heldensage, I (SB. d. preuss. Ak. d. Wiss. 1925) σελ. 59 κέ.

²⁾ Πνευματικὴ Ζωή, χρόνος Β' ἀρ. 16/10 Ἰαν. 1938 σελ. 16.

³⁾ *O. Dähnhardt*, Natursagen II (1909) 235.

⁴⁾ *O. Dähnhardt*, ἐνθ' ἀν. σ. 236.

⁵⁾ Περὶ τῶν θρόλων, οἱ ὅποιοι διεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰούδα βλ. *Ernest Renan*, Vie de Jésus, ἔκδ. Calmann - Lévy, σελ. 453, μεταφρ. Ἄρ. Καμπάνη (Βιβλ. Φέξι) Ἀθ. 1915, σ. 374 καὶ *Hastings*, A Dictionary of the Bible λ. Judas, ἔδ. 5.

⁶⁾ *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις Α' σελ. 103 ἀρ. 183, ὁ θάνατος τοῦ Ἰούδα.

ὡς τὸ δένδρον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας. Εἶναι δὲ πίστις παλαιά, ὅτι ὅποιος καθίση κάτω ἀπὸ τῆ συκιά κακοπαθαίνει, ἡσκιώνεται. Εἰς τὴν Θράκην μάλιστα πιστεύουν, ὅτι οἱ διαβολίνες κάθονται κάτω ἀπὸ τὴν συκίαν καὶ κρύβονται μὲς ἰνὰ φύλλα τῆς συκιάς. «*Ἐκεῖ κάμνε τὶς χαρὲς τοὺς οἱ διαβόλοι . . .*» (Θρακικά Ζ', 1936, 304). Τὸ ἴδιον πιστεύεται παρὰ τοῖς Σλάβοις διὰ τὴν ἀκταίαν (κουφοξυλιάν) καὶ αὐτὴ θεωρεῖται ὡς τὸ κατηραμένον δένδρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ θάμνοι ἢ χόρτα, ποὺ σκορπίζονται δυσάρεστον ἢ κακὴν ὄσμήν, ἢ δένδρα μεγάλα, ἀλλ' ἄκαρπα, ἐθεωρήθησαν ὡς κατηραμένα²⁾ καὶ ἐσχετίσθησαν μὲ τὸν Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην. Τοιαῦτα εἶναι τὸ λεγόμενον *βρωμόχορτον* ἢ *βρωμοξυλιά* ἐν Ἡπειρῷ, ἢ *φασολιά τοῦ Γιούδα* ἐν Νάξῳ³⁾, ἢ *φονισκαριά* (δρυῖς) ἐν Γορτυνίᾳ⁴⁾, ὁ ἀνάγυρος ἦτοι ὁ *ἀρόννας* τῆς Σύμης⁵⁾ ἢ *ἄζόγυρος* τῆς Κρήτης, τῆς Λακωνίας κτλ.⁶⁾ Διὰ τὸν ἄζόγυρον ἢ συνάδελφος Σοφία Παπαδάκη ἤκουσε τὴν ἐξῆς ἀφήγησιν τῆς θειᾶς Μπανταλολένας, γραιίας 100 περίπου ἔτων ἀπὸ τὸ χωρίον Φουρνὴ τοῦ Μεραμπέλλου: «*Ὁλοι, παιδάκι μου, πουλοῦνε σήμερον τὴν ψυχὴν νῆτος γιὰ τὰ τριάκοντα ἀργύρια, σὰν τὸν Ἰούδα τὸν τρισκαταραμένο, ποὺ πρόδωκε τὸ δάσκαλό ντου. Μὰ γι' αὐτὸ κρεμάστηκε στὸν ἄζόγυρο. Κατέχεις τὸ κεινὰ τὸ δεντρό, ποὺ βρωμεῖ ὄλος ὁ τόπος, ὅπου φυτρώνει; Πρωτύτερα ἐμύριζε σὰ ντὸ μύσκο καὶ τὸ λέγανε ἀγιόγυρο, ἄγιο φυτό, κ' ἐδὰ τὸ λένε ἄζόγυρο καὶ τὸ*

¹⁾ Παραδόσεις ἄλλων λαῶν περὶ τοῦ δένδρου, ἐξ οὗ ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, βλ. παρὰ Ο. Dähnhardt, ἐνθ' ἄν. σ. 237 - 241.

²⁾ Περὶ φυτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποτε μεγάλα δένδρα, ἀλλ' ἔγιναν μικρὰ χόρτα, διότι ἐκ τοῦ ξύλου τὸν κατεσκευάσθη ὁ σταυρὸς βλ. ἐν *Πολίτου* Παραδ. σ. 784. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Α. Κεραμοπούλου «εἰς τὸ Σιάνι (Σισάνιον Δυτ. Μακεδονίας) ἐσφύζετο καρύα γηραλέα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου» ἐλέγετο καὶ ἦτο «στειρα καρύα» διότι εἰς αὐτὴν εἶχε κρεμασθῆ ὁ δεσπότης Σισανίου, ὅταν οἱ Τοῦρκοι χάλασαν τὸ Σιάνι. Τῷ 1931 εὗρηκα ἐπὶ τόπου τὸν κορμὸν τῆς κατετριμμένης. Ὁ Γ. Χ. Μόδης ἔχει σχετικὸν διήγημα εἰς τὸν α' τόμον τῶν Μακεδονικῶν του διηγημάτων μὲ τὸ ψευδώνυμον Γ. Χριστοῦ.

³⁾ «Στὶς ὄχθες τοῦ Βίβλινου ποταμοῦ ὑψώνονται μὲς ἄς τὶς γλυκορριζες καὶ τὶς ἀλυγαριῆς καὶ ἓνα εἶδος τεράστιες φασολιές. Τὸ ντεντρό αὐτὸ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ὑπῆρχαν μὲ τοὺς κέδρους τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ὁ Ἰούδας, ἀφοῦ ἐμετανόησε διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ διδασκάλου του, ἐπῆγε εἰς τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ φασολιά νὰ κρεμασθῆ. Τὸ ντεντρό, ποὺ δὲν ἀνέχθηκε τὸ αἷμα τοῦ Γιούδα στοὺς χυμούς του, ἐπύκρνε τοὺς καρπούς του» καὶ ἔτσι τὰ φασόλια ἐκεῖνα εἶναι πικρὰ σὰν τὸ φαρμάκι καὶ γι' αὐτὸ τὴ φασολιά αὐτὴν τὴν ὀνομάζουν τὸ *ντεντρό τοῦ Γιούδα* (*Μιχ. Κοιτελιέρη*, Ναξιώτικα λαογρ. σύμμεικτα (συλλογὴ ἀνέκδοτος).

⁴⁾ Καὶ τοπωνύμιον *Φονισκαριά* ἐν Ζατούνῃ Γορτυνίας, «ἐνθα, ὑπάρχοντος δένδρου τινός, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκρεμάσθη Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης» (Λαογραφ. Ἀρχεῖον, ἀριθ. χειρογρ. 967 σελ. 72).

⁵⁾ ΛΑ ἀρ. 146 σελ. 53.

⁶⁾ ΛΑ ἀρ. 446 σ. 48.

τρῶνε τὰ ὄζα καὶ ψοφοῦνε»¹⁾. Ἡ παράδοσις δ' αὕτη ὑπόκειται καὶ εἰς κατάδεσμον «γιά τοὺς κλέφτες», τὸν ὁποῖον ἡ Μαρία Λιουδάκη ἀντέγραψε τῷ 1938 εἰς τὰ Περβόλια Δυτ. Κρήτης «ἀπὸ ἓνα παλιὸ τετράδιο». Ἰδού ἡ ἀρχὴ τοῦ καταδέσμου: Ἐπαδὲ ἤρθα σ' ἐσένα ἀζόγυρα, δεντρὸ τοῦ διαβόλου, ὅπου ἐκαταδέχτηκες τὸ σῶμα τοῦ Ἰούδα καὶ τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ἐκλερονόμησες ὡς διάβολος...²⁾

Τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰούδα ν' αὐτοκτονήσῃ ὁ λαὸς δὲν ἀπέδωκεν εἰς μεταμέλειαν διὰ τὴν κακὴν του προᾶξιν, ἀλλ' εἰς πονηρίαν, εἰς κακὸν ὑπολογισμόν. Ἡ Ξευρεν ὁ Ἰούδας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἄδην καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀπ' αἰώνων δεδεσμευμένους καὶ ἔσπευσε νὰ εὐρεθῇ εἰς τὸν ἄδην πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ.

Μία παράδοσις ἐκ Κατσιδονίου τῆς Σητείας λέγει: «Ὅντεν ἐσταυρώνανε τὸ Χριστό, ἤμαθε ὅλος ὁ κόσμος, πὼς μὲ τὴν ἀνάστασίν του θὰ λειώσουνε τὰ κρίματα ὅλων τῶν ἀποθαμένω. Ὁ Ἰούδας, ἀπού'χε καμωμένη μεγάλη ἁμαρτία, γιὰτὶ ἐπρόδωκε τὸ Χριστό, τὸ ἤμαθε κ' ἐπῆε κι αὐτὸς νὰ σκοτωθῇ, πρὶ νὰ ἀναστηθῇ ὁ Χριστὸς, γιὰ νὸ βρεθῇ ἀποθαμένος καὶ ἔτσά νὰ τοῦ χαρισθῇ κι αὐτουνοῦ ἡ ἁμαρτία. Ἐπῆρε λοιποὺς ἓνα σκοινὶ κ' ἐπῆε νὰ κρεμαστῇ, γιὰ νὰ ποθάνη. Μὰ σὲ ὅποιο δεντρὸ κι ἂν ἤθελα κρεμαστῇ, οἱ κλώνοι τοῦ δεντροῦ ἐχαμηλώνανε ὡς τὴ γῆ καὶ ἔτσά δὲν ἐμπόρειε νὰ ποθάνη. Ἐπῆε κ' ἐκρεμάστηκε καὶ σὲ μιὰ μουρνια ἑρηή, μὰ κι αὐτὴ ἐχαμήλωσε τσοὶ ξεροὺς κλώνους τση καὶ δὲν τὸν ἤπνιξε. Τελευταῖα ἐπῆε ἔς τὸν ἀζόγυρο κ' ἐκρεμάστηκε, αὐτὸς ὅμως δὲν ἐχαμήλωσε τσοὶ κλώνους του σὰν τ' ἄλλα δεντρὰ κ' ἔτσά ἐπνίγηκε κ' ἐπόθανε. Ἀπὸ τοτεσὰς βρωμεὶ ὁ ἀζόγυρος, γιὰτὶ ἐδέχτηκε κ' ἐκρεμάστηκε ἀπάνω ντου ὁ Ἰούδας»³⁾.

Ἐτέρα παράδοσις ἐκ Λευκάδος λέγει: «Ὁ Γιούδας, γνωρίζοντας πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ χωρεθῇ μὲ τὰ δάκρυα, σὰν πού ἐκαμε καὶ ὁ Πέτρος, ἐστοχάστηκε νὰ φουρκιστῇ (σὰν πού ἐκρεμάστηκε κιόλα σὲ μιὰ συκιά μονάχος του), γιὰ νὰ βρεθῇ στὴν κόλαση, καὶ ἔτσι μαζὶ μὲ τς ἄλλους νὰ λευτερωθῇ κ' ἐκεῖνος, σύντας ἤθελα κατεβῆ ὁ Χριστὸς στὸν ἄδη. Ἡ συκιά ὅμως ἐλύγισε, καὶ ἔμεινε ἐδεκεὶ μισοκρεμασμένος καὶ δὲν ἐξεψύχησε, παρὰ σύντας ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε»⁴⁾.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει παλαιότητα προέλευσιν, διότι ἀνευρίσκεται ὄχι μόνον εἰς τὸ προμνημονευθὲν συναξάριον τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ

¹⁾ Ὅμοιαν παράδοσιν ἐκ Φουρνὴ Μεραμπέλλου βλ. παρὰ Μ. Λιουδάκη, Λαογραφικὰ Κρήτης, τ. Α' Μαντινάδες, ἐν Ἀθήναις (1936) σελ. 330. Πρὸβλ. καὶ Γ. Σπυριδάκη, Κρητ. παραδόσεις ἐν Ἐπετ. Κρητ. Σπ. Β' 1939 σελ. 138. Περὶ τῆς λέξεως ἀζόγυρας βλ. Σ. Κρίνον ἐν Παρνασσῷ Ε' 1881 σ. 24-27, περὶ δὲ τοῦ φυτοῦ Φ. Κουκουλῆν ἐν Λαογραφίᾳ, τ. Α' σ. 301.

²⁾ ΛΑ 1161 Δ' 125 κέ.

³⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Γ. Σπυριδάκη, ἀκούσαντος παρὰ γραίας 93 ἐτῶν.

⁴⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σ. 103, ἀφ. 183.

᾽Ωριγένει. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ συναξάριον ἀναγινώσκωμεν: «ἀλήξατο, ἵνα προλάβῃ ἐν τῷ ᾄδῃ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἵκετεύσας τύχῃ σωτηρίας» καὶ κατωτέρω: «λέγουσι δέ τινες, ὅτι διὰ τοῦτο ἐκρεμάσθη ὁ Ἰούδας, διὰ τὴν ὑπάγῃ ἢ ψυχὴ του κάτω εἰς τὸν ᾄδην καὶ συναντήσῃ ἐκεῖ τὸν Χριστὸν κατερχόμενον νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν . . . »¹⁾. Ὁ δὲ ᾽Ωριγένης λέγει, ὅτι ὁ Ἰούδας ἐσπευσε νὰ κάμῃ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ ὅ,τι παρέλειψε νὰ κάμῃ ἐν τῷ παρόντι. Γνωρίζων ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ᾄδην καὶ ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ πρὸ Αὐτοῦ καὶ μὲ γυμνὴν ψυχὴν νὰ συναντήσῃ Αὐτὸν καὶ ἐκλιπαρήσῃ συγχώρησιν²⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα τῆς λευκαδίας παραδόσεως ἀνευρίσκονται εἰς κείμενον παλαιόν. Εἰς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ 4^{ου} βιβλίου τοῦ Παπία παρὰ Θεοφυλάκτω παραδίδεται, ὅτι τὸ δένδρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠθέλησεν ὁ Ἰούδας νὰ κρεμασθῆ, ἐκάμφθη καὶ οὕτως ὁ θάνατος δὲν τὸν ἐπρόφθασε· κατόπιν ὅμως ἔβασανίζετο τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν δίψαν, ὥστε ἀπὸ τὴν μεγάλην φλόγῳσιν ἐπρήσθη ὄλος καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ περάσῃ ἀπὸ ἓνα δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὅμως ἐπερνοῦσεν εὐκόλα μία ἄμαξα. Ἡ κεφαλὴ του μάλιστα εἶχε πρησθῆ τόσον πολὺ, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἰατροὶ δὲν ἠμποροῦσαν ν' ἀνεύρουν τὰ μάτια του. Σκώληκες καὶ δυσωδία ἐξήρχοντο ἀπὸ τὸ σῶμα του καὶ ὑπέφερε φοβερὰ βασανιστήρια, ἕως ὅτου ἀπέθανεν. Ὅλοι ὅμως ἀπέφευγαν τὸ μέρος, ὅπου ἀπέθανεν, καὶ ἐπὶ ἔτη κατόπιν μία δυσσομία ἐξεχύνετο εἰς τὰ πέριξ, ἀνυπόφορος εἰς ὄσους ἐπερνοῦσαν³⁾.

Ἡ παράδοσις αὕτη, ὡς πολλοὶ παρατήρησαν, ἀπέρρευσε ἀπὸ τὴν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ προδότου εἰδήσιν, τὴν εὐρισκομένην εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 1, 18. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἰούδας δὲν ἔσφιξε τὰ ἀργύρια εἰς τὸν ναὸν, οὐδ' ἀπέ-

¹⁾ Ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἐκκλησ. περιόδ. ἔτ. Ζ' (1935) σελ. 54 στ. 14 - 15. 25 - 28.

²⁾ Migne P. G. 13, 1766 κέ.

³⁾ Πρβλ. Proprylæum ad Acta Sanctorum Novembris. Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae... opera et studio H. Delehaye, Bruxellis 1902 σελ. 788, 14 κέ.: «Ἰούδας δὲ ὁ προδότης, ὡς φησὶν Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ... μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν, ὥστε μηδὲ ὀπίθεν ἄμαξα ῥαδίως διέρχεται ἐκεῖνος δύνασθαι διελθεῖν· ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον αὐτοῦ· τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὥστε αὐτὸν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἰατροῦ διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας. Τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀηδέστερον καὶ μείζον φαίνεσθαι, φέρεσθαι δὲ δι' αὐτοῦ ἐξ ἅπαντος τοῦ σώματος ῥέοντας ἰχῶράς τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν μόνων τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ πολλὰς δὲ βασάνους καὶ τιμωρίας ἐν ἰδίῳ φησὶν χωρίῳ τελευτῆσαι καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦδε ἔρημον καὶ ἀοίκητον ἐκεῖνο τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι, ὥστε μὴ δύνασθαι τινα μέχρι τῆς σήμερον ἐκεῖνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ῥίνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξοι».

θανεν ἐκούσιον θάνατον, ὡς παραδίδει ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος 27, 5, ἀλλ' «ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας ἐκτίησάτο χωρίον καὶ πρηγῆς γενόμενος ἐλάκησε μέσος τ. ἔ. διεργράγη, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ».

Ἄξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐξῆς παράδοσις τῶν χωρικῶν τῆς Πομμερανίας: Ἄρτου ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης ἐπρόδωσε τὸν Κύριον, ἐκρεμάσθηκεν εἰς μίαν λυγαριὰν καὶ ἔπεσε κάτω· τὸ σῶμα του τότε ἔσκασε καὶ τὰ ἐντόσθια ἐξεχύθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἄπο τότε ἡ λυγαριὰ σπανίως φθάνει τὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ κλαδιά της λυγοῦν καὶ γέρονουν πρὸς τὴν γῆν. Καὶ ὅπως ὁ Ἰούδας, ἔτσι καὶ αὐτὴ χύνει τὰ ἐντόσθιά της καὶ δι' αὐτὸ ὄλες οἱ λυγαριές, ἅμα γηράσουν, κουφίζουσι. Κατὰ παλαιὰν δὲ πολωνικὴν πρόληψιν οἱ γέρικες ἱτιές εἶναι κατοικίαι διαβόλων καὶ κανένας δὲν τολμᾷ νὰ τὰς ἐγγίση¹⁾.

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε φυσικὸν ἀντικείμενον, πού ἀποπνέει δυσσομίαν, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν λαὸν ὡς μολυσμένον ἐξ ἐπαφῆς τοῦ Ἰούδα μὲ αὐτό.

Σχετικὴ μὲ τὴν δοξασίαν αὐτὴν εἶναι ἡ ἐξῆς παράδοσις ἐκ Δυτικῆς Μακεδονίας: «Στὴν Κατράνιτσα τῆς Μακεδονίας, ὡς μιὰ ὥρα ἀπὸ τὸ χωριό, εἶναι μιὰ βρύση, πού τὴ λένε τὸ νερὸ τοῦ Γιούδα. Τὸ νερὸ τῆς βρύσης αὐτῆς εἶναι ὑπόπικρο καὶ ὑφάλμυρο, ἐπίσης δὲ τὰ λιθάρια ἐκεῖ γύρω εἶναι μαυρισμένα.

Γιὰ τὸ παράξενο αὐτὸ νερὸ οἱ χωρικοὶ διηγοῦνται τὸν ἐξῆς μῦθο:

Ὅταν σταυρώθηκε ὁ Χριστός, ὁ Ἰούδας μετανόησε καὶ πῆγε νὰ κρεμαστῆ. Μὰ ὁ θάνατος δὲν ἤθελε νὰ τὸν πλησιάσῃ, ὁ Χάρος δὲν ἤθελε νὰ τὸν πάρῃ τέτοιος πού ἦταν κ' ὕστερα ἀπ' τὸ κακὸ πού ἔκανε. Τὸν κυνηγοῦσε παντοῦ τὸ ἀνάθεμα καὶ ἡ κατῖρα καὶ πουθενὰ δὲν ἤμποροῦσε νὰ σταθῆ. Δρόμο ἔπαιρνε, δρόμο ἄφινε, βουνὰ περνοῦσε, χῶρες, ποταμοὺς καὶ θάλασσας, πάντα περπατῶντας, πάντα συφοριασμένους καὶ κακορίζικους! . . .

Διψοῦσε, καίονταν ὁ λαιμός του, ἐστέγωνε τὸ στόμα του, λαχτάριζε γιὰ νερό, ἀλλὰ καμιὰ βρύση καὶ καμιὰ πηγὴ δὲν τοῦ ἔδινε οὔτε σταλαγματιὰ. Ὅπου ἔσκυβε νὰ πιῇ, τὸ νερὸ χάνονταν στὴ γῆ σὰν ζωντανὸ κι ὁ τόπος ξεραίνονταν.

Ἄν ζύγωνε σὲ καμιὰ λίμνη, ἡ λίμνη ἔβραζε, γίνονταν ἀχνὸς καὶ ἔξατμίζονταν. Ἄν ἔσκυβε σὲ ποτάμια γιὰ νὰ πιῇ, τὸ νερὸ γύριζε πρὸς τὰ πίσω σὰν κοπάδι ἀπὸ γίδια πού τὰ κυνηγοῦν.

Γονάτισε τότε ὁ Ἰούδας καὶ παρακάλεσε τὴν Παναγία νὰ τὸν λυπηθῆ καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ πιῇ νερὸ σὲ καμιὰ βρύση ἢ σὲ βοινοῦ πηγὴ. Καὶ ἡ Παναγία τὸν εὐσπλαγχνίσθηκε. Ἄκουσε τότε μιὰ φωνὴ νὰ τοῦ λέῃ, νὰ σταθῆ στὴν πρώτη βρύση πού θ' ἀπαντήσῃ κ' ἐκεῖ νὰ σκύψῃ καὶ νὰ πιῇ.

¹⁾ O. Dähnhardt, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 240.

Ἡ βρύση αὐτὴ ἦταν ἡ βρύση ποὺ εἶναι μιὰ ὥρα ἔξω ἀπὸ τὴν Κατράνιτσα.

Μόλις ὅμως ὁ Ἰούδας πλησίασε κ' ἔσκυψε νὰ πιῇ νερὸ καὶ μόλις ἡ βρύση αἰσθάνθηκε νὰ τὴν ἀγγίζουσαν τὰ χεῖλη τοῦ προδοτῆ τοῦ Χριστοῦ, φαρμακώθηκε ὡς τὰ ἔγκατά της! Καὶ δρόσισε τὸν Ἰσκαριώτη, ἀλλὰ ἀπὸ τότε τὸ νερὸ της ἔγινε πικρὸ καὶ ἀλμυρὸ, σὰν τὰ δάκρυα, καὶ οὔτε ἄνθρωπος οὔτε ζῷο. οὔτε πουλὶ πετούμενο πίνει πιὰ νερὸ ἀπὸ αὐτήν.

Μιὰ φορὰ μόνο τὸν χρόνον γλυκαίνουν τὰ νερά της, τὴ νύχτα ποὺ γίνεται ἡ Ἀνάστασις. Αὐτὸ τὸ ξέρεи ὁ Ἰούδας, ποὺ γυρίζει σὰν ἀδικη κατάρρα στὸν κόσμον, καὶ παραφυλάει τὴ νύχτα τῆς Λαμπρῆς κοντὰ στὴ βρύση, κι ὅταν χτυπήσουν οἱ καμπάνες γιὰ τὴν Ἀνάστασι, σκύβει καὶ πίνει καὶ σβήνει τὴ δίψα του, δίψα ὀλόκληρης χρονιάς!

Λένε ἀκόμα, πὼς ὅποιος πιῇ ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ τὴν ὥρα ποὺ γλυκαίνει, θὰ ζήσει ἄλλα 33 χρόνια ἀπὸ ὅσα τοῦ ἔχει γραφτὰ ἡ μοῖρα του νὰ ζήσει. Μὰ κανένας δὲν τολμάει νὰ πάη μεσάνυχτα στὴ βρύση, γιὰτὶ ξέρεи ὅτι ἐκεῖ παραφυλάει ὁ Ἰούδας διψασμένος καὶ τρομερός! . . . »¹⁾).

Ὅπως εἶδομεν, ἡ δοξασία περὶ δίψης βασανιστικῆς τοῦ Ἰούδα εὐρίσκεται καὶ εἰς τὸ προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Παπία. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἐφαντάσθηκεν, ὅτι ὁ Ἰούδας δὲν ἀπέλαυσε τὴν ἡσυχίαν τοῦ τάφου, ἀλλὰ πλανᾶται καὶ θὰ πλανᾶται ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου²⁾).

Κατὰ τὴν πίστιν τῶν χωρικῶν τῆς Λωρίδος «τὸ ἀστραπόβολο κυνηγᾷ τὸν Ἰούδα» καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰούδας συχνάζει στὰ ἔλατα, ἐκεῖ πέφτει καὶ ἡ ἀστραπή. «Καὶ στὰ σκυλιὰ πιρχουράει (= παραχωράει) πολὺ ὁ Ἰούδας, ποὺ πᾶνε νὰ φυλαχτοῦνε κάτω ἀπὸ τὰ ἔλατα»³⁾.

Κατ' ἄλλην δοξασίαν ὁ ἄνθρωπος, ποὺ διακρίνεται εἰς τὸ φεγγάρι, δὲν εἶναι ὁ Κάϊν, ὅπως πολλοὶ νομίζουν, ποὺ εἶναι καταδικασμένος νὰ βάξῃ τὰ κόκκαλα τοῦ ἀδελφοῦ του σ' ἓνα τρύπιο καλάθι⁴⁾, ἀλλὰ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ποὺ παλεύει μ' ἓνα φερίο⁵⁾.

Τέλος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα ἀπέβη δηλωτικὸν πάσης προδοσίας καὶ κακίας

¹⁾ Περιοδικὸν «Μπουκέτο» 29 Αὐγούστου 1929 ἀρ. 282 σελ. 997.

²⁾ Πρὸβλ. τὴν φράσιν: σὰν τὸν Ἰούδα ἀχάριστος, ζωντανοκολασμένος (ΛΑ 798 σ. 1034, Κεφαλληνία). Περὶ ὁμοίας τιμωρίας τοῦ ὑπέρητου, τοῦ ραπίσαντος τὸν Χριστόν, τοῦ Κουτεντέ ἢ Κουνιτητῆ ἢ Φῶτο Ντέ βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' σ. 103 κέ. ἀρ. 184-187, Β' σ. 787-790. Κατὰ τὸν Δημοσθένη Χαβιαράν «μερικοὶ (Συρμαῖοι) λέν πὼς ὁ Κουτεντέσ εἶναι ὁ Ἰούδας κ' ἔχει κατάραν ὄλον νὰ γυρίζῃ γδυμνός καὶ νὰ μὴν πεθαίνῃ» (Πολίτου, Παραδ. Β' σ. 788).

³⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Δ. Λουκοπούλου (ΛΑ ἀρ. 867 σ. 390).

⁴⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις Α' σ. 130 ἀρ. 234.

⁵⁾ Πρὸβλ. Ο. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν. σ. 242.

καὶ πολλαχοῦ ἐταυτίσθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου. Οὕτω δι' ἓνα κακὸν μέλος οἰκογενείας λέγεται: «Σὲ δώδεκα ἀποστόλους ἦταν κ' ἓνας Ἰούδας», ἓνα δὲ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ διαβόλου εἰς τὴν Κυνουρίαν, τὴν Ἑπειρον, τὸν Πόντον εἶναι «ὁ Γιούδας», ὁ «Σκαριώτης»¹⁾.

Δι' αὐτὸ ὡς πνεῦμα κακὸν ὁ Ἰούδας πρέπει νὰ καῖ, νὰ ἐξαφανισθῆ καὶ πραγματικῶς εἰς πλείστα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Μεγ. Παρασκευὴν ἢ κατ'

Φωτογραφία ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα, ληφθεῖσα ὑπὸ τῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου Μπαρμπάρηου ἐκ τῆς σιδηροδρομικῆς ἀμάξης τὸ Πάσχα τοῦ 1939 εἰς τὸ χωριὸν Ἄνω Γατζέα παρὰ τὰς Μηλέας τοῦ Βόλου. Ἐπὶ τῆς σανίδος ἡ ἐπιγραφή: ΡΙΨΑΣ ΤΑ ΑΡΓΥΡΙΑ ΕΝ Τῷ ΝΑῶ ΑΠΗΓΞΑΤΟ.

αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἢ καὶ τὴν ἐπομένην ἀνάπτονται πυραὶ (φανοί, ὀφανοί, ὄρφανοί, ἀρφανοί κ. τ. τ.) καὶ παραδίδεται εἰς τὰς φλόγας τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα²⁾. Ἄλλ' ὅπως ὁ διάβολος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ μας ἔγινε πρόσω-

¹⁾ Ὁ ἀριθμὸς 13 λέγεται καὶ «πόντος τοῦ Ἰούδα». «Ὁ Χριστὸς καὶ οἱ μαθηταὶ του ἦσαν ἐν ὄλῳ 13^ο καὶ ἀκριβῶς ὁ 13^ο, ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ἐπροκάλεσε διὰ τῆς προδοσίας του τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ. Δι' αὐτὸ δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λαὸς ἐσυνήθισε περιφραστικῶς ν' ἀποκαλῆ τὸ 13 «πόντος τοῦ Ἰούδα» (Δ. Καμπούρογλου ἐν «Ἐστίς» 13 Ἰαν. 1933). Ὁμοίως «λιβάνι τοῦ Γιούδα» λέγεται εἰς τὴν Ζάκυνθον ὁ καπνός. Τὴν σχετικὴν διήγησιν βλ. ἐν Πνευματικῇ Ζωῇ, Β' (1938) ἀρ. 16 σελ. 6. Ὁμοίως ἀντιλήψεις τῶν Ρώσων καὶ Λιθουανῶν περὶ τοῦ καπνοῦ ὡς φυτρώσαντος ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ ἀποθανόντος Ἰούδα βλ. παρὰ *Dählhardt*, ἐνθ' ἀν. σ. 241 κέ. Ἡ 1 Ἀπριλίου λογίζομένη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὡς ἀποφράς ἡμέρα ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος τοῦ Ἰούδα (E. Stemplinger, *Antiker Aberglaube* 1922, σ. 115).

²⁾ Περὶ τῆς ἀρχικῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων βλ. *J. G. Frazer*, *The Golden Bough* VII, 1 σ. 120 κέ. 129, 139 κέ. περὶ ἐμβολῆς δ' εἰς τὴν πυρὰν ὁμοιώματος δαίμονος

πον κωμικόν, τὸ ὁποῖον καὶ πολλαχῶς σατυρίζεται, οὕτω καὶ ὁ Ἰούδας. Εἰς τὰ Σελλιά τῆς Κρήτης παρὰ τὸ Ρέθυμνον τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα «κάνουνε τὸν ὄφρα καὶ ἀπάνω σταίνουνε τὸν Ἰούδα» τότε ντύνουνε μὲ παλιόρουχα καὶ τοῦ κρεμουῖνε στὴ χέρα ἓνα σακκουλάκι μὲ τριάντα χοχλιδόκουπες μέσα, δηλαδὴ τριάντα τσέφλια ἀπὸ σαλιαγκοὺς ἄδεια· εἶναι τὰ τριάκοντα ἀργύρια, ἀπὸ πῆρενε καὶ πρόδωκεν τὸ Χριστό»¹⁾. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἱκανοποιῶνται μὲ τὸ καύσιμον τοῦ ὁμοιώματός του, αἱ γυναῖκες τῶν Κορδαμύλων τῆς Χίου λέγουν: «Ἔ! καὶ νὰ ἴταν ἀληθινός!»²⁾, ἐνῶ οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κορωνάιοι, οἱ Θηβαῖοι, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι, κάμνουν τὸν Ἰούδα ἀληθινὸν πυροτέχνημα.

Οὕτως αἱ ὀλίγαι καὶ ἀσαφεῖς εἰδήσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς περὶ τοῦ Ἰούδα βαθμηδὸν ἀπεσαφηνίσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ ποικίλων ἀποκρύφων καὶ δημοδῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι διεδόθησαν εὐρύτατα ὄχι μόνον εἰς τὸν ἰδικὸν μας λαόν, ἀλλὰ διὰ μεταφράσεων καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαούς. Ἄλλ' ὅπως κάθε τι ποὺ περιέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐταὶ διηγήσεις ὑπέστησαν τροποποιήσεις σύμφωνα μὲ τὸ μυθοπλαστικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέκτησαν σαφήνειαν καὶ ἐνάργειαν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ.

¹⁾ *Ἐπερατώθη τὴν 18 Ἰουνίου 1943.*

ἡ ἀνθρώπου αὐτ. VII, 2 σ. 21 κέ. καὶ H. Freudenthal, Das Feuer, Berlin 1931 σ. 126. 264. 274 κέ. 318.

²⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Γ. Κουρμούλη. Πρὸς περιφορὰν τοῦ Ἰούδα καὶ καῦσιν ἐν Μαδύτῃ ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Γ' 1936 σ. 114, καὶ ΛΑ ἀρ. 185, σ. 195 καὶ ἀρ. 294, σ. 16. Εἰς τὴν περιφέρειαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἁν. Θράκης «τὰ παιδιὰ κατεσκευάζαν τὸν Ὄβριγὸ ἀπὸ τσάτζαλα (= κουρέλια) παραγεμισμένα μὲ ἄχυρα καὶ τὸν περιέφεραν ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, γὰρ νὰ κατοβελέψ' (= ζητιανέψη) προσανάμματα, μὲ τὰ ὁποῖα νὰ τὸν καύσουν τὴν νύκτα τῆς Μεγ. Παρασκευῆς κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου (Κ. Χουρμουζιάδου, Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλῆσ. περιφέρειαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. Ζ. 1940 - 41. σ. 86). Ὁμοίως εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου «ἀνήμερα τὴ Λαμπρὴ γυρίζουν τὸν Ὄβριγὸ: γεμίζουν ἓναν Ὄβριγὸ μ' ἄχυρα, τοῦ βάνου μ' προσιὰ πανέρι κρημασμένα μὲ παλιοχτένια, παλιομπουκάλια, πατσαβοῦρις κι λένι, Ὄβριγὸς μὲ τὰ πανέριον τὸν παγαῖνον ἀπὸ τὴ Μπαγαῖα, τὸν βάνου σὶ μιὰ γουνιά, τὸν βάνου κ' ἓναν τζιγάρο στυλὸ στόμα τ' κι τὸν ντυφεκοῦν ὑστὶρα τὸν βάνου καὶ φουτιὰ». Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου τὴν Μεγ. Παρασκευὴν «καίγαγε τ' Ὄβριγὸ τὰ γένεια» (Δ. Λουκάτος, 1940, ΛΑ ἀρ. 1446 Α σελ. 66 καὶ 333). Περὶ τῶν ἐθιζομένων κατὰ τὴν καῦσιν τοῦ Ἰούδα ἐν Κορῶνῃ, Ἀρκαδίᾳ, Σύρῳ, Σιγῇ Βιθυνίας, Σινώπῃ βλ. ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σελ. 108, ἀρ. 767, ἀρ. 1378 Γ' σελ. 121, ἀρ. 1132 σελ. 85, ἀρ. 1141 σελ. 141. Περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου ἐν Κύπρῳ βλ. παρὰ Magda Ohnefalsch - Richter, Griech. Sitten und Gebräuche auf Cypern, Berlin 1913, σ. 92 κέ. πίν. 26 - 27, εἰδήσεις δὲ περὶ τῶν τελομένων ἀλλοιοῦ παρὰ Μαρίας Ἰωαννίδου ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. 13 σ. 104 λ. Ἰούδας. Γενικῶς περὶ καύσεως τοῦ Ἰούδα βλ. Archer Taylor, The burning of Judas ἐν Washington University Studies XI (Humanistic Series N° 1). Ἄλλα τινὰ ἔργα, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς παρουσίας πραγματείας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἴδω ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δυσχερειῶν.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 692.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ἐκ τῆς « Περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου » διηγήσεως, ἐκδιδόμενον ἐκ τοῦ χειρογράφου 260 τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἱεροσολιμοῦ καὶ τοῦ χειρογράφου 15 τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ὑπὸ Γ. Α. Μέγα*.

... Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, ἴδωμεν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰούδα, ὅτι μιὰρὰ ὑπῆρχε μετὰ πάσης πονηρίας, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐν τῷ ρη΄ ψαλμῷ, ὅτι «κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἁμαρτωλὸν καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ γεννηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοὶ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα καὶ ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ» καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν καὶ μακρονθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον» καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ. Ἄλλ', ὦ φίλοι, καὶ τῆς ἱστορίας ἀκούσωμεν. Φησὶ τις τῶν σοφῶν, ὅτι ὁ παράνομος Ἰούδας ἐκ τῆς χώρας τῆς Ἰσκάρας ὑπῆρχεν, ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἰουδαίων· ὑπῆρχε δὲ αὐτῷ πατὴρ ὀνόματι Ροβέλ. Οὗτος τοίνυν ὁ Ροβέλ εἶχε γυναῖκα καὶ ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν ἐνύπνιον ἐνυπνιάσθη φοβερὸν καὶ ἔκθαμβος γενομένη, μετὰ φόβου πολλοῦ ἤρξατο βοῶσα μεγάλως. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς πρὸς αὐτὴν ἔφη· τί σοι γέγονεν, ὦ γύναι, καὶ ἀδημονεῖς; Ἡ δὲ ἔφη· ἐνύπνιον ἐνυπνιάσθη φοβερὸν καὶ ὅτι, ἐὰν συλλάβω καὶ τέκω ἄρσεν, τὸ τοιοῦτον παιδίον ἔσται κατάλυσις τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς ἐπειμήσεν αὐτὴν, ὅτι τοῖς ἐνυπνίοις ἐνεπιστεύθη. Καὶ δὴ συνέλαβεν ἡ γυνὴ τῇ αὐτῇ νυκτὶ καὶ εἰς τὸν καιρὸν αὐτῆς ἐγέννησε παιδίον ἄρσεν· ἠβουλήθη δὲ ἡ γυνὴ ἀπολέσαι αὐτό, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, καὶ κρυφῶς τοῦ ἑαυτῆς ἀνδρὸς ποιήσασα θήβην καὶ ἔβαλεν αὐτὸ ἐν τῇ θήβῃ καὶ ῥίπτει ἐν τῇ θαλάσῃ.

* Τὸ πρῶτον τῶν χειρογράφων τούτων, οὐτινος τὸ ἀντίγραφον ὁφείλω εἰς τὴν ἐξαίρετον προθυμίαν τοῦ καθηγουμένου τῆς Μονῆς, ἀρχιμανδριτοῦ Γαβριήλ, δηλῶ διὰ Δ, τὸ δεύτερον, οὐτινος διὰ τὰ πολλὰ σφάλματα τῆς ἐκδόσεως Παρθενίου Κιρμίτση ἔλαβον ἀκριβῆς ἀντίγραφον δι' ὃ τοῦ καθηγητοῦ Κυριακοῦ Χατζηϊωάννου, σημειῶ διὰ Κ. Ἐν τῷ ὑπομνήματι δηλοῦνται μόνον γραφαὶ διάφοροι ἐκείνων, ὡς εἰσήγαγον εἰς τὸ κείμενον, παραλείπομένων τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων τῶν χειρογράφων.

1 ἀλειδοκαὶ Κ   μικρὰ Κ   3 τὸ Κ παραλείπει τὸ *ὅτι*   7 τὸ Κ παραλείπει τὸ *ὦ φίλοι*
 2 τὸ *ὦ φίλοι*   8 φιλοσόφων Κ   9 Ἰσκάρας Κ   10 τὴν λ. ἐνύπνιον παραλείπει τὸ Κ
 12 μετὰ τὸ αὐτῆς τὸ Κ προσθέτει: ὁ Ροβέλ   14 ἄρσεν Δ   15 τὴν λ. ἡ γυνὴ παραλείπει τὸ Κ
 16 αὐτῇ τῇ νυκτὶ Δ   ἠβουλήθη δὲ Κ: καὶ ἠβουλήθη Δ   17 αὐτὸν Κ
 17-18 τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Κ   18 ποιῆσα Κ   καὶ — θήβη] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Κ

Ἦν δὲ πέρα τῆς Ἰσκάρας νησίον μικρόν, ἐν ᾧ κατώκουν ἄνθρωποι κτηνοτρόφοι ἤλθε δὲ ἡ θήβη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὑπὸ τῶν κυμάτων. Λαβόντες δὲ ταύτην εὖρον παιδίον ἔσωθεν ἄρσεν. Ἐθήλαζον οὖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ γάλακτος τῶν ζώων καὶ ὠνόμασαν αὐτὸ Ἰούδα, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων νομίζοντες εἶναι. Ἀπογαλακτισθέντος οὖν ἤγαγον αὐτὸ εἰς τὴν Ἰσκάραν διὰ τὸ στενωπὸν τοῦ τόπου καὶ τὸ τῆς θαλάσσης περιήλυτον, λέγοντες τίς αὐτὸ ἄρη τοῦ ἀναθρέψαι. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ροβέλ, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔλαβεν αὐτό, μὴ γνώσκων, ὅτι υἱὸς αὐτοῦ ὑπάρχει ἦν γὰρ πάντῳ ὠραῖος. Ἡ οὖν μήτηρ αὐτοῦ ἠγάπα αὐτόν, ἐνθυμουμένη τοῦ βρέφους, ὃ ἔρριπεν ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ δὴ συνέλαβε καὶ ἔτεκε καὶ ἄλλον υἱὸν καὶ ἀνέθρεφεν αὐτὰ ὁμοθυμαδόν. Ὁ γοῦν Ἰούδας πονηρὸς ὢν ἔτυπτε τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, ὥστε πολλάκις ἡ μήτηρ αὐτὸν ἐδίδασκε λέγων παῦσαι, ᾧ τέκνον, μὴ τύπτε αὐτόν, ὅτι ἀδελφός σου τυγχάνει καὶ ὅσα ἔχομεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πατὴρ σου τῶν δύο εἰσίν. Ὁ γοῦν πονηρὸς βλαστὸς διὰ τὴν τῶν χρημάτων ἀγάπην, φθόνῳ τηκόμενος, ἠβουλήθη ἀποκτεῖναι τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν ἐλθόντες ἀμφοτέρω οἱ παῖδες εἰς τόπον τινά, ἀνέστη ὁ Ἰούδας καὶ ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μετὰ λίθου ἐπὶ τοῦ κροτάφου καὶ ἀπέθανεν, αὐτὸς δὲ ἀπεδήμησεν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὁ γοῦν αὐτοῦ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἔκλαιον ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν τέκνων. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰούδας ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀγαπῶν δὲ τὴν φιλαργυρίαν γίνεται γνώριμος Ἡρώδῃ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰουδαίων. Βλέπων δὲ ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἄνδρα δυνατὸν καὶ ὠραῖον, ποιεῖ αὐτόν ἐξοδιστὴν αὐτοῦ, τοῦ πιπράσκειν καὶ ἀγοράζειν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. Μετὰ πολὺν δὲ χρόνον γίνεται ἐπανάστασις σκανδάλων ἐν τῇ χώρᾳ Ἰσκάρα καὶ λαβὼν ὁ Ροβέλ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἔρχεται ἐν Ἱερουσαλήμ. Πλούσιος δὲ ὢν ἠγόρασεν οἴκους ὠραῖους πλησίον τοῦ Ἡρώδου, παραδείσους ἔχοντας καὶ δένδρα ἔσωθεν. Ὁ γὰρ Ἰούδας ἐκ τοῦ πολλοῦ χρόνου οὐκ ἐγίνωσκε τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ ἐκείνον. Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν προκύψας ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς θυρίδος ἔβλεπε τὸν παράδεισον τοῦ Ροβέλ, ἐστὼς καὶ ὁ Ἰούδας μετ' αὐτοῦ, λέγει δὲ πρὸς τὸν βασιλέα βούλει, ᾧ δέσποτα, τί ἐκ τῶν ἀνθέων τῶν δένδρων τούτων, ὅπως κατέλθω καὶ λάβω τι ἐξ αὐτῶν; Ὁ δὲ εἶπε, πορεύου. Κατελθὼν δὲ διὰ τῆς θυ-

1 ἦν Δ: ὢν K πέρασ Δ ἰσκάρας K 2 τὸ K πρὸ τῆς λ. ἡ θήβη ἔχει καὶ
 4 αὐτόν K 5 αὐτόν K ἰσκάραν K 6 ἄραι Δ ἀνεθρέψαι K
 7 ὅτι — ὑπάρχει] ἔλλειπουσιν ἐκ τοῦ Δ 8 ἦν γὰρ Δ καὶ ἦν K: αὐτὸ K
 τὸ βρέφος Δ 9 ὁ Δ: οὐ K δὴ Δ: ἰδοῦ K τὸ τρίτον καὶ παραλείπεται ἐν K
 10 οὖν Δ 12 τύπτεις Δ 13 βλαστὸς Δ: Ἰούδας K 15 ἀμφοτέρα τὰ παιδία K
 19 τῷ Ἡρ. Δ 20 αὐτοῦ] ἔλλειπει ἐκ τοῦ K 21 τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν K: ὅσα ποιεῖ
 χρεῖα τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ Δ 22 ἐν τῇ ἰσκάρα K 23 αὐτοῦ] ἔλλειπει ἐκ τοῦ Δ
 24 παραδείσους Δ: περιβόλια K 25 καὶ K: ἡ Δ 29 τί ἐξ αὐτῶν K: αὐτὰ Δ
 ὁ δὲ — πορεύου] ἔλλειπουσιν ἐκ τοῦ K

ρίδος ἔλαβεν ἄνθη καὶ ἐκ τῶν καρπῶν ὅσα ἤθελε. Βουλόμενος δὲ ἐξελθεῖν ἔξω, συνήντησεν αὐτῷ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Ροβέλ, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· ἵνα τί, ὦ νεανία, πῶς ἐτόλμησας εἰσιέναι εἰς τὸν ἐμὸν παράδεισον, μὴ ὄντος μου ὧδε; μᾶλλον δὲ καὶ καρποὺς λαβεῖν; Αὐτὸς δὲ θρασὺς καὶ ὤμος ὢν ἀντίεστη κατὰ τοῦ

5 Ροβέλ καὶ βλέψας ὧδε κἀκέισε, μηδενὸς ὄντος ἐκεῖσε, ἀπέκτεινε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα μετὰ λίθου, ὥσπερ καὶ τὸν ἀδελφόν, μηδενὸς γινώσκοντος, καὶ φέρει τοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἄνθη τῷ βασιλεῖ καὶ ἀναγγέλλει αὐτῷ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέλ. Ἀκούσας ὁ Ἡρώδης ἐλυπήθη· σιωπᾷ τὸν λόγον, θάπτουσι τὸν Ροβέλ. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Ἰούδαν βούλομαι τὴν τοιαύτην χήραν, ἵνα

10 λάβης γυναῖκα καὶ κληρονόμος γένη τῆς αὐτῆς κληρονομίας. Ἀποστείλας δὲ Ἡρώδης προφασιστικῶς πρὸς αὐτὴν λέγει· ἡ ἐμὴ βασιλεία βούλεται συζευχθῆναί σε ἐτέρῳ ἀνδρὶ ἢ τὸν πλοῦτόν σου ἔλθεῖν ἐπὶ τὴν ἐμὴν βασιλείαν. Ἀκούσασα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς λόγους τούτους πείθεται ἄνδρα λαβεῖν, ἵνα μὴ ὁ πλοῦτος αὐτῆς εἰς ἀφανισμόν ἔλθῃ. Ἐλαβε δὲ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἄνδρα, τουτέστι τὸν Ἰούδαν μὴ γινώσκουσα, ὅτι υἱὸς αὐτῆς ἦν καὶ ἔτεκεν υἱοὺς μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπορεύοντο ὁμοθυμαδὸν χρόνους ἱκανοὺς.

Ἐν μᾶ οὖν τῶν ἡμερῶν εἰς ἑαυτὴν ἐλθοῦσα ἡ γυνὴ καὶ ἐνθυμουμένη ὅσα ἔπαθε περὶ τῶν παιδῶν καὶ περὶ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὸν πικρὸν θάνατον, ἐκλαίει γοερῶς κοπιτομένη καὶ ὅτι ἄνδρα ἔλαβεν ἕτερον μὴ βουλομένη. Ἰδοὺ καὶ ὁ Ἰούδας, ὡς εἰπόμεν, ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλθὼν ἐπηρώτα αὐτήν, τίς ἐστὶν ὁ θρηῆνος καὶ ὁ κοπιετὸς αὐτῆς· ἀναγκαζομένης δὲ αὐτῆς, ἤρξατο ἡ γυνὴ διηγουμένη καταλεπτῶς τὰ συμβάντα αὐτῇ κακὰ, καὶ ὅτι υἱὸν ἔρριψεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· ἦσαν γὰρ λέγοντες οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες τῷ Ἰούδα, ὅτι ἐκ τῆς θαλάσσης αὐτὸν ἀνήγαγον καὶ πάλιν τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ροβέλ. Ἀκούσας δὲ ταῦτα

20 πάντα ὁ Ἰούδας λέγει πρὸς αὐτήν· ἐγὼ εἰμι ὁ υἱὸς σου, ὃν ἔρριψας ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ ἐγὼ ἀπέκτεινα καὶ τὸν ἐμὸν ἀδελφόν καὶ τὸν πατέρα μου τὸν Ροβέλ

1 ἄνθη καὶ ἐκ τῶν Δ: ἐκ τῶν δένδρων K βουλόμενος δὲ ε. Δ: ἐξερχόμενος δὲ K
 4 μᾶλλον — λαβεῖν;] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K 5 βλέπων Δ μηδενὸς ὄντος ἐκεῖσε] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K 6 μετὰ τὴν λ. γινώσκοντος τὸ K ἔχει: ἐκεῖσε 7 καὶ τὰ ἄνθη] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ K 8 ὁ Ἡρ.] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ 9 μετὰ τὴν λ. βούλομαι τὸ Δ ἔχει ὅτι 10 μετὰ τὴν λ. λάβης τὸ K ἔχει αὐτήν γένης K ὁ Ἡρώδης K
 11 προφασιστικῶς] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K σε] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K 12 σου Δ: σοι K
 14 τουτέστι Δ: ἤγουν K 15 σοι — ἦν] ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Δ 18 μετὰ τὴν λ. θάνατον τὸ K ἔχει αὐτοῦ 19 σοι Δ: πῶς K βουλομένης K 20 ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὡς εἰπόμεν, Ἰούδας Δ ἐλθὼν] ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ 21 καταλεπτὸν Δ 22 αὐτῆς K καὶ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K ἦσαν Δ: ἦν K 23 τοῦ Ἰούδα K 24 αὐτοῦ] ἐλλείπει ἐκ τοῦ K 26 τὸ δεύτερον καὶ ἐλλείπει ἐκ τοῦ Δ

καὶ ἐγὼ ἐποίησα ταῦτα πάντα. Ἀκούσασα δὲ ἡ γυνή, ὅτι υἱὸς αὐτῆς ὑπάρχει, ἠβουλήθη θανάτῳ πικρῷ ἀποθανεῖν, βοῶσα καὶ λέγουσα· οὐαὶ μοι τῇ ἀθλίᾳ! ποῦ κρυβήσομαι; ποῦ φύγω τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ; οὐκέτι λοιπὸν μεθ' ἑμῶν δύναμαι εἶναι τοῦ λοιποῦ. Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰούδας τὰ κακά, ἄπερ προεξένησεν ἡ ἐπιθυμία τῆς φιλαργυρίας καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς ἰατρὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὑπάρχει ἐν Ἱερουσαλήμ, καλῶν ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, ἐπορεύθη ἐν ἐξομολογήσει καὶ ὁ Χριστὸς ὡς εὐσπλαγχνος ἐποίησεν αὐτὸν μαθητὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐνόσει τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος, δίδωσιν αὐτῷ τὸ γλωσσόκομον καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν τοῦτέστι τὰ προσφερόμενα διὰ τῆς ἐλεημοσύνης δηνάρια καὶ ἀνάλωσιν τῶν βρωμάτων τῶν ἀποστόλων, αὐτὸς δὲ ἔκλεπτεν αὐτὰ καὶ ἀπέστειλε τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ τοῖς παισὶ. Βλέπετε, ἀρχαῖον κακὸν καὶ πεπαλαιωμένη ἁμαρτία νέον ἀγαθὸν οὐ γίνεται. Ἴδετε τοῦ προφήτου Δαβὶδ τὸν λόγον πῶς ἐπληρώθη, τὸ ὅτι «γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὀρφανοὶ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα, καὶ ἀναμνησθεῖ ἡ ἀνομία καὶ ἡ ἁμαρτία τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς;» Οὐκ ἀνεμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος; Μετενόησεν, ἐγένετο ἀπόστολος, θαύματα εἰργάσατο καὶ πάλιν ἡ φιλαργυρία προδότην τοῦ Σωτῆρος εἰργάσατο. Ὅντως παλαιὸν κακὸν μόλις καὶ σπανίως νέον καλὸν γενήσεται . . .

---

2 μὸν K   3 πῶς φύγω K   4 δύν. εἶναι Δ: εἶμαι K   5 ἡ — φιλαργυρίας K: ἡ
φιλαργυρία αὐτοῦ Δ   7 ἐν ἐξ. Δ: καὶ ἐξομολογήθη K   Χριστὸς ὡς] ἔλλειπει ἐκ τοῦ
K   8 αὐτοῦ] ἔλλειπει ἐκ τοῦ K   δίδει K   10 ἀνάλωσις τῶν χρημάτων K
11 ἀπέστειλε τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παιδῶν K   13 τὸ K παραλείπει τὸ ὅτι
14 ἀναμνησθεῖ] ἔλλειπει ἐκ τοῦ Δ   15 ἐμνήσθη K   ἐμετανόησε K   16-17 ὅν-
τως — γενήσεται] ἔλλείπουσιν ἐκ τοῦ K.

ΔΙΚΑΙΑ Ἡ ΔΙΚΙΑ ΚΟΥΠΑ

ΥΠΟ

Κ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ

Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Τῷ 1906 ἐδημοσίευσα εἰς τὸ τότε ἐκδιδόμενον *Δελτίον τῆς Φυσιολογικῆς Ἐταιρείας*, ἔτ. Α' σελ. 56 ἐφ., ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Πνικτὸς σίφων ἢ πνικτὸς διαβήτης*».

Ἐν αὐτῷ εἰσαγωγικῶς περιγράφων τὸ εἰς τὰ πειραματικὰ μαθήματα τῆς Φυσιολογικῆς ἐπιδεικνύμενον «*ἀγγεῖον τοῦ Ταντάλου*», ὡς μίαν τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ σίφωνος καὶ πρὸς ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας διαλειπουσῶν τινων φυσικῶν πηγῶν. Ὑπενθυμίζω δ' ὅτι τοῦτο συνίσταται ἐκ μικροῦ ἀγγείου, συνήθως ὑαλίνου, τοῦ ὁποίου ὁ πυθμὴν διαπερᾶται ὑπὸ τοῦ μακροτέρου βραχίονος ἐσωτερικῶς τῷ ἀγγεῖῳ ἐστρογγυλωμένου σίφωνος, τοῦ ἐτέρου στομίου τοῦ σίφωνος ἀνοιγομένου πολὺ πλησίον τοῦ πυθμένου τοῦ ἀγγείου. Ἄν χύσωμεν ἐν τῷ ἀγγεῖῳ ὑγρὸν, ὁ σίφων ἄρχεται λειτουργῶν μόνον εὐθὺς ὡς τὸ ὑγρὸν τὸν καλύψει, ὁπότε τὸ ἀγγεῖον ἐκκενοῦται μέχρι τοῦ πυθμένου.

Ἄντι σίφωνος ἀπλοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο συχνὰ ἄλλοτε ὀρθὸς σωλὴν, διαπερῶν τὸν ἐν εἴδει ποδὸς πυθμένα τοῦ ἀγγείου, ὅστις σωλὴν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἴδους κώδωνος, φέροντος κατὰ τὴν βᾶσιν του ὀπᾶς. Οὕτως ὑπὸ τοῦ σωλῆνος καὶ τοῦ κώδωνος σχηματίζεται εἶδος σίφωνος, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου δύναται νὰ παραμένῃ ἐλαχίστη ποσότης ἀέρος, χωρὶς νὰ παραβλάπτεται ἡ λειτουργία αὐτοῦ. Ἐνίοτε δὲ ὁ ἐν τῷ ἀγγεῖῳ κώδων ἐλάμβανε τὸ σχῆμα μικροῦ εἰδωλίου, παριστῶντος τὸν μυθολογούμενον Τάνταλον, διατεθειμένου δ' οὕτως, ὥστε μόνις τὸ ὑγρὸν ἐγγίση τὰ χεῖλη τοῦ εἰδωλίου, ὁ σίφων ἄρχεται νὰ λειτουργῇ καὶ νὰ κατέρχεται ἡ στάθμη τοῦ ὑγροῦ.

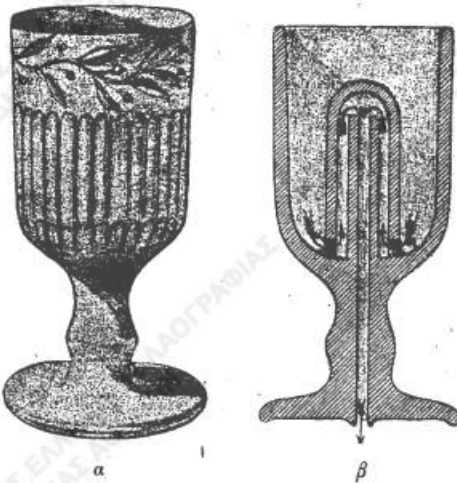
Ἐν συνεχείᾳ ἔδειξα, ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ταντάλου ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πνικτοῦ σίφωνος ἢ πνικτοῦ διαβήτου¹⁾, μεθ' ὃ προσέθετον τὰ ἐπόμενά: «Ἐσχάτως ἔτυχε νὰ εὔρω εἰς τὸ ἐμπόριον τοι-

¹⁾ Ἡ ἐκδοσις τοῦ παρόντος τόμου, διακοπεῖσα ἐνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς τῆς Πατρίδος τὸ 1943, συνεχίζεται μετὰ παρέλευσιν ὀλοκλήρου πενταετίας. (Σημ. τ. Δ).

¹⁾ Πρβ. Ἡρώτος Ἀλεξανδρέως, Πνευματικά § 8 καὶ 13. (Ἐκδ. W. Schmidt, 1899). Ἐπίσης Φίλωνος τοῦ Βυζαντίου, De ingeniis spiritualibus X.

αὐτὰ μικρὰ πηλίνα ἀγγεῖα, κατασκευαζόμενα ἐν τοῖς πηλουργείοις ἢ κάλλιον τοῖς κεραμουργείοις τῆς Αἰγίνης — (ἂν κατασκευάζονται τοιαῦτα καὶ ἀλλαχοῦ ἀγνοῶ)—ἐνὸς δὲ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν κατατομὴν δημοσιεύω. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα χρησιμεύουν σήμερον πρὸς παιδιάν. Μολονότι δὲ ἔκ προστύχου ὕλης κατεσκευασμένα, εἶναι ἀρκετὰ κομψά, κοσμούμενα ἐξωτερικῶς διὰ θάλλοντος κλαδίσκου» (Σχ. 1α) ¹⁾.

Τὸ σχῆμα 1β, κατατομὴ τοῦ ἀγγείου, δεικνύει τὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἄνω περιγραφὴν ἐσωτερικὸν σίφωννα. Τὰ α α παριστοῦν τὰς δύο ὁπὰς, διὰ τῶν ὁποίων εἰσρέει τὸ ὕγρὸν ἐντὸς τοῦ σίφωνος, τὰ δὲ βέλη δεικνύουν τὴν φορὰν

Σχ. 1.

τῆς ροῆς τοῦ ὕγρου, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐκκενοῦται τὸ ἀγγεῖον. Προσέθετον δ' ἐν τέλει· «Τὰ σήμερον κατασκευαζόμενα ἀγγεῖα ὑπὸ τῶν ταπεινῶν ἀπογόνων τῶν μεγάλων κεραμουργῶν τῆς Αἰγίνης, τῆς Τανάγρας καὶ τόσων ἄλλων καλλιτεχνικῶν τοιούτων κέντρων τῆς ἀρχαιότητος, ὀφείλονται ἄρα γε εἰς παραδόσιν διασωθεῖσαν ἔκτοτε, μεθ' ὅλας τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ πατρίς μας, αὐτὴ δὲ ἡ Αἴγινα καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους, ἢ εἶναι ἐφευρέσεις τῶν νεωτέρων χρόνων, γενομένη ὑπὸ ἀγνώστου ἐπιστή-

μονος βιοτέχνου ἢ καὶ ἀπλῆ ἀπομίμησις τοῦ ἀγγείου τοῦ Ταντάλου;»

Ἐσχάτως ἔλαβον γνῶσιν ἀρθρου τοῦ Στυλ. Γ. Βίου, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀγγοπλαστικὴ ἐν Χίῳ, δημοσιευθέντος εἰς τὸ Πέριοδικόν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τ. 1, 1938, σελ. 6 κ. ἔ. Ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς γράφει ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Χίῳ ἦτο ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη ἡ ἀγγοπλαστικὴ («Χῖα κεράμια»), σήμερον ἀντιθέτως δὲν ἐπαρκεῖ οὔτε εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, «διὸ γίνεται ἀρκετὴ εἰσαγωγὴ πηλίνων δοχείων καὶ σκευῶν ἐξωθεν. Μόνον εἰς ἓν χωρίον τῶν Μαστιχοχώρων, τὰ Ἀρμόλια, ἠσχολοῦντο παλαιότερον ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι εἰς τὴν ἀγγοπλαστικὴν, ἔχοντες ταύτην ὡς κύριον ἐπάγγελμα, πολλοὶ δὲ τούτων μετέβαινον καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νήσου, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ κατάλληλος ἀργιλλώδης γῆ, ἐξασκοῦντες τοῦτο καὶ μεταδίδοντες τὴν τέχνην των καὶ εἰς ἄλλους. Ὅθεν ἡ λέξις Ἀρμολούσης ἐν Χίῳ κατήντησε συνώνυμος τοῦ ἀγγο-

¹⁾ Ὡς ἐ πληροφορήθην, τὰ τοιαῦτα ἀγγεῖα καλοῦνται ἐν Αἰγίνῃ ποτήρια τῆς Δικαιοσύνης.

πλάστης». . . «Παλαιότερον ὑπῆρχον πλεῖστα ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς ἐν τῷ χωρίῳ, προϊόντα δ' αὐτῆς, τὰ ἀρμολούσικα κουμάρια, σκαμνιά, πιθάρια κλπ. ἐξετιμῶντο πολὺ ὑπὸ τῶν Χίων . . . Τώρα εἰς τὸ χωρίον ὑπάρχουσι μόνον 5—6 ἐργαστήρια, παράγοντα ὀλίγα καὶ εὐτελῆ προϊόντα, — ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ κατ' ἀπομίμησιν κατασκευαζόμενα κουμάρια τῶν Δαρδανελίων καὶ τῆς Αἰγίνης καὶ τινὰς γάστρας πολυτελείας — τινὰ ὅμως τῶν ὁποίων ἔχουσι λαογραφικὴν ἀξίαν διὰ τὸ ἰδιότυπον σχῆμα καὶ τὴν χρῆσιν. Παραλείποντες ὅθεν τὰ αὐτόθι παραγόμενα διάφορα εἶδη τῶν πίθων καὶ πιθαρίων, θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰ ἰδιότυπα ἀρμολούσικα σταμνάκια, τοὺς νεμπότες καὶ τὶς δίκιες» (σ. 7).

«Δίκιες. Εἶναι περιεργότατα δοχεῖα χρησιμοποιούμενα, κατὰ τοὺς χωρικούς, παλαιότερον, τώρα δὲ κατασκευαζόμενα ἐν Ἀρμολίῳ χρησιμοποιοῦνται μόνον ὡς παίγνια. Ἄλλοτε, ὡς λέγουσι, ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς μέτρα ὑγρῶν, ἦσαν δὲ τριῶν διαφόρων μεγεθῶν, δηλ. τῶν 100 δραμίων, ἡμισείας ὀκάς καὶ ὀκάς. Ἐλέγοντο δὲ δίκιες (δίκαιες ἐνν. κοῦπες), διότι ἐδηλοῦτο διὰ γραμμῆς, διαθεούσης τὸ δοχεῖον, ἡ ἀκριβῆς ποσότης τοῦ ὑγροῦ. Ὁ πωλῶν δηλ. 100 δράμια ἐλαίου, φέρ' εἰπεῖν, ἔχυνεν αὐτὸ ἐντὸς τῆς δίκιαις (τῆς ἐκατοστάρικης) καὶ ἐπρόσεχε νὰ φθάσῃ τὸ ὑγρὸν μέχρι τῆς γραμμῆς, διότι, ἂν ἔχυνε περισσότερον καὶ ὑπερέβαινε τὴν γραμμὴν, τὸ ἔλαιον θὰ ἐχύνετο κάτωθεν» (σ. 8).

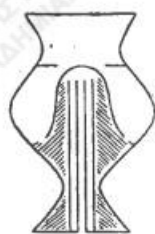
Ἐνταῦθα παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἀνωτέρω πιθανολογούμενη ἐμπορικὴ χρῆσις ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν κατωτέρω περιγραφομένην δίκιαν κούπαν, ὅχι δὲ καὶ εἰς τὰ δύο ἄλλα εἶδη τῶν ἀρμολούσικων ἀγγείων, τῶν φερομένων κατὰ τὸν συγγραφέα ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῶν δικαίων. Ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ὡς ἄνω χρῆσιν καὶ τῆς δίκιαις κούπας πρὸς πώλησιν ἐλαίου ἔχω ἀμφιβολίας· ἐὰν δὲ πράγματι ἐγένετο χρῆσις τοιοῦτου ἀγγείου ὡς ἐμπορικοῦ μέτρου, ὁ παντοπώλης θὰ ἐτοποθέτει τὸ ὑπὸ τὸν πυθμένα ἀνοικτὸν στόμιον τοῦ ἐσωτερικοῦ σίφωνος ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ στομίου τῆς φιάλης τοῦ ἀγοραστοῦ, διὰ νὰ διακόπτῃ τὸ χύσιμον εἰς τὴν δίκιαν τοῦ πωλουμένου ὑγροῦ, ἅμ' ὡς ἤρχιζεν ἡ ἐκροὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πυθμένου τοῦ μετρητικοῦ ἀγγείου.

Περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, ὅτι ὑπάρχουν τριῶν εἰδῶν δίκιες, ἡ δίκια κούπα, τὸ δίκιο ποτήρι καὶ τὸ δίκιο λαῆνι.

Ἐνταῦθα μεταφέρω τὴν περιγραφὴν τῆς δίκιαις κούπας, διὰ νὰ παραβάλω αὐτὴν πρὸς τὴν ἄνω περιγραφεῖσαν ἐξ Αἰγίνης· προσθέτω δὲ μόνον, ὅτι τὸ μὲν δίκιο λαῆνι εἶναι παραλλαγή τῆς δίκιαις κούπας, τὸ δὲ δίκιο ποτήρι εἶναι ἄπλοῦν παίγνιον, ἔχον σύνθετον ἐσωτερικὸν σίφωνα (Σχ. 2).

«Ἡ δίκια κούπα. Αὕτη ἐξωτερικῶς φαίνεται ὡς τὰ ἐκ λευκοσιδήρου μέτρα ὑγρῶν, ὄρωμένη ὅμως ἄνωθεν δὲν εἶναι κενὴ μέχρι τοῦ πυθμένου, ἀλλὰ

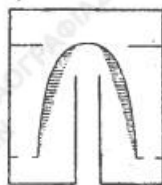
φέρει εις τὸ μέσον κωνοειδὲς κοῖλον ἐξόγκωμα ἐν εἴδει κώδωνος ἀνεστραμμένου, φέροντος δύο ἢ τρεῖς ὀπὰς παρὰ τὴν βάσιν, ἐκεῖ δηλ. ὅπου ἐνώνεται ἡ βάση τοῦ κώδωνος μετὸν πυθμένα τοῦ δοχείου (Σχ. 3). Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κώδωνος ὑπάρχει σωλὴν πῆλινος, ἀνοικτὸς ἐκατέρωθεν, οὔτινος ἢ μὲν ἄνω ὀπὴ δὲν φαίνεται, καλυπτομένη ὑπὸ τοῦ κώδωνος, ἢ δὲ κάτω φαίνεται εἰς τὸ μέσον τοῦ πυθμένου, ὅταν ἀναστρέψωμεν τὸ δοχεῖον. Τὰς παρεῖας τοῦ δοχείου ἐξωτερικῶς καὶ εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐσωτερικοῦ σωλῆνος διαθέει γραμμὴ, ἣτις εἶναι τὸ ὄριον, εἰς ὃ φθάνον τὸ ὑγρὸν παραμένει ἐν τῷ δοχείῳ, ὑπερβαῖνον δ' αὐτὴν χύνεται ἐκ τῆς κάτωθεν ὀπῆς» (σ. 9).

Σχ. 2.

Ἐκ τούτου βλέπομεν, ὅτι ἡ *δίκια κούπα* τῆς Χίου εἶναι κατὰ βάσιν ὁμοία τὴν κατασκευὴν μετὴν τῆς Αἰγίνης, ἀλλ' ἀπλουστέρα καὶ λόγῳ τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς πρακτικώτερα.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Σάμῳ, ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤκμαζεν ἡ κεραμοουργία καὶ ἡ ἀγγειοπλαστική, καὶ σήμερον ἐπιτυχῶς ἀσκεῖται αὕτη εἰς τὴν κοινότητα Μαυρατζαίων, ὅπου ἐπίσης κατασκευάζονται μικρὰ πῆλινα δοχεῖα, ὁμοειδῆ πρὸς τὰ ἄνω περιγραφέντα ¹⁾ καὶ

Σχ. 3.

ὁμοίως καλούμενα «*δίκιες κοῦπες*».

Δημοσιεύω ἐνταῦθα περιγραφὴν παιδιᾶς, ἐθιζομένης εἰς Μαυρατζαίους μετὰ τὰς *δίκιες κοῦπες*, ὀφειλομένην εἰς τὴν ἐκ Σάμου φοιτήτριαν τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς Ἀθηνῶν δ. Εὐθυμίαν Ἀντωνίου ²⁾:

«Ἡ *δίκια κούπα* εἶναι μιὰ ἀπὸ τῆς διασκεδαστικώτερας ἐκπλήξεως, ποὺ παρουσιάζουν οἱ ἀγγειοπλάσται τοῦ χωριοῦ μου—τῶν Μαυρατζαίων—στοὺς περαστικούς γραμματιζομένους καὶ πρωτενουσιάνους.

Οἱ γραμματιζούμενοι ἐπισκέπτονται τὸ χωριὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγάλων πανηγυριῶν τοῦ χωριοῦ, καὶ τότε οἱ μαστόροι μας βρίσκουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοὺς κάνουν τὸν *ἐξηπνο* καὶ νὰ τοὺς κάνουν νὰ τὰ χάσουν. Εἶναι ἡ ἀθῶα ἐκδίκησι τοῦ χωριοῦ στὴν ὑπερήφανη καὶ ἀκατάδεχτη πόλι. — Εἶναι ἓνα μικρὸ ἀγγεῖο ἰδιόρρυθμο, μιὰ ἀπὸ τῆς συνηθισμένες πῆλινες κοῦπες, ποὺ χρησιμοποιοῦν στὰ χωριά, γιὰ νὰ πίνουν τὸ *βραστάρι* ³⁾. Ὅμως,

¹⁾ Βλ. Μεγάλη Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία λ. Σάμος, ἄρθρον I. Α. Βακιτζῆ, ὡς καὶ Ε. Σταματιάδου, Σαμιακὰ τ. I, 256.

²⁾ Ἡ ἀνακοίνωσις τῆς δ. Ἀντωνίου εὐρίσκειται κατατεθειμένη ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχεῖῳ ὑπ' ἀριθ. 1574. — ³⁾ «Τὸ *βραστάρι* εἶναι ἓνα θερμαντικὸ ποτό: βάζουν στὸ μπρῆκι σοῦμα, δηλ. σπῆρτο ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ τσίπουρο, προσθέτουν κόκκινη καυτερὴ πιπεριά καὶ νερό, καὶ

στη μέση τῆς κούπας αὐτῆς εἶναι κάτι σὰν τὸ γλωσσίδι τοῦ κουδουνιοῦ, πού συνεχίζεται καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κούπα πρὸς τὰ κάτω περνάει δηλαδὴ καὶ τὸν πάτο καὶ βγαίνει πρὸς τὰ ἔξω, ἔτσι πού ἡ κούπα δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ, μᾶς εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ τὴν κρατοῦμε ἀπ' αὐτό. Μέσα, στὸ βάθος, τὸ γλωσσίδι ἔχει τρυπούλες. Δίνουν λοιπὸν τὴν κούπα στὸν ξένο καὶ τοῦ λένε νὰ χύσῃ μέσα νερό, ὅσο θέλει, γιὰ νὰ γεμίσῃ. Ὁ ἀνίδεος χύνει σιγὰ - σιγὰ νερό, ἡ δὲ κούπα γεμίζει ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Σὲ κάποια στιγμή ὅμως, ὅταν τὸ νερὸ φθάσῃ σὲ ἕνα ὀρισμένο σημεῖο, μὲ μιᾶς, ὡς διὰ μαγείας, τὸ νερὸ χύνεται ὅλο, ὡς τὸν πάτο, καὶ καταβρέχει τὸν ἀνύποπτο πειραματιστή».

Τὰ ἀνωτέρω μᾶς ἄγουν εἰς τὸ πιθανώτατον συμπέρασμα, ὅτι τὰ περιγραφέντα σύγχρονα ἄγγεϊα τῆς Αἰγίνης, τῆς Χίου, ὡς καὶ τῆς Σάμου, ὀφείλονται εἰς ἀρχαίαν παράδοσιν, ἄγνωστος δὲ τυγχάνει ἡ ἀρχικὴ κοιτὶς τῶν τοιούτων ἄγγειων. Δὲν κρίνω δὲ ἄσκοπον νὰ προσθέσω, ὅτι διάφορα ἄγγεϊα, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτμοσφαιρικὴν πίεσιν, εἶχον ἐφευρεθῆ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ χρῆσις τῶν καμπύλων σιφώνων πρὸς μετάγγισιν ὑγροῦ, καὶ δὴ οἴνου, ἦτο γνωστὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Ὡς δὲ πρῶτος ἔδειξα (*Ἡ Κλεψύδρα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐφ. Ἀρχ.* 1902, σ. 7 ἐφ.), διάφορα ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀνασκαφὰς πῆλινα ἄγγεϊα, τῶν ὁποίων τὸ ἐν τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ., ἦσαν ἀρχαῖαι κλεψύδραι, χρησιμεύουσαι ὡς οἰνηρῶσεις (ἄλλως σιφώνια), τὸ ἐν δ' ἐξ αὐτῶν χαλκοῦν, ὡς ἐλαιήρως, σκεῦος μαγειρικόν, εἴτε ἀκόμη καὶ ὡς παίγνια.

Τὴν περιγραφὴν τῶν τοιούτων κλεψυδρῶν συναντῶμεν παρ' Ἀριστοτέλει, ὅστις εἰς μὲν τὰ *περὶ ἀναπνοῆς τῶν ζώων* (Κεφ. VII ἐκδ. Firmin Didot τ. III, 541) μεταφέρει τὴν ὠραίαν ποιητικὴν περιγραφὴν τῆς χαλκῆς κλεψύδρας - παιγνίου, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους διδομένην, ἐν δὲ τοῖς προβλήμασιν αὐτοῦ *ὅσα περὶ τὰ ἄφρυχα* (Κεφ. VIII ἐκδ. Firmin Didot, τ. II σ. 200) παρέχει τὴν ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας τῆς κλεψύδρας, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, τὴν ὁποῖαν ἐξήγησιν καὶ συμπληροῖ. Ὡστε τῶν τοιούτων ἄγγειων, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολὺ πρότερον ἐν χρῆσει, ἐγένετο προσπάθεια ἐξηγήσεως τῆς λειτουργίας τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, ἦτοι κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα π. Χ.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν, ὅτι τὰ σημερινὰ ἄγγεϊα, οἱ δίκιες, πιθανώτατα ὀφείλονται εἰς ἀρχαιοτάτην ἀγγειοπλαστικὴν παράδοσιν, κατὰ πολὺ ἀρχαιότεραν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς τοῦ Κτησιβίου καὶ δὴ παραδόσιν τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Ἐργαφὴ τὸν Ἀπρίλιον 1945.

τὰ βάζουν νὰ βράσουν στὴ θρακιά, ἀνάμεσα στὰ κούτσουρα τοῦ τζακιοῦ καὶ κατόπιν τὸ σερβίρουν σὲ πῆλινες κούπες».

Ο ΧΑΡΟΣ ΚΑΙ Τ' ΑΔΕΛΦΙΑ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

ΥΠΟ

ΜΑΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΓΟΥ

Ἡ μακρὰ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς δημώδους ποιήσεως καὶ ἡ σπουδαία θέσις, τὴν ὁποίαν κατέλαβε καὶ ἐν πολλοῖς κατέχει αὕτη ἀκόμη εἰς τὴν καθόλου ζωὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπλούτισαν μὲν τὴν δημώδη ἡμῶν λογοτεχνίαν μὲ ποιητικὴν μορφῶν καὶ προσέδωκαν εἰς ταύτην ἀληθῶς μέγαν ἐκφραστικὸν πλοῦτον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς μακρᾶς καὶ πολλαπλῆς χρήσεως ἐπέφεραν καὶ σημαντικὰς ἀλλοιώσεις καὶ ἐνίοτε παραφθορὰν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γνησίας ποιήσεως τοῦ λαοῦ μας. Ἡ ἐξαλλοιώσις αὕτη δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἡ φυσικὴ εἰς κάθε λαϊκὸν δημιουργήμα ἐξέλιξις, ἀλλ' ὀφείλεται πολλάκις καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἁσμάτων οὐχὶ γνησίως λαϊκῶν τὴν προέλευσιν, δημοτικοφανῶν ὅμως τὴν μορφὴν. Διότι ἐκτὸς τοῦ δημοτικοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ποιητάρη καὶ πολλοὶ λόγοι ἢ ἡμιλόγοι, ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν λαϊκὴν ποιήσιν κινούμενοι, ἐζήτησαν ν' ἀπομιμηθῶσι, ὅσον ἦτο βεβαίως δυνατόν, τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων καὶ ἔχοντες ὡς πρότυπα ταῦτα συνέθεσαν νέα, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐξεταζόμενα βαθύτερον ἀποδεικνύονται ξένα πρὸς τὸ λαϊκὸν αἶσθημα καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συλλογεῖς δημοτικῶν ἁσμάτων δὲν περιορίσθησαν δυστυχῶς πάντοτε εἰς τὸ νὰ καταγράψουν πιστῶς ὅ,τι τοὺς ἔδιδεν ὁ λαός, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων παρεσύρθησαν, ἐκ διαφόρων ἕκαστος λόγων, εἰς ἐπέμβασιν ἐπὶ τοῦ ἁσματος διὰ διορθώσεων, προσθηκῶν ἢ παραλείψεων.

Ἡ ἀποκάθαρσις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως ἀπὸ τοιούτων νόθων κατασκευασμάτων, διαδιδομένων πολλάκις εὐρύτατα καὶ δὴ διὰ τοῦ τύπου καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ σχολείου, εἶναι τὸ πρῶτον καθήκον τοῦ μελετητοῦ. Διότι ἄλλως κινδυνεύομεν ὄχι μόνον νὰ σχηματίσωμεν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς μορφῆς καὶ οὐσίας τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ν' ἀχθῶμεν εἰς πεπλανημένα συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἄπότοκος τῆς τοιαύτης προσπάθειάς μου πρὸς βαθύτεραν κατανόησιν τῶν

δημοτικῶν ᾄσμάτων καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκάθαρσιν αὐτῶν ἀπὸ παντὸς ξένου καὶ νόθου στοιχείου, εἶναι καὶ ἡ προκειμένη ἐργασία¹⁾ περὶ τοῦ ὡς δημοτικοῦ φερομένου ᾄσματος «Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη» ἦτοι ὁ Χάρος καὶ τ' ἀδέλφια, πού γλυτώνουν τὴν ἀδελφή.

Τὸ ᾄσμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν παλαιότεραν καταγραφὴν εὐρίσκομεν παρ' Ἀραβαντινῶ²⁾, φέρεται καὶ εἰς ἄλλας συλλογὰς δημοτικῶν ᾄσμάτων, ἐντύπους ἢ χειρογράφους, στίχοι δὲ τούτου εὐρίσκονται συμπεφυρμένοι καὶ εἰς ἄλλα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν Χάρον, ᾄσματα. Ὡσαύτως ἕνεκα τοῦ ἠθοπλαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου περιελήφθη εἰς Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα τοῦ σχολείου, γενόμενον μάλιστα καὶ θέμα ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας³⁾.

Παραθέτω κατωτέρω τὸ κείμενον τοῦ ᾄσματος, ὡς ἔχει τοῦτο παρ' Ἀραβαντινῶ.

Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη

Ἀνάθεμά τον πού τὸ εἶπη «τ' ἀδέρφια δὲν πονιοῦνται»
 τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ καὶ δέντρα ξεριζώνουν,
 τ' ἀδέρφια ἐκυνηγῆσανε κ' ἐνίκησαν τὸ Χάρο.
 Ἀνὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερφή στὸν κόσμον ξακουσμένη,
 ὅ τὴ φθόναγεν ἢ γειτονιά, τὴ ζήλευεν ἢ χώρα,
 τὴ ζήλεψε κ' ὁ Χάροντας καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ
 σιτὸ σπίτι τρέχει καὶ βροντιάει σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης.
 «Ἄνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ μπῶ, τοιμάσου νὰ σὲ πάρω,
 τί ἐγὼ εἶμ' ὁ γυιὸς τῆς μαύρης γῆς, τς ἀραχνιασμένης πέτρας.

¹⁾ Σχετικῶς πρὸς τὴν νοθεΐαν τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀλλοίωσιν καὶ παραφθορὰν τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως ἔχομεν τὰς ἐξῆς μελέτας: Ν. Γ. Πολίτου, Ἡ παραχάραξις τῶν ἐθνικῶν ᾄσμάτων (Λαογραφικὰ Σύμμεικτα τ. Α' σ. 272 κ. ε.) - Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Μέρους Α' οἱ συλλογές, Ἀθῆναι 1929. - Ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀραβαντινοῦ (Τὸ κλέφτικο τραγούδι) Ἀθῆναι 1941. - Τὸ κλέφτικο τραγούδι. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του (Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, περ. Δ', τόμ. Β', ἀρ. 18, 15 Δεκεμβρίου 1945) Β'. Κριτικὴ κειμένων (Αὐτόθι τόμ. Γ' ἀρ. 5, 6 καὶ 7, 8 Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1946) Γ'. Τὸ πνεῦμα του (Αὐτόθι ἀρ. 17 - 24, Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1946). Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μελέτην ὁ συγγραφεὺς ἀνερευνῶν τὸ ἀρχικὸν γνήσιον κλέφτικο τραγούδι κατορθώνει νὰ συλλάβῃ τὸ πνεῦμα τούτου καὶ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸν λαὸν ποιητὴν τῆς κλέφτικης ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἰδίου «τραγούδησε τὸ γλυκοχάραμα τῆς λευτεριάς». - Γιάννη Βλαχογιάννη, Οἱ Κλέφτες τοῦ Μοριά, Ἀθῆναι 1936, σ. 196 κ. ε. - Πρβλ. προσέτι καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Α. Σιγάλα, εἰς τὰ Ἐλεύθερα Γράμματα, Περίοδος Β' τευχ. 6, 15 Δεκεμβρίου 1947.

²⁾ Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 275, ἀρ. 456.

³⁾ Σαρρῆ Ἀλ. Διδασκαλίαι νεοελληνικῶν ἀναγνώσμάτων. Ἀθ. 1924, σ. 52 κ. ε.

- 10 — *Ἄφσε με, Χάρονι, ἄφσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρης*
ταχιά, Σαββάτο, νὰ λουσιῶ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχομαι μοναχὴ μου».
Ἄπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε κ' ἡ κόρη κλαίει καὶ σκούζει.
Νὰ καὶ τ' ἀδέρφια πῶρτασαν ψηλά ἔπ' τὸ κορφοβούνι,
 15 *τὸν Χάροντα κινήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη.*

Αἱ γνωσταὶ καταγραφαὶ τοῦ ᾄσματος, τὰς ὁποίας εἶχον ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν μελέτην μου, ὅλαι νεώτεραι τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, εἶναι αἱ ἑξῆς:

α'. Ἐντυποὶ

1. Ἅγι Θέρον, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1909 σ. 69.
2. Χρ. Λαμπράκη, Τραγούδια τῶν Τσουμέρκων (Λαογραφία, τ. Ε' (1915) σ. 127, 137).
3. Μ. Σαλβάνου, Τραγούδια, μοιρολόγια καὶ λαζαρικά Ἀργυράδων Κερκύρας (Λαογραφία τ. Ι (1929) σ. 23, 80) (ἔτος συλλογῆς 1917).
4. Μ. Μινώτου, Τραγούδια ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο 1933, σ. 66, 396.
5. Ἐ. Λύντεκε, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τ. Α' Ἀθηναὶ 1943-47, σ. 228, 152 (ἔτος συλλογῆς 1939 ἐκ Κροκεῶν Λακωνίας).

β'. Χειρόγραφοι¹⁾

6. ΛΑ 180 σ. 247, Ναούσης ὑπὸ Ἀ. Ζήκων (1892).
7. ΛΑ 1083 σ. 156, ἀρ. 126, Εὐβοίας ὑπὸ Β. Φάβη (1902).
8. ΛΑ 122 σ. 26, ἀρ. 38 ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Κλεαρίστης καὶ Ἀθηνᾶς Μανασσείδου, μαθητριῶν Παρθεναγωγείου Σμύρνης 1912.
9. ΛΑ 694 σ. 228, Γορτυνίας ὑπὸ Χ. Σακελλαριάδου (1919).
10. ΛΑ 1103 σ. 29, Δαμασκηναῖα Κοζάνης ὑπὸ Ἰ. Μπακάλη (1937).
11. ΛΑ 1159 σ. 109, Κορώνης Πυλίας ὑπὸ Γ. Ταρσοῦλη (1938)²⁾.

Αἱ ἀπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρεκκλίσεις καὶ διαφοραὶ τῶν ἀνωτέρω δηλοῦ μένων κειμένων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

¹⁾ Αἱ χειρόγραφοι συλλογαὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, φέρουσαι τὸν μετὰ τ' ἀρχικὰ ΛΑ σημειούμενον ἀριθμὸν.

²⁾ Κατ' οὐσίαν ὁ ἀριθμὸς 11 τῶν κειμένων μειοῦται εἰς 8, διότι ὁ μὲν Ἅγις Θέρος παραλαμβάνει τὸ ᾄσμα ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, αἱ δ' ἀδελφαὶ Μανασσείδου, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 122 χειρόγραφον, ἀντιγράφουν τὸν Ἅγιον Θέρον, τὸ αὐτὸ δ' ὡς φαίνεται, συμβαίνει καὶ μὲ τὸν συλλογέα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 180 χειρογράφου Ἀ. Ζήκων. Προφανῶς ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρέλαβον τὸ ᾄσμα ὁ *H. Lübbe*, *Neugriechische Volks- und Liebeslieder in deutscher Nachdichtung*, Berlin 1895, σ. 261 καὶ ἡ *A. Schrader* *Sammlung neugriechischer Volkslieder*, Berlin 1910, σ. 18.

- Στ. 1. Πόλεγε 2, πού θά πῆ 4. 11, ποιὰ σκύλα μάννα τόλεγε 9, δὲν ποινῶνται 2. Ὁ ὅλος στίχος ἔλλειπει 3, 5, 7, 10¹⁾.
- Στ. 2. β' ἡμιστίχ. κί' οἱ ἀδερφές τοὺς κάμπους 2, ἔλλειπει 3. 4. 5. 7, ὥστε ν' ἀνταμωθοῦνε 9. 11.
- Στ. 3. κί' ἡ μάννα σκίει τὴ θάλασσα νὰ εὔρη τὰ παιδιὰ της 2, ἔλλειπει 3. 4. 5. 7. 10²⁾.
- Στ. 4. Ἀνὸ ἀδρέφια 4, Ἀνὸ ἀδέλφια εἶχαν ἀδελφὴ 5, μὰ ἀδερφὴ 2. 7. 9, Ὅ (δεῖνα) εἶχ' ἓνα παιδί . . . ξαῖκουσμένο 3, ἀκουσμένη 11.
- Στ. 5. τοῦ τ' ἀγαπάει ἡ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κί' ἡ χώρα 3, τὴ ζήλευε ἡ γειτονιά 4, τὴν ζήλευγεν ἡ γειτονιά, τὴν ζήλευγε τὸ ὁ κόσμος 7, τῆς ζήλευε ἡ γειτονιά, τῆς φθόναγε ἡ χώρα 5, τὴν φθόνευεν ἡ γ. 10, τὴν ζούλευεν ἡ χ. 6.
- Στ. 6. τὸ ζήλευεν κί' ὁ Χ. καὶ πάει νὰ τὸ πάρη 3, τὴν ζούλευεν 6, τῆς ζήλευσε τὸ ὁ Χ. τσαὶ 5, τὸ ἤθελε νὰ τὴν πάρη 7, καὶ ἤρθε καὶ τὴν πῆρε 10, καὶ ἤρθε νὰ τὴν πάρη 11.
- Στ. 7. πάει καὶ χτυπᾷ 2. 11, μπαίνει καὶ βροντᾷ 3, τσαὶ βρονταίει 5, τσαὶ βροντιᾷ - νοικοτοῦρης 7, σὰν νὰ ἴναι 11.
- Στ. 8. ἔλλειπει 3. 10, γιὰ νὰ μποῦ, τοιμάσ' γιὰ νὰ σὲ πάρον 7.
- Στ. 9. ἐγὼ εἶμαι 2. 7, γιατί εἶμαι 5, τῆς ραχνιασμένης 2. 6, κί' ἀραχν. 9, ἔλλειπει 3. 4. 10. 11.
- Στ. 10. Ἄσε με Χάρε μ' ἄσε με 2. Ἄσε με, Χάρο μ' 3, Ἄσε με Χάρο ἄσε με 9, Ἄφες με, Χάροντα, ἄφες με 4, Ἄφες με, Χάρε μ' ἄφες με 11, Ἄσε με, Χάροντα, ἄσε με 5, Ἄφσε με, Χάρε, ἄφσε με 6, Ἄφης' με, Χάροντ', ἄφης' με 7, ἔλλειπει 10, σήμερα μὴ μὲ παίρνεις 1. 5. 6. 8. 9, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω 11, σήμερις μὴ μὲ παίρης 7, ἔλλειπει 10.
- Στ. 11. νὰ λουστοῦ - τὴν Τουριατοῦ ν' ἀλλάξον 7, νὰ λουσοῦ [8, αὔριο Σαββάτο 2. 9, πρῶτ Σ. 3, ἔλλειπει 10.
- Στ. 12. Καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρῶτ 2. 3. 9. 11, ἔλλειπει 10, ἔρχομαι 1. 4. 8. 9, ἔρχομαι 7, μοναχός μου 3, ἔλλειπει 10.
- Στ. 13. τὴν ἀδραξε 2, ἀφ' τὰ μαλλιά 4, ἔλλειπει 3. 10, ἡ κόρη κλαίει . . 4. 7, τζαὶ σκούζει 5, τσαὶ 7, ἔλλειπει 3. 10.
- Στ. 14. τ' ἀδρέφια ποῦφθασαν 4, φτάσανε 9. 11, Νὰ τσαὶ τ' ἀδέρφια ποῦροκονται 7, ἔλλειπει 3. 10, ψηλά π' τὰ κορφοβούνια 6.
- Στ. 15. τὸ Χάρονα ἐνίκησαν 6, τὸν Χάροντα τσυνήγησαν 7, κυνήγησαν τὸν Χάροντα 10, τὸ Χάρο κυνηγήσανε 11, τσαὶ γλύτωσαν 7, ἔλλειπει 3.

¹⁾ Οἱ μετὰ τὰς διαφόρους γραφὰς ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὸν αὐξῶντα ἀριθμὸν τῆς συλλογῆς.

²⁾ Ὡς πρὸς τοὺς στίχους 2-3 βλ. κατωτ. σ. 42.

Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν ἐν τῷ ἀνωτέρω πίνακι σημειουμένων διαφόρων γραφῶν πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ παρατηρεῖ τις, ὅτι αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνιστῶσαι πραγματικὰς παραλλαγὰς ἐνὸς δημοτικοῦ ἔξματος. Πρόκειται κατ' οὐσίαν περὶ μεταβολῶν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιφανειακῶν καὶ ὅλως ἀσημάντων, καθ' ὅσον εἰς τὴν ἀληθῆ παραλλαγὴν ἐνὸς ἔξματος αἱ ἀλλαγαὶ δὲν περιορίζονται μόνον εἰς λέξεις τινὰς ἢ καταλήξεις, οὐδ' εἰς ἀπλὴν παραλείψιν ἐνίων στίχων, ἀλλ' ἀφορῶσιν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἔξματος, τοῦ ὁποίου τὴν ἔννοιαν ἐκάστη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ποικιλοτρόπως ἐκφράζει.

Οὕτω: α) εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 8 καταγραφὴν ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα παραλλάσσει μόνον ἢ εἰσαγωγή, ἐκτεινομένου τοῦ 2ου στίχου ταύτης κατὰ ἓνα ἔτι στίχον:

*τ' ἀδέρφια σκίζον τὰ βουνὰ κι' οἱ ἀδερφὲς τοὺς κάμπους
κι' ἡ μάγνα σκίει τὴ θάλασσα νὰ εὗρη τὰ παιδιὰ της.*

Διὰ τῆς μετατοπίσεως ὁμως τοῦ βάρους ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς εἰς τὴν μητρικὴν ἀγάπην ἢ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔξματος ἐξασθενεῖ καὶ ὁ στίχος δὲν ἔχει θέσιν τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἔσμα τοῦτο. Φαίνεται δέ, ὅτι πρόκειται περὶ στίχων καταστάτων τυπικῶν ὡς προοιμίου ἔξματων, διότι συναντῶμεν αὐτοὺς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἄλλων σχετικῶν ἔξματων ἐκ Μακεδονίας, π. χ. ἐν συλλογῇ Γ. Ἐνυάλῃ ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα, (Ἑλληνισμός τ. ΙΔ' σ. 382,32) ὡς ἀρχὴν τοῦ τραγουδιοῦ τῆς ξενιτειᾶς, ὅπου ἀνταμώνουν τὰ δυὸ ξενιτεμένα ἀδέλφια (βλ. κατωτ. σ. 45), ἐν συλλογῇ Δ. Λουκοπούλου ἀπὸ τὸ Σινίχοβο τῆς Μακεδονίας (ΛΑ ἀρ. 59 σ. 11, 16, 1914), ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν παραλλαγὴν «τ' ἀγαπημέν' ἀδέρφια κι' ἡ κακὴ γυναῖκα», καί, ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἀποσπασματικῶν στίχων, ἐν νεωτέρῃ συλλογῇ δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Γρεβενῶν (*Σγῶνη* καὶ *Ράχου*, Δημοτικὰ τραγούδια Γρεβενῶν Ἀθ. 1938 ἀρ. 96).

β) Ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 παραλλαγὴ ἐκ Γορτυνίας, ὀφειλομένη ἄλλως τε καὶ εἰς οὐχὶ προσεχτικὸν καὶ ἀξιόπιστον συλλογέα, ἔχει ὡς εἰσαγωγὴν ὀλόκληρον τὸ τραγούδι τῆς ξενιτειᾶς (βλ. κατωτ. σ. 45), ἐνῶ τὸ κυρίως ἔσμα εἶναι καθ' ὅλα ὁμοιον πρὸς τὸ παρ' Ἀραβαντινῶ.

γ) Ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ. 3, 5, 7, 10 κειμένων ἐλλείπει τελειῶς ἢ εἰσαγωγὴ, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 10 ἐκ Δαμασκηναῖς περιέχει μόνον 5 ἐκ τῶν 15 στίχων τοῦ Ἀραβαντινοῦ, καὶ τούτους κατὰ διάφορον τάξιν. Ἐφ' ὅσον ὁμως καὶ οἱ ὑπάρχοντες στίχοι εἶναι ἀπολύτως ὅμοιοι πρὸς τοὺς παρ' Ἀραβαντινῶ, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀναπλάσεως τοῦ ἀρχικοῦ τραγουδιοῦ, ἀλλὰ περὶ ἀπλῆς παραλείψεως στίχων, ὀφειλομένης εἰς τὴν λησμοσύνην, ἣτις ἐπίσης ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

δ) Τέλος, μόνον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 καταγραφὴν, ἐξ Ἀργυράδων Κερκύρας, παρατηροῦμεν προσπάθειαν τινὰ ἀναδημιουργίας. Διὰ νὰ προσαρμοσθῇ δηλαδὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔξματος εἰς τὴν περίστασιν, ἐφ' ὅσον τὸ ἔσμα θὰ ἦδeto ὡς μοιρολόδι, τὰ «*δυὸ ἀδέρφια*» τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἔγιναν «*ὄ δεῖνα*», ἢ «*κόρη*» ἔγινε «*παιδί*», «*τοῦ τ' ἀγαπάει ἢ γειτονιά*», τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα». Κατὰ τ' ἄλλα οἱ μὲν τρεῖς τελευταῖοι στίχοι κατ' οὐδὲν παραλλάσσουν τῶν ἀντιστοιχῶν τοῦ Ἀραβαντινοῦ, αἱ δὲ λοιπαὶ λεκτικαὶ ἀλλαγαὶ εἶναι ἀσήμαντοι. Πάντως εἰς τὸ ἔσμα, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι πράγματι ἔζησεν ἐκεῖ ὡς μοιρολόδι, ἐπέφερον ὁ ποιητὴς λαὸς μεταβολὰς, συμφώνως πρὸς τὴν περὶ Χάρου ἀντίληψιν του καί, χωρὶς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ν' ἀπολέσῃ τὴν αἰσθησὶν τῆς πραγματικότητος, ἀπέβαλε τελειῶς τοὺς τρεῖς εἰσαγωγικούς, ὡς καὶ τοὺς δύο τελικούς, στίχους τοῦ ἔξματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ (βλ. κατωτ. σ. 53). Παραθέτω ἐνταῦθα ὀλόκληρον τὸ μοιρολόδι:

Ἄσματος ἔχ' ἓνα παιδί σὸν κόσμο ξαίζονομένο,
 τοῦ τ' ἀγαπάει ἡ γειτονιά, τοῦ τ' ἀγαπάει κ' ἡ χώρα,
 τὸ ζήλεψε κι ὁ Χάροντας καὶ πάει νὰ τὸ πάρῃ.
 Στὸ σπίτι μπαίνει καὶ βροντᾷ σὰν νὰ ἦταν τοικοκώρης.
 Ὅ Ἄπ' τὸ κεφάλι τὸ πιακε κ' ἐκεῖνο κλαίει καὶ φγγάζει
 « Ἄσε με, Χάρο μ', ἄσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρῃς,
 πρῶτ' Σαββάτο, νὰ λουστῶ, τὴν Κυριακὴ τ' ἀλλάξω,
 καὶ τὴ Δευτέρα τὸ πρῶτ' ἔρχομαι μοναχός μου».

Τοιαύτη ἔλλειψις παραλλαγῶν, προκειμένου περὶ ἄσματος, τὸ ὁποῖον ἔσχεν ἐν τούτοις ποιᾶν· τινα διάδοσιν, ἐμβάλλει. ἀμέσως εἰς ὑποψίας. Διότι, ὡς γνωστόν, ἡ προφορική διάδοσις ἐνὸς ἄσματος, ὡς καὶ παντὸς μνημείου τοῦ λόγου, περιέχει ἤδη ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα τῆς ἀλλοιώσεως καὶ τῆς παραλλαγῆς, ἣτις ἀποτελεῖ συνάμα καὶ ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ τραγούδι αὐτὸ ἔζησε πράγματι εἰς τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Βεβαίως ὁ ποιητὴς ἐνὸς δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἐν μόνον ἄτομον, ἐκ τοῦ λαοῦ προερχόμενον, ἰδιαίτερος ὅμως ὑπὸ τῆς φύσεως προικισμένον, ἀλλ' ὁ ἐκάστοτε λαϊκὸς τραγουδιστής, εἴτε ἐνσυνειδήτως εἴτε ὄχι, πάντοτε θὰ μεταβάλλῃ κάπως τοῦτο ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ προσπαθείᾳ του νὰ φθάσῃ μίαν μορφήν - ἰδανικὴν, θὰ ἐλέγομεν - ἣτις νὰ ἐκφράξῃ καλύτερον τὸ ἴδιον αὐτοῦ ψυχικὸν εἶναι. Πολλάκις καὶ πλείονες τοῦ ἐνὸς θὰ συνεργασθῶσι πρὸς τοῦτο¹⁾. Ὁ καλὸς δηλαδὴ τραγουδιστής γίνεται συνάμα καὶ δημιουργός. Οὕτως εἶναι ἀδύνατον νὰ εὔρωμεν γνήσιον δημοτικὸν ἄσμα, παρουσιάζον πραγματικὴν κατὰ τόπους διάδοσιν, τοῦ ὁποίου αἱ διάφοροι καταγραφαὶ νὰ ἔχωσιν ἀπόλυτον ὁμοιότητα· δι' ὃ ἄλλως ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ «παραλλαγῶν».

Φαίνεται ὅμως, ὅτι δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα γίνονται γνωστὰ ἐκ γραπτῶν κειμένων. Ἡ γραφὴ εἰς ταῦτα ἀποκρυσταλλώνει τρόπον τινὰ τὴν μορφήν τοῦ ἄσματος, ὃ δὲ τραγουδιστής προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ ἀκριβῶς τὸ γραπτὸν κείμενον²⁾ καὶ, ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἀνέγνωσε μόνος, ἄλλος τις θὰ εὔρεθῇ νὰ διορθώσῃ τὰ τυχόν «λάθη» του, διότι ἐκάστη παραδρομὴ ἢ ἀπόκλισις ἀπὸ τοῦ κειμένου λογίζεται ὡς λάθος.

Οὕτω γεννῶνται εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαι διὰ τὴν γνησίαν λαϊκὴν προέλευσιν ἐνὸς ἄσματος, ὅταν, ἐνῶ τὸ ὑπάρχον ὕλικόν παρουσιάζει σχετικὴν διάδοσιν, ἐν

¹⁾ Πρβλ. τὰς πληροφορίας Ἀ. Ἀδαμαντίου ἐκ Τήνου, Ν. Γ. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημ. ἄσμάτων εἰς Λαογραφ. Σύμμεικτα τ. Α' σ. 215 κ. ε.

²⁾ Συνέβη καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἰδίαν, κατὰ τὰς ἐπισκέψεις μου πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου εἰς χωρία, νὰ μοῦ λέγῃ μία γυναῖκα ἓνα τραγούδι, ἄλλη δέ, παρισταμένη ἐκεῖ νὰ τὴν διορθώσῃ λέγουσα: «δὲν τὸ λέει ἔτσι τὸ βιβλίον» καὶ εὐθὺς ἔσπευδε νὰ προσκομίσῃ τὸ σχετικὸν ἀναγνωστικὸν τοῦ σχολείου. Τὸ αὐτὸ παρετήρησε καὶ ἡ γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν λαογραφικῶν αὐτῆς συλλογῶν δ. Γ. Ταρσοῦλη.

τούτοις δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὰς διαφόρους καταγραφὰς οὐδεμίαν οὐσιαστικὴν διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐξάρτησις τούτων εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ὅταν δὲ αἱ ἀπὸ ἐξωτερικῶν λόγων γεννηθεῖσαι ἀμφιβολίαι ἐνισχυθῶσι καὶ δι' ἐσωτερικῶν λόγων, οἷτινες ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔσματος, ὅταν δηλαδὴ αὐτὰ ταῦτα τ' ἀποτελοῦντα τὸ ἔσμα στοιχεῖα ἀποδειχθῶσιν ὡς μὴ δημοτικά, τότε πλέον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ διὰ τὴν γνησιότητα τῆς φερομένης ὡς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἔσματος.

Προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἀραβαντινοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀρχαιοτέραν παράδοσιν τοῦ ἔσματος, διὰ νὰ ἴδωμεν, ἂν εἶναι τοῦτο γνήσιον δημοτικὸν τραγούδι.

Ἐν τῷ προκειμένῳ ἔσματι ἐξαίρεται ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία εἶναι ἱκανὴ καὶ τὸν θάνατον ἀκόμη νὰ κατανικήσῃ. Βεβαίως τὴν ἔξαρσιν τῆς μεταξὺ ἀδελφῶν ἀγάπης ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημῶδη ποίησιν, ἰδίᾳ εἰς τὴν γνωστὴν παραλογὴν «τ' ἀγαπημέν' ἀδέρφια καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα»¹⁾, ἐμμέσως δ' εἰς τοὺς θαυμασίους στίχους τοῦ ἄλλου πανελληνίου ἔσματος τοῦ Γεφουριοῦ τῆς Ἄρας²⁾, ἔτι δ' εἰς δίστιχα³⁾ καὶ παροιμίας⁴⁾, ἀλλ' ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ἐνίκησε καὶ τὸν Χάρον, μόνον εἰς τὸ προκείμενον ἔσμα πραγματοποιεῖται.

Ἀναλύουσα τώρα τὸ ἔσμα στίχον πρὸς στίχον, θὰ προσπαθῆσω νὰ καταδείξω ἀπὸ ποῖα τραγούδια ἐδανείσθη ὁ ποιητὴς τοὺς δημοτικούς ἢ ἐνεπνεύσθη τοὺς δημοτικοφανεῖς στίχους τούτου καὶ νὰ ἐκθέσω κατόπιν διατὶ πιστεῦω, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ἂν καὶ οἰκοδομηθὲν ἐκ λαϊκοῦ ὕλικου, δὲν εἶναι ἐν τούτοις δημοτικὸν καὶ μάλιστα, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ ὑποκειμένη βασικὴ ἰδέα περὶ Χάρου εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει σχηματίσει περὶ τοῦ χθονίου αὐτοῦ δαίμονος.

¹⁾ Πολίτου Ν. Γ. Ἐκλογαὶ ἀρ. 80.

²⁾ Αὐτόθι ἀρ. 89 στ. 41 κέ.

³⁾ Πρβλ. Ραζέλου Στ. Παροιμία μοιρολογίων Ἀθ. 1870 σ. 12.

*Τ' ἀδέρφια ὄντες συμπεριπατοῦν κ' ἡ γῆ τὰ καμαρώνει,
μ' ἀλήθεια ὄντες χωρίζονται κ' ἡ γῆ ἀναστενάξει*

καὶ Λαογραφία τ. Η' σ. 544, 109

*Τ' ἀδέρφια ὄντας σμίγουνε, ὁ ἥλιος ἀνατέλλει,
καὶ ὄντας ξεχωρίζουνε, πάει καὶ βασιλεύει.*

⁴⁾ Π. γ. Δυὸ ἀδελφοὶ ἕνας κορμὸς (Πολίτου Ν. Γ. Παροιμίας τ. Α' σ. 304 ἀρ. 9)

*Δυὸ ἀέρφια μάλλωναν,
δυὸ λωλοὶ τὰ πιστεῦγαν* (Αὐτ. ἀρ. 10) κ. ἄ.

Οἱ δύο πρώτοι στίχοι ἐνθυμίζουσι ἀμέσως τοὺς πρώτους στίχους ἑνὸς τῶν νεωτέρων ᾄσμάτων τῆς ξενιτειᾶς, τοῦ ὁποῖου παραθέτω μίαν παραλλαγήν, ἀπὸ τὴν Ἀγόριανη¹⁾.

*Τὸ ποιά μαννούλα τῶλεγε²⁾: τ' ἀδέρφια δὲν πονιῶνται;
τ' ἀδέλφια σκίζουσι τὰ βουνὰ ὡς που ν' ἀνταμωθοῦνε.*

*Σὰν πῆγαν κι' ἀνταμώσανε σὲ μιὰ χρυσὴ ταβέρινα,
σκύβουσι φιλιῶνται σταυρωτὰ καὶ διπλοχαιρειῶνται.*

*Χρυσὰ μαντήλια βγάλανε, τὰ δάκρυα τοὺς σφουγγοῦνε
κι' ἕνας τὸν ἄλλο λέγανε κι' ἕνας τὸν ἄλλο λέει:*

— Ἀδέλφια, πῶς πορεύεστε στὰ ἔρημα τὰ ξένα;³⁾ . . .

Μολονότι ἡ καταγραφή τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ᾄσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ εἶναι παλαιότερα τῶν φερομένων παραλλαγῶν τοῦ ἀνωτέρω ᾄσματος τῆς ξενιτειᾶς⁴⁾, πιστεύω ὅτι οἱ δύο εἰσαγωγικοὶ στίχοι τούτου εἶναι οἱ παλαιότεροι καὶ γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ ὅτι ὁ Ἀραβαντινὸς μετεχειρίσθη αὐτοὺς ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ᾄσμα του, παραλλάξας ὅμως τὸ β' ἡμιστίχιον τοῦ δευτέρου στίχου εἰς: *καὶ δέντρα ξερριζώνουν⁵⁾*. Οὕτως ὅμως ἠλλοιώθη τὸ ἀληθὲς νόημα τοῦ δημοτικοῦ στίχου. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ φράσις *σκίζουσι τὰ βουνὰ* ἐκφράζει τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν, τὴν λαχτάρα τῶν ἀδελφῶν, διὰ νὰ συναντηθοῦν μετὰ μακρὸν χωρισμόν, ἀποτελεῖ δηλαδὴ αὕτη ἐκφρασίς ψυχικῆς διαθέσεως⁶⁾, ἀντιθέτως τὸ: *δέντρα ξερριζώνουν* ὑποδηλώνει σωματικὴν ῥώμην⁷⁾ καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ᾄσμα.

Διὰ τοῦ τρίτου στίχου⁸⁾ *τ' ἀδέρφια ἐκνηγήσανε κι' ἐνίκησαν τὸ Χάρο, ὁ*

¹⁾ *Σπανδωνίδη Εἰρ.* Τραγούδιον τῆς Ἀγόριανης 1939 σ. 54, 82.

²⁾ Παραλλαγαὶ τοῦ α' ἡμιστίχιου: *Ποιά σκύλα μάννα τῶλεγε— Ἀνάθεμα ποιοὺς ἔλεγε— Ποιὸς τῶπε, ποιοὺς τὸ μίλησε κ. τ. τ.*

³⁾ Περὶ τῆς πιθανῆς προελεύσεως, τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ ᾄσματος τούτου καὶ γενικῶς περὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ δὲν θὰ ὁμιλήσω ἐδῶ.

⁴⁾ Οἱ εἰσαγωγικοὶ στίχοι τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀποτελοῦν τὴν κατακλείδα εἰς παραλλαγήν τινα τοῦ ᾄσματος τοῦ πραγματευτοῦ, τὸν ὁποῖον φονεύει ὁ ληστής ἀδελφός του. (Λαογραφία τ. ζ' σ. 530 Βέροια):

*Ἀνάθιμά του ποιοὺς τοῦ λέει, τὰ δέρφια δὲ πονιοῦντι,
τὰ δέρφια σκίζουσι τὰ βουνὰ κι' δέντρα ξερριζώνουν.*

⁵⁾ Ἡ παλαιότερα γνωστὴ καταγραφή τοῦ ᾄσματος τούτου εἶναι ἡ τοῦ Παπαζαφειροπούλου Π. Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλλήν. λαοῦ Ἀθ. 1887 σ. 197, Η'.

⁶⁾ Εἶναι κοινὴ ἡ φράσις *ἔσκισε κάμπους καὶ βουνὰ ἐπὶ τινος*, ὅστις ὑπερενίκησε ὅλας τὰς δυσκολίας τῆς μεγάλης ἀποστάσεως, *ἔκανε τ' ἀδύνατα δυνατὰ*, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του.

⁷⁾ Εἰς τὸ Ἀκριτικὸν ᾄσμα ὁ Τσαμαδὸς *ἐβάσανε εἰς τὸ χέρι του δεντρί ξερριζωμένον ἢ πεύκους ξερριζωμένους.*

⁸⁾ Ὡς καὶ διὰ τοῦ τελευταίου, τοῦ 15ου (βλ. κατωτ. σ. 58).

ποιητής, ὡς ἐν προλόγῳ, φαίνεται ζητῶν νὰ συνοψίσῃ τὴν ὄλην ὑπόθεσιν τοῦ ἔσματος, ὅτι δηλαδὴ ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης εἶναι τοιαύτη, ὥστε κατα- νικᾷ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Ὅτι ὁ στίχος δὲ εἶναι γέννημα τῆς λαϊκῆς μού- σης καταφαίνεται κυρίως ἐκ τοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖον περικλείει καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι βασικῶς ἀντίθετον πρὸς τὴν περὶ Χάρου λαϊκὴν ἀντίληψιν. Ἡ λαϊκὴ φαν- τασία, ἐν τῇ διακρινούσῃ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μυθοπλαστικῇ δυνάμει, μετουσιώ- νουσα ποιητικῶς τὴν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν, παρέστησεν αὐτὴν ὡς πάλιν τοῦ ἀνθρώ- που πρὸς τὸν Χάρον τῆς πάλης δὲ ταύτης πλαστικὴ ἔκφρασις εἶναι τὰ ἔσματα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, λεβέντη—Χάρου καὶ αἱ λίαν χαρακτηριστικαὶ διὰ τὸ γεγονὸς λέξεις ὡς «χαροπαλεύει» «ἀγγελομαχεῖ». Εἰς τὴν πάλιν ὁμως αὐτὴν νικητῆς ἀναδεικνύεται πάντοτε ὁ Χάρος, ὁ ὁποῖος θὰ εἴρῃ ὁπωσδήποτε τρόπον¹⁾ νὰ σύρῃ εἰς τὸν Κάτω Κόσμον τὸν ἥρωα, ἔστω καὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἐμφανίζε- ται ὡς δειλῶν, κατὰ τὸ ἔσμα «κι' ὁ Χάρος ἐφοβήθηκε στοῦ Διγενῆ τὰ χέρια»²⁾. Ἡ οὐσία, ἡ πραγματικότης δὲν μεταβάλλεται. Τὸ φοβερόν διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονὸς τοῦ θανάτου παραμένει τοιοῦτον. Εἶναι δὲ πολλοὶ οἱ δημοτικοὶ στίχοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν ἀκατάβλητον καὶ ἀνελέητον Χάρον:

Μὰ ποιὸς μιλεῖ τοῦ Χάροντα καὶ ποιὸς τὸν ἀπαλεύει;³⁾

¹⁾ Εἰς Κρητικὴν παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ὁ Χάρος κα- τανικᾷ διὰ δόλου τὸν ἥρωα «κι' ὁ Χάροντας μ' ἐπιβουλὰ βουλήθη νὰ νικήσῃ», Λαογραφία τ. Α' σ. 255, 46. Ἐπίσης εἰς παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος Λεβέντης—Χάρου, εἰς τὰς ὁποίας, διὰ νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀνδρεία τοῦ ἥρωος, νικᾶται κατ' ἀρχὰς ὁ Χάρος, πάλιν εἰς τὸ τέλος ὁ λεβέντης ἀποθνήσκει, διότι «τοῦ Χάρου κακοφάνηκε κι' ὄχ' τὰ μαλλιά τὸν πιάνει» πρβλ. *Λάσκαρη Ν.* Ἡ Λάστα σ. 547, 1—ΛΑ ἀρ. 432 (Κάρυστος). Ἄλλου ὁ Χάρος «γίνεται γρονθοῦς αὐτὸς καὶ βγάζει τὴν ψυχὴ του» (τοῦ Διγενῆ) (ΛΑ ἀρ. 1108 σ. 66 Κύπρος).

²⁾ *Δρακίδης Γ.*, Ροδιακὰ Ἀθ. 1937 σ. 91.

³⁾ Λαογραφία τ. Α' σ. 255, 45 (Κρήτης). Νικᾶται ὁ Χάρος εἰς Καρπαθιακὸν ἔσμα (*Μιχαηλίδου Νουάρου*, Δημ. τραγούδια Καρπάθου Ἀθ. 1928 σ. 121.

Παλειῶ, ξαναπαλεύουσι πὺ τὸ πωρὸν ἔς τὸ βράδυ

Ἀργὰ τοῦ ἑλιῶ καίσαμα, ὁ Χάρος πέφτει κάτω.

— Χαρίζω σου τὴ τῆ ζωὴ πέντε καὶ δέκα χρόνους,
μόνο νὰ μὴτ' τὸ κανκιστῆς, πὼς εἶσαι παλληκάρι.

Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου τραγουδιοῦ τῆς ἰδίας συλλογῆς, ἀποτελοῦντος παρα- λαγὴν τοῦ προηγουμένου, καταδεικνύεται, ὅτι εἰς τὸ πρῶτον λείπει τὸ τέλος:

«μὲ βλέπου μὴτ' τὸ κανκιστῆς, μὴ τὸ ξεστοματῆς».

Κι' ἐκεῖνος ἐκανκιστῆκε πὼς ἦτο παλληκάρι

κι' ἐγιάκεν ὁ Χάροντας κι' ἐπῆρε τὴ ψυχὴ τ του.

Παραφθαρμένοι εἶναι καὶ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τοῦ Ποντιακοῦ ἔσματος (Λαογραφία τ. Α' σ. 246), ὅπως καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ἐν τῇ σχετικῇ ὑποσημείωσει, παρατηρεῖ. Δηλαδὴ οἱ στίχοι:

ἦ

Χάρος δὲν παίρνει μίλημα, δὲν παίρνει καὶ κουβέντα¹⁾.

Εἷς τινας, πολὺ ὀλίγας ὅμως παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος τῆς *Λυγερῆς ἢ Δεβέντη* - *Χάρου*, ὁ Χάρος, ὑπέικων εἰς τὰς ἰκεσίας τῆς νέας ἢ τοῦ νέου, χαρίζει εἰς τούτους δι' ὀλίγον τὴν ζωὴν. Οὐχὶ ἠτηθηεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἔλεων τοῦτον ὑποχωρεῖ. Καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας ὅμως ταύτας παραλλαγὰς, αἵτινες καὶ νεώτεροι εἶναι καὶ οὐχὶ ἀναμφισβητήτως λαϊκῆς προελεύσεως²⁾, εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς νεωτέρας περὶ Χάρου ἀντιλήψεως - ἥτις ἄλλωστε διαφαίνεται καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγὰς, νεωτέρας πάντοτε, ἄλλων ἔσμάτων - περὶ ἀντιλήψεως, οὕτως εἰπεῖν, προσωπικῆς μᾶλλον ἢ λαϊκῆς, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Χάρος ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ὁ ἀκατακίνητος καὶ ἀδυσώπητος θεός, προσοικειωθεὶς καὶ οὗτος ἰδιότητάς τινας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως³⁾.

Ἄπο τοῦ τετάρτου στίχου ἀρχίζει τὸ κυρίως ἔσμα:

*Δυὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερφή στὸν κόσμον ξακουσμένη,
τὴ φθόναγεν ἢ γειτονιά, τὴ ζήλευεν ἢ χώρα,
τὴ ζήλεψε κ' ὁ Χάροντας καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.*

Οἱ τρεῖς οὗτοι στίχοι εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ των δημοτικοί, ἂν καὶ λέξεις τι-

*Στὸ πρῶτον καὶ τὸ πάλεμαν Ἄκριτες ἐνικέθεν,
στὸ δεύτερον τὸ πάλεμαν, ὁ Χάρος ἐσκοτώθεν,*

πρέπει, καὶ κατὰ τὸν Πολίτην, νὰ διορθωθῶσι συμφώνως πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς:

*Σ'ὸ πρῶτον . . ὁ Χάρος ἐνικέθεν,
σ'ὸ δεύτερον τὸ πάλεμαν ὁ Ἄκριτες ἐσκοτώθεν.*

Εἷς μίαν ἀκριτικὴν παραλλαγὴν ἐκ Χίου ὁ ὑποκαθιστῶν τὸν Διγενῆ «γυιὸς τῆς Χήρας» νικάται εἰς τὸ πῆδημα ἀπὸ τὸν Δράκον, ὁ ὁποῖος ὑποκαθιστᾷ ἐπίσης τὸν Χάρον. Οὗτος χαρίζει τὴν ζωὴν «*Σοῦ τὴν χαρίζω τὴν ζωὴ νάσαι ξενηροπιασμένους*». (*Κανελλάκη*: *Χιακὰ Ἄνάλεκτα* Ἀθ. 1890 σ. 41).

¹⁾ Λαογραφία τ. Α' σ. 240, 31 (*Λάσκαρη*, *Λάστα* σ. 299). Πρβλ. καὶ στίχους εἰς νεώτερον Καρπαθιακὸν μοιρολόι (*Ἄσθην. Ταρσοῦλη*, *Δωδεκάνησα* σ. 194, 305) κ. ἄ.

²⁾ Τοιαῦτα εἶναι ἐκτὸς τῶν Καρπαθιακῶν, τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ὑποσημειώσει (σ. 46,2) θρακικαὶ τινες παραλλαγαί, μία περιεργὸς παραλλαγή ἐκ Σωζοπόλεως (Λαογραφία τ. Α' σ. 624, Μ Γ), ἄλλη ἐκ Σουφλίου (ΛΑ ἀρ. 177,8), ἑτέρα ἐπίσης ἐκ Θράκης (Γ. Μ. Δημόδη ἔσματα Θράκης 1887 σ. 18), ὁμοίως δὲ καὶ μία ἐκ Ρόδου (ΛΑ ἀρ. 1108)—Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν τοῦ ἔσματος τῆς *Λυγερῆς* καὶ τοῦ Χάρου ἀποτελοῦν αἱ ἐκ Κύπρου παραλλαγαί, ὅπου ὁ Χάρος χαρίζει εἰς τὴν κόρην δι' ὀλίγον τὴν ζωὴν, διὰ νὰ τοῦ κεντήσῃ ἓνα μαντήλι. (*Σακελλαρίου*, *Κυπριακά*, 2, 170 ἀρ. 57, *Ξ. Φαρμακίδου*, *Κύπρια Ἔπη* 1926 σ. 71).

³⁾ Εἷς παραλλαγὰς ἐκ Ρόδου ὁ Χάρος συμφιλιώνεται μὲ τὸν Διγενῆ (πρβλ. *Βρόντη Α.*, *Ἡ Λυγερὴ τῆς Ρόδου* Ἀθ. 1928 σ. 85, *Δρακίδη Γ.* *Ροδιακὰ* Ἀθ. 1937 σ. 91).

νές ἐμβάλλουν εἰς ὑποψίας, ὡς π.χ. τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν κόρην ἐπίθετον *ξακουσμένη*. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο εὐρίσκομεν εἰς ἄσματα καὶ δίστιχα τοῦ λαοῦ μας¹⁾, οὐχὶ ὅμως διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ μίαν κόρην ἢ διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν ὁμορφιά της, ὡς γίνεται δι' ἄλλων καταστάσεων τυπικῶν ἐπιθέτων, οἷα εἶναι: *ὁμορφή, λυγρή, μικροπαντρεμένη* κτλ. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῆ διὰ τὸ ρῆμα *φθόναγεν* τοῦ πέμπτου στίχου, τὸ ὁποῖον ὑποκατέστησε τὸ κοινὸν *ζηλεύω*.

Ἄν τώρα θελήσωμεν νὰ εὐρωμεν τὸ πρότυπον, καθ' ὃ ἐγένοντο οἱ ἀνωτέρω τρεῖς στίχοι, τοῦτο νομίζω, ὅτι πρέπει ν' ἀναζητηθῆ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γνωστῆς παραλογῆς «*Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια καὶ ἡ κακὴ γυναῖκα*»:

*Δυὸ ἀδερφάκια γκαρδιακά καὶ πολυαγαπημένα,
τοὺς μπῆκε τὸ δαιμόνιο καὶ θέλουν νὰ χωρίσουν²⁾*

ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγήν:

τὰ συγκολλήθ' ὁ πειρασμός, γιὰ νὰν τὰ ξεχωρίσῃ³⁾.

Εἷς τινὰς μάλιστα παραλλαγὰς τοῦ ἰδίου ἄσματος—νεωτέρας ταύτας τὴν καταγραφὴν τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ—οἱ σχετικοὶ στίχοι ἔχουν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἡμέτερον ἄσμα⁴⁾, ἰδίᾳ δ' ἐν παραλλαγῇ

Ἄν Hesseling ἐν τῇ περὶ Χάρου πραγματεῖᾳ αὐτοῦ, ἐξετάζων τὴν παρὰ τῶ ἑλληνικῶ λαῷ ἀντίληψιν περὶ Χάρου καὶ ἐξαιρῶν τὴν παρ' αὐτῶ ἐπικράτησιν τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ στοιχείου περὶ τοῦ σκληροῦ καὶ ἀδυσωπῆτου Ἄδου, εὐρίσκει ἐν μεμονωμένον παράδειγμα ἐν τῇ νεοελληνικῇ δημῶδει λογοτεχνίᾳ, καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει ὄντως ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Χάρον τὸ θῦμα του, τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο εἶναι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἄσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ! (βλ. *Hesseling D. C. Charos. Ein Beitrag zur Kenntniss des neugriechischen Volksglaubens, Leiden - Leipzig 1897, σ. 54*).

¹⁾ Ἐχομεν: *Τῇ γῆς τὴν ξακουσμένη* (Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ τ. Β' σ. 203, 5. Χασιώτης σ. 139) *Πάλα ξαΐκουσμένη* (Ζωγράφ. Ἀγών τ. Α' σ. 60) — *ἡ ξαΐκουσμένη Πόλη* (Χρ. Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀρ. 68) — *Καὶ μὲ τὰ δώδεκα νησιά ἦτον ἐξακουσμένη* (Συλλόγου Κων/πόλεως χροφ. ἀρ. 6231 σ. 7) κ. ἄ. Μεμονωμένα φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἐν ἠπειρωτικῶ δίστιχῳ *νύονυφη ξακουσμένη* (Ζωγράφ. Ἀγών σ. 267), ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ ἐξ Αἰγίνης παραλλαγῇ τοῦ ἄσματος τοῦ κοντοῦ, ἣτις ἀφίσταται τῶν ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος παραλλαγῶν, ἀποτελοῦσα ἰδιαιτέρον τύπον τοῦ ἄσματος. Εἰς ταύτας ἔχομεν: *ἦταν καὶ μιὰ κόρη ξανθὴ, σὸν κόσμο ξακουσμένη* (Λαογραφία σ. Δ' σ. 80 ἀρ. 21) ἢ: *σὸ σπῖτι σὸ ἀρχοντικὸ ἀρχόντου ξακουσμένου* (αὐτόθι τ. Η' σ. 84). Πρβλ. *Γιάννη Ἀποστολάκη*, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια, μέρος Α' σ. 120, ὅπου ἀπορρίπτονται στίχοι τοῦ Ζαμπελίου ἔνεκα τοῦ μὴ δημοτικοῦ ἐπιθέτου.

²⁾ *Χασιώτου Γ.* Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημ. ἄσματων Ἀθ. 1866 σ. 141-2.

³⁾ Λαογραφία τ. Ε' (1925) σ. 132 Λακωνίας.

⁴⁾ Πρβλ. ΛΑ ἀρ. 177, 27 (1893) Σουφλί:

*Θὰν τὰ δυὸ ἀδέρφια καρδιακά, πῶς εἶνε μονιασμένα,
τὰ ζήληναν οἱ ἀρχοντες, τὰ μολογοῦν ἡ κόσμοους,
τὰ ζήλημι κι' ἡ δαίμονας, γρεῦ' νὰ τὰ χωρίσῃ.*

ἀπὸ τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου, καταγραφεῖσθαι τὸ 1940 ὑπὸ Μαρίας Λιουδάκη παρὰ γυναικὸς ἀγραμμάτου, ὅπου οἱ στίχοι τῶν δύο ᾄσμάτων σχεδὸν ταυτίζονται:

*Ἦταν δυὸ ἀδέρφια γκαρδιακὰ καὶ κοσμαγαπημένα,
τὰ ζήλευεν ἡ γειτονιά, τὰ ζήλευεν κι' ἡ χώρα,
τὰ ζήλεψε κι' ὁ πειρασμὸς καὶ πάει νὰ τὰ χωρίσῃ.*

(ΛΑ ἀρ. 1432 (1940) σ. 29).

Ἐκ τῆς τοιαύτης ὁμοιότητος τῶν στίχων δύναται τις εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι οἱ στίχοι εἶναι δημοτικοί, γνωστοὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, καὶ ὅτι ὁ Ἀραβαντινός, παραλαβὼν τούτους ἐκ τοῦ λαϊκοῦ θησαυροῦ, — ὡς θὰ ἔπραττε καὶ κάθε λαϊκὸς τραγουδιστὴς — προσήρμοσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ᾄσμα του, μεταβαλὼν μόνον χάριν περισσοτέρας ἐμφάσεως τὸ πρῶτον *ζήλευεν* εἰς *φθόναγεν*. Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἡπειρωτικὴ προέλευσις τῆς παραλογῆς ἀπὸ τὸ Λοζέτσι προσεπικουρεῖ εἰς τοῦτο¹⁾. Τὸ ὅτι ἡμεῖς σήμερον εὐρίσκομεν τούτους μόνον εἰς συλλογὰς νεωτέρας τοῦ Ἀραβαντινοῦ δὲν εἶναι, νομίζω, λόγος νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἀντιθέτως ἀρχικοὶ εἶναι οἱ στίχοι τοῦ Ἀραβαντινοῦ· διότι μία νεωτέρα καταγραφή δὲν προσφέρει ἀποκλειστικῶς μόνον νεώτερον ᾄσμα. Εἶναι ἔξ ἴσου δυνατὸν νεωτέρα παραλλαγή, καὶ μάλιστα ἀπολύτου ἀξιοπιστίας, οἷα ἡ προκειμένη ἀπὸ τὸ Λοζέτσι, ν' ἀποδίδῃ παλαιὸν ᾄσμα ἢ τοῦλάχιστον τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τούτου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ προφορικῆς παραδόσεως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ τυχαίων καὶ ἐκ συμπτώσεως καὶ οὐχὶ περὶ συστηματικῶς γενομένων λαογραφικῶν συλλογῶν.

Εἰς τὴν διατύπωσιν ὅμως τοῦ θέματος τῆς ζηλοφθονίας ὁ ποιήσας τὸ προκείμενον ᾄσμα εἶχεν ὡς πρότυπον τοὺς στίχους γνωστῶν παλαιωτάτων παραλογῶν, ὅπου κατὰ τὸν παραδιδόμενον τυπικὸν τρόπον, τὸν συνήθη εἰς τὴν δημῳδὴν ποίησιν, ἐξαιρέται ἡ ὠραιότης τῆς νέας ἢ τοῦ νέου. Οὕτως εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς παραλλαγὰς τοῦ πανελληνίου ᾄσματος τοῦ «κοντοῦ» εὐρίσκομεν ὁμοίους στίχους, ὡς:

*Ἔνας κοντὸς κι' ἀπόκοντος, πῶχ' ὁμορφη γυναικα,
τόνε ζηλεύ' ἡ γειτονιά, τόνε ζηλεύ' ἡ χώρα,
τόνε ζηλεύ' ὁ σιούμπασης, βαρὸν χρῆν τοῦ ρίχνει.*

(Χασιώτης σ. 140, 12)

προσέτι ΛΑ ἀρ. 1380 Α' 176 (1939) Λασήθι:

ὁ σατανᾶς ἐζήλεψε, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίσῃ

ὁμοιοὶ δὲ στίχοι ἐξ Αἰγίου (ΛΑ 1727 (1891). Πρβλ. καὶ *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1938, σ. 16 καὶ περιοδ. Πλάτων τ. Β' (1880) σ. 8.

¹⁾ Ἀντιθέτως ἀπορεῖ τις, πῶς δὲν εὐρίσκονται οἱ στίχοι ἐν Ἡπειρωτικῇ πάλιν συλλογῇ, ὡς ἡ τοῦ Χασιώτη, ἥτις ἐξεδόθη τῷ 1866. Πρβλ. καὶ Ἀραβαντινὸν αὐτόθι σ. 181, 280. Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς ἐπαναλαμβάνεται τρις τὸ *ζηλεύω* (βλ. καὶ Γ. Ἀποστολάκη ἐνθ' ἄν. σ. 252).

ἦ: *Ένας κοντός κοντούταικος έχει ὄμορφη γυναίκα
τόνε ζουλεύουν τὰ χωριά, τόνε ζουλεύει ἡ χώρα,
τόνε ζουλεύει ὁ βασιλιάς, πολλὰ χρέη τοῦ ῥίχνει.*

(Schmidt, Gr. Märchen, Sagen und Volkslieder 1877 σ. 194)

ἦ ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦ ἔρωτος μητρὸς πρὸς υἰόν:

*Καλόγρια ἔχει ὄμορφον υἰόν, ὄμορφο παλληκάρι
τόνε ζηλεύει ἡ γειτονιά, τόνε ζηλεύει ἡ χώρα,
τόνε ζηλεύει κ' ἡ μάννα του, ἄνδρα νὰ τόνε πάρη.*

(W. v. Haaxthausen, Neugr. Volkslieder, München 1935 σ. 64, 21).

Πρβλ. *Χασιώτην* σ. 62, 15, ὡς καὶ πάσας σχεδὸν τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος.

Εἰς τὸν βον στίχον ἦ λ. *Χάροντας* ὑποκατέστησε τὸν *βασιλιᾶ-σιούμπαση-μάννα-πειρασμὸν* κ.τ.λ. Ἄλλὰ καὶ τοῦτον τὸν στίχον φαίνεται, ὅτι εὑρεν ἤδη ἔτοιμον ὁ ποιήσας τὸ ἄσμα, διότι τὸν συναντῶμεν εἰς δημοτικὰ ἄσματα τοῦ Χάρου, πάντως ὅμως νεώτερα, καθ' ὅσον γνωρίζω, τὴν καταγραφὴν. (Πρβλ. *Λαογραφία* τ. Α' (1909) σ. 624, ΜΓ (Σωζόπολις), *Λάσκαρη-Ν. Ἡ Λάστα* (1900) σ. 526, *Μιχαηλίδου-Νουάρου*, *Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου* τ. Α' (1932) σ. 128, Β' σ. 8).

Τὸν ἔβδομον στίχον: *Στὸ σπίτι τρέχει καὶ βρονταίει, σὰν νὰ ἦταν νοικοκύρης* εὐρίσκομεν παρόμοιον μόνον εἰς νεωτέρας παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῆς *Λυγερεῆς* ἢ τοῦ *Λεβέντη* καὶ τοῦ *Χάρου*¹⁾, ἐνθυμίζον δὲ τοῦτον καὶ παραλλαγαί τινες τοῦ ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, — καὶ αὐταὶ σχετικῶς νεώτεραι — ὅπου ἡ μάννα τῆς Ἀρετῆς ἀκούουσα νὰ βροντοῦν τὴν πόρτα λέγει:

Ποῖος εἶναι κάτου, πὸν βροντᾶ, τὸν κρικελλὸ πὸν παίζει;

Ἄν εἶναι ξένος νὰ διαβῆ, δικός μου νᾶρτη πάνω,

κ' ἂν εἶναι ὁ Πικροχάροντας, γὼ ἄλλο γιὸ δὲν ἔχω²⁾.

Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως γλῶσσα δίδει, ὡς γνωστόν, τὴν εἰκόνα τοῦ Χάρου, κρούοντος τὴν θύραν τοῦ θνητοῦ εἰς τὴν φράσιν: *χτύπησε (γιὰ καλὰ) τὴν πόρτα τους ὁ Χάρος*, λεγομένην ἐπὶ οἰκογενειῶν ἢ ἀτόμων, τὰ ὅποια ἐπανειλημμένως ἐπληξεν ὁ Χάρος, *χαροκαμένων*, ὡς χαρακτηρίζονται οὗτοι. Ἐν Εὐβοίᾳ (Ἁγία

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 125 (1917) Γορτυνίας, ΛΑ ἀρ. 1153 (1938) Ἀραχόβης, *Σπανδωνίδη Εἰρ.*, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης (1939) σ. 60, 90 καὶ 90 Β' (ἀποσπασματικά), ΛΑ ἀρ. 1109 (1936) σ. 97 - 8 Κύπρου.

²⁾ Ἀρχεῖον Θρακ. Θεσσαυροῦ τ. Δ' (1937 - 8) σ. 132 - 3. Πρβλ. προσέτι *Σάββα-Λακίδου*, Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βιζύης καὶ Μηδείας, Κων/πολις 1899 σ. 123, 12. *Λαογραφία* τ. ΙΑ' (1934) σ. 259 - 61, Κύπρου κ.ἀ.

Ἄννη καὶ περιχώροις) ἤκουσα νὰ λέγουν: «δὲν τό'χω πὼς πέθανε, μόνο πὸν κάνει ὁ Χάρος στράτα καὶ μοῦ χτυπάει τὴν πόρτα»¹⁾.

Τώρα, ἐὰν ἀνήκη ὁ στίχος οὗτος, ὡς εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄσμα τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, καὶ εἰς παλαιὸν δημοτικὸν τραγούδι, δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ, διότι τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχω σήμερον ὑπ' ὄψιν, δὲν μὲ πείθει περὶ τούτου. Πάντως ὁ στίχος τοῦ ἄσματος εἶναι δημοτικός, δηλαδὴ σύμφωνος πρὸς τὴν λαϊκὴν περὶ τοῦ Χάρου ἀντίληψιν καὶ καλῶς προσηροσμένους ἔνταυθα.

Οἱ στίχοι 8 - 9 :

*ἄνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ μπῶ, τοιμάσου νὰ σὲ πάρω,
τί ἐγὼ εἴμ' ὁ γιὸς τῆς μαύρης γῆς, τῆ ἀραχλιασμένης πέτρας*

φαίνονται, φραστικῶς τοῦλάχιστον, δημοτικοί, ἀλλ' εἰς οὐδὲν τῶν σχετικῶν ἀσμάτων τοῦ Χάρου ἢ τῶν μοιρολογίων εὐρίσκομεν τὸν Χάρον ἐρχόμενον νὰ παραλάβῃ τὸν θνητὸν καὶ δικαιολογοῦντα τὴν παρουσίαν του, ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ εἶναι *γιὸς τῆς μαύρης γῆς*, δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶναι Χάρος. Ὁ Χάρος ἔρχεται εἴτε ὡς τιμωρὸς τῆς ἀλαζονείας, ὡς εἰς τὸ ἄσμα τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου²⁾, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, εἴτε ὁ Διγενῆς εἶναι οὗτος, εἴτε ἄλλος τις γενναῖος³⁾. Πάντως ἡ ἔννοια τοῦ στίχου δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περὶ Χάρου ἀντίληψιν. Ἐφ' ὅσον ἄλλως τε καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ θάνατος, εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ χρειάζεται πάντοτε καὶ ἄλλη δικαιολογία. Διότι ὁ στίχος ἀποδιδόμενος εἰς πεζὸν λόγον θὰ ἦτο: *εἶμαι ὁ Χάρος κι' ἦρθα νὰ σὲ πάρω*.

Ἄλλ' εἰς τὸν προκείμενον στίχον ἀπαντῶμεν προσωποποίησιν τῆς γῆς, ὡς μάννας τοῦ Χάρου, οἷαν δὲν εὐρίσκομεν ἀλλαγῆς τῆς δημῶδους ἡμῶν ποιήσεως καὶ μυθολογίας. Ἡ τοιαύτη παράστασις τῆς γῆς δὲν εἶναι ἡ λαϊκή. Προφανῶς ὁ ποιήσας τοὺς στίχους τούτους εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ γνωστὸν μοιρολόγι, ὅπου εἰς τὸν ὑποτιθέμενον διάλογον μεταξὺ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ περιβάλλοντος τὸν νεκρὸν κόσμον ἡ γῆ ἀποκρίνεται εἰς τὸν θρηνοῦντα ἄνθρωπον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐκεῖ ὡς μάννα τοῦ Χάρου, ἀλλ' ὡς ὁ τόπος, ὅπου εὐρίσκεται ὁ νεκρός. Παραθέτω δύο μόνον παραλλαγὰς ἐκ τῶν μοιρολογίων τούτων:

*Περικαλῶ σε, μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,
αὐτοῦν' τὸ νιὸ πὸν σόστειλα κι' αὐτοῦν' τὸ παλληκᾶρι
τριαντάφυλλο νὰ ντὸ βαστᾶς, μῆλο νὰ ντὸ μυρίζης*

¹⁾ Δηλαδὴ φοβοῦνται, ὅτι ὁ ἓνας θάνατος θὰ φέρῃ καὶ ἄλλον.

²⁾ Πολίτου Ν. Γ. Ἐκλογαὶ ἀρ. 217.

³⁾ Αὐτόθι, ἀρ. 214, 215.

νά μὴν τοῦ δώσης ἀρρωστιά, νά μὴν τοῦ δώσης νόσο.
 —Τιγάρις εἶμ' ἡ μάγνα του νά ντὸ βαστῶ στὰ χέρια;
 Μένα μὲ λένε μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,
 πὸν τρῶ τὲς νιές, πὸν τρῶ τοὺς νιούς; πὸν τρῶ τὰ παλληκάρια.

(Λαογραφία τ. Γ' σ. 489, 3 Κυνουρίας)

Γ' ἀκοῦς, ἰσὺ, μάρ' μαύρη γῆ κι' ἀραχλιασμένου χῶμα;
 Αὐτὸν τὸν νιό, πὸν σ' ἔστειλα, αὐτὸ τὸ παλληκάρι
 καλὰ νά τοὺν ἀδέξει, καλὰ νά τοὺν διχτήι.

(ΛΑ ἀρ. 59 Σινίχοβον Μακεδονίας)

Ὡς βλέπει τις εἰς τ' ἀνωτέρω παρατεθέντα μοιρολόγια, ἡ προσωποποιήσις τῆς γῆς δὲν προχωρεῖ πέραν τῆς λεκτικῆς εἰκόνας. Δὲν ἐμφανίζεται δηλαδὴ ἡ γῆ ὡς προσωπικὸν ὄν¹⁾ οὐδὲ κἄν ὡς τοιοῦτον τὴν συνέλαβεν ἡ λαϊκὴ φαντασία.

Ἡ γῆ εἰς τ' ἄσματα ταῦτα εἶναι ἡ ἰδία ἡ πραγματικότης, ὁ τόπος, εἰς ὃν θὰ κατέλθῃ ὁ νεκρός, ὁ Κάτω κόσμος, ὁ "Ἄδης²⁾), ἡ δὲ προσφώνησις ταύτης εἰς τὰ μοιρολόγια δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἡ ἔκφρασις τῆς ἀπροσμετρήτου θλίψεως, ἡ ἐκδήλωσις τοῦ βαθυτάτου πόνου διὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς ὄντος, τὸ ὅποιον εἰς τὴν νέαν του σκοτεινὴν κατοικίαν θὰ ἀποστερηθῇ πλέον τῆς στοργῆς καὶ φροντίδος τῶν ἀγαπημένων του, ὡς ἐπίσης ἡ ἀπάντησις τῆς γῆς εἶναι ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του διὰ τὸ μέγα ἐρωτηματικὸν τοῦ θανάτου.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ λαὸς δὲν ἀπέδωκεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἰδιότητα τῆς «μάννας», δὲν τῆς ἔδωσε οὔτε «παιδί». Εἰς οὐδὲν τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ἄσματων καὶ εἰς οὐδεμίαν παράδοσιν ἀπαντῶμεν τὸν Χάρον ὡς γιὸν τῆς μαύρης γῆς³⁾.

Ἀορίστως καὶ ἄνευ συγκεκριμένων χαρακτηριστικῶν εἰς τίνα ἄσματα τοῦ Χάρου ἀναφέρεται ἡ μάγνα τοῦ Χάρου, ἡ Χαρόντισσα, ἀλλὰ καὶ αὕτη οὐχὶ ὡς

¹⁾ Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ λεκτικὴ εἰκὼν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ προβαθμῆς ἢ κατάλοιπον μυθολογικῆς προσωποποιήσεως, πάλιν δὲν εἶναι αὕτη μάγνα τοῦ Χάρου, ἀλλὰ μάγνα τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. προσέτι καὶ ἓν δίστιχον μοιρολόγι ἐκ Μεγάρων (ΛΑ ἀρ. 1565 σ. 61)

*Δὲν μοῦ τὸ λέεις, βρὲ παιδί, τῆ γῆ θὰ κάμης μάγνα;
 Ποιὸς θὰ σοῦ δώσῃ τὸ φομί, ποιὸς θὰ σοῦ δώσῃ γάλα;*

ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ νεκρὸς ἀπαρνεῖται τὴν φυσικὴν μητέρα πρὸς χάριν τῆς μαύρης γῆς.

²⁾ Εἰς ἄλλα μοιρολόγια ὁ τόπος, ὅπου πηγαίνει ὁ νεκρός, εἶναι ἡ αὐτὴ τοῦ Χάρου:

κι' ἐμπρὸς στοῦ Χάρου τὴν αὐλὴ πάγω νὰ ξαρματώσω

(Σταμνιάδου, Σαμακὰ τ. Ε' σ. 312).

³⁾ Μόνον εἰς τὴν ἰδίαν συλλογὴν τοῦ Ἀραβαντινοῦ (σ. 255, 430) ἐπανευρίσκωμεν τὸν Χάρον ὡς γιὸν τῆς μαύρης γῆς εἰς ἓνα μοιρολόγι, ὅπου ἀναμιγνύονται στίχοι ἐκ διαφόρων τραγουδιῶν τοῦ Χάρου μὲ στίχους τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀραβαντινοῦ:

ιδιαίτερον ὄν, ἔχον συγκεκριμένα προσωπικά χαρακτηριστικά, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς ἐπακόλουθον τῆς προσωποποιίας τοῦ ἰδίου τοῦ Χάρου¹⁾, ὅπως ἄλλως τε καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπαντῶμεν καὶ γυναῖκα καὶ γιόν²⁾ τοῦ Χάρου. Ὡς γυναῖκες καὶ αἱ δύο, ἡ μάννα καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Χάρου, ἔχουσι τὰς συναφεῖς πρὸς τὴν γυναικίαν φύσιν ιδιότητος, νὰ συγκινοῦνται καὶ νὰ συμπάσχουν μὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον ὁ Χάρος σκορπᾷ εἰς αὐτό.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντῶμεν τὸν Χάρον ὡς γιόν τῆς μαύρης γῆς, καὶ οὐδαμοῦ ἐπίσης ἡ γῆ προσωποποιεῖται ὡς μάννα τοῦ Χάρου, εἰ μὴ μόνον εἰς δύο ἄσματα, καὶ αὐτὰ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλα ὑποπτα σημεῖα ὑπάρχουν, νομίζω ὅτι δὲν εὐρισκόμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, παραδεχόμενοι, ὅτι μία τοιαύτη εἰκὼν καὶ περιγραφή τοῦ Χάρου εἶναι δημιούργημα τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀραβαντινοῦ, χρησιμοποίησαντός ὡς πρότυπον τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν μοιρολόγι³⁾.

Οἱ στίχοι 10 - 12 :

*Ἄφσε με, Χάροντ', ἄφσε με, σήμερα μὴ μὲ πάρης,
ταχὰ Σαββάτο νὰ λουσιῶ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξω,
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχομαι μοναχὴ μου*

δὲν προσκρούουν εἰς τὴν δημοτικὴν ἀντίληψιν καὶ θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπέκτασις τρόπον τινὰ τῆς περὶ εὐτρεπισμοῦ τοῦ νεκροῦ διὰ τὴν εἰς

*Ἐγὼ δὲν εἶμ' ἡ μάννα του, δὲν εἶμ' ἡ ἀδερφή του
ἐγὼ εἶμ' ὁ γιὸς τῆς μαύρης γῆς, τὸ ἀραχνιασμένης πέτρας,
καὶ τρώγω νιὸς καὶ τρώγω νιὸς καὶ τρώγω παλληκάρια.*

1) Πρβλ. καὶ Lawson J. C. Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion. A study in Survivals. Cambridge 1910 σ. 99.

2) Δὲν νομίζω ὅτι ὁ «γιὸς τοῦ Χάρου» πρέπει ν' ἀποδοθῆ, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Hesselring (ἐνθ' ἄν. σ. 51), εἰς τὸ λεγόμενον (disease of language), δηλαδὴ τὸ γλωσσικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν εἰς τῶν σπουδαίων παραγόντων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μύθων καί, ὅτι ἡ φράσις «γιὸς τοῦ Χάρου», μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, προῆλθεν ἐκ τοῦ γραφικοῦ «υἱὸς τοῦ θανάτου». Εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα «γιὸς τοῦ Χάρου» ἀπαντᾷται μόνον ἐν περιγραφῇ τοῦ γάμου αὐτοῦ. Τὰ νιάτα καὶ ἡ ὁμορφία τῶν νέων θανόντων μόνον ὡς στολιδία εἰς γάμον ταιριάζουν καὶ ὁ γάμος οὗτος ἀποδίδεται εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Χάρου, ὅστις καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς ἡ Χαρόντισσα, ἡ γυναῖκα ἢ μητέρα του, εἶναι μόνον ἀπόρροια τῆς προσωποποιίας τοῦ ἰδίου τοῦ Χάρου. Τὸ μοιρολόγι δηλαδὴ μὲ τὸν γιόν τοῦ Χάρου ἔχει κύριον θέμα τὸν θρῆνον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, πού ἐχάθησαν, τὴν ἀνθρωπίνην μοῖραν ἐν γένει καὶ ὄχι τὸν γιόν τοῦ Χάρου.

3) Δὲν ἀποκλείω, ἂν ὄχι ἀπομίμησιν, τοῦλάχιστον ἀπήχησιν εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν τοῦ ἀκριτικοῦ στίχου: Ἐγὼ εἶμαι τὸ ἀστραπῆς ὁ γιὸς, τοῦ βρόντου τὸ παιδάκι (πρβλ. Ζωγράφ. Ἀγών, Α' σ. 138 ἀρ. 231, Ἡλείου κ. ἄ.).

Ἄδου κατάβασιν ἀρχαίας, ὅσον καὶ νέας, ἀντιλήψεως, εἰς τὸν ἐτοιμοθάνατον. Ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ἐπίσης μορφή τῶν στίχων εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν δημώδη τεχνικὴν. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς πάσας τὰς μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον γνωστὰς πολυαριθμούς, παραλλαγὰς τῶν ᾄσμάτων τοῦ Χάρου, περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἀνωτέρω (σ. 51) ἐγένετο λόγος, ἡ ἐπιθυμία καὶ παράκλησις τῶν νέων διὰ τινὰ, εἰ δυνατόν, ἀναβολὴν τοῦ μοιραίου ἔχει ἄλλην, κἄπως σοβαρωτέραν δικαιολογίαν ἢ παρ' Ἀραβαντινῶ¹⁾ καὶ ὅτι ἀπαρallάκτους τοὺς στίχους τοῦ ᾄσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ εὐρίσκομεν μόνον εἰς τινὰς νεωτέρας τούτου παραλλαγὰς, κολοβίας, ἢ εἰς συνονθυλεύματα στίχων ἐκ τῶν σχετικῶν ᾄσμάτων²⁾, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν γνησίων παλαιῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

¹⁾ Δίδω ἐνταῦθα ὀλίγα μόνον παραδείγματα:

1. Ἄφες με, Χάρε μ', ἄφες με, παρακαλῶ νὰ ζήσω,
τ' ἔχου γυναῖκα παρανιά καὶ χήρα, δὲν τῆς πρέπει.

(ΛΑ ἀρ. 1100 Σαρακατσάνηδες Πισσοδερίου)

2. Ἄφες με, Χάρε μ', ἄφες με, πεντ' εἴξ ἀκόμα μῆνες,
τ' ἔχω γυναῖκα παρανιά, κρεῖμα γιὰ νὰ χηρέψῃ,
ἔχω καὶ τὰ παιδιὰ μικρά, στὸ δάσκαλο πηγαίνουν.

(Χασιώτης ἐνθ', ἀν. σ. 167, 1)

3. Ἐχω τυρὶ ἀζύγιστο τσαὶ πρόβατα στὴ στρουθίκα,
ἔχω γυναῖκα τσ' εἶναι νιά τσαὶ θὰ τῆς παραγγείλω
ἔχω παιδιὰ τσ' εἶναι μικρά, λυποῦμαι νὰ τ' ἀφήσω.

(ΛΑ ἀρ. 296, 50, 43 Χίος)

4. ἔχω τὰ πρόβατα ἄκουρα

(ΛΑ ἀρ. 1104 σ. 141 Μεσημβρία)

5. Ἄσε με, Χάρε μ', ἄσε με, ἀκόμη ἔξι μέρες,
τὲς δυὸ νὰ φάω, τὲς δυὸ νὰ πιῶ, τὲς δυὸ νὰ σεργιανίσω

(Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν 1936 σ. Α' σ. 121)

6. νὰ μὲ χαρίσης τῇ ζουή, πέντε δέκα χρόνια,
γιατ' εἶμι πάρα νιούτσικη, στὸν χῶμα δὲ μὲ πρέπει,
γιατ' ἔχου ἄντραν πάρα νιὸν κὶ χήρον δὲν τοῦμ πρέπει,
ἔχου, πιδιά, πάρα μικρὰ κὶ οὐρφάνια δὲν τὰ πρέπει.

(Ἀρχεῖα Νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης τ. Α', β' σ. 112 - 3) ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Κοραῆ, Βελβεντὸν Μακεδονίας (1892).

Ἔς βλέπομεν, εἰς οὐδένα τῶν ἀνωτέρω στίχων ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος ν' ἀναβληθῇ ἡ ἡμέρα ἢ σημερινὴ τοῦ θανάτου, ἀπλῶς καὶ μόνον, διὰ νὰ προφθάσῃ γὰ στολισθῇ, ν' ἀλλάξῃ καὶ ἔτοιμος πλέον νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἄδην, ὡς παρ' Ἀραβαντινῶν πρβλ. καὶ Ἀποστολάκη Γ. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια σ. 116.

²⁾ Τοιαῦτα εἶναι ἐν ἐκ Σαμακόβου (Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογρ. Θησαυροῦ τ. Ζ' σ. 193,

Πάντως αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς οἱ στίχοι 11 - 12 εἶναι δημοτικοί, συναντῶμεν δὲ τούτους εἰς πλείστας παραλλαγὰς τοῦ Γεφυριοῦ τῆς "Αρτας¹⁾ ὑπὸ προτροπτικὴν

ἔτος συλλογῆς 1939), ὁμοίως εἰς παραλλαγὴν τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου ἐκ Σπάρτης (ΛΑ ἀρ. 1372 (1939), ἄλλην ἐξ Ἀραχόβης Βοιωτίας (ΛΑ ἀρ. 1153 Β' σ. 85, 63 (1938), εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀποκλείω τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἀραβαντινοῦ διὰ τῶν Ἀναγνωστικῶν τοῦ σχολείου, ἐφ' ὅσον ἄλλως πρόκειται περὶ νεωτέρας καὶ ἐγγραμμάτου πληροφοριοδοτίας.

Συναφεῖς πρὸς τοὺς παρ' Ἀραβαντινῶ θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν οἱ στίχοι Κυπριακῆς παραλλαγῆς τῆς Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου, περιλαμβανοῦσης τὸ θέμα τοῦ κεντήματος τοῦ μαντηλιοῦ (βλ. ἀνωτ. σ. 47). Ἡ κόρη παρακαλεῖ τὸν Χάρον λέγουσα :

*"Αφσο' με, Χάρον, ἄφσο' με ἄλλον σαράντα μέρες,
νὰ ράψω τζαὶ τὸ ράσο μου, νὰ τὸ φορῶ στὸν Ἄδη,
ποῦ μοῦ παραλαλήσασιν στὸν Ἄδη νὰ τὸ λύσω*

(ΛΑ ἀρ. 1109 σ. 97)

ἀλλ' ἐδῶς τὸ βάρος τῆς ἐννοίας πίπτει εἰς τὸν 3ον στίχον, ὅστις περικλείει σχετλιασμὸν τῆς τύχης τῆς νέας, εἰς ἣν ἐπέπρωτο νὰ καταλύσῃ τὸ νέον τῆς ἔνδυμα εἰς τὸν Ἄδην.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι τὴν παράκλησιν πρὸς τὸν Χάρον διὰ παράτασιν τῆς ζωῆς εὐρίσκομεν κυρίως εἰς τὸ ἔξομα τοῦ *Λεβέντη καὶ τοῦ Χάρου* καὶ οὐχὶ εἰς τὸ τῆς *Λυγερῆς καὶ τοῦ Χάρου*. Τὸ παρατεθὲν παραδείγμα ἀρ. 6 ἀνήκει εἰς τὸ ἔξομα *Λεβέντη καὶ Χάρου*, τὸ ὁποῖον προσηρημόσθη ὡς μοιρολόγι εἰς νέαν. Καὶ τὸ θέμα λοιπὸν καθ' ἑαυτὸ τῆς παρακλήσεως δὲν ἀνήκει εἰς ἔξομα ἀναφερόμενον εἰς κόρην, ὡς συγγενὲς ὅμως πρὸς τὴν ὄλην ὑπόθεσιν τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι φυσικὸν νὰ περιληφθῇ εἰς τοῦτο, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ συμφυρμού ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει, καὶ δὲν θὰ ἦτο τοῦτο λόγος, διὰ ν' ἀμφισβητήσωμεν τὴν δημοτικότητα τοῦ ἔξοματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ἄλλως τε ἐμφανίζεται ὁ συμφυρμὸς οὗτος καὶ εἰς τινὰς παραλλαγὰς, ἐλαχίστας πάντως καὶ νεωτέρας. Ἐκ τούτων μάλιστα ἀξιόλογος εἶναι μία Καρπαθιακὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν νέαν ποιητικὴν δημιουργίαν, ὥστε δὲν πρόκειται μόνον περὶ ἀπλοῦ συμφυρμοῦ οὔτε περὶ ἀπλῆς ἀπομιμήσεως τῶν ἀρχικῶς δημοτικῶν στίχων (πρβλ. *Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Γ. Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθῆναι 1928 σ. 125, 4*).

¹⁾ Διὰ νὰ στερεωθῇ τὸ γεφύρι πρέπει νὰ ἐγκατορυχθῇ ἡ σύζυγος τοῦ πρωτομάστορα· οὗτος παραγγέλλει εἰς τὴν γυναῖκα του νὰ ἔλθῃ, διὰ τυπικῶν στίχων, ἐκφραζόντων βαθὺν πόνον καὶ τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν τῶν νὰ μὴν ἐφθανε ποτὲ αὐτῇ. Οὕτως εἰς παραλλαγὴν ἐκ Σινώπης (ΛΑ ἀρ. 1141 σ. 79):

*χάτε, κάλφα μου, πήγαινε καὶ πές τὴν τὴν κυρά σου,
τὸ Σάββατο νὰ μὴ λουστῇ, τὴν Κυριακὴ μὴ ἀλλάξῃ
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ στὸ γεφυράκι μὴ ἔρτῃ.
"Ο κάλφας ἐπαρήκουσε, πὰ λέει τὴν κυρά του,
τὸ Σάββατο γιὰ νὰ λουστῇ, τὴν Κυριακὴ ν' ἀλλάξῃ
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ στὸ γεφυράκι νάρτῃ,*

ἢ κατ' ἄλλην ἐκ Πόντου :

*Μενύατο τὴν κάλην ἀτ' με τ' αἶκον πουλόπον
«τὴ Σάββα δέβα σοῦ λουτρόν, τὴ Κερεκὴ στὸν γάμον
καὶ τὴ Δευτέρα τὴν πικρὴν ἀδᾶ νὰ εὐρισκᾶσαι»*

(*Μελανοφρόδου Π. Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατοῦμ 1910 σ. 38*).

ἡ ἀπαγορευτικὴν μορφήν καὶ εἰς ἄλλα προσέτι δημοτικὰ τραγούδια ¹⁾ ἀκριτικά, κλέφτικα, μοιρολόγια.

Τὸ β' ἡμιστίχον τοῦ 12 στίχου: *ἔρχομαι μοναχὴ μου* εὐρίσκεται εἰς τὰ προμνημονευθέντα ἔξσματα τοῦ Χάρου μὲ, τὴν ἐξῆς ὁμοῦ βασικὴν διαφορὰν. Ἐνῶ εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν ἡ φράσις ξενίζει πῶς ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν σχέσιν Χάρου-ἀνθρώπου, εἰς ὅλα τ' ἄλλα σχετικὰ ἔξσματα ἀνεξαιρέτως εὐρίσκεται ὡς συνέχεια τῆς φράσεως: «*καὶ δεῖξε μου τὴν τέντα σου*», ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρῶτον ἡμιστίχον, καὶ δίδει ἀφορμὴν, διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ περιγραφὴ τοῦ φοβεροῦ καταλύματος τοῦ Χάρου. Τὸ βῆρος δηλαδὴ πίπτει εἰς τὸ ποῦ θὰ ὑπάγῃ ὁ νεκρὸς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ *μοναχὴ μου*, ὅπως ἐδῶ.

Παραθέτω ὡς παράδειγμα τοὺς σχετικοὺς στίχους ἐξ ἄλλων ἔξμάτων:
Εἰς ἀκριτικὸν ἔξσμα ἐκ Καππαδοκίας:

*Γιὰ δεῖξε με τὴν τέντα σου καὶ μοναχὸ μ' αἶς πάγω
—Κι' ἂν σὲ δεῖξω τὴν τέντα μου, πολὺ θὲ νὰ τρομάξῃς,
ὡς κλώθει ὄλο πράσινο παλληκαριῶν βραχιόνια,
ὡς κλώθει κορασιῶν μαλλιά, ξαθῆς κόρης μαλλίτσες.*

(*Dawkins R. M.*, Some modern greek songs from
Cappadocia (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς *American journal of
Arc ology* vol. XXXVIII (1934) ἀρ. 1)

Πρβλ. προσέτι Ἀρχεῖον Πόντου τ. 12 (1946) σ. 150, 24, ΛΑ 1402 σ. 111 (Τήνου)
Δρακίδην σ. 117, Γνευτὸν σ. 85 καὶ Λαογρ. Β' σ. 453, 5 ἐκ Ρόδου—εἰς παραλλαγὰς ἐκ Καρ-
πάθου (*Μιχαηλίδου Νουάρου* σ. 210. 211. 260).

¹⁾ Εἰς μοιρολόγια π. χ.

*Ἄσ', ἀδελφή μ', τί θὰ σὲ πῶ, τί θὰ σὲ παραγγεῖλω
Σαββάτο μέρα μὴ λουθῆς, Κυριακὴ μὴ ἀλλάξῃς
· · · · ·
καὶ τὴ Δευτέρα τὸ προῖ σὴ γειτονιά μὴ βγαίῃς*

(Θρακικὰ τ. Β' 1929 σ. 135 Πρβλ. ἐπίσης *Παλαζαφειροπούλου* σ. 207 κ. ἄ.).

Πλησιέστεροι δὲ πρὸς τοὺς στίχους τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὡς συνδυαζόμενοι μὲ τὴν παράκλησιν πρὸς παράτασιν τῆς ζωῆς, εἶναι οἱ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔξματος τοῦ *Γιάννη, ποῦ ξυ-
πνῆ τὸν Δράκον καὶ τὴν Δρακόντισσα*. Ὁ Γιάννης παρακαλεῖ τὸν δράκον, ὅστις ἐτοιμάζεται
νὰ τὸν φάγῃ:

*Ἄσε με, δράκο, ἄσε με ἀκόμη πέντε μέρες,
τὴν Κυριακὴ 'ν' ὁ γάμος μου, Δευτέρα ἡ χερά μου
καὶ τὴν Τετράδῃ τὸ ταχὺ παίρνω καὶ τὴν καλὴ μου.*

(*Passow* σ. 387 ἀρ. 509)

Πρβλ. καὶ Λαογραφία Ε' σ. 81 ἀρ. 57 (Τζουμέρκα), ΛΑ 1153 Β' σ. 139, 88· Αὐτόθι
Α' σ. 101,22 (Ἀράχοβα), ΛΑ 881 (Δημητσάνα).

*Αλλαχού :

Καὶ δεῖξε μου τὴν τέντα σου κι' ἐγὼ ἀπατός μου πάω
 —'Εσὺ νὰ δῆς τὴν τέντα μου, τρομάρα θὰ σὲ πιάση,
 πού ν' ἀπὸ μέσα σκοτεινὴ κι' ἀπ' ὄξ' ἀραχνιασμένη,
 μὲ τῶν ἀντρῶν τοὶ κεφαλῆς τὴν ἔχω γὼ χτισμένη;
 καὶ μὲ τῶν κοριτσιῶ μαλλιὰ τὴν ἔχω σκεπασμένη').

(ΛΑ ἀρ., 56 σ. 82 Κάτω Παναγιὰ Κρήνης).

Ἡ παράλειψις τῆς περιγραφῆς τῆς τέντας τοῦ Χάρου καὶ καθόλου τῆς μνείας αὐτῆς παρατηρεῖται, ὡς εἴπομεν, μόνον εἰς τὸν Ἀραβαντινὸν καὶ τὰ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σ. 39,1 ἀναγραφέντα καὶ χαρακτηρισθέντα ἄσματα. Βεβαίως αἱ παραλείψεις, αἱ μεταβολαὶ εἰς ἡμιστίχια καὶ στίχους εἶναι τι τὸ σύνηθες εἰς τὴν δημόδη ποιήσιν, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι τὴν ἀρχαιότεραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραλλαγὴν εὐρίσκομεν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἀραβαντινοῦ.

Θεωρῶ λοιπὸν καὶ τοὺς στίχους τούτους δημοτικοφανεῖς ἢ μᾶλλον δημοτικούς τὴν μορφήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν οὐσίαν.

Παρατηροῦμεν λοιπὸν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ ἄσματος ὅ,τι καὶ εἰς τοὺς στίχους 4-6, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (σ. 47 κ.έ.). Στίχοι δηλαδὴ ἐκ παλαιῶν ἄσμάτων διὰ μικρᾶς μεταβολῆς προσηρομόσθησαν εἰς τὸ νεώτερον ἄσμα. Ὁ τρόπος ὅμως, καθ' ὃν ἐνετάχθησαν οὗτοι εἰς τὸ τραγούδι, αἱ ἐπενεχθεῖσαι, ἔστω καὶ ἀσημαντοὶ φαινομενικῶς μεταβολαὶ καὶ ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς τὸ σύνολον ἔννοια ἀπομακρύνουν τὸ κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ γνησίου δημοτικοῦ ἄσματος.

Πράγματι δ' εἶναι ἀσύλληπτον καὶ πολλάκις ἀδύνατον μόνον διὰ τῆς ξηρᾶς λογικῆς νὰ κατανοηθῇ καὶ ν' ἀποδειχθῇ τὸ σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον διαφέρουν τὰ δημοτικίζοντα ἔργα ἀπὸ τῶν ἀληθῶς δημοτικῶν. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν προκειμένῳ μιμεῖται τὸν λαϊκὸν ποιητὴν, ὅστις χρησιμοποιοῦν τὸν ὑπάρχοντα ποιητικὸν γλωσσικὸν θησαυρόν, τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται ὡς κοινὸν καὶ ταυτοχρόνως ἴδιον ἐκάστου κτῆμα, δημιουργεῖ ἢ ἀναδημιουργεῖ τὰ ἄσματα, ἐμπνεόμενος ἀπὸ ποιητικὴν διάθεσιν καὶ εἰλικρινὲς αἴσθημα. Ὁ μὴ λαϊκὸς ὅμως ποιητής, ὡς εἶναι ἐνταῦθα ὁ Ἀραβαντινός, μεταχειρίζεται μὲν καὶ αὐτὸς τὸ παραδεδωμένον ὕλικόν, ἀλλ' ἐπεμβαίνων μόνον μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὸν ἐνσυνείδητον σκοπὸν τῆς κατασκευῆς, μιμεῖται μὲν ἐξωτερικῶς τὰ δημοτικὰ τραγούδια, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ πράγματι νὰ συλλάβῃ τὸν ἀληθῆ παλμὸν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως.

Ὡς πρὸς τὸν 13ον στίχον: Ἀπ' τὰ μαλλιὰ τὴν ἄρπαξε· κ' ἡ κόρη κλαίει

1) Παραλλαγὰς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς τέντας τοῦ Χάρου παρουσιάζουν φυσικὰ τὰ διάφορα ἄσματα.

και σκούζει, ἐνῶ τὸ α' ἡμιστίχιον εὐρίσκεται ὁμοιον ἢ παραπλήσιον εἰς πολλὰς παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ *Λεβέντη ἢ Διγενῆ καὶ Χάρου*, ὡς συνέχεια συνήθως τῆς περιγραφῆς τῆς πάλης θνητοῦ καὶ Χάρου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Χάρος, διὰ τὸ νὰ καταβάλλῃ ἐπὶ τέλους τὸν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, τὸν πιάνει ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὸ β' ἡμιστίχιον ἀπαντᾶται μόνον παρ' Ἀραβαντινῶ καὶ εἰς πάσας τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας παραλλαγὰς, τὰς σημειωθεῖσας ἀνωτέρω ἐν τῇ σ. 3-4.

Οἱ δυὸ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ᾄσματος :

*Νὰ καὶ τ' ἀδέρφια πόφτασαν ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι,
τὸν Χάροντα κινήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη*

εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Καὶ πρῶτον : Οἱ ἀδελφοὶ φθάνουν «ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι». Ὁ στίχος ἐνθυμίζει ἀμέσως τοὺς ἀναλόγους δημοτικοὺς στίχους τοῦ ᾄσματος *Λεβέντη καὶ Χάρου*¹⁾ καὶ προφανῶς ἔχει ληφθῆ ἐξ ἐκείνου. Εἶναι δ' ἐμφανῆς ἡ ξηρὰ μίμησις τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, διότι οὐδεὶς λόγος συνέτρεχεν ἐνταῦθα νὰ εὐρεθῶσιν οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸ κορφοβούνι, ἀφοῦ τὴν κόρην εὐρῆκεν ὁ Χάρος εἰς τὸ σπίτι τῆς (στ. 7)²⁾. Ἐπειτα δὲν ὑπάρχει βαθυτέρα συνάφεια καὶ δικαιολογία τοῦ στίχου τούτου ὡς πρὸς τὸ ὄλον ᾄσμα. Ἴσως ἡ προσπάθεια ἢ ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀραβαντινοῦ νὰ εὐρεθῆ ὁ στίχος οὗτος ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς τὸν 2ον τῆς ἀρχῆς, ὡς καὶ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος 15ος πρὸς τὸν 3ον, νὰ συνέβαλεν ἐπίσης εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἐπανάληψις αὕτη ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς δημώδους ποιήσεως. Ἡ ἀρχὴ εἶναι διάφορος τοῦ τέλους καὶ οὐδέποτε ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιστοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἤδη ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκφρασθεῖσαν ἔννοιαν τοῦ ᾄσματος, ὡς κατακλείδα εἰς τὸ τέλος.

¹⁾ Πρὸβλ. *Λεβέντης ἐροβόλαεν ἀπὸ τὰ κορφοβούνια...*
κι' ὁ Χάρος τὸν ἀγνάντευεν ἀπὸ ψηλὴν ραχοῦλαν

(Fauriel τ. II σ. 90)

Λεβέντης ἐκατέβινε ψηλὰ π' τὸ κορφοβούνι...
κι' ὁ Χάρος τὸν ἀπάντησε μπροστὰ στὸ σταυροδρόμο

(ΛΑ ἀρ. 22 Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)

Λεβέντης ἐροβόλαε ἀπὸ ψηλὴ ραχοῦλα...
κι' ὁ Χάρος τὸν ἀγνάντευε ἀπὸ τὸ κορφοβούνι.

(ΛΑ ἀρ. 1378 Ζιζάνι Πυλίας 1939).

²⁾ Εἰς τὰ δημοτικὰ ᾄσματα ἢ συνάντησις Χάρου - βοσκῆ ἢ λεβέντη, γίνεται *στὰ κορφοβούνια, στὸ σταυροδρόμο, στὰ πέντε ἄλωνια, στὴ μαδάρα κλπ.* ἐνῶ ἡ συνάντησις Χάρου - λυγερῆς *στὸ σπίτι.*

Τέλος εἰς τὸν τελευταῖον στίχον οἱ ἀδελφοὶ καταδιώκουν τὸν Χάρον καὶ σφύζουσι τὴν ἀδελφήν. Ἄλλὰ μὲ πόσῃν εὐκολίαν νικᾷται ἐδῶ ὁ Χάρος! Χωρὶς νὰ προηγηθῆ οἰοσδήποτε ἀγών, οὔτε ἡ ἐλαχίστη κᾶν δρασὶς, ὁ Χάρος ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει καὶ μόνον τῶν ἀδελφῶν τρέπεται εἰς φυγὴν!

Ἡ δύναμις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης βεβαίως ἀποδεικνύεται, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐμφαίνοντα τὴν ἐν τῷ γραφεῖω γένεσιν τῆς ἰδέας ταύτης. Διότι ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔσματος ἀφίσταται τελείως τῆς πραγματικότητος. Βεβαίως ἡ ποίησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ἀληθινὴ ποίησις, αἶρεται πολλάκις ὑπὲρ τὴν πραγματικότητα, οὐδέποτε ὅμως εὐρίσκειται εἰς τελείαν ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην — τὸ ἀπίθανον καὶ τὸ ἀδύνατον εἶναι εἰς τὸ παραμῦθι λίαν προσφιλῆ —. Εἶναι ὅμως τελείως ἀντίθετον πρὸς τὴν πραγματικότητα νὰ κατανικηθῆ ὁ Χάρος, οἱ δὲ στίχοι, ὡς καὶ ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἔσματος τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ξένοι πρὸς τὴν ψυχοσύνησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας του δὲν χάνει ποτὲ τὴν αἴσθησιν τοῦ πραγματικοῦ καὶ τῆς ἀληθείας.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω μελέτης ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα 1) ὅτι τὸ τραγούδι «Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη» τῆς συλλογῆς Ἀραβαντινοῦ εἶναι κατασκευάσμα τοῦ ἰδίου τοῦ συλλογέως, χρησιμοποίησαντος ὕλικόν ἐκ δημοτικῶν ἔσμάτων πρὸς σύνθεσιν ἔσματος, τοῦ ὁποίου ὅμως καὶ ἡ κεντρικὴ ἰδέα καὶ ἡ ὅλη σύστασις δὲν εἶναι δημοτικά καὶ 2) ὅτι ὅλαι αἱ δῆθεν παραλλαγαὶ τοῦ ἔσματος, αἱ ἐν ἐντύποις ἢ χειρογράφοις συλλογαῖς καταγεγραμμέναι, πηγὴν ἔχουσι τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ἐνεκα δ' ἀκριβῶς τῆς ἐπιτυχοῦς καὶ δημοτικοφανοῦς αὐτοῦ μορφῆς τὸ ἔσμα τοῦτο, θεωρηθὲν ὑπὸ τῶν λογίων ὡς ἐκλεκτὸν δημιούργημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, περιελήφθη ἐκ τοῦ Ἀραβαντινοῦ εἰς διαφόρους ἐκλογάς, ὡς τοῦ Ἁγίου Θέρον, καὶ ἔνεκα τοῦ ἠθοπλαστικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ εἰς τὰ Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ὅτι ἔσχε τὴν σημειωθεῖσαν διάδοσιν παρὰ τῷ λαῷ, μάλιστα δὲ παρὰ τοῖς νεωτέροις. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐγεννήθη ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἦτο κατ' οὐσίαν ξένον πρὸς τὸ βαθύτερον λαϊκὸν αἶσθημα, δὲν ὑπέστη μὲν τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν φθοράν, τὴν ὁποίαν μοιραίως ὑφίσταται τὸ δημοτικὸν τραγούδι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐχάρη τὴν ζωὴν τοῦ ἀληθοῦς λαϊκοῦ ἔσματος, τὸ ὁποῖον, ὡς πληρὴς ζωῆς δημιούργημα, προσκτᾶται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἀδιαλείπτως νέας μορφάς. Τὸ κατασκευάσμα τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀπλῶς «ἀπεσθη-θίσθη» ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἐν μέρει.

ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΑΓΙΚΟΙ ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΕΚ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ὑπο

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Οἱ δημοσιευόμενοι κατωτέρω ἐξορκισμοί, κατάδεσμοί καὶ λοιποὶ μαγικοὶ τρόποι προέρχονται ἐκ τριῶν κρητικῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια χρονολογοῦνται μὲν ἐκ νεωτέρων χρόνων, διὰσώζουσι δ' ὅμως παλαιότεραν παράδοσιν.

Α'.

Χειρόγραφον ἐκ τοῦ χωρίου Κατσιδώνι τῆς ἐπαρχίας Σητείας, ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὸν πρὸς μητρὸς πάππον μου Κωνσταντῖνον παπᾶ Μιχαὴλ Παπαδάκην, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐγράφη ὑπερμεσοῦντος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφον εὑρίσκειται τώρα εἰς χεῖράς μου, δηλοῦται δ' ἐνταῦθα διὰ τοῦ Α. Τοῦτο, ἐκ κοινοῦ χάρτου $0,16\frac{1}{2} \times 0,10$ μετὰ ἐξωφύλλων ὁμοίως ἐκ κοινοῦ χάρτου, ἀποτελεῖται ἐξ ἑννέα φύλλων ἄνευ σελιδώσεως. Ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν φύλλων 7 καὶ 8, ἔχουν ἀποσπασθῆ ἀρκετὰ φύλλα. Ἐκτὸς τῶν δημοσιευομένων κατωτέρω μαγικῶν κειμένων περιέχονται ἔτι ἐν αὐτῷ:

φ. 1α - 2α «Ἐγκώμια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου»

φ. 2β Ἐγκώμια «τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος»

φ. 3α Συνταγὴ «διὰ λοῦστρο» δηλ. πρὸς βαφὴν καὶ στίλβωσιν ἐπίπλων.

Τὸ χειρόγραφον σχετικῶς καθαρογραφημένον ἐγράφη κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ὡς δύνатаί τις νὰ διακρίνη ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ χρώματος τῆς χρησιμοποιηθείσης μελάνης καὶ τῆς ἐπιμελείας μετὰ τῆς ὁποίας ἐγράφησαν ἑκάστοτε τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα.

Ὁ ἀντιγραφεὺς, ἄγνωστον ἐκ ποίου χειρογράφου ἀντέγραψε, δὲν τηρεῖ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἔχει μεταβάλλει εἰς τινὰς περιπτώσεις τὴν οὐσιαστικὴν μορφήν λέξεων τινων: σ. 65 ἀρ. 6 στ. 2 *κάλεγμα*, στ. 6 *γρούνα*, σ. 66 ἀρ. 7 στ. 8 καὶ 12 *μούτρας*, καταγράφει δὲ φωνητικῶς κατὰ τὴν διάλεκτον τῆς Κρήτης συμφωνικὰ συμπλέγματα ἐντὸς τῆς λέξεως, ὡς καὶ τὴν ἠχηρὰν προφορὰν ἐν τῇ λέξει τοῦ ἀρχικοῦ ἀήχου φωνήεντος (κ, π, τ) διὰ τῆς ἐπιδράσεως κατὰ τὴν προφορὰν τοῦ τελικοῦ ν τῆς προηγουμένης λέξεως. Οὕτω:

σ. 61, στ. 3 τον ντίλον σ. 61 στ. 18, 23, 24, σ. 62, στ. 29, 35, σ. 66, στ. 9, 13, 15 κ. ἄ., Ἀρχάγγελος - ον - ουσ; σ. 66 στ. 8 ἐμπρουχίσθισαν σ. 62, στ. 29, 35 ανιγγυλόν -α σ. 61, στ. 24 τὸν γκόσμον σ. 62, στ. 43 ἀνγκέλον 40 μην μπροσφαύσο 46 φάλαγκα σ. 62, στ. 4 τὸν μπρόδρομον σ. 65, στ. 12 κόνμπο σ. 66, στ. 5 τὴν μπίλην 14 τὸν μποταμόν σ. 67, στ. 22 τὴν γκολοκίθα κ. ἄ. Τὰς διαφορὰς ταύτας δὲν διετήρησα κατὰ τὴν ὀρθογραφικὴν μεταγραφὴν τῶν ἐκδιδομένων κατωτέρω κειμένων.

1.

Διὰ τοὺς Γελλοῦδες.

φ. 3β

IN	BI
1Σ	XC
NI	KA

5

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι. Τοῦτον τὸν τίλον δαίμονες φρίττουσι. Χριστὸς Χριστιανῶν χάρις χαρίζει Θεὸς Θεοῦ θεῖον θέαμα εὔρες εὔρημα Ἐλένη ἐν τῷ σταυρῷ τόπος κρανίον παράδεισος γέγονεν. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον καὶ βοήθησον τὸν δοῦλόν σου δεῖνα, ὁ δεῖνα καὶ τὸ τέκνον(ν) τὸ δεῖνα αὐτῶν. Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ, Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις. Ἐκ τοῦ κατὰ Μᾶρκον ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων || ἡμῶν πραγμάτων. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Χριστὸς μεθ' ἡμῶν στήτω.

φ. 4α

15

Ὡς ἐξήρχετον ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τοὺς οὐρανοῦς, τοῦ ὑπῆντησεν ἢ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος Γελλοῦ καὶ εἶχε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κάτωθεν ἕως τοὺς πόδας αὐτῆς καὶ τὰ ὀνόχι(α) αὐτῆς σιδηρᾶ καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῆς πιθαμὲς δέκα καὶ οἱ ὀφ(θ)αλμοὶ αὐτῆς πίδηλοι ὡς φλόγα καμίνου καὶ ἡ φλόγα αὐτῆς ἤρχετον ἐξωθε(ν) τοῦ στόματος αὐτῆς. Λέγει τῆς ὁ Ἀρχάγγελος. Ὡ μιὰ καὶ ἄσμενον γύναιον, πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν ὑπάγεις. Λέγει πρὸς τὸν Ἀρχάγγελον. Ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὸν κόσμον ὡς δράκαινα καὶ

5 εὔρημα χφ. 12 τοῖς διώρθωσα: τίς χφ. 13 διήγησις χφ. 20 τονίχι χφ. σιδίρι χφ. μεταγενεστέρᾳ διόρθωσις ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρὸς εἰς τὸ χφ: σιδίρα.

p. 4β

ὡς μαροτέκτονη, ἵνα δένδρη || ξεριζώσω καὶ τετράποδα ἀφανίσω, πηγὰς καὶ λίμνας ξηράνω καὶ παρθένους μηχανήσω καὶ τὰς ἐγγαστριωμένας γυναικὰς ἀποβληθὲν καὶ τὸ γάλα αὐτῶν φρούξω. Καὶ ὡς ἔτεκεν ἡ Κυρία Θεοτόκος τὸ <ν> λόγον τῆς ἀληθείας εἰσηλθὼν πόνοι σὲ αὐτὴν καὶ ἐγὼ ἔστρεψα πλαμερῆ. Λέγει τῆς ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ. Ἀνήγγειλόν μοι τὰ γὰρ δώδεκα ἡμισύν

30 σου ὀνόματα, ἵνα μὴ σὲ βασανίσω. ἀποκριθεῖς(α) λέγει. Τὸ γὰρ α : ὄνομα καλεῖται μαρά, τὸ β : καλεῖται Γελλοῦ, τὸ γ : καλεῖται ἀβυζοῦ, τὸ Δ : καλεῖται παταξαρέα, τὸ Ε : καλεῖται μορφωτοῦ, τὸ ζ : καλεῖται στρίγλα, τὸ η : καλεῖται μαρετοῦ, τὸ θ : καλεῖται ἀναθαρθόψευον, τὸ ι : καλεῖται λυποῦσαν, τὸ κ : καλεῖται ἀτεκνοῦσα, τὸ λ : καλεῖται βρεφοπνίκτηρα, τὸ γὰρ ἡμισὺν μου ὄνομα κα

p. 5α

35 λεῖται ἄματιπίνουσα. Ἀνήγγειλά σου, Ἀρχάγγελε τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ μὲ βασανίσῃς καὶ μὰ τοὺς τρεῖς ὄλους τοὺς || οὐρανοὺς καὶ μὰ τὰ ἄγια γράμματα ἃ εἰν' σοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἡλίου καὶ οὐδεὶς ἀναγινώσκει αὐτά. Κύριος ὁ Θεός, καὶ μὰ τοὺς τρεῖς(ς) σου Ἀρχαγγέλους, κρατοῦντας τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ τὸν ἀσάλευτον καὶ ὅπου κεῖται καὶ ἀναγινώσκειται τὸ φυλακτά

40 ριον τοῦτο, νὰ μὴν προσψάσω εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ φεύξομαι ἀπὸ τὸν οἶκον ἐκεῖνον ἕως μίλια σαράντα πέντε καὶ τὸ τέκνον αὐτῶν ὁ δεῖνα. Ἐξορκίζω σε τὸ πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀοράτου θεοῦ Σαβαώθ, ἐξορκίζω σε εἰς τὰ ἐννέα τάγματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἐξορκίζω σε καὶ ἐπιτάσσω σε εἰς τὴν αἰώνιον κόλασι(ν), ἣν μέλλεται κληρονομησαὶ αὐτὴν ἐν τῇ

45 ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἐξορκίζω σε ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου σὺ <ν> παντί σου τὴν φάλαγγα καὶ τὰς πανουργίας σου, νὰ ἀπέχης ἀπὸ τὸν οἶκον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα καὶ τέκνων αὐτῶν ὁ δεῖνα.

2.

p. 5β

Θ	Θ	Θ
Γ	Κ	Ο
Ν	Κ	Α

Ἐξορκίζω σε μαγεία, γλωσσοφαγία, καταλαλία, περιεργία καὶ πᾶν κακὸν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἄχραντον αὐτοῦ μητέρα τὴν ὀδηγήτρια καὶ εἰς τὸν μέγαν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομον καὶ εἰς τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, Γαβριήλ,

5 Οὐρουήλ καὶ Ροφαήλ, Ἀδωναὶ, ἀλλ' ὡς δούλη τοῦ θεοῦ (τοῦ) παντοκράτο-

31 γελὸν χφ. 32 παταξαρέα χφ. 37 ἀησοῦ χφ. αὐτὰς χφ. 44 ἦν διώρθωσα : ὄν χφ. 46 τὸν νικὸν χφ. Ἀριθ 2, 5 Ἀδωναὶ διώρθωσα : ἠδόνασι χφ.

1) Θ(σοῦ) θ(εῖον) θ(έμα).

φ. 6α

ρος, ἔξελθε καὶ ἀναχώρησον πᾶν κακὸν καὶ πᾶσα μαγεία καὶ γλωσσοφαγία, νὰ
λίπης ἀπὸν τὸν δούλον τοῦ θεοῦ ὁ δεῖν(α) κᾶν ζῆλος καὶ φθόνος καὶ κατα-
λαλία· καὶ πάλιν ὀρκίζω σε εἰς τὰ Χερουβείμ καὶ Σεραφεείμ, εἰς ὀνόματα καὶ
εἰς πᾶν δύναμιν καὶ εἰς τὸν(ς) δώδεκα Ἀποστόλους καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας
καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους || ψαλμοκαρδίας, σκελίσματα, ἐξυπάσματα, κακὴν
γυναῖκα, παρακαθίστρα, βρεφοπνίκτρα, κακὴν ὄργη καὶ ἀνεμομποδίστρα, κακὰ
ζῶα, κακὰ στόματα, κακὴν ὄργη, περιεργίας καὶ πᾶν καὶ πᾶσαν κακὴν γυ-
ναῖκα καὶ πᾶσαν γλωσσοφαγία, νὰ λίπης, νὰ λίπης ἀπὸν τὸν δούλον τοῦ
θεοῦ ὁ δεῖνα

ς μ ν κ λ ς μ ν μ τ φ β̄¹⁾

θεοῦ ἡμῶν ἀμήν.

3.

φ. 6β

$\frac{\overline{\Gamma\text{C}}}{\overline{\text{NI}}}$ | $\frac{\overline{\text{XC}}}{\overline{\text{KA}}}$ · $\frac{\overline{\varphi}}{\overline{\tau}}$ | $\frac{\overline{\theta}}{\overline{\tau}}$ ²⁾ Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ
ἀγίου πνεύματος. Ἀμήν. Ἐπὰ δένω καὶ χαλινώνω
καὶ λεπιάζω καὶ τυφλώνω τὸν ἄατη καὶ τὴν κάτα,
τὸ βίτσιλο καὶ τὴ βιτσιλα καὶ τὸν χιλιάδελφο καὶ ὅλα τὰ κακὰ ἔχρη ὀγιά νὰ
5 μὴ μποροῦ νὰ ματώσουν, πνίξουσιν καὶ νὰ φάσι τὰ ζῶα, τὰ ρίφια, τὰ ἀρνία
τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ ὁ δεῖνα.

Handwritten symbols and letters, including Greek characters and numbers, likely representing a magical formula or key.

¹⁾ Στ(ῶ)μ(ε)ν κ(α)λ(ῶ)ς στ(ῶ)μ(ε)ν μ(ε)τ(ᾶ) φ(ό)βον.

²⁾ φ(ῶ)ς (Χριστοῦ) φ(έ)γγει T = π; (ᾶ)σι.

3 u r p x i b b b o x b b 1)

7 o b b b b b * b b

φ u φ d r 2)

φ. 7 α

* * * * * ρ ο ρ x x x

$\frac{IC/XC}{NI/KA}$ ρ a ω γ ρ/φ

* Άγιοι πάντες, άγιοι μ̄ α, άγιε Μάμα, βοήθησον τοῡ δούλου τοῡ θεοῡ ο̄ δ(είνα) τὰ ζῶα ἀπὸ παντός είδους πονηροῡ.

4.

Διὰ νὰ μὴ δεηθῆ ἀνδρόγυνο, γράφο τες κάτωθεν χαρακτηῆρες νὰ τσοὶ βασιτᾶ ἢ γυνὴ εἰς τὸ δεξιὸν μπράτσο.

7 o 7 o 7 o B b b

Νι κ ε * * * * *

γ ε ω

* Ἐτερον εἰς τὸν ἄνδρα νὰ τσοὶ βασιτᾶ εἰς ζεφθὸ μπράτσο.

φ. 7 β

$\frac{\bar{x}}{b} \mid \frac{c'}{e}$ 3) $\frac{IC}{\nu\iota} \mid \frac{XC}{\kappa\alpha}$ 4) $\frac{\bar{\mu}}{e} \mid \frac{\bar{\chi}}{\lambda}$ 5) $\frac{\bar{o}}{x} \mid \frac{\bar{\rho}}{\lambda}$ 6) $\frac{\bar{\rho}}{\xi} \mid \frac{\bar{\lambda}}{\lambda}$ $\bar{x} \quad \bar{\tau} \quad c'$

1) Στ(ῶμεν) κ(α)λ(ῶς) φ(όβω) Χ(ρ)ι(στοῦ). [Τὰ πρῶτα ἕξ γράμματα.]

2) Σφ(ρ)αγ(ίς) μ(ε)γάλ(ου) Σ(ο)λλομῶντος.

3) κ(όσμος) β(άσις) ἔ(χει).

4) *Ι(ησοῦ)ς Χ(ριστὸ)ς Νικᾶ.

5) μ(ετὰ) Χ(ριστοῦ) ἔλ(έησον) ἢ ἔλ(εος);

6) Ο(ύ)ρ(ανοῦ) κλ(έος).

ὁ Θεὸς Θεὸν καὶ κύριος τῶν κυρίων καὶ βασιλεὺς τῶν βασιλευ-
όντων, γενοῦ τε βοηθὸς εἰς τοὺς δούλους σας

ωδ οδι ε
 ολιε ε ενο εεε' ε εγγ
 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

5.

Τὸ μέγα μυστήριον τοῦ θανάτου τὸ ἤκουσεν ὁ Λάζαρος καὶ ἀναστάθη·
βρέφος, ἔξελθε ἐκ λάκκου μητρικοῦ, ἔξελθε, βρέφος, καλεῖ σε 2: δύο.

6. 1)

φ. 9β

Διὰ τὰ δέσσης β[ιτσι]λα.

Παράδειγμα τοῦ ἁγίου Μάμαντος. Ὁ ἅγιος Μάμαντος κάλεσμα ἔκαμε
καὶ ὅλους τοὺς ἁγίους ἐκάλεσε καὶ ὁ ἅγιος Μάμαντος μηδὲ ἔτρωγε μηδὲ
ἔπινε μόνο τὸν Θεὸν ἐδόξαζε καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς τὸν ἐρώτησε. Τί ἔχεις,
5 ἅγιε Μάμαντε, μηδὲ τρώεις μηδὲ πίνεις μόνο τὸν Θεὸν δοξάζεις). Ἄρνι καὶ
ρίφι ἐμέριονα καὶ εἰς ἄγριο βουνὶ τὸ ἔβροσκα καὶ εἰσὲ μαρμαρένια γούρινα τὸ
ἐπότιζα καὶ εἰς ἀργυρῆ κασέλα τὸ ἔβανα καὶ ἐπέρασε τὸ μαλλιαρὸν πουλὶ
καὶ μοῦ τὸ ἐπῆρε καὶ δὲν εὐρέθη ἄνθρωπος βαπτισμένος, μρωμένος καὶ
ἀπὸ τὰ ἅγια μυστήρια περασμένος τὰ δέση τοῦ καλοῦ πουλιοῦ τὴν μύτην
10 του, τὰ δέση τὰ δούχιαν του, τὰ δέση τὰς τζιουῦντας 2) τῶν περουργῶν του.

φ. 9α

Θὰ τὰ εἰπῆς τρεῖς βολὲς τοῦτα τὰ τρία λόγια καὶ τὰ δένη εἰς κάθε λόγῳ
ἓνα κόμπο δπου τὰ γενοῦν κόμπιοι ἐννέα || εἰσὲ κόκκινο κλῶνο μετὰξι καὶ εἰς
ἀγρολαίας κλῶνο· ἢ ἀγρολαία τὰ εἶναι εἰς μέρος ὅπου τὰ μὴν ἀνεδιάζῃ ἢ
θάλασσα. Καὶ ὡς δὲν θωρεῖ ἢ ἀγρολαία τὴν θάλασσα ἔτσι καὶ ἐσεῖς βιτσιόλες
15 τὰ μὴν ἔχετε ὀμμάτια τὰ κοιτάζετε τοῦ τὰδε τὰ ἄρνιαν του καὶ τὰ ρίφιαν του

1 B|||λα χφ. 2 κάλεσμα χφ. 6 εἰς σε χφ. 6 γούρινα χφ. 12 ἔις σε χφ.

1) Τὰ ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 7 δημοσιευόμενα κείμενα εἶναι καταγεγραμμένα κατ' ἀντίστροφον
σειρὰν τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου.

2) ἀρθρώσεις, ἄρμοι (ἰταλ. giunta).

ἕως ἓνα χρόνο καὶ ἐγὼ σὰς προστάζω ἀπὸ ἀνατολῆ ἕως δύοσι τὰ νότια καὶ τὰ βρομερὰ νὰ εἶναι ἐδικά σας.

Ὅταν θὰ τοὶ δέσης νὰ εἶναι ἡμέρα Σάββατο, δια<ν> βοντᾶ ὁ ἥλιος, δ<ταν> ρίπτη τοὶ ἀκτῖνες καὶ νὰ εἶναι αὐξήσις τῆς σελήνης, εἰς μετάξι κόκ-
20 κινὸ ὡς θὰ τό ᾄχουν βγαρμένο ἀπὸν τὸν τόρο καὶ νὰ διπλώσουν τὴν μπε-
λονιά, νὰ τὸ ζερβοκλώση μιὰ κόρη ὅπου νὰ μὴν ἔχη θωρῶντα τὰ συνήθειά τζη.

Τέλος

7.

φ. 8β

Διὰ νὰ διαβάσης τὸ βλοητὸ νὰ γράνη.

Ἀρχὴ τοῦ Εὐλόγητοῦ. μετὰ τὸ εὐλογητὸν τὸ τρισάγιος. τὸ δόξα πατρί, τὸ πάτερ ἡμῶν, τὸ ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, δόξα πατρί καὶ νιῶ. Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθάμεν<ν> καὶ νῦν τῆς ἐσπλαχνίας τὴν
5 πύλην, τὸ Κύριε εἰσάκουσον τῆς προσευχῆ<ς> μου : εἰς τρεῖς, καὶ ὅταν τὸ δια-
βάσης ἡμέρα Σάββατο καὶ αὐξήσιν τῆς Σελήνης.

Τὸ καλὸν ἀγαθὸν Εὐλόγητὸν εἰς τὰς λιβάδας ἔπεσε, ἑπτὰ ἀμνάδας εὐ-
ρηκε, τῶν ἑπτὰ τὰς μήτρας ἔφαγε καὶ τὰς γλώσσας, ἐμπρουχίσθησαν, ἐμουγ-
κίσθησαν καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἐγανάκτησαν καὶ τὸν Ἀρχάγγελον Μιχα(ή)λ ἐπε-
10 ρώτησα : τί ὁ ἥλιος ἔδυνε, τὰ ἄστρα ἐθαμπώθησα<ν>, καὶ ὁ Ἀρχάγγελος εἶπε :
τί μὲ ἐπερωτᾷς, Κύριέ μου τὸ καλὸν ἀγαθὸν Εὐλόγητὸν εἰς τὰς λιβάδας ἔπεσε,
φ. 8α ἑπτὰ ἀμνάδας εὐρηκε, τῶν ἑπτὰ τὰς μήτρας ἔφαγε || καὶ ὁ κύριος λέγει πρὸς
τὸν Ἀρχάγγελον ρῦπον αὐτὸ εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης οὐρανόθεν ἔρριψαν
αὐτὸ ἔξω, καὶ πάλι τοῦ ἡλίου, δι' οὗ τῶν ἀστρον θαμπωθέντω<ν>, τῶν πο-
15 ταμῶν σφ<ρ>αγισθέντων, τῶ<ν> δέντρο<ν> συσταθέντων<ν> καὶ τὸν Ἀρχάγγε-
λον ἐπερωτῆσε τί ὁ ἥλιος ἔδυνε, τὰ ἄστρα ἐθαμπώθησα<ν> καὶ ὁ Ἀρχάγγελος
λέγει : Τί μὲ ἐπερωτᾷς, Κύριέ μου καὶ ὁ Κύριος λέγει : Ὅρκίζω σε καὶ ἀπο-
δίωξον, ὀρκίζω σε Εὐλόγητὸν ἀπὸν τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ, ὁ δεῖνα, τὸ τρισχά-
λεκτον καὶ μικτοχάλεκτον, τὸ καιόμενον τὸ ρά φ<ρ>υγόμενον καὶ ὁ Ἀρχάγ-
20 γελος εἶπε : Ὅρκίζω σε καὶ ἐξορκίζω σε εἰς τὸν θρόνον τοῦ θεοῦ τὸν ἀσάλευ-
τον καὶ εἰς τὰ ἐξαπτέρυγα Χερουβείμ καὶ Σεραφεῖμ τοῦ ψυγῆσαι καὶ μαοα-

19 αὐξήσιν χφ. 21 γεβοκλώση χφ.

3 δοξὸ χφ. καὶ καὶ χφ. 5 ἰσασάκουσον χφ. εἰς τρεῖς διώρθωσα : εὐτρῆς χφ.

8 μούτρας χφ. 12 μούτρας χφ. 13 αὐτὸν χφ. ἔριψον χφ. 14 αὐτὸν χφ. 19 ρά φρυγόμενον διώρθωσα : ραφρυγόμενον χφ.

θῆσαι ὡς τῆς ἀγριοσταφίδας, τὸ κονκκί καὶ ὡς τοῦ Ἰωνᾶ τὴν κολοκύθα καὶ τοῦ ἀμπελίου τὰ φύλλα.

Ἐπ' ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀμήν.

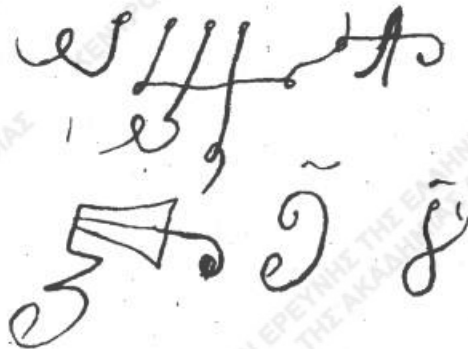
25

Τέλος

8.

Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τελευταίου ἐξωφύλλου τοῦ χειρογράφου εὐρίσκονται γεγραμμένα τὰ κάτωθι :

Εἰς τὴν μπαγίδα δταν πιαρμιοθῆ γράψε τοὺς κάτωθεν χαρακτήρε(ς) νὰ τοὶ βάλῃ(ς) ἀπάνω τῆ.

B'.

Τρία φύλλα ἐκ κοινοῦ χάρτου (0,14 × 0,10) ἀπεσπασμένα ἐκ χειρογράφου ποικίλου περιεχομένου, προερχομένου ἐκ τοῦ χωρίου Μουλιανὰ Σητείας. Ἐκ τῆς χρονολογίας ἢ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰ ὑπ' ὄψιν φύλλα (ιδ. κατωτ.) προκύπτει ὅτι τὸ δημοσιεύμενον κατωτέρω ἐκ τούτων κείμενον ἀντεγράφη ἀρχομένης τῆς τρίτης δεκαετηρίδος τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ χειρόγραφον εἶναι ἠριθμημένον κατὰ σελίδας, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πρὸ ἡμῶν φύλλων, τὰ ὁποῖα φέρουν τὰς σελίδας 107, 108, 128, 129 (εἰς δύο σελίδας) καὶ 130.¹⁾

Ἐκτὸς τοῦ δημοσιευομένου κατωτέρω καταδέσμου εἰς κλέπτῃν καὶ τῆς λύσεως αὐτοῦ, περιλαμβανομένου εἰς τὰς σελίδας 129 (δίς), 130, ὑπάρχουν εἰς μὲν τὴν σελ. 107 κατάδεσις τῆς Γελλοῦς κολοβῆ, ἢ ὁποία εἶναι παραλλαγή τῆς

22 τὸ κονκκί καὶ ἀνέγνωσε Λ. Πολίτης. - Ἄρ. 8 1//το/εν.

¹⁾ Παρεχωρήθησαν εἰς ἐμὲ πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τῆς δημοδιδασκαλίας κ. Εἰρήνης Παπαδάκη - Κασσιέρη, ἣν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

περὶ τῆς Γελλοῦς παραδόσεως ὑπὸ Ψελλοῦ (ιδ. *Κωνστ. Σάθα*, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 573 ἐξ. ἀρ. 1), εἰς δὲ τὴν σελ. 108 διάφοροι λογαριασμοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν γραφῆ διὰ μεταγενεστέρως χειρός.

Τὸ δημοσιευόμενον ἔνταυθα μαγικὸν κείμενον εἶναι γεγραμμένον διὰ μελάνης μέχρι τοῦ στίχου 32 εἰς τὴν λέξιν *παντεπόπτα* τὸ ὑπόλοιπον μέχρι τέλους ἔχει προστεθῆ διὰ μολυβδίδος ὑπὸ μεταγενεστέρως χειρός. Τὸ πρῶτον μέρος στ. 1-32 εἶναι λίαν δυσανάγνωστον, καθ' ὅσον ὁ ἀντιγραφεὺς μετριωτάτης μορφώσεως, ὡς φαίνεται, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ καλῶς τὸ χειρόγραφον ἐκ τοῦ ὁποίου ἀντέγραψε ἢ ἦτο τοῦτο εἰς κακὴν κατάστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐλέγχεται ἀγνοῶν καὶ τοὺς πλέον στοιχειώδεις κανόνας τοῦ συλλαβισμοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Ὡς παρατηρήθη ἀνωτέρω διὰ τὸ χειρόγραφον Α', ὁμοίως παρατηρεῖται καὶ ἐνταῦθα ἡ τάσις πρὸς φωνητικὴν καταγραφὴν τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων· οὕτω π. χ. στ. 5. 6 *κόνπο*, 7 *κόνπους*, 6 *αφοργίω*.

σ. 129

Ἑρμηνεῖαι τῆς δέσις τοῦ κλέπτου.

Τις ὁποῦ ἐπῆρε τὸ πρᾶγμα τὸ Δ(εῖνα) τοῦ Δ(εῖνα) ὅταν κρυφίως νὰ κατεβαίη κᾶν που ἔκαμεν ἀρχὴ δέματος κορκίδας, ἢ ψυχὴ του τοῦ κλέπτη ὁποῦ ἔκλεψε τὸ ὁ Δ(εῖνα) τοῦ Δεῖνα ᾗς τῆ(ν) ξουσά μου δέσε μου τονε τὸν κλέ-
5 πτην' καὶ δέσε κόμπο ξανάτροφοφον καὶ πάλιν λέγε το - 5 - φορὲς καὶ πᾶσα βολὰ δέσε κόμπο ἕνα ὕστερα ἔχε ἕνα σκουτέλι ἀφόρηο μὲ ξίδι δριμύ. Τύλιξε τοὺς κόμπους, ἀπομούρωσέ τους ἄνω κάτω καὶ λέγε. Ἐπὰ ἀπομούρωνω τῆ ψυχὴ του ἐκείνου ὁποῦ ἐπῆρε τὸ Δ(εῖνα) τοῦ ὁ Δ(εῖνα) νὰ μὴν ἔχη νὰ
(μ)πορηῇ οὐδὲ ὄρεξις νὰ γαμήση τὴν γυναιῖκα αὐτοῦ, μόνο νὰ εἶναι ψυμένος
10 καὶ μαραμμένος ὁ κλέπτης καὶ ὅταν ἐγὼ σιμώσω καὶ ἐβγάλω σε μὲ τὴν - πο-
σ. 129α ππο γεγωμβίν, τότες καὶ ἐκουσίως νὰ γαμήση τὴν γυναιῖκαν του. || Καὶ πᾶσα του χάρι..... ἢ δέσου σαῖν ρουρουρου ἢ δέσου ἐκεῖ μά(γ)ανο, δεσουσά μου, γλυκουσά μου - ἢ σφιξουσά μου, ἀχάμνισε του τοῦ ὁ Δ(εῖνα) τὰ νεφ(ρ)ά του, τὰ νεφρά του καὶ τὰ ζοφά του, τὲς ἄρμοσές του, τὰ κόκκαλά του· ὡσάν
15 τράγος ν' ἀνεβαίη, ὡσάν πᾶλληκάρι νὰ κατεβαίη αβλα αβλα λιος λιοντελιος.

Τέλος τοῦ 5 δέματος.

Λύσις τοῦ δέματος τῶν 6 λογίων 1821.

Λύσις τοῦ κλέπτη. Ποιεῖ ἱερεὺς(ς) Ἐδλογητόν, τὸ Τρισάγιον, τὸ τροπιάριον τῆς ἡμέρας, τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, τὸ Θεοτόκε Παρθένε, τὸ προστα-

2 κρυφίως διώρθ. Λ. Πολίτης: κρηγιος χφ. 3 δέματος διώρθωσα: δερματος χφ. κορκίδας διώρθωσα: κόρκιδας χφ. 6 ὕστερα :

- 20 οία τῶν χριστιανῶν καὶ λαβὼν καλαμιά ὁ ἱερεὺς) τύπτει αὐτοῦ εἰς τή<ν> πλάτη
καὶ νὰ λέγῃ τὸ Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεος σου καὶ ν' ἀφήσῃς τὸ<ν>
κλέπτην. Ἐβγαλε τὰ ξύλα ἀπὸ τῆ γῆ καὶ ἔβγαλε καὶ τὰ κ<α>ρφίαν καὶ βάλε
τα εἰς τὸ μέλι καὶ λέγε· ἐδῶ νά'ναι εὐλογημένος πάντων· κατόπιν, βοηθήσατε
130 τὸ δοῦλον τοῦ Θεοῦ ὁ Δ(εῖνα) θεληματικῶς τοῦ Χ(ριστοῦ), στανικῶς τοῦ δια-
βόλου. Πές το φορὲς τρεῖς καὶ νὰ ἰδῆς τὴ δόξα τοῦ Θ(ε)οῦ || καὶ ἀρχόμεθα
26 τὰς εὐχάς: τοῦ Κ(υρί)ου δεηθῶμ(εν), Εὐ(λόγησον) Δέσ(ποτα). Δέσ(π)οτα παν-
τεπόπτα, ἡ κάθαροις τῶ<ν> ἁμαρτημάτων<ν>, ἀκοίμητο<ς> ὀφθαλμός, ὁ γνω-
σκῶν πάντα τὰ κρυπτά, ὁ διὰ μετάνοιαν ἄφεισι τοῖς ἀνθρώποις δωρησάμενος.

Γ'.

Χειρόγραφον ἐκ Λακωνίων τῆς ἐπαρχίας Μεραμβέλλου, ἀνήκον εἰς τὸν Νικ.
Ἀρχαύλην. Ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου, τὸ ὁποῖον παρ' ὄλας τὰς προσπαθείας
μου δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω, ἔχω εἰς χεῖράς μου φίλτρα, φιλτροκαταδέσμους καὶ
μαγικὸν μέσον πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου, κατ' ἀντιγραφὴν ὑπὸ τοῦ φίλου
ὑπολοχαγοῦ κ. Στυλ. Φιορέντζη, κατόπιν ὑποδείξεώς μου.

Ἐκ τούτων δημοσιεύω μόνον τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου
κείμενον, ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον νὰ δημοσιεύσω καὶ τὴν ὑπόλοιπον ὕλην,
ὅταν κατορθώσω νὰ μελετήσω ὁ ἴδιος τὸ χειρόγραφον.

ἜΌταν σοῦ κλέβουν κανένα πράγμα καὶ θέλεις νὰ βρῆς τὸν κλέπτη, ὅσους
ἀνθρώπους ὑποψιάζεσαι, νὰ βρῆς ἑτοσανά φύλλα τῆς δάφνης καὶ νὰ γράψῃς μὲ
τὸ μαχαίρι σὲ κάθε φύλλο τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ὑποψιάζεσαι. Ἐπειτα
θὰ βρῆς ἓνα τσικάλι καινούριο καὶ νὰ βράσῃς τὰ φύλλα μὲ ξίδι, μετὰ τὸ βρά-
σιμο θὰ βγάῃς τὰ φύλλα καὶ σὲ ὅποιο φύλλο δὲν ἔσβησε τὸ ὄνομα, αὐτὸς εἶναι
ὁ κλέπτης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Α' - 1.

Ἐν σ. 62, στίχ. 32 διώρθωσα τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου «παταξανρέα»
εἰς «παταξαρέα» ὀδηγηθεὶς ἔξ ἑτέρου ἐξορκισμοῦ τῆς Γελλοῦς (ἐκ χειρογρ. 16
αἱ.) παρὰ Fr. Pradel, Griech. u. Südital. Gebete σ. 275, 17, ἐνθα αὕτη κα-
λεῖται παταξάρω. Ὁ Dieterich συνδέει τὸ ὄνομα κατὰ λαϊκὴν ἐτυμολογίαν πρὸς
τὸ ῥῆμα πατάσσω (ιδ. Fr. Pradel, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 340).

Ὁ δημοσιευόμενος ἐνταῦθα ἔξορκισμὸς τῆς Γελλοῦς ¹⁾, διασφύζων βυζαντινὴν παράδοσιν, εἶναι ἀπὸ τοῦ στίχου 18 κέξ. «Ὡς ἐξήρχετον ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τοὺς οὐρανούς...» μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ὀνοματολογίου τῆς Γελλοῦς, παραλλαγή τῶν ἔξορκισμῶν: «*εὐχὴ τῆς Γυλοῦς*» παρὰ Ψελλῶ ²⁾ καὶ τοῦ ἔξορκισμοῦ «*τῆς Γυλοῦς*» ἐκ κώδ. τοῦ 15 αἰῶνος ³⁾.

Αἱ περὶ τῆς Γελλοῦς δοξασίαι ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος διὰ τῶν Βυζαντινῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ⁴⁾. Κατ' αὐτὰς «*ἡ μιὰ καὶ ἀκάθαρτος Γελλῶ*» παραφυλάττει εἰσερχομένη κρυφίως ὑπὸ διαφόρους μορφάς ⁵⁾ εἰς τὸν θάλαμον τῶν λεχιδίων, ἔνθα ἀποπνίγει τὰ νεογέννητα βρέφη. Ἐνίοτε ὁμοῦς φρονεῖ αὐτά,

¹⁾ Ἡ λέξις *Γελλοῦδα*, ὡς ἀνωτέρω, ἀκούεται καὶ σήμερον ἔτι ἐν Σητεία. Συνήθεις τύποι τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν καὶ σήμερον εἶναι *Γελλοῦ* καὶ *Γίλλοῦ* ἢ *Γυλλοῦ*: ἰδ. *Μιχαὴλ Ψελλοῦ*, Ἱστορικοὶ λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα (*Κων. Σάθα*, Μεσαιων. βιβλιοθ. 5, 572-6, 577-8) ἐκ κώδ. τοῦ 15 αἰ. Ἰδ. *Em. Legrand*, *Bibl. Gr. Vulg.* II, XVIII. *R. Reitzenstein*, *Poimandres*, Leipzig. 1904, σ. 298-9. *Arm. Delatte*, *Anecd. Athen.* I, 98 στ. 19, 117 στ. 18. Ἐκ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς: ἰδ. *M. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου*, *Λαογρ. σύμμ.* Καρπάθου τ. 1, Ἀθ. 1932, σ. 159 ἀρ. 1. *Εἰρ. Παπαδάκη*, *Λόγια* τοῦ Στετακοῦ λαοῦ, Ἀθ. 1938, σ. 135 ἀρ. 17. Ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου καὶ ἐν Μυκόνῳ, ὡς ὄνομα ἐδῶ τῶν νεράιδων, ἀπαντᾷ ὁ τύπος *Γιαλλοῦ*. Νέα Ἐστία 28 (1940) 1354 β καὶ *A. B. Οἰκονομίδη*, Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα, τευχ. Α', Ἀθήνα 1940, σ. 65. *N. Γ. Πολίτου*, *Παραδόσεις* 1, 396 (ἀρ. 668).

²⁾ Ἀς προστεθῶσιν ἔτι καὶ οἱ κάτωθι γνωστοὶ εἰς ἐμὲ τύποι: - *Γιλλῶ* παρὰ Μιχ. Ψελλοῦ, *Scripta Minora* (ἔκδ. *Ed. Kurtz - Fr. Drexl*) σ. 230 στ. 286. - *Γίλλου*, *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 94, 4, 235, 17, 249, 13. - *Γέλλου*, *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 117, 9, 130, 24. - *Γελοδιακόν* *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 245, 32.

³⁾ ἰδ. *Κων. Σάθα*, *Μεσαιων. Βιβλ.* 5, 576-7. Πρβλ. αὐτόθι: σ. 577 ἀρ. 3 «*Εὐχὴ ἐτέρα*» τῆς Ἀβυζοῦς ἔξορκισμῶς, σ. 577-8 ἀρ. 4 «*ἔξορκισμὸς τῆς Γίλλοῦς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος*». Κατὰ τὸν *P. Maas*, ἐν *Byz. Zeitsch.* 17 (1908) σ. 225 (πρβλ. καὶ *H. Wepding*, *Hess. Blätter f. Volkskunde* 23 (1924) σ. 121 καὶ *F. Ohrt*, ἐν *Hess. Blätter f. Volkskunde* 24 (1925) 39 σημ. 3), ἡ Ἀβυζοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον Οβιζοῦθ, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Διαθήκην τοῦ Σολομῶντος. Τὸ δαιμόνιον τοῦτο παρουσιάζεται καταδιώκον τὰ βρέφη, ἡδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ ταυτίζεται πρὸς τὴν Γελλῶ.

⁴⁾ Παρὰ *Em. Legrand*, ἔνθ' ἄνωτ. καὶ *R. Reitzenstein*, ἔνθ' ἄνωτ. Ἰδ. καὶ *Fr. Pradel*, *Griech. u. Südtal. Gebete*, σ. 280 (φυλακτήριον ἐκ κώδ. τοῦ 16 αἰ.) καὶ εἰς σελ. 285 καὶ 340.

⁵⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλί*, *Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν βάπτισιν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν*, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδ. 14 (1938) 110-111. - *Τοῦ αὐτοῦ*, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ βενετοκρατίας, Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδ. 3 (1940) 10. *Στίλπ. Κυριακίδου*, Παρατηρήσεις εἰς τὰς Χιακὰς παραδόσεις τοῦ Στ. Βίου, *Λαογρ.* 8 (1925-26) 478-480. Γενικῶς περὶ τῆς Γελλοῦς δύναται τις νὰ ἴδῃ παρὰ *Pauily - Wissowa - Kroll*, *Real-Encyclop.* 13, 1005 ἀρθρ. *Gello* καὶ *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἀρθρ. *Γελλοῦ ἢ Γίλλου* ἐν *Ἐλευθερουδάκη*, Ἐγκυκλ. Λεξ. 3, 784 β.

⁶⁾ Ἐν τῇ παρὰ Μιχ. Ψελλῶ παραδόσει «*Ἀποστροφή τῆς μιὰ καὶ ἀκαθάρτου Γελλοῦς*» λέγεται ὅτι αὕτη εἰσηλθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς λεχοῦς μεταμορφωθείσα εἰς μυῖαν. Ἰδ. *Κωῖστ. Σάθα*, ἔνθ' ἄν. σ. 574.

ἔμβρουα, διαρκούσης ἔτι τῆς ἐγκυμοσύνης, ὅτε συμβαίνει εἰς τὰς ἐγκύους ἢ ἔκτρο-
αις, κοινῶς ἀποβολή. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου, ἐκτὸς τῆς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω
ἐξορκισμοῦ κατὰ τῆς Γελλοῦς μαρτυρίας, λέγει σχετικῶς καὶ ὁ Ψελλὸς «αὕτη
(= ἡ Γελλῶ) γοῦν τά τε κνοφορούμενα φησὶν ἀναιρεῖ καὶ ὀπόσα τῆς μήτρας διο-
μισθήσοι»¹⁾.

Ἡ μᾶλλον ἐπικρατοῦσα σήμερον περὶ τῆς Γελλοῦς λαϊκὴ πίστις εἶναι ἡ
περὶ θανατώσεως ὑπ' αὐτῆς τῶν βρεφῶν δι' ἀποπνιγμοῦ ἢ δι' ἄλλων μέσων²⁾.
Παρὰ τὴν ἀντίληψιν ὅμως ταύτην ἐν Χίῳ καὶ ἀλλαχοῦ δοξάζεται ἔτι ὅτι εἰσερ-
χομένη αὕτη ἐντὸς τοῦ οἴκου κακοποιεῖ τὰς τεκούσας, συγχεομένη πρὸς τὰς νε-
ραΐδας³⁾. Ἐν Κρήτῃ συγγέουν τὴν Γελλῶ πρὸς τὰς Στριγγλας. Οὕτω «Γελλοῦδες
εἶναι αἱ γυναῖκες πὸν φταρμίζουνε, τρῶνε εἴτε ἀπὸ κακία εἴτε ἀπὸ ἀγάπη. Πηγαί-
νουν τὴ νύχτα χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ οἱ ἴδιες καὶ ρουφοῦν τὸ αἷμα τοῦ
παιδιοῦ (ιδίως τρῶνε τὰ μωρὰ καὶ τὰ καλὰ ζῶα). Ὅταν ἓνα παιδί εἶναι πολὺ
ἄρρωστο καὶ ἀδύνατο, δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία πὸς τὸ τρῶνε οἱ Γελλοῦδες»⁴⁾. Ἐν
Ἀπυράνθῳ δὲ τῆς Νάξου ἀπέδιδον πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν εἰς τὴν ἐπήρεια
τῆς «Γιαλλοῦς», ὅταν ἓνα παιδί ἡσθένει ἀπὸ βασκανίαν, μάγια, δαιμονικὴν ἐπή-
ρεια κλπ.⁵⁾.

Διῶκται τῆς Γελλοῦς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ οἱ ἅγιοι Σισίνιος, Σί-
νης καὶ Σηνόδωρος, οἵτινες καταδιώξαντες συνέλαβον καὶ κατεβασάνισαν αὐτήν,
ἵνα ὁμολογήσῃ τὰ δώδεκα καὶ ἡμισυ ὀνόματά της⁶⁾. Ἐν ταῖς διαφόροις εὐχαῖς,
ἐξορκισμοῖς καὶ φυλακτηρίοις παρουσιάζεται συνήθως ἡ Γελλῶ ὑπὸ μορφὴν γυ-

¹⁾ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 573 ἀρ. 2.

²⁾ Ἰδ. Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, ἐνθ' ἄν. σ. 246α, *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἄν. σ.
135. Στρ. Μυριβήλη, Ὁ λογοτέχνης καὶ ἡ φυλὴ, Νέα Ἑστία 14 (1940) 723α (Λέσβου), Ἀθαν.
Χ. Μπούτουρα, Προλήψεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. ἐν Ἀθ. ἄ. ἔ. σ. 46-7.
Οὗτος λέγει προσέτι ὅτι, ἐὰν γελᾷ τὸ βρέφος, ἐνῶ κοιμᾶται, πρέπει ἀμέσως ν' ἀφυπνισθῇ,
ἐπειδὴ πιστεύεται διὰ τὸ ὁμόηχον ὅτι ὁ γέλωσ προέρχεται ἐξ ἐπήρειας τῆς Γελλοῦς.

³⁾ Ἰδ. Στυλ. Βίου, Χιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ. 8 (1921/25) 430-31 ἀρ. 11 καὶ σ. 445,
478-79. - Ἀθ. Μπούτουρα, ἐνθ' ἄν. σ. 124 ἀρ. 2. - Στίλ. Κυριακίδου, Ἑλλην. λαογραφία Μέρο.
Α' σελ. 185, 188. Ἐνιαχοῦ εἰς τὰς νεραΐδας ἀποδίδονται χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες τῆς Γελ-
λοῦς ὡς ἡ τοῦ ἀποπνιγμοῦ τῶν βρεφῶν (ἐν Ρόδῳ) ἢ καλοῦνται αὗται ἀπλῶς διὰ τοῦ
ὀνόματος Γελλοῦδα ἢ Ἀγυλλοῦδα ἐν Χίῳ, Γιαλλοῦδα ἢ Ἀγελλοῦδα ἐν Μυκόνῳ καὶ Τήνῳ καὶ
Γιαλλοῦ ἐν Τήλῳ. Ἰδ. Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν νεραΐδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων,
Λεξικογρ. Ἀρχεῖον 5, 25.

⁴⁾ *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἄν. σ. 135 ἀρ. 17. 1.

⁵⁾ Νέα Ἑστία 28 (1940), 1354β-1355α.

⁶⁾ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐνθ' ἄν. σ. 573-75 ἀρ. 1. - R. Reitzenstein, ἐνθ' ἄν. σ. 299. - *Arm.*
Delatte, ἐνθ' ἄν. 99, 13 κέξ. - Ἰωάν. Ζωγραφέκη, Ἡ Γυλοῦ (φυλακτῆριον), Κρητ. Ἀστήρ

ναϊκός και ξεορκίζεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἄρσενιου¹⁾ καὶ τῶν ἀρχαγγέλων Γαβριήλ²⁾ καὶ Μιχαήλ³⁾.

Πρὸς ξεορκισμὸν ἔτι «τῷ Γελλούδω» χρησιμοποιοῦν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας Κρήτης καὶ σχετικὰ «καρφώματα»⁴⁾: οὕτω «... κάνουν ἓνα σταυρὸ μονοκόμματο ἀπὸ φλασκὶ καὶ τοῦ κάνουν ἐννιά τρύπες καὶ τὸν κρεμοῦν ἔς τὸ λαιμὸ τοῦ παιδιοῦ»⁵⁾ ἢ «καρφώνουν σὲ μιὰν ἀθανατοκρομμύδα ἐννιά ξυλαράκια ἀπὸ καλάμι κ' ὕστερα τὴν κρεμοῦνε μέσα ἔς τὴν καμινάδα»⁶⁾: ἐπίσης «βρῖσκουν ἕξε περόνες καλαμένιες καὶ τσοὶ καρφώνουνε ἔς τὸν ἀθάνατο ἀνάδια ἔς τὴ θάλασσα, νὰ εἶναι λῆγωσι⁷⁾ καὶ λένε: Τσοὶ κοσιπέντε τοῦ Δεκεμβριοῦ Χριστὸς γεννᾶται ἐτούτ' ἡ ὥρα κ' ἐκείνη μιὰ λογαῖται. Ἐπαὲ καρφώνω τὸ Γέλλουδο καὶ τὴ Γελλούδα καὶ τὰ μικιὰ Γελλουδάκια, τὰ σκώτια ντου, τὰ μελαχόνια⁸⁾ ντου καὶ τὰ μέλη ντου ὄλα, νὰ λείπουνε ἀπὸν τοῦ δεῖνα τὸ παιδί. (Ὁνομάζουν τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδί)»⁹⁾.

Σημειωτέον τέλος ὅτι τὸ ὄνομα Γελλοῦ καὶ Γελλούδα ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον¹⁰⁾ καὶ σήμερον ὁμοίως ἐν Σητείᾳ¹¹⁾ ὡς βλασφημία καὶ ὕβρις, προσαπτομένη εἰς τὰς κακὰς γυναῖκας.

4 (1910), 572-3. Κατ' ἐπέκτασιν πιθανῶς ἐκ τῆς ἐπφθῆς ταύτης συναντῶμεν δώδεκα καὶ ἥμισυ ὀνόματα καὶ εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Σπανοῦ. (Ἀκολουθία τοῦ ἀνοσίου τραγογῆν Σπανοῦ): *Em. Legrand*, *Bibl. Gr. Vulg.* II, 28 κέξ.

¹⁾ Ἰδ. *Μιχ. Ψελλοῦ*, ἐνθ' ἀν. σ. 577 ἀρ. 3.

²⁾ Ἰδ. *Reitzenstein*, ἐνθ' ἀν. σ. 298.

³⁾ Ἰδ. *Μιχ. Ψελλοῦ*, ἐνθ' ἀν. σ. 576 ἀρ. 2. - *Fr. Pradel*, ἐνθ' ἀν. σ. 280. - *Reitzenstein*, ἐνθ' ἀν. σ. 298.

⁴⁾ Περὶ τῶν σημερινῶν καρφωμάτων γενικῶς ἰδ. *Φαῖδ. Κουκουλέν*, ἐν *Λαογρ.* 8 (1921/25) 323 ἔξ. - *Ἀντ. Κεραμοπούλλου*, Ἀποτυμπατισμὸς σ. 70 ἔξ.

⁵⁾ *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 135 ἀρ. 17, 1.

⁶⁾ *Αὐτόθι*, σ. 135 ἀρ. 17, 1.

⁷⁾ *Φθίνουσα σελήνη*. Ἡ τέλεισις μαγικῶν πράξεων τῆς σελήνης μειουμένης εἶναι γνωστὴ ἤδη ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος. Ἰδ. *R. Wünsche*, *Defix. tabell. Atticae*, σ. XXX, στ. 338. Ἐνταῦθα παραγγέλλεται ἐπὶ καταδέσμου «κρεῖσσον δὲ ποιεῖς σελήνης μειουμένης».

⁸⁾ Σπλάγγνα.

⁹⁾ Παραλλ. ταύτης ἰδ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 135-6. Συνήθης ἔτι εἶναι ἡ μνεῖα τῆς Γελλοῦς ἐν πλείστοις λαϊκοῖς ξεορκίαις καὶ ἐπφθαῖς. Οὕτως ἐν Καρπάθῳ εἰς ξόρκι τῆς βασκανίας «φύε κατὴ βαούρα... κακὸ Γελλουκίό...», *Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου*, *Λαογρ. Σύμμ.* Καρπάθου 1, 154. Εἰς ξόρκι «Γιὰ νὰ μὴ σὲ δαγκάσουν ζωῦφια τὴ νύκτα» «... Γέσετε, χαλινώσετε... τὰ πονηρὰ τῆς νύχτας, τὴν Γελλοῦ, τὴν Μαλλοῦ, τὴ Σαθθοῦ» αὐτόθι σ. 159 ἀρ. I. «τὴν Γελλοῦ τσοὶ τὸ Βραχνα...» αὐτόθι σ. 160 ἀρ. II. καὶ σ. 163 ἀρ. VIII.

¹⁰⁾ *Πουλολόγος* στ. 417 «*Αἰγύπτισσα μὲ τὸ μανδίν, γυλοῦ μὲ τὸ καράλιν*» *Wagner*, *Carm. Gr. med. aevi* σ. 191. - *Δεόντιος Μαχαιρῶς* (ἐκδ. *R. M. Dawkins*, I, 216. 4. «οἱ γιλ-

2.

Παράλληλως πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον καταδέσμοις ἐπὶ τοὺς καταλάλους (γλωσσοδήματα), ἵνα μὴ δυνηθοῦν οὗτοι διὰ τοῦ βασκανίου αὐτῶν λόγου καὶ ἐπιφέρουν βλάβην εἰς τὸν ἀντίπαλον¹⁾, ὑπάρχουν καὶ ἑξορκισμοὶ καὶ ἄλλαι μαγικαὶ ἐπιφθὰς πρὸς προφύλαξιν ἢ ἀπαλλαγὴν τινος ἐκ τῆς ἐπηρείας τῆς γλωσσοφαγίας²⁾ (= βασκανίας προερχομένης ἐκ φθονεράς ὀμιλίας ὑπὸ τοῦ βασκαίνοντος περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ εὐτυχίας τινός). Οὕτως εἰς προσευχὴν ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος πρὸς τὸν Ἑρμῆν λέγεται: «... διάσωσόν με πάντοτε εἰς τὸν αἰῶνα ἀπὸ φαρμάκων καὶ δολίων καὶ βασκοσύνης πάσης καὶ γλωττῶν πονηρῶν, ἀπὸ πάσης συνοχῆς, ἀπὸ παντὸς μίσους θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων»³⁾.

Μεταξὺ τῶν τοιούτων προφυλακτικῶν μέσων καταλέγεται καὶ ὁ ἐνταῦθα δημοσιευόμενος ἑξορκισμὸς, δι' οὗ ἐπιζητεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ τινος ἐκ τῆς γλωσσοφαγίας.

3.

Παρὰ τὰς καταδέσεις ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου ἐν διαφόροις περιστάσεσιν

λοῦδες | γ - οἱ μαμμοῦδες» πρβλ. καὶ παρὰ Κυρ. Χατζηϊωάννου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἀπὸ τοὺς Κυπριῶτες χρονογράφους, Πάφος (1937) 2, 300 β - 301 β. - Μάρκον Ἀντωνίου Φωσκόλου (1669) Φορτουνάτος (ἐκδ. Στεφ. Ξανθουδίδου σ. 55) Α, 317 Μποζ. «Πάγω λοιπό, μὰ τρέμουσι τ' ἀτζά μου ἀπὸ τὴν πείνα | νὰ πὰ γυρεύω μιὰ Γέλλοῦ, ρουφιάνα, μιὰ ξοξίνα».

¹⁾ *Εἶρ. Παπαδάκη*, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 135.

¹⁾ Ἰδ. *Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Β'. 446, Εἰς σχόλια τοῦ Βαλασαμῶνος εἰς ΞΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου λέγεται ὅτι κατηγορήθη τις, διότι «εὐρέθη ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐγκόλπιον ἔχων ἔνδυμα νεογεννοῦς παιδίου καὶ εἶπε τοῦτο δοθῆναι αὐτῷ παρὰ τινος γυναικὸς εἰς ἀποτροπὴν καὶ ἐπιστομισμὸν τῶν ἐπιχειρούντων κατ' αὐτοῦ λέγειν». - *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν. σελ. 89 ἔξ. 503, 15 ἔξ. - *Φαίδ. Κογκουλέν*, ἐν *Λαογρ.* 9 (1926) 55, 57, 94 καὶ 97 - 99. Τοιοῦτοι κατάδεσμοι μαρτυροῦνται ὄντες ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον αἰ. π. Χ. Ἰδ. *Dittenberger*, *Syll.*³ III, 1174 καὶ 1175. *R. Wünsche*, *Defix. tabell. Atticae* ἀρ. 50, 54 πολλ.

²⁾ Ἰδ. ἐκ παλαιότερας ἐποχῆς παρὰ *Arm. Delatte*, ἔνθ' ἄν. σ. 451, 15 ἔξ. «εἰς τὸ ἀποκερῶσαι ἐχθροὺς καὶ ἵνα ποιήσῃ χαρτὴν εἰς γλωσσοφαγίαν» ἐκ κώδ. 15ου αἰ. ἰδ. αὐτόθι καὶ σ. 616, 28 (ἐκ κώδ. 15 αἰ.) «τοῦ λυτρῶσαι ἐκ πάντων κινδύνων καὶ συκοφαντίας καὶ καταλαλίας καὶ γλωσσοφαγίας καὶ πάσης μαγείας πονηροῦ ἀνθρώπου». Ἰδ. ἐτι αὐτόθι σ. 120, 33. 121, 1 - 2 (ἐκ κώδ. 18 αἰ.). Καὶ ἐκ συγχρόνου λαϊκοῦ ἑξορκίου τῆς βασκανίας (ἐκ Καρπάθου) «τὸ κακὸν ἐμμάτι, ἡ κατὴ γλωσσοφαγία. . .», *Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρον*, ἔνθ' ἄν. σελ. 155 ἀρ. II. 157 ἀρ. IV. ἰδ. καὶ *Προμ. Πυρφ.* (1926) φ. 32 σ. 7.

³⁾ *R. Reitzenstein*, ἔνθ. ἄν. σ. 21.

εύρισκοντο ἤδη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς περιόδου κατάδεσμοι λίαν διαδεδομένοι καὶ ἐπὶ τὰ ἐπιβλαβῆ ὄντα, ὄρνεα, θηρία, ἔρπετὰ κ. ἄ. ¹⁾.

Ἐκ τῶν ἀρπακτικῶν πτηνῶν κατεδέοντο παλαιότερον, ὡς καὶ σήμερον ἔτι, ὁ ἰέραξ ²⁾, ὁ κόραξ ³⁾, ὁ βίτσιλος ⁴⁾ (= ἀετός), ὁ φιλάδελφος ⁵⁾ ἢ χιλιάδερφος (ἐν Κρήτῃ) (= γυπαετός) καὶ ὁ λούπαρδος (εἶδος ἰέρακος) ⁶⁾.

Διὰ τῶν δημοσιευομένων ἐνταῦθα καταδέσμων τῆς βιτσιλίας ⁷⁾ καὶ τοῦ χιλιάδερφου ἢ φιλάδελφου ⁸⁾, ἐξ ὧν ὁ ὑπ' ἀρ. 3 εἶναι παραλλαγή καταδέσμου ἐκ Κρήτης πρὸς ἀποδιώξιν τῶν ὄρνέων καὶ τοῦ ἀγριογάτου ἀπὸ τῆς ἀρπαγῆς τῶν αἰγοπροβάτων (ιδ. Λαογρ. 9, 106), ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόκρουσις τούτων ἀπὸ τῶν οικιακῶν ζώων καὶ τῶν ποιμνίων τοῦ καταδένοντος ἢ ἄλλου τινός.

4.

Ἄτελεύτητοι ἔτι εἶναι αἱ καθόλου μαγικαὶ πράξεις, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ αἱ καταδεικτικαί, ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον, ἀφορῶσαι εἰς τὴν προσέλκυσιν τοῦ ἔρωτός τινος, ἰδίᾳ δὲ οἱ κατάδεσμοι ἐπὶ τοὺς νεονύμφους ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων των πρὸς βλάβην αὐτῶν.

Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης περιπτώσεως καὶ πρὸς πρόληψιν τῆς βλαπτικῆς ἐπενεργείας τῶν διαφόρων τούτων κατὰ τῶν νεονύμφων μαγικῶν καταδέσεων ἐπενοήθησαν ποικίλα μέσα πρὸς προφύλαξιν ἀπ' αὐτῶν ⁹⁾, μεθ' ὧν καὶ τὰ ἐνταῦθα δημοσιευόμενα, κατὰ τὰ ὁποῖα, ἵνα ἐξουδετερωθοῦν αἱ κατὰ τῶν νεονύμφων καταδεικτικαὶ πράξεις καὶ μὴ ἐπενεργήσουν ἐπ' αὐτοὺς βλαπτικῶς, ὄφειλον οὗτοι

¹⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σελ. 66 - 70.

²⁾ Αὐτόθι σ. 68.

³⁾ Αὐτόθι σ. 488. - *Ἀντ. Γ. Ζερβάκι*, Γητεῖες ἐξ Ἐμπάρου. Λαογρ. 4 (1912/14) 513, ἀρ. 3. - *Γ. Κουρμούλη*, Κρητικαὶ ἐπφδαί. Κρητ. Μελέται 1 (1933) 262 β «*γυτεῖα γιὰ τὰ γιδοπροβάτα*».

⁴⁾ *Ν. Γ. Πολίτου*, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος. Λαογρ. 3 (1911) 386. Πρὸβλ. καὶ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 106. - *Γ. Κουρμούλη*, ἐνθ' ἄν.

⁵⁾ Ἰδ. περὶ τοῦ ὄρνέου τούτου: *Ν. Γ. Πολίτου*, Λαογρ. Σύμμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 58 - 59.

⁶⁾ Ἰδ. *Ἀντ. Ζερβάκι*, ἐνθ' ἄν. καὶ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν.

⁷⁾ Παραλλαγὴν ἐκ Νισύρου ἰδ. παρὰ *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 489. - Ἰδ. ἔτι «*δεσιεὺς τῆς βιτσιλίας*», *Γ. Κουρμούλη*, Κρητικαὶ ἐπφδαί. Κρητ. Μελ. 1 (1933) 262 β. - *Ἀντ. Ζερβάκι*, ἐν Λαογρ. 4 (1912/14) 513 ἀρ. 3 καὶ ἐξ Ἰνναχωριῶν (Περβόλια) Κρήτης, ἐν τῷ Λαογρ. Ἀρχ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀρ. 1161Δ σ. 141.

⁸⁾ Ἰδ. *Ἀντ. Ζερβάκι*, ἐνθ' ἄν.

⁹⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σελ. 86, 90, 459 - 465. Ἐκ Κρήτης, *Μαρίας Λιονδάκι*, Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τότε καὶ παλιά. Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδ. 3 (1940) 372δ'.

κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου νὰ φέρουν δεδεμένους ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοὺς ὡς ἀνωτέρω μαγικοὺς χαρακτῆρας.

5.

Καὶ τὸ γεγονός τοῦ τοκετοῦ μετὰ τῶν συνυπαρχόντων εἰς αὐτὸν ἐνίοτε πλείστων κινδύνων διὰ τὴν ἐπίτοκον ὠδήγησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐπινόησιν πολυποικίλων μέσων πρὸς ἐπιτάχυνσιν αὐτοῦ καὶ ἐλευθέρωσιν ἀπ' αὐτοῦ τῆς τικτούσης. Οὕτως ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ὠκυτοκίων ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου¹⁾, ὄντων παλαιότερον ἐν χρήσει πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ, δημοσιεύομεν ἀνωτέρω ὠκυτόκιον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίφθεγμα, προερχόμενον ἐξ ἐκκλησιαστικῆς ἐκφράσεως, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μαγικῶν ἐπφδῶν ἐν περιάπτει²⁾ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν.

6.

Βλ. ἀνωτέρω ἀριθ. 3.

7.

Βλοητό λέγεται ἐν Κρήτῃ τὸ περιοδικὸν ξρουσίελας, προσβάλλον τὸ πρόσωπον συνεπεῖα χρονίας παθήσεως τῶν ὄτων, ὀφθαλμῶν, ρινὸς καὶ στόματος (ἰδ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ σ. 124, 3).

Ἐκτὸς τῆς διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἐξορκισμοῦ θεραπείας τοῦ βλοητοῦ γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο ἐν Ἐμπάρῳ Κρήτης καὶ λαϊκοῦ ἐξορκίου (Λαογρ. 4, 513 ἀρ. 4).

8.

Περὶ τῆς θήρας δοξάζεται παρὰ τῷ λαῷ ὅτι ὁ κυνηγός, τὸ ὄπλον, τὰ θηρευτικὰ ἐν γένει ὄργανα καὶ ὁ κύων του ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπήρεια τοῦ βασκάνου ὀφθαλμοῦ καὶ ἐπομένως εἰς ἀστοχίαν κατὰ τὴν θήραν³⁾. Διὰ τοῦτο ἐκτὸς τῶν ποικίλων προφυλάξεων, αἵτινες λαμβάνονται, ἵνα ἀποφευχθῇ «τὸ κακὸ μάτι», ἔχουν ἐπινοηθῆ παραλλήλως καὶ πλεῖστα μαγικὰ μέσα, ἰδίᾳ ἐπφδαί, πρὸς ἀπαλλαγὴν τούτων ἀπὸ τῆς βασκανίας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τοῦ καταδέσμου⁴⁾ εἰς ὃν ὑπεβάλλετο πολλακίς τὸ ὄπλον ἢ ὁ κύων.

Μεταξὺ τῶν μέσων τούτων εἶναι καὶ οἱ δημοσιευόμενοι ἀνωτέρω μαγικοὶ

¹⁾ Ἐν Λαογρ. 6 (1918) 299-346 καὶ κατ' ἀνατύπωσιν ἐν Λαογραφ. Συμμ. 2, 284-316.

²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. 2, 298.

³⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέν* ἐν Λαογρ. 8, 318, 342 κ. ἀ.

⁴⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέν* ἐν Λαογρ. 9 (1926-28) 108, 500.

χαρακτήρες πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς παγίδος ἐκ τῆς ἀστοχίας πρὸς τὸ κυνήγιον ἕνεκα βασκανίας.

Β-Γ'

Παρὰ τοὺς καταδέσμους κατὰ τῶν νεονύμφων, ἐρωμένων κλπ. ὑπάρχουν σήμερον ἐν εὐθείᾳ χρήσει, ὡς ἐν Μάνη¹⁾, Κερκύρα²⁾, Κρήτη³⁾, κ. ἄ. καὶ κατάδεσμοι ἐναντίον τῶν κλεπτῶν πρὸς βλάβην ἢ ἀνακάλυψιν αὐτῶν.

Ἡ χρῆσις τούτων, ἡ ὁποία εἶναι παλαιότητα, μαρτυρεῖται εὐρέως ἤδη ἐκ τῶν μαγικῶν παπύρων⁴⁾ καὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν⁵⁾, πλουσιώτερον δ' ἐκ τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον⁶⁾.

Ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. Γ' μαγικὴ πράξις πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου προέρχεται ἐξ ὁμοίας «εἰς κλέπτην» ἀπαντώσης ἐν κώδ. Bononiens. Univers. ὑπ' ἀρ. 3632 φ. 361' τοῦ 15. αἰῶνος καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ παραγγέλλεται :

«*Λάβε οὖν φύλλα δάφνης εἰς τὰ δνόματα τῶν ὑπόπτων καὶ γράφον πασε-
νὸς ὄνομα εἰς τὸ φύλλον τῆς δάφνης· εἶτα βάλον τὰ φύλλα ἐντὸς εἰς τζουκάλι
ἀφόρεστον, εἶτα βράσον καὶ τὰ καθόλου λειοῦνται τοῦ δὲ κλέπτου οὐ λειοῦνται*»⁷⁾.
Καὶ ἐν ἑτέρᾳ μαγικῇ πράξει πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ κλέπτου ἐκ κώδ. τοῦ 19. αἰῶνος
παρὰ *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἀν. σ. 152, 13 λέγεται· «*Γράφον τοὺς χαρακτῆρας
τούτους εἰς φύλλον δάφνης καὶ δός τα ἐκεῖνον ὁποῦ μέμφεσαι*».

⁷⁾ *Εγράφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1941.*

¹⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἀν. 4. 471.

²⁾ *Νοεμῆς Ἀ. Ζωηροῦ Πασσα*, Λαογραφικὰ σύμμεκτα ἐκ Κερκύρας καὶ ἄλλων τόπων. Λαογρ. 11 (1934-37) 126. 10.

³⁾ Ἰδ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἀν. σ. 100.

⁴⁾ Ἰδ. *Karl. Preisendanz*, Papyr. Gr. mag. I, σελ. 184, 186-8, 191-2.

⁵⁾ *Φωτίου*, Νομοκάνων τίτλ. Θ' κεφ. ΚΕ' (*Ράλλη - Ποτλή*, Σύνταγμα 1, 197) «*Εἰ δὲ καὶ ἀστρολόγος ἢ ἑτέραν ἀπηγορευμένην μαντείαν μετιῶν, ἐρωτηθεὶς εἴπη κλέπτην τὸν μὴ ὄντα ὑπόκειται ταῖς διατάξεσι*». - Πρὸβλ. αὐτόθι καὶ ἐν σ. 199 (σχόλιον).

⁶⁾ Ἰδ. Πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ κλέπτου: *Vasiliev*. Anecd. Graecobyz. Mosquae 1893, σελ. 340-41, κγ' - κη' (ἐκ κώδ. 15. καὶ 16. αἰ.), σ. 330 (ἐκ κώδ. τοῦ ἔτ. 1497). - *Ἰωάνν. Σταφίδα*, Ἰατροσόφιον (*Em. Legrand*, Bibl. Gr. Vulg. II, 10 (ἐκ κώδ. 15. αἰ.). - *Arm. Delatte*, Anecd. Athen. I, σελ. 38, 42, 48-9, 66. 140-142, 587, 592-4, 597 πολλ. - *Συνοδ. Λάμπρου*, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἑλλην. κωδίκων τ. 2, σ. 204 ἀρ' κώδ. 809 τοῦ 17. αἰ. Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 8 (φ. 42 β) τοῦ κώδ. «*περὶ κλέπτην πῶς νά τὸν εὕρης*» - *Φαίδ. Κουκουλέ*, ἐνθ. ἀν. Λαογρ. 9 (1926-28) 59, 100, 471-72. Λαογραφ. Ἀρχεῖον Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, ἀρ. 1161Δ (1938) σελ. 95, 124, 125, 131 (ἐξ Ἰνναχωρίων Κισάμου Κρήτης).

⁷⁾ Ἰδ. παρὰ *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἀν. σ. 608, 4-7. Τὰ φύλλα τῆς δάφνης ἠχρησιμοποιοῦνται καὶ πρὸς ἄλλας μαγικὰς πράξεις, ὡς π. χ. «*Εἰς ὑπνον*», ἐνθ' ἀν. σ. 142, 10.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ*

I - ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικαὶ μετὴν μαγείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. *μαγεύω, μαεύω, μαντεύω*, (π. χ. *αὐτὸς ξέρεῖ καὶ μαντεύει τὴν ἄλεπού* = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῆ ἡ ἄλεπού ἀπὸ τὸ κοττέσι), *μαντουλογάου* (Αἰτωλ.), *γητεύω, ξορκίζω, ξαστριζώ, ἀστρονομίζω* (= ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), *ἐρεμιάζω* (= ζυγίζω ἀσθενῆ μετ' ἔρημα (ἀδέσποτα) χάλκινα σκευὴ πρὸς θεραπείαν, Αἶνος), *τριστρατιάζω* (= ῥίπτω εἰς τὸ τρίστρατο, Παξοί), *τὸν βάζει στὴν ἀνέμη* (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια, ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, πὺν ἔχει βλαπτῆ ἀπὸ ξωτικά») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρ., Κάρπαθ.). *Ἐκεῖνη ἔχει καλὸ ἀστριακὸ ἢ τῆς στρέχει* = ἐπιτυγχάνουν αἱ μαγγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μάισσα, μάντισσα, μαίστρα, πετρομάισσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, πὺν ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάψῃ (Κύθν.), *τζατζουδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλογήματα*, «θὰ τοῦ ἔχοννε καμωμένα τίποτε ἀπέξω». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ἰδιότητες καὶ ἰκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδιδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνονται ἄφαντοι, νὰ σηκώνονται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικάς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ E. Hoffmann - Krayer ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διαιρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαίμονος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάπτυπον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behaghel) Heidelberg 1934).

νά εμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμύθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σὰν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἰκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «γιαὶ νὰ πιάνεται κανεὸς ἢ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς πιθαιμὲς στὴ γῆ ἀπάνω...» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχναστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίνονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἐπετηρὶς 1897 σ. 196).

γ) Μαγικὴ τέχνη.

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «Ἄμα ἓνας πῆ τὴ γητεία, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλὰς φορὰς, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσῃ καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φουσιόῃ τρεῖς φορὰς μὲς' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνη—φουὺ φουὺ φουὺ, τρεῖς φορὰς» (Λῆμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγγανεῖαι. Ἐνέργειαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ δαιμονικά ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τὸ «κάλεσμα» τοῦ διαβόλου, τῶν νεραΐδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπερητικούς εἰς τοὺς σκοπούς των, διὰ τὸ κατέβασμα τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα τῆς εἰς τὰς μαγγανείας των κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὐταί; Συνομιλαὶ μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μὲ νεραΐδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλη πρὸς αὐτούς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαι, κόμβοι, καρφώματα, δεσίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὥραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παράδειγμα: «Ἄπο γυναῖκες ὀλόγυμνες ἔρχονται σὲ σταυροδρομί τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἀλάτι μὲ τ' ἀλέτρι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, γιὰ νὰ πεθάνῃ ἢ νὰ πάθῃ κατὰ μεγάλο κάποιον πρόσωπο, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ» (Μέγαρα).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας: σημάδια ἦτοι τρίχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κττ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνέργειαν τῶν μαγγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαι, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κττ., ἀγνεία, μυστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης

ἢ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ παρισκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλουγώμ'*) «πρέπει ἡ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημήσῃ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὐθις τὸν Διάβολον· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἡ βάφουσα νὰ πῆ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαθαδόκαμπον πιστεύουν πὼς «πρέπει νὰ πῆς μιγὰλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμᾶς (= φκειασίδι). *Ἄν δὲν πιτύχ' ἡ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρου τὸν πρόσουπου τς γυναικας σὰν τὸν τ'γάν'.*»

δ) **Μαγικὰ βιβλία** (Σολομωνική, ἱατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσκεται ἡ εὐχή τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἰατροσόφια ἢ χαρακτηριστὰ σολομωνικῆς, βαρβαρικὰ ὀνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοὶ, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὠρῶν, ὀνόματα αὐτῶν.

ε) **Σκεύη καὶ ὄργανα μαγικά.**

Δακτύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομῶντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενός* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκιά καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «*Ἡ γραῖα Γ. (στὴν Ἄρτοτίνα) κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκόρδο μονογούλικο, κουνιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει.*»

Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης: μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἁγιοκωσταντιναῖτο, ματοστάτης, ἁγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις τῆς;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) **Μαγικαὶ βοτάναι.**

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σεροχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἡ ἀκουμένη κτλ.

ζ) **Ἄλλα μαγικὰ μέσα.**

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σθηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάχεργο νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου;

Ευκταία ἢ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγήσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκαι ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετεροχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστροικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἢ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἢ κακοτυχία ἢ ἡ συμφορὰ: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξη (νεράιδες, ξωτικά, Ἀσθένειες κτλ.), ἄνεμος ἢ κακὸς ἀέρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστροικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοῦς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω ἴπον τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ*» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου;

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωπικοῦ ἐπιδημικῶν νόσων, π. χ. πανούκλας, χολέρας, εὐλογιάς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσης τῆς ἔξωθεν ἐπηρείας (Πόθεν τὸ βλάψιμο;).*

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὅταν φοβᾶται κανεῖς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «*Γιὰ νὰ ἴδῃς ἂν ἔνας ἔχη ἄντεσμα, πᾶρε ἕνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ἄμα τὸ βροῖσξης κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα*» (Αἰτωλ.). *Ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρρώστου τοὺς ἔδωσε ἕνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, πὸν ὁ ἀρρώστος εἶναι βαρειά; εἶχε πατήσει, δίχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτερικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο πὸν περπάταε. Ὡσπου νὰ τήνε φέροννε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος*» (Ζιζάνι Πυλίας).

II. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘῶ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

A'. 'Αποτροπή κακοῦ.

α) Βασκανία.

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάραι, παροιμῖαι, σχετικαὶ μετὴν βασκανίαν. Π. χ. Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής· ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω· φταρμίζω, φταρμός, φτάρμισμα κλπ. ἀποσκαιίνου, ἀποσκαιμός (Μάνη)· ἀβασκουβότανου, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαινόμενος (Πόντος).—Μάτι μὴ τὸν πιάση! Ἄφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, πὸν νὰ χυθῆ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κτι.

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποῖοι ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη (Ἄνατ. Κρήτη) «φταρμίζουνε 1) οἱ ἀθρῶποι ἀπού' ναι τὰ φρύδια ντως σμιχτά, οἱ κολλιτσοφρούδηδες 2) ὅσες γυναῖκες ἔχουνε μεγάλα μάθια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά 3) οἱ περισσοβυζασμένοι, —τάξε καὶ καλὰ κεινιοὶ ἀπού' χουνε πλιὰ πολὺ γάλα τση μάννας τως φαγωμένο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινες ματιάζουσι τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουσι οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓνα μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Δηγήσεις περὶ βασκανῶν. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖα προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαινόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε πρῶμα καλό, ζωντανό, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) μπορεῖ νὰ πάσῃ ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἄνατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὄμορφοι ἄνθρωποι, τὰ δὲ καὶ τὰ πολυφορτωμένα δειτρά, 3) ἀπὸν τὰ δὲ φταρμίζονται πλιὰ καλὰ οἱ χοῖροι. Ὅτινα γεννᾷ ἢ γουρούνα καὶ τὴ δῆ κακὸ μάτι, τοιεσὰ εἶναι καίλικη νὰ κἀνῃ τὰ γουρούνια καὶ νὰ τὰ τρώῃ ντελόγο ἓνα-ἓνα, 4) πολὺ φταρμίζεται ἡ λουχούνα καὶ τὸ μορὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖο, 7) οἱ κνηγοὶ καὶ οἱ ψαρᾶδες, 8) οἱ γι-ἀνφραντοῦδες, 9) τὸ μεταξαρεῖο, 10) τὰ δειτρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἄμα ματιασῆ κανεῖς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενικὴ στενοχώρια» (Καστοριά). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχει' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θράκη). «Ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὶ» (Μανιάκι), «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλοῦ;

4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) Δέξεις ἢ φράσεις ἀποτροπικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί. Φτύσιμο, μουντζούρωμα, φάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «ὄντα γλέπη κανεὶς προκομμένο προῶμα, ἤγουν παιδί δμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὅτι ἄλλο χροιαζούμενο, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἀβασκάνη, λέει: Τφού, μὴν πάρη ἀπὸ μάτι!» ἢ «τφού! νὰ μὴν ἀβασκαθῆ» ἢ «κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουν «Σκόρδα κι ἀλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτση»· εἰς τὴν Κύμην «Φτοῦ στ' ἄρομστά του!». Εἰς τὸ Βογατσικὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλου καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «Τφού, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῆς!». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουνε τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνη μάτι, καὶ «ἂν ἠξέρης πὼς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντου, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαθιάση, ἅμα σὲ δῆ στή στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσης, δίχως νὰ σὲ δῆ». Εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνιά) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνωνται.

(β) Προβασκάνια. Φυλαχτά, βασκανιῆρες, ματοπιάστρες κτλ. Ὑλη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτό, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του:

(1) Δι' ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτά» διὰ τὰ παιδιὰ καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ λιώκρωο καὶ τὸ παντζέχρι; Ποίων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (τραγουλιά, τσιτλεμίκι κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ νὰ φκειάσουν τὸ φυλαχτό, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερκὸ (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ἕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μαρούτι, κομμάτι ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινά, χρυσαφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι». Ἄλλοι, «σκοτώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι τῆς ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἀλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «τὸ γαίδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κουτάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κουνδούνη χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουνε ἕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κ' αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κουνδούνη καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς σιάνης». Ἄλλοι, «τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατορθᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῆ κακὸ μάτι καὶ τ' ἀβασκάνη. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κίτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἀβασκαμό» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «ὅταν ματιάζωνται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πῆζη τὸ τυρί,

πᾶμε καὶ βρῖσκουμε ἓνα χορτάρι, πὸν τὸ λέμε βασκαντούρα, καὶ πλένουμε τὶς βεδουῖρες μ' αὐτὸ κι ὄλα τ' ἀγγεῖα καὶ τότε τὸ τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου καὶ ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγήσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας;

(β) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία καὶ κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, στάβλου, στάνης, δένδρων κτλ. κουλλούρα γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λῆμμον «ἓνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ καὶ μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (=κόκκινη) τὸ βάζουν πίσ' ἀπ' τὴ βόρτια τὸ τ'λλίζ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς καὶ τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (=προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουριτζέλ' (=γουρούνη) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουρνιά πὸν μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τὸ ἔχουν γιὰ καλὸ. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' ὄρτια πουμεσσα, στὸ μάνταλο. Ἐκεῖ βρῖσκονται ὅσο πὸν νὰ σφάξουν ἄλλο τότε τὰ πετοῦν καὶ βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτ'. Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος ἔμπαινε μέσα στὸ σπῖτ' αὐτό, νὰ πιστρέφ' τὸ κακὸ τὸ μάτ'». Εἰς τὸ Σούλι «παραδέχονται πὼς τὰ χωράφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπαρμουδιές, ρόκες, σιτάρια... ἀβασκαίνονται ἀπ' τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἓνα σουβλί ἢ καμιά φούρα κρεμνοῦν κάρρακλο (=κρανίον) ἀπὸ ἄλογο ἢ ἀπὸ βόϊδι». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαϊδάρου τὸ ἔχουνε πὼς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία καὶ τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κυδωνιές κτλ.)» Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

5. Διάγνωσις βασκανίας· ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο πὸν ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε καὶ ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. Ἄν πάη στὸν πάτο στὸ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς πὸν νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὥσπου νὰ βροῦν αὐτὸν πὸν ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἓνα φλυτζάνι νὰ φτύση μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. Ἄν πεισμώση καὶ δὲ φτύση, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν σ' ἓνα τσανάκι νερὸ καὶ ὕστερα ἀρχίζουν καὶ χύνουν σταλαματιές λάδι καὶ κάθε φορὰ πὸν ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἓνα πρόσωπο πὸν ἔχουν ὑποψία. Ἄν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάση (=διαλυθῆ), θὰ πῆ τότε πὼς τὸ πρόσωπο πού' βαλες στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κἀνη μὲ τὸ μάτι. Ἄν σκορπίση, θὰ πῆ πὼς δὲν ἔχει νὰ κἀνη». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἄλατι στὴ φωτιά· ἅμα κάμη κρότον, τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

6. Τρόποι θεραπείας τῆς βασκανίας:

α) Τὸ κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν γητεῖαν ἢ ξέρονι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἓνα θυματό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῶ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). Ἄν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἓνα κομματί ἀπ' τὸ φόρεμα ἐκείνου πὸν ὑποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο. Ἀκόμη κόβγεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατώφλιο, πὸν περνοῦν κ' ἐχθροὶ σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πὸν ὑποψιάζεσαι, ἓνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω στὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ θυμάζεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὴ βαούρα, | φύε, κατὴ καταλαλιά, | φύε, κατὴ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸν τὰ μαλλάτιῶτα του, τὸ ἀπὸν τὰ φρουάτσια του . . . Ὑστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυματοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις στὸ νοῦ σου πρόσωπα, πὸν μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἓνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ στὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἀλάτι καὶ λέεις: Ὡς λυεῖ τ' ἀλάτι στὸ νερὸ | τὸ νέφαλο στὸν οὐρανό, | νὰ λύση, νὰ σκορπίση | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὴ γλωσσοφαγιά . . . Ἀπὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, πὸν θὰ βουλιάζουν στὸ νερό, καταλαβαίνεις ποιὸς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα ἢ γητεύτρα μετροῦ ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) ὡς τὰ 40 καὶ ραίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερό, κάνοντάς του καὶ ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα στὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἢ γητεῖα. Τὸ νερὸ τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν στὸ τρίστορατο». Εἰς τὴν Θοράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκείνου πὸν τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποιὸς εἶναι.

β) Τὸ πέραςμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιάσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴ σιῖα, (τὴ φωτιά τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἀβασκοσύνη, τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὼς τάχα ἢ φωτιά παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξη κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιά μὲ τὰ προιονβολ'κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἦτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιᾶ πρέπει νὰ τὴν πιάση ἓνας πὸν νὰ ἔχη τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἢ ἀναποδοφωτιᾶ καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερό, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρρίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἀλάτι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιὰ τοῦ βασκάνου ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. Ἄλλοι εἰς τὸ νερὸ αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὄστον, ὃ

όποιοι ριπτόμενοι εἰς τὸ ὕδωρ παράγει φυσαλίδας) ἢ *νεραϊδόμηλο* ἢ *στάχτη* ἀπὸ *ἀναποδοφωτιά* ἢ τι τοιοῦτον. Τί νερὸ χρησιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστρισιμένο;) Ποίου εἴδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρισοῦν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐγὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἀφοῦ μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύψουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῆ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουν τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρε τ' αὐγὸ, ποὺ γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρε ἀρπαχτικὸ νερὸ σ' ἓνα πράσινο πινάκι ἀπὸ τὴ βρύσ', κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μιὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκι μπρὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου κι ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει στὸ βελόνι, τσιμπᾷ μιὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα στὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀσημένιο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιὰ τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορὲς ἐπάνω στὸ πινάκι, τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβῆν' μέσα στὸ πιάτο. Τὸ πράσινο πινάκι μὲ τὸ νερό, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὸν παρᾶ θὰ τὸ βγάλ' ἐξω σ' ἄστρα, ὅπου θὰ μείν' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστρισιτῆ. Πρωτ', ἀκόμα πρὶν ξημερώσ', θὰ τὸ πάσ' καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῆ τρεῖς φορὲς: Ἀνάτρεχα ἦρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδη τῆς μπροστέλλας τῆς τὸν σκουπίζ'. Τὸ πινάκι θὰ τὸ σπᾶς' ἐμπρὸς στὴ βρύσ' ἢ σὲ σταυροδρόμ' καὶ θὰ πῆ: Νὰ φύγ' τὸ κακό! Ἄν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μέγας ἀνθρώπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῶα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἄλατι. Παράδειγμα: «Θὰ πάσ'ς μὲ τρία δάχ'λα ἄλατ', θὰ τὸν φέρ'ς γύρω στὸν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα κι θὰ λές: Μαύρο ἀγιλίδα γένν'σι μέσα στὸν μισουχώρ' κ' ἔκανι μαύρον μισοκᾶρ', τὸν εἶδαν κόσμους κι θαμάθμαν. Ἄν εἶνι ἴπο ἀντρα νὰ σκάσουν... κτλ. (Μάλγαρα). Ἄλλαι χρήσεις τοῦ ἄλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν στὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἄλατι ἢ λειώνουν τὸ ἄλατι στὸ νερό, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακό τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἄλατι στὴ φωτιά, λέγοντες: Ὅπως σκάει τὸ ἄλατι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιᾶς ἢ βάγια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. «Ὅταν εἶναι θαρμισμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐννιά φύλλα ἐλιᾶς ἀπὸ τὰ Βάγια, σταυρώνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Δυὸ σέ 'δαν, δυὸ σ' ἐθάρμισαν, τρεῖς σ' ἐγιάνα | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου πὸν ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμιά γυναῖκα πὼς ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στὸ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρονουν καὶ ἀλείφουν τὸ παιδί, πὸν δὲ μπορεῖ, στὸ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στὸ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποιὸς τὸ μάτισε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶον), πρέπει νὰ γυρίση ἕνας νὰ μαζέψη 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὅποιος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρημα ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἑννέα καὶ ἀπὸ τὸ ἑννέα ἕως τὸ ἕνα (τρεῖς ἢ ἑννέα φορές). Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἑννέα φορές, διότι ἑννέα εἶναι οἱ τρυπες τοῦ ἀνθρώπου πὸν βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπωδὰς καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρημα; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῇ κιανεῖς, τότε σταυρώνουνε καὶ λένε «'Αποὺ τὸ' ἐννιά σισ' ὀχτώ, ἀποὺ τὸ' ὀχτώ σισ' ἐφτά, ἀποὺ τὸ' ἐφτά σισ' ἕξε, ἀποὺ τὸ' ἕξε σισοὶ πέντε, ἀποὺ τσοὶ πέντε σισοὶ τέσσερεις, ἀποὺ τσοὶ τέσσερεις σισοὶ τρεῖς, ἀποὺ τσοὶ τρεῖς σισοὶ δύο, ἀποὺ τσοὶ δυὸ στὴ μία, ἀποὺ τὴ μιὰ στὴν κιαιμιὰ» (φτεῖ δεξιὰ) φτού! Κατόπιν μετροῦνε τὶς τρυπες τ' ἀθρώπου: ἕνα, δυὸ, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξε, ἐφτά, ὀχτώ, ἐννιά (φτεῖ ἀριστερὰ) φτού! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Πρὸβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὅρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν... ἵνα φοβηθῆς καὶ δεθῆς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παιρνοῦν στὴ βρύση χλωρὰ μούσκλια, παγαίνουν στὴ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχῆ καὶ ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτοῦν πὸν εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὠρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζῶων, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὑνί, σίδερο ἔν γενεὶ ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.

σκόρδο, σκυλλοχρομμίδα, δάφνη, ἀπήγανο, πύραντος, μάραντος καὶ ἄλλαι μαγι-
καὶ βοτάναι· σκούπα· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δί-
χτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνιοῦ, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα
κτλ. Π.χ. πρᾶγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο,
σχοινὶ κρεμασμένον κττ.

(β) ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδίᾳ περιτοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου καὶ τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὠρισμένη—τρίστρατο,
σταυροδρόμι, κατώφλι σπιτιοῦ κττ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κττ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπι-
ταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγὸ, ἡ ἅγια Ζώνη τῆς Πα-
ναγίας κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον συμβουλευόν: «*Τὴν νύχταν τὸ
μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν ἀπάν' ἀθες (=ἐπάνω του) ψωμίν*». Εἰς τὴν
Μεσημβρίαν «*τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παννὶ ὄξω πὸ τὸ παράθυρο καὶ
τὸ δένουμε σ' ἓνα σίδερο, σ' ἓνα ξύλο, καὶ στέκει 'κεῖ, ὅσο νὰ βγῆ ὁ Μάρτης*». Εἰς τὴν
Θράκην «*ὄταν ὑπάρχη ἐπιζωφτία βάφουν τὰ μέτωπα καὶ τὰ κέρατα τῶν
βοῶν δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, συναπίδι καλουμένης*». «*Γιὰ νὰ μὴ πιάσουνε τὰ μά-
για καὶ οἱ συκοφαντίες, συμβουλευόν εἰς τὴν Ὑδραν, βάνε τὸ πουκάμισό σου
ἀνάποδα, ἔχε καὶ στὸ σπύι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα·
εἶναι καλὸ, διώχνει τὸ κακόν*». «*Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια καὶ ἀπὸ τὰ ζωτε-
ρικὰ*» (Σῦρος). «*Χοιρολίμους ἀκούει κι θὰ κριμάσω τῆ γ' ρούνας σιδιρένια
κροκκέλλα*» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ
καὶ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «*κλούβια μάγια καὶ ἄπιαστα*», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν
δρόμον ἢ ἀλλοῦ εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμ-
βους κλπ.) καὶ θέλει νὰ τὰ πιάσῃ, χωρὶς νὰ βλαβῆ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν
ὁ Πόντιος ἀναφέρῃ ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «*Κωφὸν τοῖ
διαβόλ' τ' ὠτίν*». «*Φύλαττε Κύριε!*» ἢ «*Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ*» κττ. Εἰς ποίας
περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων καὶ σημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάφα, σταυ-
ρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «*χα-
ράττον συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πι-
στεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα*». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «*ἅμα ἰδῆ κανεῖς*

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, πού πλακώνει τὸν κοιμισμένο, τὸ πρωὶ πού θὰ σηκωθῆ θὰ *κατραμώση* τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κἀνη σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἔμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῆ στὸ σπίτι ἄλλη βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγύρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μουτζούρωμα, ἀλύχτημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' "Αἱ Μάρκ' βροντᾶν τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίνει τὰ φίδια τοῦ καλονκαίῳ» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωὶ, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησιὰ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὄπλα ῥίχνουν ντουφεκιά, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἕνα τσουνκάλι, ἕνα ἀγγεῖο, ὅτι ἔχουν. "Αν τύχη καὶ δὲ σπάσουνε, τὸ ἔχουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὖρη τις, ὀφείλει νὰ πτύσῃ τρις καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἐξῆς κατὰ νοῦν: *Σηκῶστε, κυρὲς καὶ ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάρια σας νὰ μὴ σᾶς κατουρήσω*.» (Ἀποιείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλιπόλις). «Ὅντα σὲ κυνηγοῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα μὲ τὸ ξερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ φόρεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φραγμοῦ, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ ὑπερβοῦν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἕνας ἢ πολλοὶ ἐπάλληλοι κύκλοι; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὐρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ἔξορκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδόρμια δὲν κάνει νὰ περνᾶς τὴ νύχτα, γιὰτὶ βγαίνουνε ξωτικά. "Αν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσῃς, καλὸ εἶναι νὰ βαστᾶς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξορκίζῃς τὰ ξωτικά λέγοντας μέσα σου: «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ καὶ ὅλα τὰ κακὰ σκορπᾷ». Κι' ἂν φανῆ κανένα κακὸ, μὲ τὸ μαυρομάνικο νὰ κἀνης ἕναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῆς μέσα στὸν κύκλο· τότε τὰ ξωτικά δὲν σὲ πειράζουνε» (Ἰδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωνσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλειδωμα μὲ μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περιίλωσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένης Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμὸν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύχτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλειδωμα τοῦ χωρίου μὲ μαγικὴ κλειδαριά;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «*Σαράντα γυναῖ-*

κες πρωτοσιτέφανες μαζεῦκαν ἓνα βράδ' κ' ἔμασαν βαμπάκ', τὸν ἔβγαλαν ἀπ' τοῦ τοικριόκ', καθάρισαν τὸν σπόρον κὶ τὸν στοίβαζαν μὴ τὸν δόξα, ἓνα δοξάδ' κὶ οὐ-
λες γκουλιόμπαρες (=γυμνές). "Ἄλλ' στοίβαζι κὶ ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς
μὲ τῆ γυναικα τ', κ' ἐκεῖν' γκουλιόμπαρ', ξετύνατ', ἔκαμαν μνιά κλειδουσιά τῆ
νύχτα στὸν ντιμορτζίδκου (= σιδεράδικο). Ἡ γυναικα τραουοῦσι μ'χάνια κὶ οὐ
ντιμορτζῆς ἔφκiani τὴν κλειδουσιά... Ἀπ' τ' ἰκείνου τὸν γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχτ'
γνέμα, ὅσου χρειασιτῆ νὰ τ'λίξ'ν τὸν χουργιό ἀπόξου. Κὶ τοῦ'φιοσαν λόουρα - λόουρα
τὸν γνέμα πὸν μνιάν ἄκρουα τὸν χουργιό κὶ τὸν ντάμουσαν, τὸν κουμπόδιαν ἰκεῖ
κὶ τὸν κλειδουσαν κείνου τὸν ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουσιά, νὰ μὴ μπαίν'
μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προ-
φυλάξουν τὸ χωριό των ἀπὸ τὸ στοιχειό τῆς Ἀράχοβας «μιά μάγισσα ἀράπισσα
ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάριθενα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μιὰ
κλωνὰ μονοκόμματη μονοημερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριό
τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριό
ἀπάνου στὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Λῆμον «μιά γυναικα ξετύλιγε τὸ νῆμα
καὶ ἄλλη τὸ ἔθαφε μὲ τὸ χῶμα ὡς που ἔφεραν γύρω ὅλο τὸ χωριό».

Ποῖαι ἄλλαι τυχὸν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιδιωκομέ-
νου σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνήργησαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περισχοι-
σθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: Ἀπὸν μνιάν
ἄκρουα πάλι τὸν χουργιό ὡς τιν ἄλλ' μέσ' ε τ μέσ', ἀπὸ τούτην τῆ μέσ' πάλι ὡς
τιν ἄλλ' σταυροτά, θὰ πάρν δγιὸ νουμάτ' ἓνα ζιβγάδ' βόδγια κ' ἓνα ἄλιτρον
κ' ἓνας θὰ σέρον' τὰ βόδγια κείνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' τ'ἄλιτρον κὶ μὴ τ'ἄλιτρον τῆ
γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυροτά, θὰ σταυρών' νι γῆς ἀπὸ βουργιά
ἔστο νότου, ἓνα ἔτσ' / κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τὸν χουργιό. Γύρου γύρου
δὲ θὰ πάη' γύρω εἶνι τὸν γνέμα. Κλειδών'ν τὸν χουργιό κὶ τὸν σταυρών'ν μέσα
κὶ δὲ μπαίν' ἀρρώστεια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις
καθ' ὅς γίνεται ἡ περιάρσσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἴδρυσιν
νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506),
2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῆ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῆ
ὀλόκληρον τὸ χωριὸν ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένην ἡμέραν (τὴν πρώ-
την τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου
μήπως τὸ κακὸν ὑπεισέδυσεν ἤδη καὶ λανθάνῃ ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ
καθαρισμὸς τοῦ χωρίου ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποῖοι
ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαρατήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοσχάρια; (δίδυμα; μι-
κρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὅλως ἄβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἀροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοήμερις φτειαγμένο; σιδερένιο ή άσημένιο;), τούς ζευγολάτες (να μην είναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ζεθροοργώνουν, διὰ νὰ εἶναι ἡ προᾶξις τελεσφόρος). Τί γίνονται τὰ μωσχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀροτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἀρά γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρῦτων «ἐπήρανε ἓνα μουσκάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτειάσανε μονοήμερις ἀλέτρι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐξέβανε τὸ μουσκάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μὴν ἀυλακιά γύρου τριγύρω, ἴσια πὸν ἐσημάδευε ἢ ἀυλακιά λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχειό». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχούνης (Εὐδρυτανία) ἔγινε μὴ δγιὸ μ'σκάργια διπλό'κα (= δίδυμα) κὶ μὴ ζ'γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουοργὸ κὶ ἅμα ἔκλεισ' οὐ γύρους αὐτὸς μὴ τὰ μ'σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν κὶ τὰ θάψαν μαζί μὴ τὰ ζ'γάλιτρα. Λὲν πὼς τὰ μ'σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ'ν τοῦ γύρου, ψουφοῦσαν—ἦταν μικρὰ κὶ δὲ βαστοῦσαν—κ' εἰσ' τὰ θάψαν. Λὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν ψουφοῦσαν, τὰ ἦφιραν πουλλὲς βόλις ὥσπου νὰ ψουφήσουν». (Λαοογ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τυχὸν ἢ περιάρσις τοῦ χωρίου με περισχοινισμόν αὐτοῦ;

(δ) Μὲ ἀσφάκες καὶ ἄλλους ἀκανθωτοὺς θάμνους. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποίμνια ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζοννε γύρω-γύρω τὸ ματρι με νιά ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγίες».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ με φωτιὲς δλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἔρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἐρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπῆνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιὲς ἀπὸ πυζάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιατρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτή». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγὴν ἀγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωριὸν ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἡ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ μερδάκι «παίρουν τρεῖς παπᾶδες με τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὄλο τὸ σύνορον τοῦ λιβαδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἄνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, πὸν ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνον τὸν σίδερον καὶ βγαίξει νύκτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουοργὸ οὔλο τρεῖς φορὲς». Μὲ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωριὸν ὅλον ὑπὸ τὴν προ-

στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. Ἔλλα παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰκότων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὄροθέτησιν γινομένην πέριξ τοῦ χώρου, τὸν ὅποιον θέλουν νὰ προφυλάξουν (ὑψωμα δένδρων εὐρισκομένων περὶ χωρὸν τινα, ἢ τοποθέτησις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πέριξ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τῆ Γόλιανη Εὐρυτανίας *τῆ γκίγιαζαν* (=ἐγκαινιάζαν) *τῆ Διφτέρα τῆς Λαμπρῆς*. *Ὁ παπᾶς βγγῆκι μὶ τς εἰκόνας, τὶς ἤφιριν ἕνα γύρου στοῦ χουργιὸ μὲ ὑψωμα στὰ χέργια. Ἐνα γύρου στοῦ χουργιὸ σὲ κάθε πινῆντα μέτρα ἢ κὶ λιγώτιρου ἢ κὶ προσότιρου, ὅπ' βοῆσαν κλαοὶ (=δέντρον, πουρνάο', φιλίκ'), τὸν τρουποῦσαν μὶ ν'ἀρίδα κ'ἔβαναν μέσα ὑψωση. Γὺ αὐτὸ τοῦ χουργιὸ δὲν τοῦ βαρεῖ χαλάζ'. Τὰ κλαογιά πὸν ὑψουσαν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμνιά φουρά. Ὑψουμένα κλαογιά βρίζουκοντ' ἀκόμα στὴν Κ'φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476, ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριά κατεσκευάζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος τέσσερες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετοῦσαν ἕνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίξῃ τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ χωριό. Αὐτὸ λέγεται σταυροπύργι».*

γ) Ἐξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινον, ἢ δέσμη ἀπὸ στάχυα ἀνηρημένα εἰς τὴν ὄροφὴν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. τ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὄροφὴν τῆς οἰκίας μιὰ φτύκα, δηλ. δέσμην σταχύων, πιστεύοντες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυκτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάψῃ τοὺς ἐνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχύων, (ἀλλοῦ τὶς τρυῖπες τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κρᾶζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται *οκούνη κὶ ἀχλιά*. Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στοὺς χρόνον ἢ κοντύτερα μέσα στοὺς ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

δ) Δίωξις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζῶων ἢ ζωῦφιων (ὄφρων, σκορπίων, λύκων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάζης, τοῦ σίφουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πρᾶματιῶν κλπ.

1. Ἐξορκισμοί, γητέματα: Ἐξορκισταὶ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ ἄλλαι ιδιότητες αὐτῶν. Εἶδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεντάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπφδαὶ κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«Ἀπὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φόρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἕνα κομματάκι

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν στὶς ξορκίστρες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, καὶ ἂν πιάσουν, τότε γερεῦει ὁ ἄνθρωπος (᾽Αμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἔξορκισμόν βρικόλακων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάγραφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιοῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάλφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἦλί Ἦλί λαμὰ σαβαχθανί καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ | , ἀπὸ τὴν ἀνεκαπνά | , μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανῶ | τσαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τσαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τσαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κοντάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρυμην ὡς ἐξῆς: «Πιά- νεις ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελάνι καὶ ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω καὶ ὁ εἴγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός | . ᾽Αη Γιάννη Πρόδρομε, | βοήθησε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... | ᾽Απείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἀρρωστάρη νὰ πιῇ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητιεῖς δὲ στρέγουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα: εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τοῦτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ πῆς ἄλλου, δὲν κλεῖ δηλ. δὲν πιάνει πιά, λέγουν εἰς τὴν Κορώνην.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρόποι καταδέσεως: (ἀμπόδεμα, καρφόδεμα, πετρόδεμα, σπαρτόδεμα, ντουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλείθρου κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λαογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). ᾽Υψη καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως Ἐπφδὴ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερόνησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ρίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεάτων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος πὺν θὰ πιάσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησία καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Εὐαγγέλιο δένει ἕναν κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. ᾽Ετσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορὲς τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια καὶ ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἥλων εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιά στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα πὺν καρφώνουν, λέγουν: καρφώνω τίς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἀρσενικά». Εἰς τὴν Καρωτὴν τοῦ

Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκόνουμι τὸν πιθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἕνα καρφί, ὅτι καρφί, κεῖ ἀπ' θά τιλειώσ' κί τὸν σκιπάζμι στή γῆς, γὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρὸβλ. τοὺς ἔξορκισμούς: «Στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα, κεῖ πὸν δὲ λαλαίε πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλούρα δὲν φένηται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορική ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: *κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστων. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτα. Μὲ μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ δένουνε τὰ κομμάτια ὅπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουριδὲς πὸν ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειτα τὰ κορμιοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ κανένα δέντρο μακριά. Ὅποιος τὰ λύση παίρνει αὐτὸς τὴν ἀρρώστεια κ' ἔτσι ὁ ἄλλος γιατρεύεται». Εἰς τὴν Θράκην «τὰ κλαψιάρικα παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρυπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκύλοι ἀπ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιὰ τοῦ μωροῦ καὶ τὸ πρῶτ' πὸν περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἕνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί πὸν κλαίει συχνά, λὲν κ' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πουκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὄρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εἰρήνη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρυπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχου τὸ πουκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περνάει ἡ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».*

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιούτους καταδέσμους εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) **Καθαρμός καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.**

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιάτρισσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἱατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιὰ (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδηρο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται και πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν ᾠχίλιον «ἔμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρα) εἶτε γιὰ ἀνπνία εἶτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβον τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νά χ' λιγάκ' μέρος νά περνάη ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται σιτὴ μιὰ κόχ' ἢ νενὲ (=μητέρα) καὶ σιτὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφός καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφῆ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μὲ τὴ φωτιά νά καπνιστῆ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιατρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχόν κι' ἔρθῃ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτι». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἢ συνήθεια αὐτή;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιά (ἢ διαβολοφωτιά ἢ ξυλοφωτιά;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπητῃ ἐπιζωτία ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται κατ' ἔτος πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἢ φωτιά αὐτή; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κέδρα, φιλουργιά;). Ποῖοι ἄλλοι ὄροι πρέπει νά τηρῶνται, διὰ νά βγῆ ἀπὸ τὰ ξύλα ἢ φωτιά; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νά εἶναι μονονόματοι, ἀριστεροῦχειρες, γυμνοί, ἄγνοί, ἀδελφοὶ δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὀμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μὲ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις πρᾶξις διὰ τὸν καθαρόν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίασμα; (ὀλοκαύτωσις τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μὲ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἐνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιᾶς αὐτῆς καὶ χρῆσις. Ποῖον τὸ αἷτιον τῆς ἐπιζωτίας κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξααῖα περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα.

Ἀνάπτονται πυρὰι εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατὶ τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυρὰι καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;

Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφῶτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευῶς τι οἰκιακὸν μολυνθῆ, εἰς τὸ Ἐραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζου* το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγγίζεται τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἀναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα· μετ' αὐτὸ ραντίζου τὸ σπίτι ὀλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι ἄλλο, βρέχου μετ' αὐτὸ ἕνα παννάκι καὶ τὸ βάζου ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μετ' κακὸ ποδαρικό, ραντίζου πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «*περνοῦν τὰ ζῶα ἀπὸ τρεχομένο νερὸ ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζου μετ' νερὸ*». Διὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνιψιν χειρῶν, καθαρισμὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τευχ. Α' 125 κ. ε. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «*καινούργιο*» δηλ. ν' ἀντληθῆ νεωστὶ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιά (ἀνεμονέρι ἢ βρωμονέρι) ἢ ἀπὸ ἀγιασμόν; ἀμίλητο ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῆ εἰς τὰ ἄστρα ἢ ἐπὶ τάφου καθ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἢ χοῆσις τοῦ τοιοῦτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρισμὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «*ἡ βαρβαρίτσα (= καντήλα στὰ χέρια) χάνιτι, ἅμα τμ πλύν'ς μὲ κ' φαλόμρο*» (= νερὸ ποὺ πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχη) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ *πιάση τὸ αἷμα*, θεραπεύουσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ ξυλοκοσκίνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουσι ἐπτὰ ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἕν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζῴου ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλπ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζῴων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψουν καινούργια φωτιά καὶ περάσουν τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τρυπα ποὺ ἀνοίγουν εἰς ἕνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῶα καὶ ὄλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένους «*παίρνου ἕνα γ'ρουνάκ', τ'ἀλείφου κατράμ' κὶ τοὺ δίνου φουτιά. Κεῖνου κουσέυει (=τρέχει) μεσ' στοὺν κόσμον, στ' ἀγιάδια γιλάει οὐ κόσμους κὶ τοὺ παραχώνου. . . Κὶ τοὺ γ'ρουνάκ' μετ' τὴν καινούργια τῆ φουτιά τ' ἀνάφου*» (Ἑπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾶται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινὰ παράδοσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα . . . ἐφείσθη τοῦ Λειβαριτίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσῳ, οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Λειβαριτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθιασαν ζῶν, ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶν ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῆ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «*δώδικα χρόνια πανοῦκλα ἔπισι δῶ· θέρισι κὶ θέρισι . . . Μιὰ γριὰ ὠνειρεῦκιν: ἕνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι*» εἶπεν. *Κουρμπάν'* (=θυσία) *τό καμαν κὶ σ'κῶθκιν ἢ Πανοῦκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιά*. Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, ἅμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «*πρέπει ὁ τσομπᾶνος νὰ σφάξῃ ἕνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλήνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἕνα ἄβαλτο καρφὶ εἰς ἕνα σταυροδρόμι καὶ νὰ μὴν περᾶσῃ πλέον ἀπὸ κεὶ τὰ πρόβατά του*» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θρᾶκας (Καλλιπόλ.) «*διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῆ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῆ ἀρτιγέννητον γαλίδιον*». Περὶ ζῶων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίοδος δι' ὁπῆς πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ «*τρουποέρασμα, πέραςμα ἀπὸ «τροῦπες ὅπου τὲς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὕχθους τῆς γῆς*», πέραςμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκαμίσου *μονομερίτικου*, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέραςμα ἀπὸ ὁπῆν φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ σφῆνης ἢ ἀπὸ *μονομερίτικο* πουκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαί: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τρουποέρασμα; Ἐκ περιστάσεώς τινος ἢ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τόπον κατασκευάζεται ἢ τροῦπα διὰ τὸ πέραςμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;) 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἢ ὑπόγειος δίοδος; ἢ ἔξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέραςμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ *μονομερίτικο πουκάμισο*; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνὲς γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «*βγαίν' μιὰ ἀρρώστια, χχοιός ξέο' θεϊκή, πὸν ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρροσταίν'ν, ἀγέρας. Ἄμα περᾶϊς ἀπὸν ξένου σύνορου, φκιάν'ς στὴ γῆς ἀπκιά' μιὰ τροῦπα, θὰ γιοφύο'* (δηλ. μὲ δύο στόμια), ἄν εἶνι γιὰ τὰ πρόματα, τρανή, ἄν γι' ἀνθρῶπ', μικρὴ, καὶ περνοῦν» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

«Τὰ κλωσσοπούλια μόλις γεννηθοῦνε, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὄσες ἔχουν παιδιά, γὰρ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἢ παγίδα, τὰ σιδεροδέδονν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληδόνου, τότε ποὶ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἄμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναικὰ δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάννε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περνοῦ τὸ μωρὸ της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἢ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἄλλα παραδείγματα βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἑπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

ς) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλαγὴν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «... κεινὰ ποὺ δὲ τζῆ ζοῦν' τὰ κοπέλια τζης, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλη πολυπαιδοῦσα ποὺ νὰ ἴναι ὄλα τζης τὰ κοπέλια κεφαλοπύρωτα. Πάει καὶ τῆ λέει: πουλῶ σου τὸ κοπέλι μου, ἀγοράζεις το; — Ἀγοράζω το, καὶ τῆ δίδει ἓνα λίγο προῶμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κεινὰ πάει κι' ἀγοράζει κερὶ καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησία». Εἰς τὴν Κορώνην αὐτὴ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαφτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὄλη του τὴ ζωὴ Ποῦλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδι ἄρρωστο—ποὺ τ' ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γοιὰ — πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἁγία Μαρία, καὶ τ' ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρμισθέντα εἰς τὸ δικαστήριον, μόλις θὰ ρθῆ σπῆτι του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἅμα κτυπηθῆ κανένας θεριστὴς ἀπὸ τὴν μπαρμπαροῦσα (κόκκινον ἔρπετόν, εἶδος θαλασσίου κάβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἢ κηδεῖα ἰατροεῖα». Εἰς τὴν Ἁκαρνανίαν «ἅμα κανέναν τοὺν φάη οὐ σκορπιός, τότε, γὰρ νὰ γιρέψ' ὑπὲρ νὰ τοὺν κλάψῃ ἰνιὰ Μαρίς». Ποῦ ἀπαντᾶται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας;

ζ) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπεῖαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὠρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιοτσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκιώνονται τὰ πρόβατα, πάνε κ' ἀνάβουνε φωτιές τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ρούχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γὰ τοὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆς θεᾶ πεθαμένου, σκοτωμένου κτλ.) βάζανε στὸ θυμιατὸ λιβάνι κ' ἓνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρροχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε. "Ἄν εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ θεᾶ ἀρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιαιτρικό σ' ἀπὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὠρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μείγματος ἐξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφῆνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῆ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφῆνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τὶς κόψουν, νὰ τὶς κάνουν σιάχη καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κουταλιὰ τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἑρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τὰς συνέβαινε κάτι καὶ ἐτρομάζαν, διὰ νὰ τὰς περάσῃ ὁ φόβος, ἔπαιρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικοὺς φούρνους μοντζούρα, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κόκκους μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μείγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῆ βαρέως, παίρνουν ἓνα μεγάλο φλασκὶ (κολοκύθα), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερί, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρῆματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἓνα μείγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῆ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τρισίχα».

Ἄλλοῦ «ποτίζουν τὸν ἀρρώστο μὲ χῶμα, ποὺ παίρνουν ἀπὸ σταυροδόμοι ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ῥθε πόνος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἵκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταίσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῆ παιδιά, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναῖκα ποὺ νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῆ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουκάμισο». Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πέριξ «γὰ νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλοῦ φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον

τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦροκο τὸ μωρὸ (ἄρρωστιάτικο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιὰ, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμίᾳ τους ἕνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἕνα πολυκούρελο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πονκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λάογρ. Ζ' 497 — 499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρομί ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πὼς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἷτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἴασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μένου, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρη ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρομ' καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριά τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιος ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἄη Γεωργιοῦ σαμπάχλια, πρὶν νὰ κροῦζ' ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακλιζεται ἐκεῖ καὶ δροσιζεται, νὰ περνᾷ ἡ ἀρρώστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μάη. Βγαίνει τὰ ροῦχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξεντύνεται ὄλος καὶ θὰ γκυλιστῇ μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι γιατρικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαίνανε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε) τρεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγη: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός με τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθη καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἀρνίον εἰς τρίστρατον καὶ πρῶτ' λύουσι τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου ποτίζουν τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μελιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικά ὄντα (Στοιχειὰ κλπ.), καλόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεραϊδῶν καὶ πῶς τις καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραϊδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἐξευμενισμόν ἢ ἀποδίωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιατίς ἦτανε βαστούμενο (= στοιχειωμένο), μινὰ γεναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκῆρη: Νὰ βρῆς ἕνα βεινὸ ἐνοῦς χρονοῦ μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξης, ὅταν βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὅστερα νὰ διασταυρώσ'ς δὴ βλῶς' πρῶτα καὶ δὴ βρῶμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὄξω νὰ ρήξης δὸ βτεινὸ. οὔτε νὰ μιλῆς οὔτε πίσου νὰ γυρίσῃς νὰ ἰθῆς. Καὶ τότες θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειώ» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρεως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἀλεῦρι ἑπτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἕνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαίρι, πιάτο, λαῆνι, ποτῆρι καὶ ἕνα ποτῆρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχειρίστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὧρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνη καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τζουγκρανίση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξη καὶ στὸ μέλι· ἐὰν ὅμως εἶναι γιὰ νὰποθάνη, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἀναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242—245. Τί κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τί τῆς προσφέρουν;

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, ἄγγιγμα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονηρίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π. χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱεροουργὸς παπᾶς τὰ ἄμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιαιτρεντῆ. Καὶ σὰν πληθῆ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονηρίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνη». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῆ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης· ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγιώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινας, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἢ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασηθι «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθηια τῶν δζῶ, μαζεύουν ὄλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἕνα μέρος τὰ δζὰ ντως σὲ ἕνα πλατὺ μέρος. Καθένας πὸν πηγαίνει ἐκεῖ βαστᾶ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὄλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολογᾶ. Ἄμα τῶνε διαβάσουνε τὸ εὐκὲς, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, καθαιεὶς ἀπὸ τῆ μιὰ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιον

ἀπάνω και περνοῦνε ὄλα τὰ ὀξὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα πὸν περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτσι και τὰ ραντίζει».

7. Χρησις κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνας ἢ κανδήλας ἁγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδος, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παρῶλια τῆς Θράκης «ὅταν φυσᾷ νότος και θέλουν νὰ φυσήσῃ βορρᾶς, προπάντων αἱ γυναῖκες τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουσι εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου και τρέχουσι ἐπιστρέφουσαι χωρὶς νὰ στρέψουσι εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδης και θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρουν τὸ κανδῆλι μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἢ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν και χύνουσι τὸ περιεχόμενον του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουσι τὸ κανδῆλι μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουσι ἔξω και ἀνάβουσι τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου και λέγουσι «ὡς σβῆναι τὸ τερεῖ, ἔτσά νὰ σβῆσῃ τὸ ὁ τσαϊρὸς τὸ ἢ φορητοῦνα». Βγάζουσι ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουστάνι ἢ λαχουρι ἢ ἄλλο τίποτε ροῦχο ἀπὸ τὰ τάματα και ὁ καιρὸς μαϊνέρει». Ὅμοίως ἀντικείμενα χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθηλώσεως (μιμικῆς πράξεως ἐν ναοῖς Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Παρασκευὴν) προφυλάσσει και θεραπεύει περιοδικοὺς πυρετοὺς και ἄλλας νόσους, τιθέμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦς.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π. χ. ἡ χρυσὴ κόβεται με χρυσὴ κλωστή (Φιλιππούπολις). Δὲ σαρώνουσι διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ και ὁ Χάρος κττ. Μοιράζουσι πίτταν ἀτρούπητην εἰς τὰ παιδιά, διὰ νὰ μὴ τρουπήσῃ ἢ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντος ἐξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾷ δυνατὸς ἄνεμος πολλὰς ἡμέρας, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς μία κόρη, πὸν εἶναι ὑστερόπαιδο και λέγει: «Ἐστερη εἶμαι και ἡ ὑστερή σου νὰ ναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἄμα βλέπουσι πὸς τρόμπα και χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουσι τὴν πυροσιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦσι ἀνάποδα και ρίχνουσι και λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πὸς ξεμακραίνει».

Ὅμοιον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλὴν συνήχησιν: π. χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῷ λέγεται τὸ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας», ὅποιοι ἔχουσι κανένα πόνον ἢ κανένα μαρᾶζι, τὸ πιάνουσι και λένε: «Ξέρονέ το, Παναῖα μου». (Ἡπειρος). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆς Ἀνάληψης οἱ γυναῖκες λούζουσι γιὰ ν' ἀναληφτῆ ἀπ' τὸ κεφάλι τ'ς κάθε βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἄμα ἀναφυῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματος, προσκαλοῦσι γραϊδιόν τι, τὸ ὅποιον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸς τριχίνου σάκκου και τὸν κυλίνει πέντε και δέκα φορές. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει και λόγους τινὰς και κρατοῦσα κλάδον φοίνικος τὸν

κτυπᾶ ἔλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἔξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ.
Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κἀνη κανεῖς *μονομερίτικη λειτουργία*. Αὐτὴ γίνεται ἔτσι: «*Τρία κορίτσια καθαρὰ, σηκώνονται ἀφῶντα ἀκόμη καὶ ἀναπιάνουν προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργία, ἀνάβουν τὸ φουῖρο καὶ τὴν ψῆνον Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κιάλας ἢ λειτουργία ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἄρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλὸ*».

η) Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπηρείας.

1. Εὐφημισμοί, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἄρχιμηλιά, Ἄρχιχρο-
νιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Π.χ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθε-
νήση κανεῖς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι *σιδερωμένος*,
ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοίως *ἀγγελικὸ* λέγεται ἢ ἀσθένεια νηπίου,
(Κρήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν μιλοῦν γιὰ κάτι κακό, (ἀρρώστεια,
πόνεμα κλ.), ἅμα δεῖξουν τὸ μέρος, λένε: *Νὰ ἐκεῖ, σταρωμένο νὰ ἴναι ἢ γιὰ
καλὸ τὸ πιάνω*. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσουν τινὰ περὶ τοῦ παιδίου του, ἂν
εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «*τοῦ Θεοῦ εἶναι*», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν
Χίον, ὅταν εἴπῃ κανεῖς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπτύει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως
ἐκφωνεῖ: «*Χώματα στὴ γλῶσσα μου*» κ.τ.τ.

2. Φύλαξις ἢ ἀπόκρυψις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ
τῶν ἐνδυμάτων εἰς ὅπας τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγγα-
νείας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. τὰ *μαλλιά, πὸν μένουν στοὺ χτένι, δὲν
τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάψουν τὴ μοῖρα τους* οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν
σὲ μιὰ τρυπα στὸν τοῖχο. (Ἦπ.).

3. Χρησις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.

α) *Περίπτα φέροντα εὐτυχίαν*: τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ πουκά-
μισο τοῦ φιδιοῦ, ἢ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἢ γαλατόπετρα, ἢ λυκοχα-
βία καὶ εἴ τι ἄλλο. Ποῖα αἱ ἰδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκ-
καλάκι τῆς νυχτερίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντι-
κείμενα θεωροῦνται «*γουργιδικὰ*» ὡς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-

ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ξίφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην πού τὸ κρατεῖ (Ἀθῆναι). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες πὸν πᾶνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τὸ ἔχουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπουδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάη κάποιος, γιὰ νὰ τοὺς κοροιδέσῃ, κανεὶς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὅποιοςδήποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιὰτὶ κείνος πὸν κρατεῖ φιδιτόμαρο, βλέπει τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοστέφανες νυφάδες. Ἄμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχῃ καμιά πετύχη στὸ γάμο τῆς κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες πὸν φόρεσαν τὸν πέπλο τῆς, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παντρευτοῦν, ποιὰ θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φύγῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάη στὴν ξενιτεῖά, παίρνει μαζί του λιθαράκι ἀπ' τὸν τόπο του. Ἄμα φτάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο πὸν θὰ μείνῃ, τὸ πετάει, εἶναι καλὸ γι' αὐτόν».

β) **Πράξεις καὶ ἐνέργειαι καθ' ὁμοιότητα ἢ κατ' ἀναλογίαν.** (Ὁμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). **Συμβολικαὶ εὐχαι καὶ ἄλλα σύμβολα.**

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μοσχονήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στερεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στὶς ἐννιά κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «νιά». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίζῃ δεξιά, διὰ νὰ ἔρχονται δεξιά καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρύδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσελθόντων εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκεῖα σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμην «ὅτι καὶ ἴποσκάπου» (= ἅμα τελειώσουν τὴν σκαφὴν καὶ τὴν σποράν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὄρμην κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὡς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἅμα φουσᾷ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα τῆς ὀλόγδυμνη, ὡς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάνα τῆς, καὶ βγάνει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὅποιος ἔχει ξενιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ἔχῃ ἀπάνω στὴ σιδεροσιὰ καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἀνακοῦ πιστεύουν ὅτι, «ἅμα κανεὶς ἀνεβαίνει εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα κουφάκι, ἥτοι τεμάχιον ἐλαφρο-

πετρας, και θα ανεβῆ τότε ελαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποῦ θα πρωτοβάλλῃς ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας «ὅταν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποῦ γένησῃ, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὅπως δὲ στερεῦει ἡ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψῃ κ' ἡ ἀγελάδα μου».

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικῆ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρύζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυρανιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς *Κατεβασίως* (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) *Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπωδαί.* Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν *καρφῖτες* ἢ *καντῆλες μαῦρες*, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουσι γάλα».

δ) *Κτυπήματα διὰ ράβδον ἢ κλάδων βατῶν ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.* Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μνιά στάμνα κ' ἕνα ραβδί ἀπὸ κρονιαὶ στὸ ποτάμι. Γεμίζουν τὴ στάμνα καὶ χτυπιοῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'!». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυπῶνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) *Στοιχειώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων* κλπ. (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα): ἡ ψυχὴ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζώου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχειώσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζώου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοιχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἔξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῷον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοιχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζώου, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλοῦ, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχειώσεις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν ἀνυπόπτου γέροντος, ἂν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιᾶς ἀνθρώπου, ἂν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοιχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιὰ δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. *Περγαλιὸ* εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ *ἡσκιος* τοῦ σπιτιοῦ.

«Περγαλιό γίνεται και κάθε άνθρωπος, πού τύχη και περάση τή σιγμῆ πού ρίχεται τὸ θεμέλιο και ὁ ἥσκιος του πλακωθῆ ἀπὸ τοσὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται Περγαλιό». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ζ) **Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὑρέσεως και συλλήσεως αὐτῶν.** Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός: δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζώου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχειὸ πού φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἔξορκισμοῦ, δηλ. μὲ νομάτισμα; Π.χ. «Ἐκεῖνος πού πάει και παραχών' τὰ χρήματα στὴ γῆς μέσα σὲ μνιά πέτρα ποκάτ', μαζί μὲ τὰ χρήματα βάν' ἕνα σκοινὶ και τὸ νοματίζ': νὰ γέν'ς φιδ' νὰ φυλάῃς τὰ γρόσια. Ἐκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότε και δὲ μπορεῖ κανεὶς τότες για νὰ τὰ βγάν'» (Ναίμονας).

Ἄποκάλυψις και εὔρεσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξι τού τόπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφαινόμενος καθ' ὕπνου ὑπὸ μορφὴν ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἀνθρώπον, τὸν ὁποῖον εὐνοεῖ και συγχρόνως τοῦ φανερώνει τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατοχὴν του (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἄλλοτε ὁ θησαυροθήρας πρέπει μόνος «μὲ σουμάδια» νὰ διαγνώσῃ τοῦτο: π.χ. κοσκινίζει στάχτη και παρατηρεῖ τὰ σημεῖα, πού ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (πατημασιές, χαράκια, κονκίδες): ἔτσι μανθάνει τί θέλει τὸ στοιχειό, διὰ νὰ ἐξεμμενισθῆ ἢ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἀνθρώπον ἢ και προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων και θυμιάματος;).

Ἄλλα και μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὔρεσιν τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρῆσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ σιδερόχορτο, χρῆσις ἀλειμματοκτηρίων (κτηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινο ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἐφημερίδι Πρωΐα, 29-11-1931), ἔξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν Λαογραφία Δ' 22-34).

ζ) **Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρία.**

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τύπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. *μιρομπιρίτσα* (Ἄγραφα), *πιπερίτσα* (Ἄρκαδ.), *βερβερίτσα* (Κούρεντα), *μαρμπαροῦσα* (Σχωρέτσιανα), *πιπεριά* (Ἰστιαία), *παπαροῦνα* (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλησ.) *λαπατῆς* (Μέτραι), *κουσκοῦτέρα* (Πόντος, Σταυρί). Μιμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πράξι ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὄρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα: ἔμμετροι ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, πὸν τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπίτι τὸ περιχύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγὰι τοῦ ἔθιμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον «ἄλλοτε ἦτο ἔθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκοῦτες, πανερίτσια, παπαροῦνες κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεία, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στὸ χωριὸ μ³ ἓνα στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ νὰ λέν τὸ παρακάτω τραγούδι: Πιπρίτσα πιρπατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θεέ μου, μιά βροχή, | μιά βροχή, μιά σιγαλή, | νὰ ἀνθίσουν τὰ χωράφια, | νὰ καρπίσουν ἔ ἀμπιλάκια. | Γκούβρον, γκούβρον τὰ σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτ³ γύρω γύρω τὸ στολίζουν μὲ πράσινα χόρτα – τὸ κορίτ³ αὐτὸ πρέπει νὰ ἔναι ὀρθανὸ – καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια στὸ ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα· μὲ τὰ ροῦχα τους πέφτουν μέσα στὸ νερὸ ὀλόκληρα· παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στὸ χέρ³ μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ μιά φοῦντα πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ σὲ κάθε σπίτ³. Χορεύουν ἀπὸ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ στολισμένο τὸ κορίτ³ δροσιζ³. Κι ὅταν χορεύουν, τραγουδοῦν: Πιρπιροῦνα πιρπατοῦσι | καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσι: | Βρέξε, Κύριε μ', στάξε, Κύριε μ', | γιὰ νὰ γίνουν τὰ ψωμάκια | καὶ τῆς μπάμπως τὰ βυζάκια. | Περιέρω, Δροσέρω (τσάκισμα). Σὲ κάθε σπίτι τὴν Πιρπιροῦνα βγαίν³ ἢ νοικοκυρὰ καὶ βρέξ³ ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἀλευρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας, ψωμί, ἀγὰ καὶ τυρί».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα»: μία μεγάλη σκούπα ἀπὸ «τσουχαβέλ», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὸν χιτῶνα μάλλινον (τσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ ἀνδρειακὸν αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφεραν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: Λαῖστέρα, Κουσκουτέρα κτλ. Κάθε οἰκοδέσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας) ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνης εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτ. Χούχουτος ἢ Κούκερος, Ἅγιος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (ἸΑνατ. Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεῦονταν μερικοὶ ἠλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση κ' ἔπαιρναν νερὸ σ' ἀγγεῖα κὶ ἅμα εὔρισκαν κανένα στὸ δρόμο, τοῦ ἔρρηχαν ἓναν κουβᾶ, ὥστε νὰ θυμώσ³. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ³, ὥστε νὰ θυμώσ³ κὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ³». Εἰς τὸ Βογατισκόν, «ὅταν δὲν βρέξη, βουτοῦν μιὰν εἰκόνα μέσ³ τὸ νερὸ, μέσ³ στὸ ποτάμ³, καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως δτου βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,

παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξη. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γριάς καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγάδι· τὰ δάκρυα τῆς γριάς θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖαι (λέση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ὅταν δὲν βρέξη, γίνεται λέση στὸν ἅγιον Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν· ψέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θρησκευτικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίαν δημοτελῆ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωργιαν'κὸ κουρμπάν'· σφάζονται καμιὰ δεκαριά ἕως δεκαπενταριά πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅ,τ' τύχ' (θηλυκὰ νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμνουν γιὰ βροχὴ, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέση στὸν προφήτ' Ἡλία. Δὲν γένεται τ' Ἀηλιᾶ, γιατί βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται· τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βροῦσαν. «Στὸ Σιναπλὶ τὸ κουρμπάνι γινόταν στὸ παλικλῆσ' τοῦ προφήτ' Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι ὄξω, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖρο) τὸ κάμουμε, ὄχι στὴν ἐκκλησία. Τὸ κάμουμε Δευτέρα νὰ μὴν εἶναι γιορτῆ, γιορτῆ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτ' Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῆ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοὶ, οἱ συνοικοῦντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖρο» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπεσαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἄλεῦρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιάβασεν ὁ παπᾶς μαζί μὲ τὸ κουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατραχίου ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρῦσοβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξη, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτι μποροῦσαν νὰ προκαλέσουν βροχὴ, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) Καθοσίωσις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἢ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἄμα θέλουν οἱ τσοπαναγαῖοι νὰ φ'λάη ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ένα σκυλοκόκκαλο και τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκώντας το, καὶ τὸ φκειάνουν σὰ βελόνι. Αὐτὸ τὸ μπήγρουν πίσω στὸ μπουτι τοῦ βαρβάτου κριαριοῦ. Ὑστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάολος!» δηλ. λένε) τὸν κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδάρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἢ τσουπαναριά στὸ δαίμονα. Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς καὶ μαρκαλαίει τὶς προβατίνες. Ὅλα τ' ἀρνιά, ποὺ γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορίτη, βγαίνουνε βελονιασμένα στὸ μπουτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μπουτι καὶ τὰ φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, γιὰ νὰ παγαίνουν καλά· προκόβουν τὰ πράματα. Ἀλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

θ) Ἄπειλαι ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν. Π.χ. «ὅταν ἡ καρδιά δὲν κἀνῃ καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάσταση) καὶ χτυποῦν τὸν κορμὸ της μὲ τὸ μανάρι τρεῖς βολὲς καὶ λέγουν: «Χριστὸς Ἄνέστη! Κάνεις καρυὰ καρύδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ ἢ ΒΛΑΒῆ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ (ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

α) Πρόκλησις κακοῦ.

1. Κατάδεσμοι καὶ κάρφωματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ ζώων καὶ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῇ ἢ νὰ βουβαθῇ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ καταστραφοῦν τὰ σπαριά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρουξιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου (κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ καὶ ἀπλῆς πλακὸς σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων καὶ εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ εἰς ἕνα πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου καὶ

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινοῦ.

2. Μὲ ποίας ἀράς ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κατάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπλῆ εἰκὼν ἢ ἡ σκιά τοῦ μισουμένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα καὶ ἐπὶ δένδρου; Ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρηα, ἄβροχα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα; (μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).

Κάρφωμα ανθρώπου κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτῃ: «Παρασκευὴ ἔσοι ὀχτὼ ἀλλὰ τούρκα (ἦτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βασιτᾶς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρητα καὶ πέντε βελόνες, ἀφόρητες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμοιο σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δούλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στατικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Λιαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαυραζαήλ. Καρφώνω σοὶ 365 ἀρμούςς τῆ ῥάχης του, σοὶ φόλιασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω σοὶ σφεντύλους τῆ ῥάχης του καὶ ὅ,τι ἀνάπαρη ἔχει ἢ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαρη νὰ ᾔχῃ τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἄμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἔνας, πᾶρι ἓνα ἀγγὸ κι νὰ τοῦ χῶῃς στοὺν τάφου μιανοῦ πὸν πέθανι, τὸν ἴδιον βράδ' πὸν τοὺν ἔθαψαν' κι τιν ἀγγὴ νὰ τοῦ πάρ'ς πίσου μι τὰ χαράματα κι νὰ τοῦ θάψ'ς μπροστα ἔς τι πόρτα κεινοῦ πὸν θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μέρεις δὲ γλυτών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μαλλιὰ γυναικεία, σαποῦνι, καρφιά τυλιγμένα σ' ἓνα μαντήλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἄμα τὸ δρασκελίση ἐκεῖνος πὸν τοῦ τὰ ᾔχουν καμωμένα, τότε πιάνουνε» (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τριστράτα: «θὰ παίρ'ς τρία τρία ἀπ' οὔλα τὰ σόια ἀπ' θὰ βρῆς, λ'θάρ', κιαραμίδ', κακαράντζις, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιά καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἓνα κομματ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἑνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χάσ'νι, ἄμα τοὺν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς σὶ νιὰ καλὴ μεριά, νὰ τὰ βρῆῃ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κι λὲς κι λόγια κι φεύγ'ς. Ἄμα τοῦ πιὰς' αὐτὸς μι τὰ χέρια τ' σὶ σαράντα μεροῦλις δὲ γλυτών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εὔρυτανία). Εἰς τὴν Καστοριάν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἀγναντιοῦ (Ἄγ. Ἱγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἓνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατίζουν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὑδράργυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερὶ καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἄπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κερὶ, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βουτᾶς ὕστερα σὲ νερό, πὸν ἔχει μέσα καπνιά καὶ ξείδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερὶ, νὰ σβηστῆ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. Ὅσες φορὲς ἔσβησαν τὸ κερὶ αὐτὸ «τόσους ἐχθροὺς θὰ ἐσκοτώναν» (Μάνη).

β) **Παρακώλυσις ἀγαθοῦ** (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπέλων, δένδρων, γεννη-

σεως προβάτων, αϊγῶν, ἀγελάδων κτ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναικας κι ἀνάποδες, ποὺ κάνουν σιραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεὶ ποὺ θὰ βοσκῆσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιά ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιά; δὲν προκόβουν».

γ) **Κλοπή ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.**

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ ὀλόγυμος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλλήλας τὰς κορυφὰς σταχυῶν τινῶν εἰς τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ³) τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί· ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅπως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγρούς καὶ ἔρριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτούς» (Χατζηγύριον Ἄνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἐξέρχονται τῆς οἰκίας των καὶ κόπτουσι τεμάχιον ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γείτονός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλύτερας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῷ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῆ γυμνὸς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς».— Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *σκατοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

IV. ΦΙΛΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) **Φίλτρα.** «Φίλτρα εἰς τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὡς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ μάγια τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ μαννόγαλα, τὸ βοιάνι τῆς ἀγάπης, τὸ τετραφύλλι, τὸ ἀνάλι, τὸ δάκρυον τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκατάδεσμοι καὶ διάφορα «γραφίματα» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «φυλαχτὰ ἀγάπης» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἷον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὄστων νεκροῦ, παρασκευάσμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρώτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητειῆς κλπ.

Μερικά παραδείγματα: «Όταν θέλη καμιά νά τὴν ἀγαπήσῃ κάποιος καὶ νά ἴναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετὲς πῆχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε νά φτάσουνε νά γίνουνε σαράντα κόμπιοι. Σαράντα βραδιές, στὶς δώδεκα ἢ ὧρα, βγαίνει ἔξω καὶ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ καὶ βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει νά καρφωθῇ στ' ἄστρα καὶ λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἴνα πεινάει, τ' ἄλλο διψάει καὶ τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαῖ νά φάῃ, στὸ ἄλλο δίνω νερό νά πιῇ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ἕπνο νά κοιμηθῇ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερό ἀρχίδι τοῦ γιοῦ τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γιὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῆ τρεῖς φορὲς κι ἀπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέσῃ τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμῃ σαράντα μέρες, νά δέσῃ τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακαρόλα θὰ τὴν κρατῇ πάντα ἐπάνω της. Νὰ προσέξῃ νά μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὄλα. Ὅσο τὸ κρατάει ἐπάνω της, θὰ τὸν ἔχῃ πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρην ὄρνιθα καὶ σφάξε την καὶ πᾶρε τὸ αἷμα της καὶ τὸ περὸν της καὶ γράψον τοὺς ἀκολούθους χαρακτῆρας — παραθέτει διάφορα καβαλιστικά ψηφία — καὶ κάψε τους καὶ πᾶρε τὴν στάχτην αὐτὴν καὶ ρίξε την εἰς τὴν πόρταν της καὶ ἔρχεται εἰς ὧρας τέσσαρας καὶ σὲ βροίσκει. Ἡ νέα παίρνει ἀμάλλαγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά καὶ λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, νά λαχταρισῶ κι ὁ . . . γιὰ μένα». Περὶ φίλτροκαταδέσμων βλ. Φ. Κουκουλὲν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «**Διακοπαὶ**» ἢ **μίσθηθρα** (μισητικά ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους καὶ ἔχθρας ποιητικά», γλῶσσαι ὄφρων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Πρβλ. τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέψανε μὲ τῆς σνκιῶς τὸ γάλα;

γιὰ νὰν τὰ φάγω ν' ἀρνηστῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Όταν θέλῃ ἡ μάγνα νά μισήσῃ ὁ γυιὸς της κάποια κοπέλα πὸν τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἀλατόνερο καὶ ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι καὶ τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γυιοῦ της (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγγνο νά μαλώνη συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο καὶ μὰ γάτα καὶ τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογγίνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἑξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἐνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἐνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρός αὐτοῦ καὶ τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ψήνουν καφέ καὶ τοῦ δίνουν λέγοντες: «Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ τὸν σβέροκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῇ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τάδε».

γ) *Λύσεις ἐχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.*

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικάι.

δ) *Δέσις ἀνδρογύνου.* Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (*ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δῆμαν, πάτημαν* κτλ.) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῇ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἣν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι ἀμποδέματος: Ὁ καταδέων, παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετάξης ἢ εἰς μανδήλιον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς κτλ. λέγων σχετικὰ λόγια: *δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο*, (β) κλείει *κλειδωριὰν ἢ σουριὰν* ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαιραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ Ἰνναχώριον Κρήτης «ὅταν παντρεύεται κάποιος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν μιὰ βελόνα, στέκοιται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνο τὴν ὥρα ποὺ τοὺς στεφανώνουν, λυγίζουσι τὴ βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λένε διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρόγυνο εἶναι δεμένο».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπισθεν λέγων: «*Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάη νὰ διαβολοσμπεθεριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας* κλπ. ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρانيᾶς ἢ κλώνον σπάρτου λέγων: «*δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα*» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετροδέμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «*ἔδω δένω τὸν δεῖνα (γράφισιμο)*» ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκεύασμα, χρησιμοποιῶν συνήθως «*σημάδια*» ἢτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τρίχας κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδέων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέρο-

γειάν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα μὲ τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει μὲ τὰ *δεματικά* τὴν κἀνήν ὄπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) *Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.*

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλεισιν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαῖρι ἢ τεμάχιον ἀλιευτικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδιοῦ ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραευ-
 ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. - 2. Περι-
 ζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένον μὲ δίχρωμον μετάξι ἢ διὰ κλάδου
 κλήματος ἢ ἄλλου τινός. - 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρό-
 γυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. - 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμο-
 νὴν τοῦ γάμου ἢ ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον
 ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποὺ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. - 5.
 Ποτίζουν τοὺς νεονύμφους μὲ μαγικὸν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πού-
 πουλα μάρης ὄρνιθος, τὰ ὁποῖα καίονται μὲ πυρίτιδα μαζί μὲ ἄλλα πράγματα
 παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. - 6. Ἰδιαιτέραι προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ.
 θέτουν ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἄπλυ-
 τον ἢ ἀνεστραμμένον. - 7. Θέτουν κάτωθεν τῆς νυμφικῆς κλίνης ψαλίδιον, «*γιὰ
 νὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλώσσες καὶ τὰ μάγια*», πληκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλαι
 προφυλάξεις: π.χ. ἡ στέψις γίνεται κρυφὰ ἢ τὴν νύκτα.

ς) *Δύσις ἀνδρογύνου*, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μα-
 γικῶν μέσων ἢ ἑξορκίων (*λύσιμο, ξαμπόδεμα, λύμαν* κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Δύσις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ
 τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεθέντων ἢ ἐκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2)
 πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἑξορκισμῶν ἢ γητειῶν μὲ
 ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγμα: *Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισ-
 σουβόλαδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ἄς ἀλειψτῇ ὁ ἄντρας ὄλο τὸ κορμί του καὶ ἄς
 γράψῃ τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴν φλόγα»*
 (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

*Δοξασίαι καὶ πράξεις ἀσχετοὶ πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ'
 ἀγαθῷ ἢ κακῷ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένας. Ἀπαγορεύσεις* (tabou).

Α'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ζῶα, τὴν φύ-
 σιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

α) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὸν ἄνθρωπον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἑπειρον «ὅποιες δὲν γεννοῦν σερκὰ παιδιά κ' ἔχουν ὄλο κοπέλλες, τρῶν ἀφαιλὸ ἀπὸ παιδιά (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σερκά». Πρὸβλ. τὰ σερικοβότανα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγγνα τῶν ζώων· «ἅμα τὸ φῶν αὐτὲς, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὄλο σερκά». (Ἑπ.). Ἡ ἔγκυος δὲν τρώγει λαγό, γιὰτὶ θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιὰτὶ θὰ πάσχη ἀπὸ ἐξανθήματα (Ἑπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἱμάσσουν πρὸ τοῦ φονεύος· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάσῃ ὁ φονεὺς. Ὁ φονεὺς, ἂν βαστῇ τὸ ὄπλον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐσκότωσε, δὲν ἤμπορεῖ νὰ περπατήσῃ καὶ τὸν πιάνοιν· «τόνε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἠλιασέν τονε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμου, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαιρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεὺς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσῃ καὶ καταπιῇ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸβλ. τὴν φράσιν: *θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὶ ἀχειλί μου* (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῆ τὸ πρῶτὸ σπῆτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πὺ σπονδαῖο ποδαρικό εἶναι τὴν πρωτοχρονιὰ καὶ τὴν πρώτη τοῦ Σεπτεμβρίου· ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἄλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἄλλουνοῦ κακὸ» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μὲ τὸ χειρικό: *νά κάμω ἐγὼ ἀρχὴ πού 'ναι τὸ χειρικό μου καλὸ* (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός)· π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἢ συνάντησις του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλὸ. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ ἔχη προζύμι στὸ σπῆτι τζης, γιὰτὶ τὸ προζύμι εἶναι ἡ δύναμη τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουκιὰ τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιὰτὶ εἶναι ἡ δύναμή του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῆ εἰς τὴν θέαν τῆς σελήνης, χάνει τὰς ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ζῆ μέσα εἰς τὸ αὐτὸ ἄνθρώπων καὶ ζῶων· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, πᾶνει κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαῖτικα Καλαβρ.).

β) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικά με τὰ ζῶα.* «Παντέρμου λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῶον καὶ τὸ κτῆμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακότυχον, τὸ ὁποῖον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὄλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπῆτι φέρνουν εὐτυχία (Καστοριά). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κινεὶς νὰ 'χῃ κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).

γ) Δοξασίαι και πράξεις σχετικαὶ μετὴν φύσιν.

Τὸ πρῶτο φροῦτο, ποῦ θὰ κάμῃ νύφντο δέντρο δὲν τὸ τρῶνε· τὸ πετοῦν. Ὅποιος τὸ φάῃ, λένε πὼς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαῖρι τὸ ξεροκό, ἂν τύχη νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λὲν πὼς ἡ ἀσβεσταριά ἔδεσε τὴ βροχή, γι' αὐτὸ δὲ βρέχει (Ἡπειρο.).

δ) Δοξασίαι και πράξεις σχετικαὶ μετὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσης τὸ πρῶτο τσνῆγι, γιατί εἶναι γιά κακό σου» (Μύκονος). Ἄμα κλέβουν μιὰ κόττια, τὴν τρῶν πάνω σ' ἓνα στρῶμα, γιά νὰ μὴ πιαστοῦν οἱ κατάρες γιά τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρῶμενος λέγει: Μπά, ποῦ νὰ τὴν φάῃ στὸ στρῶμα, μπὰ ποῦ νὰ τοῦ τὴν πᾶνε στὸ κρεββάτι νὰ τὴν φάῃ...). Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πιάνουν οἱ κατάρες (Ἄδραμύτιον). Τὸ ἰνὶ (ἀλέτρι) δὲν τὸ καῖνε στὴ Σκῦρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφτνε, γιατί τὸν δ' λεῦνε· τὸ 'χουμ' κοῖμα» (Λήμνος). Κανένας νιὸς δὲν φυτεύκει καρυδιάν, γιατί ἄμα μεγαλώσῃ τὸ δέντρο καὶ δῆ τὴν θάλασσα ἡ κορφὴ του, θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος ποῦ τὴν ἐφύτρεψε. Γι' αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύκουν καρυδιές στὰ χωριά (Ρόδος).

Ἄπαγορεύσεις (tabou): Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλώνουν, γιά νὰ μὴ μπαλώσουν τὰ σύννεφα τὴ νύχτα δὲ σφουρίζουν, γιά νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκαντζέλ'.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν ἔτρωγαν ἐλιές, γιά νὰ μὴ βγάσουν καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατὶ εἶναι λαχτάρα». Δὲν κάνει νὰ πατήσῃ κανεὶς ψωμί ἢ νὰ κάψῃ τὴν ψύχα τοῦ ψωμιοῦ, ἢ νὰ στηρίξῃ τὰ μίγουλά του μετὰ τὰ δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκῃ τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ σφάξῃ πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφάξῃ, πρέπει νὰ φορέσῃ τοῦ ἀνδρός της τὰ ὑποδήματα (Κῶς). Ὅποιος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ 'ναι κοιμισμένος μετὰ γυναικᾶ· εἶναι τσαναμπειὰ (Κύθνος).

Β'. Δοξασίαι και πράξεις σχετικαὶ μετὰς ὑπερφυσικά ὄντα: στοιχειά, δράκους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελᾶδες, νεράϊδες, λάμιες, στρίγγλες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικόλακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἄστρα κλπ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρασύρουνε, κι ἂν παρασύρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὄξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιθιοῦ». Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅταν ἐπεφτε κανεὶς, ἐρριχναν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ζάχαρη, νερὸ κ' ἔσπαζαν ἓνα ἀγγὸ λέγοντας: Ὅ,τι μετὰ πῆρες νὰ μετὰ δώσης κι ὅ,τι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κνῆγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάντοτε στὸ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλία). «Ὁ στρατολάτης, ποῦ

θά τοῦ παντήξῃ λαγὸς στὸ δρόμο ντου, θά βρῆ μεγάλες δυσκολίες στὴ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγὸς εἶναι διάβολος» (Ἄνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριουσκιά (ἀρκοσιτζά) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ *δημμαν*, τὸ *κάρφωμαν*, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιάς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. *Μέσ' στὸ μύλο εἶναι πάντα κάτι κροῦσμα*. Καὶ στὰ λιοτριβεῖά δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, *μονγκάινει* (εἶναι κροσματοῦρες οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροσιὰ χωρὶς τσουκάλι στὴ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμὸς βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ ἐσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα *ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι*». «Ἐγὼ, λέγει χωρική ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδί ἀπὸ τὶς Ἀνεραΐδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: Ἄχ, μάννα, οὐδὲς ἦταν ἔμορφος, μὰ ἐκεῖνη ἡ μπροσινή μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε! Ἐξῆ ἦτονε καὶ χορεύανε ὄξου ἀπὸ τὸ σπίτι, στὸ πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἡ μπροσινή μέσα καὶ ποῖος ξέρει τί τὸν ἔκανε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τὸ *καίγε* ἢ *κάφα*. Ἐγὼ δὲν ἔδινα πίστη στὰ λόγια του, ἀνὲ τὸ *λέγα* καὶ τῆς *θειᾶς μου*, πὸν ἤξερε ἀπ' αὐτά, θά τὸ *γλυτώναμε*, θά *ἴβανα* τὸ παιδί νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, πὸν ἔχει *καμωμένο φόνο*, καὶ δὲ θά τὸ *πείραζαν*, γιατί ἅμα *κανεὶς ἔχη* *καμωμένο φόνο*, τὰ *νεραϊδικὰ τὸν σκιάζονται*». «Ἄμα ἔχει *ματώσει κανεὶς τὸ χέρι του*, δὲν τὸν *πειράζουνε* τὰ *ξωτερικὰ οὔτε κανένα κακὸ τόνε πιάνει*». «Καὶ τὰ *ροῦχα*, τὴν *προῖκα*, τὰ *παίρνοννε* οἱ *Καλὲς Κυράδες*. Ἄμα *ἀνοιξῆς τὴ νύχτα* τὰ *μπαοῦλα σου*, τὴν ἄλλη μέρα εἶναι ὄλο *αἵματα*. *Κάνουνε γάμο*, *γεννητούρια* καὶ *παίρνοννε* τὰ *ροῦχα τῶν κορισιῶν* καὶ τὰ *φορᾶνε*. Τὰ *φέρνοννε πίσω*, ἀλλὰ εἶναι *ματωμένα*, *λερωμένα*, *λαδωμένα*. Γι' αὐτὸ δὲν *πρέπει ποτὲ ν' ἀνοιξῆ κανεὶς τὴ νύχτα μπαοῦλο*». Εἰς τὰ χωριά τῆς Πυλίας «*ἔταν βγαίνῃ ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ*, ἀφοῦ *κάνουν τὸ σταυρὸ τους*, *τόνε χαιρετᾶνε*. Τοῦ *λένε*: *Καλημέρα*, *ἦλιε μ'*, *καλὸ βράδν*, (τρεῖς φορὲς) *ὅπως πυρώνεις οὐλονε τὸ γόσμο*, *ἔτοι καὶ μένα καὶ τὰ παιδάκια μου*. Ὅταν *πάλι βασιλεύῃ ὁ ἥλιος*, *πάλι τόνε χαιρετᾶνε*. Τοῦ *λένε*: *Καλὸ βράδν*, *ἦλιε μου*, *νὰ μὴ σοῦ βρεθῆ ἔμπόδιο στὸ δρόμο σου*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην *χαιρετοῦν τὴν νέαν σελήνην λέγοντες*: *Προσκυνῶ σε*, *νιὸ φεγγάρι* | *κι ἀπὸν σ' ἔπλασεν ὁμάδι* | *κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήση* | *μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ*.— Δὲν *κάνει νὰ κατουρᾶνε κατάντικρου στὸν ἥλιο*, γιατί *παθαίνουν ἀπὸ λιώκριση* (ἀδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξιά, κίτρινη χροιά προσώπου).

VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ

Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία (Βλ. Κεφ. 8 Μαντική).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΩΘΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

Γενικά. Λέξεις και φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικήν. Π. χ. *σημάδι, γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· *δὲν τό ᾗω σὲ καλὸ παρατήρημα* (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· *δέλνει σὲ κακὸ* ("Ηπ.)· *αὐτὸς ἔχει καλὸ ἀνάχαρο* (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρυ.), *μοιράρης, μοιράρισα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρυ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματῆς, ποὺ ἀσκεῖ καὶ τὴν μαντικήν καὶ τὴν μαγείαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουματίστηκα* (= ὠνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα τ' ὄνειρο* ("Ιμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

I. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς βᾶσιν ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἔ. σημεῖα ἀφ' ἑαυτῶν παρεχόμενα.

Α'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) **Αἰ ἐλαΐται τοῦ σώματος.** Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιόν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στήθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσσονται». Ἐπιὰ μέσα εἰς τὰ φρύδια φανερῶνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὄλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποῖα ἢ σημασία των ἄλλου;

β) **Μάτι.** «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρεῖαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» ("Ηπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἄλλου;

γ) **Αὐτιά.** «Μεγάλ' αὐτιά πολύχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἐσραήλ).

δ) **Ὀδόντες.** Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ πὸν ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλοῦσος, κεινοσὰ πὸν ἔχει πυκνά γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὸς τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνώρισμα τοῦ ψεύτη: ἀροδόνα κι ἀρομάλλα | καὶ καθάρια φοματάρα» (Ἱεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ναρκοδόνας* (ἀραιοδόνης) εἶναι βραχυβίος.

«Οἱ μαῦρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ δόδια εἶναι γράμματα ὅποιος ἔχει τέθιοις μαθαίνει πολὺ τὰ γράμματα» (Ἄν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον πολὺ μέγανον εἶναι ὀκνηροί, βαρεῖς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια· ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἀμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρομοιάζουν τοὺς χοίρους» (Ἦπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοῦ;

ς) **Κεφαλή.** «Τὸ μυτερὸ κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον σταθερὸν, ἄγριον καὶ φθονερὸν» (Ἦπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Πρβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ | καρδιά τοῦ διαβόλου ψυχὴ τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστροφῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῆ δύο φορὰς (πολλαχοῦ) ἢ *ξένο βιὸ θὰ φάη* (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστεύεσαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεία τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην (ζούδας): *ἄζονδος ὁ κακότηχος* (Κρήτη).

ι) **Γραμμαὶ παλάμης.** «Ἐὰν αἱ γραμμαὶ τῆς χειρὸς εἶναι κλεισταί, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχῆς» (Γαλαξείδι). Ἀπὸ τὸ μῆκος τῶν διαφόρων γραμμῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζῆσῃ, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη καρδιά ἔχει, ποῖες διανοητικὲς ἰκανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τετώσης τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), δινά ναι ντρέτα (= ἴσια) γῆ λίγο καμπουρωτά, εἶσαι τζιγκούνης» (Ἄνατ. Κρήτη)

ιβ) **Στίγματα ὀνύχων.** Οἱ ἄσπρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ νύχια εἶναι εὐκῆς (Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (Ἀμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός, κασιδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέσβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γενημένος μὲ σκούφια», εὐτυχῆς (Ζάκυνθος).

Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζητοῦν τυχὸν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμενον κακόν;

α) **Παλμός ματιού** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π. χ. «Όταν ξεπετᾷ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακό, ἅμα ξεπετᾷ τὸ δεξι, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουσαφίρης θὰ μᾶς ἔρθῃ (Κρήτη). Ἐποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκη κ. ἄ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιού**. Π.χ. «Ἄμα βοῦξῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ἴχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλοῦ ἀντιστρόφως). Εἰς τὴν Κόρπαθον, δταν σφυρίζῃ τ' αὐτὶ κανενός, τοῦ κτυπᾷ τσακουμάκι μὲ τὰ δύο του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ στανρώνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἄμοργὸν «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τους πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ, κι ἂν εἶν' ὄχτρος νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμὸς παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερὸ χέρι, αὐτὸ σημαίνει δι τὰ πάσης χρήματα γ' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεύουν στὰ μαλλιά τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξι χέρι, θὰ δώσης χρήματα (Ἄργος). Ὅντα σὲ τρωῶν τὰ μάγουλα ἢ οἱ μύτες, δέλνει λύπη καὶ στενοχώρια (Ἡπ.). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἢ ράχη σου, σοῦ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρύδια, κάποιον θὰ δῆς (Τήνος). Εἰς τὴν Καστοριάν «ἅμα τοὺς καίη ὁ λαιμός, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κίπου μιλοῦν γιὰ μένα). «Ὅτινα τρώγουν οἱ πατοῦχες τῶν ποδιῶν, λένε πὼς θὰ βάλουνε καινούργια παπούτσια» (Ἀν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξίδι (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γειά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγειές σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῇ ποιὸς ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιῶσουν τὸ ὄνομα πού ἔχει τὸ δάχτυλο πὸν θὰ πιᾶσουν, κείνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἀν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἄλλαι σημασίαι τοῦ πταρμού. Π.χ. Ἄν πταρῇ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρό, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρῇ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῇ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπίτι ἢ θὰ χαθῇ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακό, σκίζον τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὁποιαοῦ φταρμίστηκε (Ἡπ. Ἀρχαδ. κ. ἄ.). Ἄν φταρῇ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρῇ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἀν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλοῦ;

ε) **Δύγξ** (λόξιγκας). Σχετικαὶ φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλτής» (Ἦπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

Γ'. Σημεῖα. (Κακοσημαδιὲς καὶ γούρια, προσήμαδα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τριξίμο στέγης, ὄροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. «Ὅταν τριζῆ τὸ μαδέρι, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τριζῆ ἡ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). «Ὅντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, γρενιές, σανίδες), δέλνουν θάνατο στὸ σπίτι (Ἦπ.). «Ἄμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη στὸ ταβάνι, θὰ πεθάνη κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λήμνος), θὰ ῥοθῆ κάποια ἀγγελία (Ἦπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ υἰαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτῃς ὅταν σπάσῃ, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκονταμμύρα. Κι ἄμα σπάσῃ, πρόπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾶς στὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο στὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχῃ κορίτσια στὸ σπίτι, δὲν ἀνοίγει ἢ μοῖρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχῃ, ἔρχεται ἄλλο κακὸ στὸ σπίτι» (Σπάρτη). Δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ ραγίσῃ ἓνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα).

γ) **Ἄνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χύσιμον οἴνου, ἐλαίου, οἰνοπνεύματος, καφέ κλπ.** Ἄνατροπὴ ὑποδήματος. Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνταμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου** κ.τ.τ. Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσιαι κινήσεις ἢ ἀσυνείδητοι πράξεις**. Π.χ. «Ἄν τὸ παιδί ἀρκοῦδίσῃ, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῆ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). «Ἄν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῆ κανένα κομμάτι πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίγια Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν**. Π.χ. «Ἄν ἔχῃ τὸ ῥαν του μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνῃ ὀγλήγορα κι ἄλλος· τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῆ τὴν κεφαλὴ, ὄντὸ πᾶνε νὰ τόνε θάφουνε» (Ἄν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδείαν ἄλλοῦ;

ζ) **Πλημμελῆς ζύμωσις ἢ ἐψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἄμα θὰ πεθάν' κανένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).

Δ'. Είκονομαντεία.

Σημεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τριῖξ ἑικόνοισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὄχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέση ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

Ε'. Πυρομαντεία.

α) **Συρισμὸς καιομένου ξύλου.** Π.χ. "Ὅταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἀρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: Ὁ τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Στὸ ὄνομα ποῦ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄνομά μας (Ἦπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ἀ. λένε: "Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῆ κι ἂν εἶν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ!

β) **Σπινθηροβολία πυρός.** Σπινθῆρες ἐκτινασσόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φέρῃ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες (Ἦπ.).

γ) **Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.** Ἄν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφουσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάπου μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδέσποινα ἰδῇ τίς γλώσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρῶγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τρανεῖ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) **Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας** κλπ. «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποῦ σὰν μυρμηκᾶκια πηγαινοέρχονται πάνω στὸ σίδερο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) **Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυματοῦ.** Π.χ. «Ἄν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἰωνὸς» (Μακεδ.).

Ϛ') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) **Ἀπαντήματα ἀνθρώπων** (καθ' ὁδόν). Τίνων ἢ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π. χ. εἰς τὴν Μεθώνην «οἱς

ἀρχιμηνές και τήν Πρωτοχρονιά παρατηρᾶμε ποιόν θά πρωτοἰδοῦμε, σά θά βγοῦμε ὄξω ἀπό τό σπίτι μας. Πρέπει πάντα νά ἔχη καλό ἀνάχαρο. "Αμα ἰδῆς Γιάννη, ἄς εἶναι και κακοΓιάννης, ἔχουνε νά εἰποῦνε, τό 'χουνε σέ καλό. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τή θάλασσα ἢ τὰ βουνά κ' ἔπειτα ὄγοιον και νά ἰδοῦνε δέ στρέγει». Τό συναπάντημα τοῦ παπαῦ τό θεωροῦν κακό και γι' αὐτό λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐάν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θά τοὺς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

β) **Ποδαρικὸ και χερικὸ** καλὸ ἢ κακό. Ποῖος ὁ καλοπόδαρος και ποῖος ὁ γουρσουζης; Πρβλ. ἀρχιχρονιάτικος και ἀρχιμηνιάτικος ἀναραχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος κλπ.

γ) **Ἀπαντήματα ξῶων.** Π.χ. "Αν σοῦ κόψη τό δρόμο λαγός, κακό σημειοῦ· πρέπει νά ξαναγουρίσης, ν' ἀλλάξης τό κίνημά σου. "Αν σοῦ κόψη τό δρόμο φίδι μετὰ τό βασίλειμα ἡλιοῦ, δέλνει σέ κακό, κάποιος ἀπό τοὺς συγγενεῖς σου τό τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεποῦς, κούκκου κλπ.; Πῶς θεωρεῖται τό πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπό τό χωριό; Ποία ἡ συνήθεια, διὰ νά μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κούκκος ἢ ἡ τρυγόνα ἢ γάιδαρος τήν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τήν ἄνοιξιν; Κακὸς οἰωνὸς διὰ τό ἀρχόμενον ἔτος; Πρβλ. «Τρυγονίτσας κόμπωμα, τριῶν χρόνων σόνταμμα». Ρούμπωμα κούκκου κλπ.

δ) **Ἀπαντήματα ὀρισμένων ἀντικειμένων.** Π.χ. ἂν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θά σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τήν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· ἂν ἰδῆς κόκκινο παννί, τότε ἐκεῖνος πού περιμένεις θά ἐρθῇ σύντομα, ἐντὸς 24 ὥρῶν (Ἐρεσσὸς Λεσβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὔρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μετὰ τό ἄνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς ἣν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

Ζ'. Οἰωνοί.

Ἄπερχαί ἢ ἐπφδαί και σχετικαί πράξεις και ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνοῦ κακοῦ.

α) Πτηνά.

1. Πτῆσις και κρωγμοὶ κόρακος, κοροῶνης, κρίσης (καρακάξας). Ἐρις κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωρίου κλπ. Π. χ. "Αμα περάσουν δυὸ κοράκια και τσακώνονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπίτι, ἄνθρωπος θά πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχοῦ). "Οταν πέσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία σὸ

χωριό (Λαγκάδια) ἢ θὰ γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσους τοιοῦτους κρωγμούς;

2. **Ἐλευσις ἢ διέλευσις πελαργῶν*. Τί προμηνύει;

3. *Πτῆσις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκου, μπούφου, γκιώνη, δεκοχιούρας* κλπ. Τί προαγγέλουν; **Ἄλλαι παρατηρήσεις*. Π.χ. **Ὅταν μιὰ δεκοχιούρα κτίσῃ τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον ὅταν ὁμοῦς τὴν κτίσῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωριόν* (Μαραθόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζῃ κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τῆνον ἢ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῆ, διὰ νὰ μὴ ρημάξῃ τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἢ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον *νεκροποῦλι ἢ χαροποῦλι ἢ θανατοποῦλι ἢ στριγγλοποῦλι ἢ κλαυποῦλι* καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του;

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μὲ τὴν *ἔλευσιν τῶν χειλιδόνων* (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται τότε ἐξ αὐτῶν;) Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοιτισίσουν κανένα κτλ.

6. *Μαντεῖαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὄρνιθα*:

(α) **Ἄν λαλήσῃ σὺν πετεινὸς κατὰ ἡλιοῦ* (= πρὸς Ἄνατ.) ἢ κατὰ βασιλεῖμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὴν κόττα, διὰ νὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, πὺν προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὸ σκεπάρνι μὲ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. *στὴν κεφαλὴ σου!* ἢ *νὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου!* ἢ *θὰ σὲ φάω γιὰ νὰ μὴ μὲ φᾶς!* Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολάς, τὴν σκοτῶνουν καὶ τὴν θάβουν;

(β) **Ἄν μπῆ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξῃ τὰ φτερά της*, ἂν «ξεφορτωθῇ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερὸν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.

(γ) **Ἄν στέκῃ μὲ τὸ ἓνα πόδι*;

(δ) **Ἄν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον*. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρομί, γιὰ νὰ διαλυθῇ τὸ κακόν. Τί δηλοῖ τὸ αὐγόν, ἂν ἔχῃ μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. *Οἰωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει*: α) ἅμα φωνάξῃ ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάρωρα κατὰ ἡλιοῦ ἢ κατὰ βασιλεῖμα ἡλιοῦ, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κείνη τὴν ὥρα, γ) ἂν τρώγῃ τεντώνοντας τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλον σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια: α) Φωνὴ περιστερᾶς ἀπαίσιον, β) πέταμα περιστερᾶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάζουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιά καὶ διὰ τὴν νὰ ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρούουλα).

9. Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ. Π. χ. "Ὅταν μπῆ ἀγριοποῦλι μέσα στὸ σπίτι, εἶναι προμήνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

β) Ζῶα, ἰδία κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. Σκύλος. Μαντεύματα συναγόμενα: α) ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάξει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετῆ ἄνεστραμμένον ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυραν», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στὸ κατῶφλι ἢ στὴ γῆ ἔξω ἓνα μαχαῖρι». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; β) ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος· γ) ὅταν ὁ σκύλος σύρεται καταγῆς· δ) ἂν κοιμᾶται «κουλλούρα ἢ ξάπλα» τ' Ἀηγιαννιοῦ τοῦ ριγανᾶ ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου· ε) ἂν τὰ σκυλιὰ γανγίσουν τὴν νύφη, ὅταν πρωτοπάῃ ψωμί στὴ στάνη κ.τ.τ.

2. Γάτα. Μαντεύματα: α) ὅταν ἡ γάτα νίβεται· β) ὅταν νίβεται καὶ κοιτᾷ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιὰ τοῦ σπιτιοῦ· γ) ὅταν παρνίζεται· δ) ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.

3. Ποντικός. «Ὅντα τρῶν τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λὲν πὼς γίνκε κλεψιά στὸ σπίτι (Ἦπ.) ἢ ἀπάτη μεταξὺ συνεταιίρων (Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ. Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) ἂν χρομετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης στὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴ νύχτα, β) ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι, γ) ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στὸ ποτάμι κτλ.

5. Πρόβata, αἴγες. α) Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων· π. χ. εἰς τὴν Λήμνον τ' Ἀγιολιά ξετάζουν τὰ πρόβata πὼς πλαγιάζουν. "Ἄν εἶναι ἀντίκρου στὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχρονιά στὰ πρόβata ἅμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιὰ, δὲν εἶναι καλοχρονιά. Ἄμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα στὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιὰ, εἶναι χρονιά μπερδεμένη· δὲ ἔναι καλή. β) Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου πού θὰ πρωτοῖδῃ κανεὶς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χρονιά· μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χρονιά, Ἀδριανούπολις). γ) Ἄν τὸ πρόβaton εἰς τὸ ποιμνιστάσιον γογγίξῃ καθ' ὕλην τὴν νύχτα,

κακός οiwνός κατά τους Κυπρίους. δ) Οί ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. *Χοῖρος*. «Όταν οἱ χοῖροι τρανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνῃ βροχή» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οiwνοὶ ἀλλοῦ;

7. *Λύκος, ἀλεποῦ, τσακάλι*. Ποῖοι οiwνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. *Σαύρα, κοχλίας* κλπ. Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουχαλήθρα ἅμα πέφτ' τὸν χ'μῶνα, ρίχν' παραπουλλὴ βρουχὴ κι θὰ 'νι μπερικέτ (ἄφθονος ἔσοδεῖα). Κι λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἅμα πααί' σιαπάν', φτ'γαί' τὸν καλαμπόκ', κι ἅμα πααί' σιακάτ' ἀκριβαί' (Εὐρυτ.). Ὅντὸν εἶναι πολλοὶ χοχλοὶ, δὰ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. *Μυρμήγκια*. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: *Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν ἀδλὴ σου, δέλνουν θάνατο* (Ἡπ.). *Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῖ εὐτυχίαν* (Γορτ.).

10. *Ἀράχνη*. Π. χ. ἅμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῆ μπροστά σου καλογοριά (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτεῖα (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπάνου σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οiwνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνην;

11. *Μέλισσαι, σφήκες*. Οiwνοὶ α) ἂν μπῆ στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μελίτσι, γ) ἅμα πέσουν πολλὲς σφήκες, θὰ ᾠχοῦμε βαρucheimonia (Αἰτωλ.).

12. *Ἀλογόμυγα*. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντήλι καὶ τὴν κοιτᾶζουν τὸ βράδυ· ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδησις θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδησις κακή.

13. *Πασχαλίτσα, κάνθαροι* (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουνας κλπ.).

14. *Πεταλοῦδες* διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των ὀνόματα: *θερμασιά, μουσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλίδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σκαρκᾶς ἢ σκαρικολόος* (Ἰθάκη), *καλομαντατοῦ* (Κάρπαθος) ἢ *καλομαντατούσης* (Θήρα).

15. *Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος* (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. *Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα*. Ποῖοι οiwνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) *Φυτά*.

1. *Δρακοντιᾶ, ἀσφοδελός*. Π. χ. Ἄμα τὰ σφερδούκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλά καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι ψωμωμένα, θὰ ἔναι πολλά γεννήματα ἐκείνη τὴ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοκρομμύδα), ἀμάραντος. Π. χ. "Ἄν ἡ σκυλοκρομμύδα πού κρεμοῦν στὸν τοίχο μαραθῆ, θὰ πεθάνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (*Ἀκαρν., Γορτ. κ.ἄ.).

3. Ἄσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. "Ἄμα δυὸ κολοκύνθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πού ἔχει τὴν κολοκύνθια θὰ πεθάνῃ (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πού τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος: ἕμα πέση μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σίτος. «Φυτεύουν κόκκος σίτου: ὄσους βλαστοῦς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θὰ νυμφευθῆ ἢ κόρη» (Γαλαξειδί).

Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα νεογνά (ἄνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς. Διηγῆσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

Θ'. Ὄνειρα.

α) Γενικά. Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγηταὶ ὄνειρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλόνουν ἤτοι ἀληθεύουν; Π. χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὡς τὸ γιόμα δέλνουν» (*Ἠπ.). «Ἄμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδῆ), τὰ ὄνειράτα δὲν ἔχουν σημασία» (Λῆμν.). Ποῖα ἢ πίστις ἀλλοῦ; Ἐπφωδαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῆ εἰς ἀγαθόν: π. χ. "Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγιάς | κ' ἡ Παναγιά τοῦ γιοῦ της | κι ὁ γιός της μοῦ τὸ ἔξησέ | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) Ἐξηγήσεις ὄνειρων. Π. χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (*Ἀράχ. Παρν.). «Σῦκα ἂν νειρευτῆς πὼς τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύνθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἕμα νειρευέσαι, κάποια λαχτύρα, φόβὸ θὰ δοκιμάσης. Ἄν νειρευτῆς πὼς ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θὰ χάσης τὴ στενοχώρια πού ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἀλλοῦ;

Γ'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π. χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιά στενοχώρια, ὄλος ὁ χρόνος σου θὰ πάῃ καλά (Καλάμαι). "Ὅταν κοσκινάῃ ἡ γυναικα, γιὰ νὰ ζυμώσῃ, καὶ κἀνῆ τὸ ἀλευρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γιὰ

κακό, λένε πού ανοίγει μνημα (Κορώνη). "Αμα στο ράβιμο ή κλωστή σου δένεται σέ κόμπους, σημαίνει πώς αὐτός πού τοῦ ράβεις τὸ ρούχο θὰ ζήση πολλά χρόνια ("Υδρα). "Οταν γένωνται πολλά βαλάνια καὶ κράνα, σημείο πὼς τὴ χρονιά ἐκείνη θὰ γένη μεγάλος χειμώνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διατιόντων ἀστέρων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρας γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανοῦ τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

Δεκάνη Ἀμοργοῦ. (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς ἀυξήσεως ἢ ἐλάττωσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ φρέατος κλπ. Π.χ. Ἁγίασμα Ἁγίου Γεωργίου Βαρσαμίτου ἐν Ἀμοργῷ, Πηγάδι τῆς Παναγίας ἐν Κρήτη κλπ.

II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 Ἰουνίου, Ἀπόκρεως, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. Ἀνδρέου κλπ.).

Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ σπλάγνα ἐξετάζονται διὰ μαντείαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημείων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμον, ΒΑ Θράκη) ἐξετάζουν τὸν σπλῆνα, τὴν καρδίαν, τὴν χολῆν καὶ τὰ «βασιλικὰ» λίπη τοῦ οἰκοσίτου χοίρου· «ὅταν ἔχη κάποιον δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότη ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ ἅμα εἶναι πὸ πλατεῖα στὴν ἄκρη, εἶναι πίσω ὁ περισσότερος χειμώνας». Εἰς τὸ Κωσιτὶ τῆς Θράκης «ὅταν ἐσφάζῃσι τὸ γουροῦνι τὰ Χριστοῦγεννα, ἐκοιτάζῃσι τὴν σπλῆνα καὶ τὴν

καρδιά. *Τὴν καρδιά τὴ σκίζασι ἅμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἦδον πλούτη τῆ σπιτιοῦ· ἅμα δὲν εἶχε μέσα τίποτες, ἦδον φτώχεια».*

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις ποῦ ἔχουν τὰ σπλάγχνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονικὴ; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὄρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

Β'. Ὠμοπλατοσκοπία.

α) Ὠμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὠρισμένας ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὠρισμένοι ὄροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἀρνὶ νὰ κοιμηθῆ μιὰ βραδυὰ στὸ σπίτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύονται διὰ τοῦ ὄστοῦ τῆς ὠμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυράδα), γραμμαί, τρυῖπες ἢ στίγματα (βουλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὄστοῦ τῆς ὠμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως ποῦ ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἄρρενος ἢ θήλεος τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμόν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφανισμόν ἢ διαρπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χροσιὰ δύστυχη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυχίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον ὠμοπλατοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὄστοῦ ὠμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) *Στηθαῖον ὄστοῦν ὄρνιθος, πέρδικος* κλπ. (στηθάμι, καράβι, καρίνα, κοιτοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π. χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἂν τὸ στηθάμι τῆς ὄρνιθος ἔχει τρυῖπα, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχη θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυχίαν.

Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζῴου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικούς σκοπούς; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολῆ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾶς· τήνε βάνεις

στή φωτιά, στο κάρβουνο και λές: στ' όνομα τοῦ Θεοῦ. Μελετᾷς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θά κάμη. "Αν εἶναι σερνικό παιδί, νά χτυπήση, ἂν εἶναι θηλυκό, νά κάμη τσιούφ. "Η χολή ἔρχεται και πρήσκειαι ἅμα εἶναι σερνικό, παίζει ἕνα χτύπο και πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾷς κι ἀνοίγει και χύνεται τὸ ὕγρὸ και σβήνει τὸ κάρβουνο» (Πρβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφίᾳ Θ' 13-16). Ὅμοια μαντικὴ διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (δοστοῦ τοξεοειδοῦς ἔμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὄρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντικὴ αὕτη; Π. χ. εἰς Ἁγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' Ἄη Βασιλείου παίρν'νε ἕνα λόφ'λλου, τὸ βάζ'νε στὴ γουριά κι ἅμα τοὺ φύλλου πιτάξ', θά ἔναι καλὸς χρόνος. "Αμα καῖ κι δὲ μπιτάξ' κακὸς χρόνος. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι και τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά στὰ δύο και ἀρχίζει νά βάζη τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καντερὴ πλάκα μελετῶντας τὸ καθένα. ("Απὸ κάθε κλαρὶ βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). "Αν τὸ σοῦρβο βροντήξῃ και πηδήσῃ και βγῆ ἀπὸ τὴ σιὰ, εἶναι καλὸ σημάδι. "Αν τύχῃ ὁμως νά μαυρίσῃ μόνον και νά καπνίσῃ και νά μείνῃ στὸν τόπο του, αὐτὸ εἶναι σημάδι θανάτου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.** Π. χ. εἰς Ἄνακου Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νά καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχειὸ τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διευθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί πού εἶναι ἄρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἕνα ποταμάκι (ρέμα) και τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ πλησίον του ἀνάβουν δυὸ λαμπάδες και κατόπιν κρύπτονται ἂν ὁ ἄνεμος σβήσῃ τίς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θά ζήσῃ.

Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμᾶς (Πόντος), ἡ Καληνίτσα (Ἄδρια-νούπολις). Συνηθίζεται και εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π. χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβρίαν κ. ἄ., τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς Ἄγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἄγγελιον (κληρομαντεία και στιχομαντεία). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύαμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἔξαγωγήν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὅποια ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγειον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) **Προετοιμασία τοῦ κλήδονα.** Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλῆς (ἢ ὀνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἀρπαχικὸ) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποίου εἴδους ἄγγειον;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγουρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγειον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγειον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινο παννί, τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλώνον λυγαριᾶς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (*ἀγιάννηδες* ἢ *καλογιαννιά* ἢ *γιαννάκια*), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ τ' ἄστρο, ν' *ἀστρονομιστῆ*, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστοριαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγείου, ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρνει ἓνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φρούτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλούδια. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδώντας: *στολίζουμε τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου.* Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον;

Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωριάζουν ὠρισμένα συνήθεια. Περιγραφὴ αὐτῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἓνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν μὲ κλειδαριά — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὄρθιο στὸ σ'κλί (πεζούλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χαίνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἓνα κονμάτ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κονμάτ', ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

*Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἅγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
καὶ ὅποιος ἔν καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξενεφάνη.*

Ὅλη τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα».

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυρνοῦν ἀποβραδὺς σ' ὄλα τὰ σπίτια τῆς γειτονίας μὲ τὴν *Καληνίτσα*, ἓνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδώντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Θρακικὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Τὸ ἀνοίγμα τοῦ κλήδονα.** Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρῶτ', βγαίνοντα

ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πὸν τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυχερό — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, πὸν εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

*Ἄνοιξτε, τριζτε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,
ποιὸς εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῆ τὸ ριζικό του.*

Ἄφοῦ τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιὰ μπουκουσὰ νερὸ ἀπὸ τὸ ριζικαρὸνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίοιτρα καὶ ἀφουγκράζονται, καὶ ὁποιοῦ ὄνομα θ' ἀκούσουν, εἶται θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θωράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα βγάζουν τὸ ἀγγοῦρι, λέγοντας: Ἄνοιξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῆ χαριτωμένος, βγῆκε κ' ἓνας ἀγγοῦραρος, θεοῖος θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγοῦρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἀγγοουριοῦ ἡ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σχημάτων πὸν σχηματίζει τὸ ἀσπράδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ, ριπτόμενος εἰς νερό, συνήθως ἀμίλητο καὶ ξαστρισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλήδονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ μαντεία αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτυάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαύρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πρᾶξις μὲ λόγια; Ἐν παραδείγματι: Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου, πηγαίνει μιὰ πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρύσες ἢ ἀπὸ τρία πηγάδια. Τὸ βάνει ὁ ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει τὸ ἀσπράδι μέσα. Κρεμιᾷ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτ' ὃ κοιτάζει κ' ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πὸν θὰ ἔχη στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας πὸν θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχη μικρὰς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν ὅτι θὰ ἔχη χροῖματα.

β) Ἀπὸ τὸ ἴδρωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον ψήνουν στὴ φωτιά τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Ἰουλιανῆς. Π. χ. ἂν ἴδρῶση, χωρὶς νὰ σκάσῃ, σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

Ϛ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σχημάτων, πὸν σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερὶ μέσα στὸ νερὸ (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (ἢ ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) Ἐάν σχηματίση στῦλο ἢ στύλους, θά παντρευθῆ ἢ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θά ἔναι ὁ γαμπρός, χωρίς μητέρα καί πατέρα καί ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θά ἔναι μέ τή μητέρα του ἢ τόν πατέρα, ἂν πολλοί, θά προέρχεται ἀπό μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. Ἐκτός τοῦ σχήματος τοῦ στύλου προβλέπουν τήν ἀξία καί τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στύλος καλοκαίωμένος δείχνει *βασταγμένον ἄνδρα*. Ἐάν πέσουν τρίμηνα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκός θά ἔναι ὁ γαμπρός· ἂν πέση μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θά ἔναι γραμματικός (ὑπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θά ἔναι *μισοκοῦντελοι* (θά ἔχουν σωματικὴν βλάβην). Ἐάν στή βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζη, δείχνει πὸς θά βροῖ ἢ νύφη *σικλέτια* (στενοχώριες) καί φυσικὰ δὲν θά περάσῃ καλά. 2) Ἐάν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα καρβιοῦ, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στήν Ἀμερικὴ. Ἐάν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὠρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνῃ πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία.

α) *Μαντικὴ ἀπὸ παρατηρήσεις* (σκιάς, σχήματα, κύκλους) *εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ* κατὰ τὴν μεσημβριάν (ἢ εἰς ἄλλην ὥραν) τοῦ ἁγίου Γιάνη τοῦ Φανιστῆ (24 Ἰουνίου). Ποῖοι ὄροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «*φοροῦν*» *στό κορμί τους καί στό κεφάλι ἀλλαγιά καί κοιτοῦν τὸν ἥσκιο τους στό νερό τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρίς κεφάλ' θά πεθάν'». Εἰς τὴν Αἴγινα αἱ νέαι σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μέ κόκκινο ὕφασμα καί κοιτάζουν εἰς τὸ πηγάδι. Ἐκτός τοῦ ἀριστεροῦ τους χέρι ἀφήνουν νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θά κάμῃ τὸ ἀμύδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουν, πόσα χρόνια θά ἔχῃ ὁ μέλλοντος γαμβρός. Κατόπιν μέ νερό ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουν τὸ στόμα καί βγαίνουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λῆμον «*ὅταν τ' ἁγίου Γεωργίου, 24 Ἰουνίου, φαίνεται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα* (= τὴν αὐγὴ) *στό πηγάδι μέσα στό νερό, θά περάσῃς χρόνια χωρίς στεναχώριες*».*

β) *Ἐκτός παρατηρήσεις εἰς τὸ νερό ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὄρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητείαν «*ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουν ἕνα κόκκινο παννὶ καί ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νερό, τὸ ὁποῖον ἔχουν φέρει ἀπὸ τὴν βρύσην ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καί κοιτάζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερό καί βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ*». Εἰς τὰς Ἀθήνας «*κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκην καί θέτουν ἐπάνω ἕνα*

ποτῆρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμένοι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτῆρι περιμένουν ἕως οὔτου ἰδοῦν ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὑπανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περὶ χωρὰ τῶν Πατρῶν: *Τὸ βράδυ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ Ἀη Λια κλείνονται σ' ἓνα δωμάτιο σκοτεινὸ. Ἐχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντὰ τῆς μιὰ πετσέτα ἀφόρηγη καὶ ἓνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη ἀνάβουνε τρία κεριὰ ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη γυμνὲς μὲ ἓνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἰδοῦν μέσα στὴ λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;*

Η'. Κατοπτρομαντεία.

α) *Ἀπλὴ κατοπτρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς «αἱ ἄγαμοι γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἐξῆς: «*Ἀη Γιάννη λαμπατάρη... δείξε καὶ φανέρωσε ποιόνε θὰ πάρω*». Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρη ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά». Εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἕξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλὴν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπτρομαντεία μετὰ ὕδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἓνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἓναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους ποὺ ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοῦ τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾶνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «*ὅ,τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιαστῆ*». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «*βάζουν τὸν καθρέπτη ἀντίκρου στὸν ἥλιο, ὡς ποὺ νὰ τότε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα*».

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον καὶ ὅποιον θέλῃς καὶ μελετήσης θὰ δῆς ἢ ζωντανὸ μακρὰ ἢ χαμένον καὶ θὰ τὸν δῆς, θὰ περάσ᾽ πολλές φορές στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια!

Θ'. Δακτυλιομαντεία.

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἐπὶ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνω φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥοθῆ ὡς τὴ μέση, καὶ παίρνουν μιὰ βέρα καὶ κόβουν καὶ μιὰ τρίχα μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὅσοτερα τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηριοῦ καὶ λένε: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἢ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἢ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεία εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾶ τὸ ποτήρι καὶ ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἢ μιὰ θὰ λέῃ: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, καὶ ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἢ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» καὶ ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».

Ι'. Κριθομαντεία.

Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκάνης) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἰστίον. Ἐάν οἱ δύο κόκκοι πλέοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:*

1. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.*
2. *Ἄρμυροκουλλούρα.*
3. *Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιτας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.*
4. *Κόλλυβα τοῦ ψυχοσαββάτου.*
5. *Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κουφέτα, (β) Ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτῃς ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτῃ,*

(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ς) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήθωνα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιαρή, (ι) ζώνη ἢ καλτσοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα συκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἐφτάκοιλο κλῆμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὐταὶ καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐμφαδῆ ἢ ἄλλοι λόγοι συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδυάζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἄρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστικώτερον ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' ἄη Θεδώρ' ποβραδὺ (δηλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν στοὺ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερὸ καὶ δὲ στερεύει. Βάν'ν ἕνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορὲς μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στήν ποδιά τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στήν ποδιά καὶ τὸ ρίχνουν στήν πέρα μεριά. Τὸ πααίν'ν καθεμιὰ πὲ κεῖ πὲ κλειστά μάτια, ξαναπερνάει καὶ τὸ ρήχνει πέρα τρεῖς φορὲς καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' στὸν ὕπνο μ' νὰ τότε δγιῶ. Ὑστερα θ' ἀπομείν' μιὰ στοὺ σπίτι' πρωτοστέφανη καὶ κλέβει' πὸ τρία πρωτοστέφανα σπῖτια ἀλεῦρ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μιὰ κουλλούρα—ἄρμυροκουλλούρα λέγεται—καὶ ἅμα γυρῶσιν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν στοὺ σπίτι', θὰ πάρουν ἕνα δερπάν', πααίν'ν στήν κουπίσια (πὸν ρήχν'ν τὰ μπουκλούκια), σκαλιζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κείνο πῶχ' καθεμιὰ μέσ' στήν ποδιά καὶ λέει: "Ὅποιος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόφα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιὰ βούκα ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάη νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἅμα δγιῇ στοὺ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὸν θὰ τὸν πάρ'. Κείνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχν' καὶ στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιάς κομμάτ' τὸ πρωτὶ ἅμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἁγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἕνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρωτὶ προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὸν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλον νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῆν νερό». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἁγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομὸ | σὺ ξέρεις τὸν κρυφὸ μου καημὸ | κάμε με νὰ δνειρευτῶ | τὸν νέον ποὺ θὰ παντρευτῶ*. Ἐπειτα τὸν σταυρώνουν καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζὶ καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν λαματικοῦ ὀνείρου. Ἐγχοίμησις εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ*. Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) *Ἐξηγήσεις ὀνείρων*. Π.χ. «Τὰ βόδια εἶναι καλό».

ΙΒ'. Κυαμομαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «ρίχνουν τὰ κουκκιά» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιὰ ἢ τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήδονα. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμάτο, ἓνα ξεματιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνὸ. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ κουκκί ποὺ θὰ πιάσουν, βάζοντας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωτὶ, μόλις ἔξυπνήσουν (π.χ. τὸ γυμνὸ = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμάτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο = οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χηρεμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπώλας.

ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης. Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἄη Γιαννιοῦ, ποὺ νὰ τις ἔχει πηδήσει ἢ μαντευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς δωματίου κρατεῖ τὴν χρυσάραν ὀπισθὲν της, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπη. Τὴν ἐπομένην τὸ πρωτὶ ἔξετάζει τὰς γραμμάς ἢ τὰ σχήματα ποὺ φαίνονται ἐπάνω εἰς τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ Ἄγ. Βασιλείου, ἅμα ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴν στάκτην τῆς γωνιᾶς σὲ σωρούς καὶ τὸν κάθε σωρὸ τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωτὶ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτάζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουργμποῦλι* (δηλ. σπίθα ποὺ δὲ σβήστηκε) εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ κεῖνο τὸ προῖον θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κεῖνο πρέπει νὰ σπείρουν.

ΙΔ'. 'Αλευρομαντεία.

α) Παρατηρήσεις όποιαί και κατά τήν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἴγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθῶν, στρώνουν ἄλευρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Οποῖος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῆ νὰ γράψῃ. Τὸ πρῶτ' βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῆ γραμμὲς ἢ στίγματα, και τὰ συνδυάζουν, νὰ βροῦν ἕνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνῃ «τὸ ἄλευρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιάς και τὸ στρώνουν σ' ἕνα ταψὶ και τὸ βγάζουν στ' ἄστρα».

β) Ἐάν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἄλευρι διὰ τὴν ζυμώση, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὸς εἶναι μνῆμα και περιμένει θάνατον στο σπίτι της (Λιδωρίκι, Φιλιατρὰ κ.ά.).

Ἡ ἰδία μαντικὴ μὲ ἄμμο πού κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπάνω στο δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).

Ποίων βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας και κατά ποίους τρόπους συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν; Π. χ. εἰς τὴν Σάμον «τὴν ἡμέραν τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἕνα ψαλτῆρι και τὸ ξεφυλλίζει· στὴν πρώτη σελίδα πού λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) κοιτάζει νὰ δῆ ποῖο ἀνδρικό ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχη ὁ μέλλον σύζυγός της.—Εἰς τὰ Φιλιατρὰ «ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι στὴ μέση και βάζουν ἕνα κλειδὶ γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τὸν ὄψον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχη τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν και δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ και κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἕνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τὴν διάστημα και ἐάν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸ ἐκεῖνο πού ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῆ ἐκεῖνο πού ποθεῖ, παντρεία, προαγωγή κτλ. Ἐάν δὲν γυρίσῃ, θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Πρὸβλ. τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στο κλειδί». Μαντικὴ ἐκ στίχων τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

Στιχομαντεία και ἐκ στίχων εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὀλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας;

ΙΣ'. Κοσκινομαντεία.

α) **Μάντευμα διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ** ἀπὸ τὴν θέσιν πού παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἅμα ριφθῆ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Άνακάλυψις κλέπτου* με τó κόσκινο, άφοϋ τó εξαρτήσουν άπό τás αϊχμάς μιás ψαλίδος και τó κρατήσουν άνηρητημένο καθ' όν τρόπον τó ψαλτήρι άπό τήν λαβήν τοϋ κλειδιοϋ.

ΙΖ'. Εϊκονομαντεία.

"Εν παράδειγμα: Σκεπτόμαστε κάτι και για νά ίδουμε άν θά γίνη ή όχι, παίρνομε όλίγο κεράκι και τó ζυμώνουμε με τó χέρι, ώστε νά γίνη μαλακό. Με τó κερί στο χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες και κατόπιν τó πατάμε ψηλά στην εϊκόνα. "Αν τó κερί κολλήση, θά γίνη εκείνο πού σκεπτόμαστε, άν πέση, δέν θά γίνη.

ΙΗ'. Έλαιομαντεία.

α) *Με τó λάδι τής κολυμβήθρας* (π.χ. άν κάμη καντηλες, θά γεννηθῆ άγόρι, άν όχι, κορίτσι) (Λαγκαδία Γορτυνίας).

β) *Με τó λάδι στη σκάφη τοϋ ελαιοτριβείου.* ("Αν χωρίση, κάνει μνημα).

γ) *Με τó λάδι τοϋ καντηλιοϋ.* "Εν παράδειγμα άπό τήν Κέρκυραν: στάζουν λάδι άπό τó καντηλι εις τόν αντίχειρά τους, επάνω εις τó νύχι τους τά κορίτσια και κατά τισ 12 τó μεσημέρι τής ήμέρας τοϋ 'Αηλιά και τοϋ άηΓιανιοϋ στέκουν στόν ήλιο, χωρίς νά μιλοϋν' άφοϋ κάνουν έφτά όρκους, παρατηροϋν με προσοχή στο νύχι τους. "Εκει διαγράφονται διάφορες σιλουέττες και αναλόγως συμπεραίνουν ποιόν θά πάρουν.

ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) *άπό τισ φοϋσκες* πού κάνει ό καφές άπάνω στο φλυτζάνι, (β) *άπό τά σχήματα* πού παρουσιάζονται στο *κατακάθι* τοϋ καφέ, άφοϋ αναποδογυρισθῆ τó φλυτζάνι. Π.χ. ό σταυρός στο *πηχτάρι* τοϋ *καφεδιοϋ* ήτανε *σίγουρα γαμπρός, προξενιά τó δίχως άλλο* (Κυδωνία).

Κ'. Χαρτομαντεία. Παρατηρήσεις με τά χαρτιά.

ΚΑ'. Άγγουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τήν παραμονή τοϋ κληδόνου παίρνουν ένα άγγοϋρι και τó κόβουν στη μέση, ώς τή ρίζα, αλλά τó αφήνουν λιγάκι στην άκρη, για νά μη χωρίση όλως διόλου και λένε: «"Αν είναι νά πάρω τόν τάδε νά ένωση τó άγγοϋρι». Και τó αφήνουν τή νύχτα στα άστρα όλόρθο. "Αν είναι νά τόν πάρη, τó πρωτί θά τó βρῆ ένωμένο τó άγγοϋρι.

ΚΒ'. Φύλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκής (ή βασιλικού)* που βάζουν κάτω από το προσκέφαλον ή εκθέτουν την νύκτα εις τὰ ἄστρα. Π.χ. εις τὰ Σφακιά «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου τοποθετοῦν φύλλον συκής ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῆ ἡροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβίωση ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῆ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῆ εἰς αὐτήν».

Εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν τὸ βράδου τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρώτα τὰ ξεοκᾶνε. Τὸ πρῶτὶ τρῶνε ἀπὸ ἓνα φύλλον, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα ποῦ θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομμύδας* ποῦ ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εἰς τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα στὸ χρόνο». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῆ, θὰ μαραθῆ καὶ ἐκεῖνος ὅπου τὸν κρέμασε (Ἄκαρν.).

γ) *Με πλατάγημα μήκωνος*· δηλ. φύλλον παπαρούνας, τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ τῆς μιᾶς χειρός· ἂν τὸ κτυπώμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατόν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πρβλ. ἀρχαῖον πλαταγόνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα· π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θράκῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*· π.χ. τὸ *φύρο* τῆς *Παναγίας*, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδου τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν μιὰ ἀγκυνάρα καὶ τὴν καφαλίζουσαν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἐπειτα τὴ νύκτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὰ κεραμίδια. Ἐάν τὸ πρῶτὶ ἡ ἀγκυνάρα ἔχη πετάξει ἄνθος ἀπὸ τὴ μέση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς ποῦ τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα: εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιές καὶ κόβει καθένα ἓνα καρύδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἐάν εἶναι γεμᾶτο, ἢ τύχη του εἶναι καλή.

ΚΕ'. Ἄρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλλούρα).

Π. χ. *Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι, ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλλούρα τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωτὶ τὴν καθαρὰ Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε ἂν πάη δεξιά, θὰ πάη καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα (Βασιλίτσι Πυλίας).*

ΚΣ'. Ἄλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγῃ. Ἐὰν φάγῃ ὅλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἢ αὐτὴ κατάστασις, ἢ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων, σημαίνει πλοῦτον, ἔαν μονόν, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμος).

ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν τοῦ Κληδόνου τὸ πρωτὶ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους· ἂν λείπῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ σκιά, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀργαλειοῦ (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἔντομήν τοῦ ἀντιοῦ καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. *ἄμα ἤπεφτε τὸ γκάρδιο, τὸ παιρναν οἱ λεύτερες κι ἤβγαίνανε στὴν πόρτα. Ἄν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἄχ δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρευάμενο (Σμύρνη).*

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βοῦρλα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σπορᾶς σίτου (Ἄδώνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἀγγεῖα· ἂν οὗτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρονουν, ἀτυχῆ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν πίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυ ἡλικίαν καὶ προσκέφαλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Α'. Ἡλιος.

α) Δέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικαὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγέν'τους γήλιους· ὅταν γεννιῶταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμὰμ π' κέντ'σι οὐ ἡλιους σὶ ράχ' ἔδουκι οὐ ἡλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἡλιος τσεντρὶζει (Κύθνος)· ἀνακαλαμίζει, εἶναι νὰ βουκέντρα ὁ ἡλιος (Μανιάκι)· ἐσηκώθηκε μιὰ τριχιά ὁ ἡλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἡλιος ἔνα καλάμι (Παρνασσ.)· ἐπῆε τρία κονταρόξυλα (Κύθνος, Ἀγχιάλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρνει, τσακεῖ, βουτάει· ἔκατσεν, κρύφτηκε, βασίλεψε· ἡλιόκλιμα τοῦ ἡλιου, ἡλιοβασίλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει σὴ μάνα τ' (Λῆμν.)· σὸ βούτημα τοῦ ἡλιου (Πυλία)· σκοιῶνεται ὁ ἡλιος (= δύει, Δαδί). Ἡ ἀνελαμπὴ τοῦ ἡλιου (τὸ τελευταῖο του φῶς, Λέσβ.)·

2. σχετικαὶ μετὰ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἡλιος γυρίζει, στριφογυρίζει, χορεύει. Π. χ. τ' ἤη Γιαννιῶ τοῦ Ριγανῶ ὁ ἡλιος βγαίνοντα στριφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία)·

3. σχετικαὶ μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἡλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἦλον ἐπιάστην (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἡλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικαὶ μετὰ τὸν ἡλιον*: Τὰ πηλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάνα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἡλιος ὅταν βασιλεύη καὶ πάη σπῆτι του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάνα του ψημένες ἐφτὰ φουρνιές ψωμὶ καὶ τίς τρώει οὔλες, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψις ἡλίου καὶ δοξασαίαι περὶ αὐτῆς*. Π. χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιαστῆ ὁ ἡλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῆ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέση θανατικὸ» (Λατσίδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π. χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἡλιος ψήνει, λαμπαδιάζει τὰ ροῦχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

Δεισιδαιμονία. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἀγιοῦ Κωσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωτὶ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἡλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἡλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ἔναι μάλιστα κορίτσι». Διατί; Ἄμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἡλιο οὔτε τὸ φεγγ-

γάρι, γιατί πίνει τὸν ἥλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—“Αμα σὲ πιάση πο-
νοκέφαλος, ἐπειδὴ ἤπιες νερὸ τηράγοντας τὸν ἥλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν.
Ποία ἡ σχετικὴ μαγανεία καὶ ἐπωδὴ;

ε) **Παροιμίες σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιο.** Π. χ. ἄσπρος ἥλιος, μαύρη μέρα. (Τί
ὑπονοεῖται); Τοῦ ἡλιου τζ' ἄγκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερά (Κύπρος).

Β'. Σελήνη.

α) **Ὄνόματα καὶ ἐκφράσεις:** φεγγάρι, φέγγος, (ὁ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-
φυγγαρών (= ἀνατέλλει ἢ σελήνη (Αἰτωλ.))· ἔκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἢ
σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στοῦ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλώσσαν
τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλάν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.
Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μὲ τὸν ἥλιο κοντραστάρει (Κύζικ.).

β) **Φάσεις τῆς σελήνης.** Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξα-
σία καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτάς.

Ι. **Γενικὰ δι' ἐκάστην εἴσοδον εἰς νέον τέταρτον τοῦ κύκλου (ἀλλαξο-
φεγγαριά):** Ἀνακάτωση τοῦ φεγγαριοῦ, φέρνει κακοκαιρία (Σύμη). Στήβ βόρτα
τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δὲν πλύνουν, γιατί τὰ ρούχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον
ἐκ τῶν ὀκτῶ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρῶσα ἀναλό-
γως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς
ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανοὺς «ἡ 9η, 19η καὶ
29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι
ἀπαισῖαι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῇ δυστύχημα. Τοῦ-
ναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέ-
πει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὐταὶ (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ
πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων. Ἀπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ
τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστραμ-
μένη ἢ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἄν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του βλέπη πρὸς τὸ βο-
ριά καὶ τὸ φεγγάρι συμπέση νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν
ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλη μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλη πόρτα, ἐλλείψει δὲ
τοιαύτης ἀπὸ τὸ παράθυρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι
τὸ φεγγάρι· π.χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου
μιὰ τσεμπέρα καφετιά καὶ κοιτᾷς· ἄμα εἶναι δυὸ-τριῶν ἡμερῶν, θὰ ἰδῆς νὰ ξε-
χωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).

II. Μερικά διὰ τὰς διαφορὰς φάσεις:

1. **Νέα Σελήνη.** Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἀρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφιρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη 5 ἡμερῶν κτλ. Ὅταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἀσῆμι ἢ χουσάφι, «κουδουνᾶνε ὄσα λεπτά ἔχουν στήν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπάδοντες: «ὡς μ' εὔρες νὰ μ' ἀφήκης» ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βουνὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ἅμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἀέρα πρὸς αὐτὴν σταυροκοπούμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: *τρού, τρού!* τοῦ φηγγάρ' τοῦ λιουντάρ' | τοῦ Θεοῦ τὸ παλληκάρ' | πόρχεται ἀπ' τοῦ παζάρ', | τρώγοντας ψωμί κι ψάρ'. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κι ἀπὸ σ' ἐπλάσεν ὀμάδι, | κι ἀπὸ δὲν σὲ προσκυνήση, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήση». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ἅμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζει δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λένε: Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τρεῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο' | ὅπως γεμίξει ὁ κύκλος του | νὰ γεμίξη ἢ τσέπη μας λεφτά. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελώνια) «τ' ἀητεύουν: Μπρέ, καλῶς τὸ νιὸ φηγγάρ' | σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'! | Τί μᾶς ἤφερες φηγγάρ'; | — Ἥφερά σας γειὰ κι χάρ'. — Μουδ' εἰς, παλιὸ φηγγάρ' | μουδ' ἰγὼ παλιὸ φηγγάρ'. Ἄμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κι τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ' σὶ ἀνθρώπου». «Ἀμὰ ἴδανε κινούργιου φηγγάρ' δὲν ἀρχέβγανε καμὰ δουλειά». Κατ' ἄλλους «χαρὰ στὰ μάτια ποὺ εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι» (Πυλία).

2. **Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ** (γέμωση, γιόμιση, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντζ'ιὰ ἐν Κύπρῳ. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στήν Κρήτη (Λατοῖδα), ὅταν εἶναι γέμωση, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιατί δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειᾶς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνωνται λίγωση. Κι ὁ ζευγαῖς τὴν πρώτην φορὰ ποὺ θὰ ζέψη τὰ βούγια ντου, δὲν ξεκινᾷ γέμωση». Τυχρὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ γιόμωση τοῦ φεγγαριοῦ (Ἀράχοβα Παρον.).

3. **Πανσέληνος:** ὀλόφεγγο, ὀλοφέγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχρὸς ὅποιος γεννηθῆ σὲ φεγγάρον σωστὸν (Πόντος).

Λιόκριση ἢ Λιόκρουση ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι «σήμερα λιοκρίζει τὸ φεγγάρι» = ἀντικρούζει τὸν ἥλιο, ὅθεν λιοκρίζει = ἀρχινάει καὶ τσιμπιέται τὸ φεγγάρι = ὀλιγοστεύει. **Λιοκρίζεται** (= παθαίνει ἕκτερον) ὅποιος οὐρεῖ τὸ πρωὶ ἀντίκρυ στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρι· θεραπεία με τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Με τὴ λιοκροση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «στὴ λιοκροση, ὅταν τοῦ φηγγάρῳ ἦτανι κόκκινου πουλύ, λέγανι πὼς πιάσκι μὴ τὸν ἥλιον. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γὰ νὰ χωρισῶνε, νὰ μὴ μαλώνῶνε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος τοιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχωση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριά κτλ.: φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἢ φράσις;). Ποία ἢ κοινὴ πίστις; ἐπιτυγχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἔξορκισμοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ. ;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζῆν» ἀποφεύγουν τὴν ὑλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιμοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζουν γρήγορα καὶ λέγονται κακοφεντζῆτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαρί, γὰ νὰ φτειάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαρακοτρῶει τὸ ξύλο, γίνεται ἀλεῦρι (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Λέσβον «ἅμα εἶναι φούσκωσ' τὸ φηγγάρῳ' (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὕστερα) δὲν εἶναι καλὸ νὰ κάνῃ δουλειές. Οὔτε ζῶ νὰ μουνουχίσῃς οὔτε ξύλα νὰ κόψῃς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψῃς οὔτε κλωσσα νὰ βάλῃς, οὔτε νὰ φυτέψῃς οὔτε νὰ μπολιάσῃς. Πρέπει νὰ ἔναι ἴσολιγος (δηλ. χάση). Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

γ) **Μυθικαὶ διηγήσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατι τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατι δὲν φωτᾷει σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. Ἄπα στὸ φεγγάρῳ' εἶναι ἔξορία ὁ Κάν. Τόνε γλέπμε πὸν σκάφτ' σκυφτὸς (Μέτραι Θράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγῃσες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθρήσκους, διὰ τοὺς Τοῦρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμὸ στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῇ ὁ βασιλιάς τους (Ἡπειρ.).

ε) **Ἄλλαι ἐπῆρξαι τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἴκτερον κλπ.). «Ἄμα τὸ φεγγάρι φουσκώνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηριάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιά τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας· τρεῖς φορές: μονομηριάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι

τὸν κῶλο τους καὶ τὴ μούτσουνοῦλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώ- νεται (=ἐπιηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέ- τρες (Ἦπ.).

ζ) Προγνωστικὰ ἐκ τῆς σελήνης: 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἄμα εἶναι χα- σοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίζει δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τώρα βιδιάζ', σὲ μιὰ ὥρα φέρνει βροχή πάλε (Λήμν.). "Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμονιά, ξη- μερών' χειμώνας." Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικὰ τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σάωση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό, ἂν πέση στήν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὔλη τῆ χρονιά (Λάσια).

3. Προγνωστικὰ τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία).

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν.— Ἐπῆρεια αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

α) Γενικά:

1. Ἀστρικό, ζῳδίων. Πίστις ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον γεννᾶται τις, ἔχει ροπήν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζῳδίο=τύχη. Φρά- σεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζῳδίο του, τὸ ἔχει τὸ ζῳδίο του, τὸ ἔχει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνά- ροχό ντου τὸ ἔχει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τὸ ἔχει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τὸ ἔχει μέγα ἢ πλανέτα μου (Σάμος), ἢ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζῳδίο· ἄζουδος, κα- κόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, ἄμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνεται ἡ τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποῦ θὰ γίνουν στὸ σπίτι, ἄμα γεννηθῆ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶο (προπάντων τὸ μουςκάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει ἡν τύχη του» (Ἦπειρ.). Ἀπο- θνήσκει, ἂν κανεὶς δεῖξῃ τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος). Ζῳδιοχάρτι. Ἄλ- λαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἡ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρωπος ζῆ, ὅταν δὲ σβεσθῆ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πῶσιν καὶ διάβασιν διάττοντος ἀστέρος, λέγουσι «κάποιοι ἐπέθα- νεν» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νε- κρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπαντήσῃ κανεὶς κανένα γρονσουζή στὸ δρόμο, ποῦ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζῳδίο του, πρέπει νὰ γυρίσῃ πίσω· ἄλλιῶς πορεῖ νὰ τὸν εὔρη κακί».

2. *Τὸ μέτρημα τῶν ἀστρων* εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμῆσῃ κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἄστρο. «*Τ' ἄστρο δὲν τὰ μετράνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες*».

3. *Τὸ κάρφωμα τῶν ἀστρων*. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἄστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἄστρον.

4. *Ἐπήρεια τῶν ἀστρων*. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῇ τ' ἄστρο: *τ' ἀλεύρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουνε ὄξω παρασαιρίσμα, τὰ βάν'νε μ' ἕνα κομμάτ' φωμί μαζί* (Λέοβ. Ἄδραμύτ.). Ἄστρον πρόξενοι ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, *διαν γεννιέται* (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου), *χιτυπάει στὸ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια* (Λῆμν. Αἴνος). *Οἱ τσοπάνηδες φροντίζουν νὰ μὴ βρῆ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα στὸ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν* (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. *Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια*.

5. *Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀστρων* (Ἄστεροσκοπία): ἄστρο ματωμένα, δυσοίωνα. «*Πλουσορατιὰ*» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχημένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις: *ἀστρονομίζομαι, ρίχνω στ' ἄστρο* (=μαντεύομαι διὰ τῶν ἀστρων).

6. *Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ*. Π. χ. ὅταν τ' ἄστρον τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «*Ἄμα λέπης τ' ἀστέρια θελά, ἔβρεξε!*» (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἑξῆς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. *Ὀρολόγιον τῶν γεωργῶν*. Εἰς τὴν Λῆμνον «*κάθε κεχαγιᾶς* (=γεωργὸς) *ἔχ' καὶ τὰ σμάδια τ' στ' ἄστρο: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'*. Τὸ ὄρολόγι εἶναι αὐτὸ ἅμα ἰδῆ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾶται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα ἅμα ψηλώσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. «*Ὅ,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ*». Ποῖα ἄστρον ἔχουν ὡς *σημάδια* οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τσοπάνηδες τῆς Ἀράχovas (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρωτὶ ἔχουν τὸ Σταυρὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποῦ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροστιὰ.

8. *Ἐπιρροή τῶν ἀστρων εἰς τὴν μαγειάν, τὴν μαντικὴν κτλ.*

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἰατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μάγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὰ ἄστρον, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἄστρο*. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἄστρον των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἄστρο του, τὸ ἀστρικὸ του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.

Στις δεκαφτά, στίς δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιאלό, | μάιδε τσοπάνης στὰ βοννά | μάιδε ζευγᾶς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρους**: Ὄνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρον, παρατηρήσεις καὶ δοξασῖαι, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. γ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται σιὰ ἐφτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Εἶν' ἐφτὰ ἄστρια πὸν τοὺς λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω κ' ἔχει κ' ἓνα ἀρχοντοπλάκι μπέτσικο (= φορωμένο στὴ ράχη του) πὸν τό 'χει αἰχμαλωτίσει οἱ δυὸ πᾶνε πλάγια κ' οἱ ἄλλοι δυὸ πᾶνε παραπίσω καὶ φυλᾶνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτέ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω κι ὁ Γιάννος. Αὐτὰ τὰ δυὸ τ' ἄστρια ἦτον ἀδέρφια καὶ τὰ κνηγγαγε ἓνας ἀγῶς γὰ τὰ κόψη. Τρανάει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της κ' ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγῶς. Πεταίε τὸ χτένι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε κι ἀπὸ κεῖ. Σὰν εἶδαν τ' ἀδέρφια πὼς δὲ μπορήγαγε πλιὰ γὰ περάσουνε, περικαλέθησαν στὸ Θιὸ καὶ γενήκαν ἄστρια καὶ σμίγουνε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ φιλιῶνται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἀνατολή κι ὁ Γιάννος στὴ Λύση» (Γ. Ταρσοῦλη, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπᾶ τ' ἄχερα, τὸν Μεσονύχτη ἢ Γιαντιζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα**: σταυρός.

2. **Ἄρκτος**: ἀλέτρι, ἀλετροπούδα, ἀμάξι τοῦ Δαυὶδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία, ἀναποδοκάραβο, ἐφτὰ ἀδέρφια, ἐφτὰ Μαρίνες, ἐφτιαπόρθενος χορός, ἐφτιαπόρθενα κορότσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἑσπερος, Ἐῶς, Ἐωσφόρος**: Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο τῆς ἀγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀδγερινός, τοῦ ζευγᾶ τὸ ἄστρο, Γελαντιζῆς, Γιάννος καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινός κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη**: Σινὴν ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας**: Ἀρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄχερα, τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα, ἀχερόδρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι**: Ἀντρογένιο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέλια.

7. **Ζεὺς**: Γελάν-καρβάνης, γελαντιζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός**: Ζυγάλετρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια.—«Εἶναι τρία ἄστέρια καὶ πᾶνε μιὰ γραμμὴ τὰ τρία ἔτσ' * * * καὶ τὰ τρία ἔτσ' * * * εἶναι οἱ ζγοί. Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστά ἡ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζγοί. Τίς λὲν καὶ πῆχες. Οἱ ζγοί θὰ φανοῦν τέλια Ἰουλίον. Τά'χουν σημάδια ταχτικά» (στὴ Λήμνο).

9. **Ἡνίοχος**: Πυροσιά, σιδεροσιά.

10. **Ὀφιοι, Οὐράνιοι δράκων**.

11. **Περσεύς:** *Ράβδος τοῦ Ἀαρών, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.*

12. **Πλειάς:** *Πλειά, πιλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλιν, ἐξιάρια, ἐξιάστρον, κλώσσα, κλώσσαριά, τερεζή.* Δεισδιαιμονία: «Στις δεκοχτώ τοῦ Νοέμβρη πὸν βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή στὸ γιολό, βροντάει πολὺ, σὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). *Προβλ. Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσοπάνης σὰ βοννά οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.*

13. **Πολικὸς ἀστήρ:** *Ἄστρο τῆς Τραμουντάνας· «εἶναι ἀσάλευτο».*

14. **Σειρίος:** *Ἀβτζή Γιαννάκης, Ἀποσπεριότης.* Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος:** *Γαλαρτσιῆδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας.* Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῆ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης:** *Στάνη.*

17. **Ὠρίων:** *Ἀλετροπόδα, ἀλετροπόδι, βονάλετρα, караβās, λιτροπόδια, ὀπλειά, ποναλέροκα (Κύπρ.), πῆγες (Σύμη).*

Δ'. Κομήται καὶ διάττοντες.

α) Κομήται.

Ἄνοματα καὶ δοξασῖαι περὶ αὐτῶν. Ἄστέρι μὲ ρουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμὸν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θὰ ἐπαίρουντον, ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν' ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἃ ἵνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροσιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖαι αἱ δεισδιαιμονία ἄλλοῦ;

β) Διάττοντες.

Φράσεις καὶ δοξασῖαι περὶ αὐτῶν: *χύνεται, ξεσύρνεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ.* «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἐφυγεν ἀπὸ τὴ φυλακὴ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο πὸν πέφτει, γιὰ τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάνουν» (Καστορία). Κατ' ἄλλους «οὔλο γρῆς εἶναι αὐτὰ πὸν χυνῶνται. Λαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίνῃ πόλεμος» (Κρήτη).

Ε'. Ἀποφράδες.

Γενικά: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβράδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλη κτλ. Συνοπαρμός (ἐν Καρπάθῳ) ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντηρη μέρα, κακιὰ μέρα. Ἄλλαι ὅμοιαι φράσεις;

α) *Ἡμέραι ἀποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἑκα-
στον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτε-
ρώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν,
οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὄλην των τὴν ζωὴν. *Ἡ*
Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειές (Ἀράχοβα).
Ἐν κινοῦν γιὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μιὰ ὥρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην
καὶ Σάββατον ἐν Ἠλείῳ δὲν ἀρχίζου ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολ-
λαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Πρὸβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε*
κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώσης (Σηλυβρ.). Ποῖα εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα,
διὰ νὰ λούζεται κανεὶς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκὴ*
μαδοῦνε | καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνός θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη
καὶ ἡ 13ῃ κάθε μηνός εἶναι ἀποφράδες διὰ ταξίδια καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν
πολλαχοῦ. Ἡ 9ῃ, 19ῃ, καὶ 29ῃ τῆς σελήνης ἀπαίσιον διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς
τὰ Σφακιά Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συνο-*
παρμός· τότε οὔτε δίνουν οὔτε παίρουν, διὰ νὰ μὴ *συνοπαρθοῦν* τὰ πράγ-
ματά των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαρσιά*· τότε δὲν *κάνει νὰ πάρης φωτιά ἀπὸ*
τὴ γειτονιά (Ἰνναχώριον).

3. *Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες:*

Τῆς ἀγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζουν τυρί, δὲν λευ-
καίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. «*Κι ὄγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ*
τὴ μέρα τήνε φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάν-
των δὲν ψήνουν σαποῦνι (Μεθώνη). Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥθῃ ἡ ἁγία Μαύρα,
γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὄλην τὴ χρονιά» (Αἰτωλ.). Τὸ λιοτρόπι καὶ
γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ.
Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζου
ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). «*Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἀηγιαννιοῦ τοῦ*
Παραξ' σμοῦ (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τὴ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπεύρουμε, οὔτε θὰ
πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. Ὅ,τ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρ-
χινοῦμε αὐτὴν τὴ μέρα. Αὐτὴν τὴ μέρα τὴ λέμε ἀντίμερο» (Λήμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. «*ὄγοια μέρα*
πέση τ' ἄγιο Θανασοῦ, ἐκεῖνη εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ τὴ φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο:
δὲν πατᾶνε χορσι ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε πασιό, γιατί γίνεται
ἄσπρο κιλ. (Κορώνη).

4. Ἡμέραι αἴσiai. Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἴσια ἡμέρα διὰ τὴν ἑναρξιν οἰασδὴποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῦτσὰ μέρα (= καλή, εὐδοίωμος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνη συνηθίζουσι νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῆ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῆ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἄν. Κρήτη) κτλ. Τῶν ἀγιῶν Σαράντω, καλὴ μέρα ὅτι φυτέψης πιάνει (Λέσβος).

β) **Μῆνες ἀπαίσιου.**

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κάναν γάμο: Λὲν τὸν εἶχαμε σὲ καλό, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἄδραμύτ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τότε φυλᾶνε, γιατί κάνουνε κουτσοὰ παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκάδια) δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβὲς (Χούνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουσι ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χρίσουνε τὸ σπῖτι τους ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμηγγια οἶλο τὸ χρόνο» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς: Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες:

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτῃ ὀνομάζουσι ἡμέραν τοῦ Κάη καὶ οἰανδὴποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος συμπέση κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλων τῶν ἐβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουσι ἔργον καί, ἂν τύχῃ Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάρπαθον κ.ἀ. «τὸ Μάη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλούδια. Λένε πὼς ὅτι φυτέψης θὰ στὸ φέρουν στὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκάδια τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουσι παννὶ ὅσαι ἔχουσι ἕνα υἱόν. Πρὸβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν: «ὀπόχει γιὸ μονογενῆ | τὸ Μάη μῆνα μὴ διαστή». Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον:

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κάνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητή, γιατί τρυγῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρῃ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανεῖζουσι, διότι τρυγείται ἡ οἰκία ἐκεῖνη καὶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίοις δὲν κόπτουσι ροῦχα. «Ὅταν πληγῶθῃ κανεὶς πρώτη τοῦ Σεπέμπερη, δὲ γιάνει ὅλον τὸ χρόνο» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) **Δίσεκτον ἔτος:**

Γάμοι δυστυχεῖς.— Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὅλος ὁ χρόνος εἶναι δέστροπος» (Τελώνια Λέσβ.). «Ἀνάποδος χρόνος δεκατρία φεγγάρια» (Μέτραι Θρ.).

δ) *Ὠρα κακή.*

Κατσὰ ὦρα ἢ δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιπορίαν (Ἄνδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λασιδα Κρήτης, ἢ ὦρα καθ' ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφανταξῆς» (νεράιδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ' ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: *ἔτ' ἔτι ὦρα κακή κ' ἔπισς* (Αἰτωλ.)· *τσεῖνη τσ' ἀπομόναξη τό 'παθεν ἀπ' ὠρας* (Ἄνδρος)· *ἔλαχεν ἡ κακή ὦρα* (Ρόδος). *Λεῖψ' ἀπ' τὴν ὦρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια* (Βιθυν.).

ε) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ἡμέρας*: π.χ. *Ὅλα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη.*— *Σαββάτο κάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κἀνής.*— *Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιά στὸν Ἄδη,* κτλ.

ζ' *Μερομήνια.*

Ἀπὸ τὸν καιρόν, πού ἐπικρατεῖ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ πού θὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὡς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποίας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δῆλωσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. *Μερομήνια, μουρμήνια* (Μελένικ.), *κεφαλομήνια* (Σῦρος)· *μηνολόγια* (Πάρος, Σέριφ.)· *μηναλλαγιά* (Κύπρ.)· *καταμηνῆα* κτλ. *Μέρα καὶ μῆνας, τὰ Μερομήνια* (Λῆμον).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὡς μερομήνια;

Ἐν Ἡλείῳ, Αἰτωλία καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἐξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τῆς ἑσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρὸν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (*Γριεὲς ἡμέρες*), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαήμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς *ἡγ. Ἄνας* (25 Ἰουλ.) ἴσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ἢ κατ' ἄλλας ἑορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον *ἄμα τ' ἡ Βασιλειῶ*

βγάλ' ἥλιο καὶ καθίσουν οἱ γυναῖκες στὸ προσήλιο, λέγε: "Ἐχ' μπαμπάκια πολλὰ φέτο!" Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἀνήμερα τοῦ προφήτη Διᾶ οἱ τσομπανοὶ λογιάζουν τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' στὰ σκέλια τ'; Θὰ κάνη χειμῶνα. "Ἄμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλουκαῖθ'. Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνε ἓνα - δυὸ ἀρνιά».

Ζ'. Δρίμες.

α) Γενικά:

1. Ὄνόματα καὶ δοξασῖαι περὶ αὐτῶν: *Ιρίμες, δρίμες, δρίματα, δίματα* (Κάρυστ.), *δρίμερα* (Ἄγραφα), *Δριμάρης* (ὁ Αὐγουστος), *Καζαουσιές* ἢ *καλαουσκές* ἢ *καλές* τ' *Ἀούστου* (Κύπρ.), *Ἀγουστιάσματα* (Πόντος), *Ἀλαουσιίνες*, *Σαπέας* κτλ. «*Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἡ ἀγία Ἄρνα τὰ βγάζει*», δηλ. τὰ *δρίματα* *μπάινουν* τοῦ *Σωτήρος* καὶ *φεύγουν* τῆς *ἀγίας Ἄρνας*» (Κυθωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρεια εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικὰ πλυθοῦν τότε λειώνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαρπίζουν κτλ. Διηγήσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Δρίμες εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύωμα, τὸ λούσιμον κτλ.

2. Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὐτή;

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (*Ἄνεμικές, ξωτικές, Ἀλαουσιίνες*) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (*Διόκριση, ἥλιος δριμὸς* κτλ.). Κατὰ τοὺς Ἄραχοβίτας Παρν. «τὰ *δρίματα* εἶναι οἱ *τρεῖς* *προῖτες*, οἱ *τρεῖς* *μεσαῖες* καὶ οἱ *τρεῖς* *τελευταῖες* *ἡμέρες* τοῦ *Ἀδγουστου*. *Εἶναι* *τρεῖς* *γοργές*. Ἀπὸ *τῆς* *τρεῖς* *γοργές* ἢ *μὰ* *κάτι* *κακὸ* *θὰ* *κάνη* *σὲ* *κείνους* *πὸν* *πλένουν* *κομματιάζονται* *τὰ* *οκουτιά*, *γιατὶ* *ἀντικροτίζονται* *οἱ* *πειρασμοὶ*· *γι'* *αὐτὸ* *δὲν* *πλένουν*, *γιατὶ* *μπορεῖ* *νὰ* *τύχη* *ἢ* *κακὴ* *γοργιά*».

3. Ἐπωδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π.χ. ρίχνουν πέταλο στὸ νερό· εἶναι *γιατρικὸ* τὸ *σίδερο* (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν *ἡμέρα* τοῦ *Πάσχα* *μὲ* τὸ *Χριστὸς Ἀνέστη* *πλύνουνε* *ἓνα* *μανηλάκι*, *γιὰ* *νὰ* *μὴν* *τοὺς* *πειράζουνε* *οἱ* *δρίμες*». Ποῦ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην τῶν ἐορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «*Δρίμες*»;

β) Ἐπὶ μέρους:

1. Δρίμες Δωδεκαήμερου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (Ἡπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «*Δρίμες* καὶ *δρίμερα* ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαήμερα, τὰς *πρὸ* τῶν *Φώτων* 12 *ἡμέρας*, *καθ'* *ὡς* *δὲν* *πλύνουν*» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «*Ἄμα* *ἔρχεται* *ὁ* *Μάρτης*, *μπάινουν* *τὰ* *δρίματα* *καὶ*

τότε δὲν πᾶνε σι' ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποίας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριὲς μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διαζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, ὅτε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

3. Δριήμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν τὰ ροῦχα* (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

4. Δριήμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεῖα (Εὔβοια). «*Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκοτυῖα*» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

5. Δριήμες Αὐγούστου (*Κακαουσιῆς ἢ Καλαουσιῆς ἢ Καλὲς τ' Ἀού-στον*) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι: δὲν πλένουν, δὲν κολυμβοῦν οὔτε λούζονται. «*Ἄμα θέλις νὰ πλύνῃς κάνα ροῦχο, θὰ ρίξῃς ἕνα καρφὶ μέσ' στὴ σκάφ', γιὰτὶ ἀλλιῶς λειώνῃ*» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «*ὅποιος θέλει νὰ κάνῃ λουτροὺ τὶς ἡμέρες αὐτὲς (τὶς σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ, παίρνει ἕνα καρφὶ σκουριασμένο καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα*».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

γ) *Παροιμῖαι* σχετικαὶ μὲ τὶς δριήμες:

Π.χ. τ' Αὐγούστου οἱ δριήμες στὰ παννὰ καὶ τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα.

Η'. Ἀριθμοί.

Δοξασαίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «*Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ἴναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς πὺρ βάνουν τὸ σαποῦν.*» *Ἄμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά* δηλ. τόσα ζευγάρια ἀγὰ καὶ μία ἢ κλωσσα γίνονται μονά» (Μεθώνη). «*Ὅταν γάνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φονχιῆς σπάρι*» (Μέτρα).

β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἄριθμὸς 7. Π.χ. «Στὰ κάθε ἐφτά χρόνια γυρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἔρχονται τὰ 7 εἴτυχα καὶ τὰ 7 δύστυχα χρόνια» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «τὸ 7 τὸ ῥουνε σὲ κακό· κι οὐλα τὰ δυστυχήματα τὸ ῥΑγιάσος γινήκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7» (1837, 1847, 1877).

Ποῖαι αἱ κρατούσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72;

Εὔρητηριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἄβτζη-Γιαννάκης βλ. Σείριον	Ἐφταπάρθενος χορὸς »
Ἄλέτρι βλ. Ἄρκτον	Ἐφταπάρθενα κορίτσια »
Ἄλειτροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα	Ζουνάρι τῆς Καλόγοριας βλ. Γαλαξίαν
Ἄμάξι τοῦ Λαβίδ βλ. Ἄρκτον	Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
Ἄναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον	Ζύγια βλ. »
Ἄντρογόνο βλ. Διδύμους	Ζυγολάρι βλ. Διδύμους
Ἄπλειά βλ. Πλειάδα	Ζυγοφόρια » »
Ἄποσπερίτης βλ. Ἄφροδίτην καὶ Σείριον	Ἡμερινὸς βλ. Ἄφροδίτην
Ἄστερας βλ. Ἄφροδίτην	Ἰορδάνης βλ. Γαλαξίαν
Ἄστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἄφροδίτην	Καραβάς βλ. Ὠρίωνα
» » ἡμέρας » »	Κάραβος βλ. Ἄρκτον
» τοῦ ζευγᾶ » »	Κιβωτὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
» τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολι- κὸν Ἄστέρα	Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
Ἀυγερινὸς βλ. Ἄφροδίτην	Κλῶσσα, κλωσσαριά βλ. Πλειάδα
Ἀχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν	Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα	Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
Βουδέλλια βλ. Διδύμους	Μαρουδιά βλ. Ἄφροδίτην
Γαλαρτσῆδες βλ. Σκορπίον	Μεράστερας » »
Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»	Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
Γελανζῆς βλ. Ἄφροδίτην καὶ «Ζεὺς»	Νυχτοκόπος » »
Γεμελάκια βλ. Σκορπίον	Ὀπλειά βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἄφροδίτην	Πῆγες βλ. Ὠρίωνα
Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν	Πιλειά βλ. Πλειάδα
Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.	Πουαλέρκα βλ. Ὠρίωνα
Ἐξιάστρον βλ. Πλειάδα	Πούλια βλ. Πλειάδα
Ἐφτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον	Ποῦλιν » »
Ἐφτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον	Πυροστιά βλ. Ἡνίοχον
	Ράβδος τοῦ Ἄαρὸν βλ. Περσέα
	Σιδεροστιά βλ. Ἡνίοχον

Σινίν τούς ἀρφανούς βλ. Κόμην Βε-
ρενίκης
Σκορπιῶνας βλ. Σκορπίον
Στάνη βλ. Τοξότην
Συμπεθεριῶ βλ. Ἄρκτον
Σωρός βλ. Γαλαξίαν
Ταχινός βλ. Ἄφροδιτην
Τερεξή βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν
Τραπέξι τούς ἀρφανούς βλ. Κόμην
Βερενίκης
Τριώνι βλ. Ἄρκτον
Τσιράκι βλ. Ἄρκτον.
Φωσφόρος βλ. Ἄφροδιτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) *Δέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ* περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς· π.χ. ἀστραπόβολο, ἀστραπονβουλαίε (Αἰτωλ.)· πέφτουν ἀστροπελέκια· ὁ Θεὸς καλλιγών' τ' ἄλογο τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βαρέλια τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν ἑγὼ τοῦ, ὁ Προφήτης περιδιαβάζει μὲ τὸ ἄρμα τοῦ κτλ. *χερομ'λίξ'* λέει ὁ γεωργὸς (τῆς Λήμνου), ὅταν ἀκούη τὸ βρόντο· τ' Ἀηλιᾶ τ' ἄλογα πλαλοῦνε στ' οὐρανοῦ τὰ καλντεριμίγια καὶ τσαγμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) *Δοξασίαι*. Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διωκόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζὶ μὲ τὴν βροχὴν πέφτει καμμιὰ φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πετάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρο). Ἄλλαι ἐξηγήσεις: Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸ στὴ γῆς καὶ ρίχνει τ' ἀστραπόβολο ὄχι τὸν οὐρανὸ νὰ τὸν βαρέσῃ κι ὁ διάβολος, ἅμα ἀκούη τὸ κριτάϊνισμα, φοβᾶται καὶ παγαίν' μέσα στὴ γῆς σαράντα ὄργυνες· καὶ τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μιὰ καὶ βρῖσκει τὸ διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ κεφάλ' καὶ τὸν σκοτῶν'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἅμα σκοτωθῆ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέρμα τοῦ, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ἀλεξιφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δένδρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθεται πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἄξιζες καὶ σιδηρᾶ σκευὴ ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν काराबियों) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτη (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὥρᾳ καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραῦ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐτὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὀρμὴ γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορώνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-
τας ἔχει, ὅταν εὐρεθῇ; Χρησις αὐτοῦ εἰς ἀσθeneίας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935
ποῦ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέρες ἀνεβαίνει. Ἄμα τὴ βοῆς, ξέρεις τί
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ καταλαβαίνης τὸν καιρὸ» (Λῆμν.).

ε) *Παροιμῖαι* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν. Π. χ. "Ὁλ' οἱ
μῆνες νὰ βροντᾶνε κι ὁ Γεννάρης νὰ σοιπαίη (Μέτραι). Γενναριοῦ βροντῆς, χιο-
μιοῦ δουλειῆς (Κρήτη). Ἄστραψε στὸ Ζάλογγο; βάλε μέσα τ' ἄλλογο! (Ἡπειρ.).

Β'. Σύννεφα, βροχὴ, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

α) Λέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.

Εἶναι συνοχὴ ἢ κλεισμένος ὁ καιρὸς, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ
σύννεφα (Κυνουρ). Βροχὴ ἀπαλὴ, ἀπλῆ, σιγανή, δυνατὴ, χατιρικὴ: τὸ ἴνα τὸ βόδι
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λῆμν.): νερὸ θε-
σικὸ ἢ θεϊκόν, θεοπόντω τὸ ρίχνει μὲ τ' ἀσκή, μὲ τὸ κόσκινο κατουρλόκαιρος,
κατουρλονοτιά· γαιδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασηθι: «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ
πνίγει τοὺς γαιδάρους ποὺ βόσκονται στ' ἄορι». Σύννεφα, νέφαλα, νεροκάπονα
κτλ. Ἀμίχλη, μούχλα, ἀντάρρα, δεῖσα, καισιφάρα, ἢ ὀμίχλη (Μάνη, Πυλία), κατα-
χνιὰ κτλ. Δροσιά, πάχνη, τσάχνη, κραιὶ κτλ. Σταυρωτό, ἐν Κρήτη, ἀμολόγητο ἐν
Κύπρω, Κρήτη, ἢ χάλαζα. Δρόλαπας, τὸ νερόχιονο (Καλάβρυτα). Στούπα, στου-
πίζει = πέφτουν νιφάδες κτλ.

β) Δοξασῖαι περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χάλαζης κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ βροχὴ; Πέφτει ἀπὸ τίς τρυπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς
δερμονίζῃ τὴ βροχὴ; Προβλ. τὰς φράσεις: τὸ ρίχνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-
μόνι, μὲ τ' ἀσκή κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἢ πάχνη;

γ) *Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς:*

Λιτανεία στὸν ἁη-Λιαῖ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. *πηγαίνουν καὶ τέσσερις ὥρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρυακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξη».* Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.

δ) *Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης:*

Ἡ πυροστιὰ ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιᾶς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις: π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγη τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἢ σταματᾷ ἐντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατσικόν).

Γ'. Ἰρις.

α) *Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἰριδος.* Π.χ. *Δόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογοιᾶς, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασελένη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος (Τῆνος), τὸ Γῦριν (Σούρμενα) κτλ. Ἔστησεν καμάραν (Κύπρ.), ἔθριξε δόξα (Εὔβοια).*

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὴν Ἰριν.*

Π.χ. *Ἡ Δόξα κατεβαίν' στὴ θάλασσα καὶ πίν' νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκελίω' τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περάση ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι κὶ ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο παθαίνει.* Ἄν κανεῖς εὖρη κωνσταντιναῖτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἰριδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἡ μία ἄκρη τοῦ τόξου, θὰ ἔχη εὐτυχίαν κτλ.

γ) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Οὐράνιον τόξον.*

Π.χ. *Ὅποιος δῆ τὴν Κεραζώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βυχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερὰ Σελένη | κάθεται καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνη | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεῖσδερε).*

δ) *Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἰριδος:* Π.χ. *ἄμα εἶναι τὸ κόκκινο πῶς πολὺ, θὰ ἔχ' κρᾶσά πολλὰ κείνη τὴ χροιά· ἄμα εἶναι τὸ κίτρινο πῶς πολὺ, θὰ ἔχ' λάδι ἄμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτιά, τὰ γεννήματα πῶς πολλὰ (Λῆμος, Κρήτη).*

Λ'. Ἄνεμοι.

α) *Ὄνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν:*

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι: *Βοριάς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,*

Πουνέντες, Γραϊγος (δ ΒΑ), Μαϊστρος (δ ΒΔ), Σιρόκος (δ ΝΑ), Γαρμπής (δ ΝΔ). Ποια τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοί ἄνεμοι: *Μπάτης, Κατεβατός, Μέγας, Θρακιᾶς, Βαρδάρης, Προβέντα, Ἀπόγειο, Μπουκαδούρα κτλ.*

3. *Μουγκρίζει ὁ βοριάς, σφυρίζ' ἡ νοτιᾶ, βογκάει, σηκώθηκε, ἔπεσε ὁ ἀγέρας κτλ.*

β) *Προσωποποιήσις τῶν ἀνέμων. Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.*

1. Ποῖος ἐξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, ὅταν λικμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῳνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: *Στείλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τζαὶ νὰ σοῦ ἄγω ἕνα τζερίν.*

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριᾶ καὶ τὴν Νοτιᾶ; Ποία ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: *Ἐ Νότος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κὺρ Βοριᾶς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀνετολικὸς τὸ σταυρωτὸ χαλάζι (Κρήτη).*

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δώδεκα παιδιά, θηλυκὰ καὶ σερνικά.

4. Πάλη τῶν ἀνέμων ἀναμεταξύ των, προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέη διαρκῶς καθ' ὄλον τὸν χρόνον. Οὕτω «τὴν παραμονὴ τῶν Φωτῶνε παλεύουνε ἑβδομήντα δύο καιροὶ μεταξύ τους καὶ τηρᾶμε ποιὸς θὰ γεννηθῆ καὶ ποιὸς θὰ βαφτισθῆ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτισθῆ τὴν ὥρα ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φουσᾶ ὄλο τὸ χρόνο» (Πυλία). *Ἐ Ο καιρὸς δέρεται, τὸ πῆρε ὁ Βοριᾶς, καταπόνεσεν (= νίκησε) ὁ Βοριᾶς, ἐβαφτιστήκαν τὰ νερὰ κιὼ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...*

γ) *Ἐπιτίμησις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμὸν αὐτῶν:* Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «καρφώνουνε τίς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν τρυῖπα: φράζουνε τὴν τρυῖπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιᾶς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσ' νὰ σπᾶσ' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾶ ἀγέρας. Ἀμα πάλι θέλνε νὰ πάρη ἀγέρας, βγάξ'νε τὰ βρακιά τους καὶ τὰ τινάζ'νε».

δ) *Παραδόσεις, παροιμίαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια* σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. *Στσοὶ τριάντα Ἀηαντριᾶς, | ἀντρειεύεται ὁ Βοριᾶς.*

Ε'. Καταιγίς.

α) *Ἐνόματα καὶ φράσεις.* Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμός κόσμου, ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμός, ἀνταπόδοση θυμὸς θεϊκὸς (Νάξ.), σύγκλυσις, συναπαρσά (Κρήτη), καταποντισμός.

β) *Δοξασίαι και παραστάσεις περι γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλη ἀνέμων ἢ στοιχειῶν, θρηῆνος Νεραΐδας ἢ Γοργόνας κλπ.

Γ'. Ἄνεμοστρόβιλος.

α) *Ὀνόματα και φράσεις*. Ἄνεμοστρόφιλας, ἀνεμοροφούφουλας, ἀνεμοξουριά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμική κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτρα).

β) *Δοξασίαι και παραδόσεις περι ἀνεμοστρόβιλου*. Κατά τινες μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλον χορεύουν Νεραΐδες και ὅποιον ἰδοῦν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὥρα ποῦ περνᾷ ἀνεμοστρόβιλος.

γ) *Τρόποι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπῶδαί και ἐξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστρόβιλου: Πέφτουν καταγῆς τὰπίστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὠρα καλή! Ὠρα καλή». ἢ «πᾶτε καλά, πᾶτε καλά...». Ἄλλοι ρίχνουν ἀλάτι ἢ ἐξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεσβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἄμα δῆς τὸν ἀνεμοστρόβιλα, νὰ πέσης κάτω, νὰ χώσης τὸ μαχαῖρι σου κεῖ ποῦ γυρίζει· θὰ δῆς ποῦ θὰ τρέξ' αἷμα· ματώνει τὸ μαχαῖρι εἶναι ὁ Διάβολος ποῦ τότε σκοτώνει. Κεῖ ποῦ τὸν καρφώνεις, νὰ βάλῃς κ' ἕνα τρίχينو βραχιόλι γιὰ ζόρκι».

δ) *Κατάραι και παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστρόβιλον* π.χ. νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμοροφούφουλον κτλ.

Ζ'. Σίφουνας.

α) *Δοξασίαι περι αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεραΐδες και μάλιστα ἡ Λάμια τοῦ πελάγου. Κατὰ τινες τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ και πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά εἶναι ποῦ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει και σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλά και τὰ ρίχνει. Βρέχει ψάγια και μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἐξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητειά. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο και μέσα σταυρὸ και μπήγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι και λέν: Ἄρχῃ εἶναι ὁ Λόγος και ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

Η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν διὰ τὰ φλόγια* ποῦ παρουσιάζονται ἐν ὥρᾳ τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστιῶν ἢ εἰς τὰς κεραίας τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποιοι οί κίνδυνοι ἀπὸ τὰ **τελώνια**; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλικα πὸν τὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα οἱ μαννάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροτελέει τὰ κνηγάει γιὰ νὰ τὰ κάρη· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάρη καὶ τὸ καΐκι» (Μεθώνη).

β) **Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;** (Θυμιάματα, ἔξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) **Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.** (Γάτα, σκύλος, πετεινός· βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. "Οταν ἡ γάτα λούζεται, ὅταν κἀθεται μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, ὅταν κάρη πήδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό." Οταν οἱ κοράκοι εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἀέρα· ὅταν εἶναι πολλοὶ μαζὶ καὶ τοιμπιοῦνται, τότε βρέχει (Κρήτη). "Οτινα βίχουνε τὰ βούγια στὸ στάβλο, τοτεσὰ κάνει χιονιά· κι ἀκόμα, ὅτινα καμπανοπηδοῦνε (= κάνουν σάλτους) στὸ δρόμο ἀπούρχουνται ἀπὸν τὸ χωράφι, κάνει χιονιά (Κρήτη). Καὶ οἱ καβοῦροι, ἅμα εἶναι νὰ χαλάσ' ὁ καιρός, νὰ βρέξῃ, βγαίνουν ἀπ' τὸ ρυιὰκ' καὶ πάν' ψηλά. Τὸ ἴδιον κ' οἱ βαθρακοὶ φέγγ' ἀπ' τὰ ρυιὰκια καὶ πᾶν σ' ἀπάν' (Λήμν.). Κόρακας στὸν οὐρανό; γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) **Ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγγων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς ὄρνιθας κτλ.** Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουρτζελιοῦ (χοίρου), ἅμα εἶναι στενὴ, ἔν οὐ χ' μώνας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπέραστους οὐ χ' μώνας (Λήμν.).

γ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.** "Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= ἰούλους), θὰ κάμη βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). "Ἄν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνῃ βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθησιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπόροδολα νὰ παρατηρήσ' εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετοπέ· ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχη καρπὸ πολὺ) εἶναι καλοχρονιά» (Λήμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἄλλοῦ;

δ) **Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ δριζοντιος.** (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. Ἡλιος. Τὸ χειμῶνα, ὅταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάη μπροστὰ σύννεφο λέν: ὁ ἥλιος πάει κλαμένος καὶ θὰ χουμε βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ

βγάλη βοριά. Πρβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλιου (Μύκον.) = δμίχλη κατά τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη, προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιὰ θὰ ἔχουμε αὐριο. Ὅταν ὁ ἥλιος καίη πολύ, ὅταν ὁ ἥλιος ἔχη ἀλῶνι κτλ. Τοῦ ἡλιου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ἄμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλῶνι, ἢ θὰ βρέξῃ, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρῃ (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ἄμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλλῃ ἀέρα, Σέριφος). Ἄμα εἶναι γυρισμένο στὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ἄμα στὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμίαν. Παροιμία: Ἄλόρτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἄστέρεις. Τᾶσπρα ἄμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολὰ, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἰρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶον χρώμα· π.χ.

Λόξα εἶδες τὸ πρωῖ;

Στὸ λιμάνι τὸ βραδύ.

Λόξα εἶδες τὸ βραδύ;

Σταύρω τα νὰ περπατῆ.

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολὺ, θὰ εἶναι τὰ σπαρτὰ καλά, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφὴ ὠρισμένου βουνοῦ ἑνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα τοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἢ βροχὴ πιλάλα (Καλάμα). Ἄσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρού. Γλέπ'ς ἀρνια (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνιά) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερὸ (Λῆμνος).

6. Ἄλλα φαινόμενα. Π.χ. Ἐβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ἄν βροντήσ' καὶ δὲ βορῖσ' | καλοκαῖρι θὰ μυρίσ' (Κύζικος). Τὸ βουνοῦ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χουμε ἀγέρα πολὺν (Περίστασις). Ἄν στὴν ἀλλῇ τοῦ σπιτιοῦ βγῆ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλη μέρα θὰ βρέξῃ (Θεσσ.).

ε) Ἄπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Π.χ. Ἄμα εἶνι τ' Ἄη βασιλειοῦ καλουκιριά, λιάζ' ἢ ἀρκοῦδα τὸν πιδί τς, λέμι γι' ἀτήνου θὰ νὰ χουμε σαράντα μέρις κακουκιριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Πρβλ. Χαρά στα Φῶτα τὰ στεγνὰ | καὶ τὶς Λαμπρὲς βρομένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες κι ὄρφανές | κ' οἱ κακοπαντρεμένες (Λῆμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντιῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντιῆς βυστάει σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἐάν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσᾷ νοτιὰ, θὰ ᾗ 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἐὰν βρέξη τὴν ἡμέραν αὐτὴν, θὰ βρέξη ὅλον τὸν Μάρτην καὶ ὁ Αὐγουστος θὰ εἶναι βροχερός. Πρὸβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θὰ βραχῆ καὶ ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἐάν κἀν ἡλιὸ καὶ λιαστῆ ἢ ἀρκούδα, θὰ κἀν ἡλιὸ ὅλο τὸ χρόνον (Ἄρκαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλία.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 καὶ 18. Ἐάν Πλάτανον (= ἄγ. Πλάτωνος) τότε ἡ Πούλια ἀντικρύζεται μὲ τὸν Ἡλιὸν κ' ὅπως κἀναι τ' Ἀν Πλάτανον θὰ κἀν 40 μέρες ἕστερα (Αἰτωλ.). Ἐάν ἡ Πούλια ἀνατεῖλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ς) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἐάν ἡ θάλασσα βγάξῃ φύκια, φορτούνα θὰ κἀν (Λέσβ.). Ἐάν βρογίξῃ ἡ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν (Λῆμιος).

ζ) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ καπνοῦ.

Ἐάν γυροίξῃ ὁ καπνὸς μέσα στὸ σπίτι, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἡπειρ.).

Ἐάν ἡ φωτιὰ κ' ἡ πυρροσιὰ βγάξῃ σπίντες, θὰ κἀν βαρχειμονιὰ (Λέσβος).

Ἐάν σβήρουνε τ' ἀναμμένα κάρβοννα χωρὶς αἰτία, θὰ χιονίσῃ (Λασιθί).

η) Παραομιαὶ σχετικαὶ μὲ τὸν καιρό. Π.χ. Ἐάν ἀρχιμενιά, μαῦρος μὴνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μὴνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφτη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει
καὶ τὸ Σαββατοκύριακον ἀρχίζει καὶ ἀλλάζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ*

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *ἔπριασέμ με ἠ θέρμη* (Κύπρος). *Ἡ κοιλιὰ κρατεῖ με* = πάσχω διάρροϊαν (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἡ χολή του, ἔχυσε τὴ χρουσί* κτλ. *Ἐπλεσε τ' ἀφφάλι του κ' εἶναι ἄρρωστος*, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διάρροϊας (Κύπρ.). *Ἐλαβεν ἡ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἡ ἐπιληψία ἐκδηλωθῆ κατὰ τινα πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπετῆ ἔναν προᾶμα ἔσσω τον*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἐχει ἀμματοπόνησιν ἢ ἀμματόπονον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πάει στὸ καλύτερον» ἢ «πάει χεῖρον χειρότερα»* (Κύπρ.). *Ἐχει πολλοὺς πὸν γιατροπορεύκονται μόνοι τους, κάμνουν δικήν τους γιατρικὴν* (Κύπρος).

Β'. Ἀσθένειαι.

α) Ὀνομασίαι τῶν νόσων. *Συνώνυμα.*

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινὸβήχας ἢ κοραζόβηχας* ὁ κοκκύτης, *θέρμη, βράστη, πύρεξη, ριό, κομμάρα* κτλ. ἢ ἐλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χιτικὸ ἢ φθίσις* κτλ.

2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *μανιλᾶς* ἢ οἱ *μαγωνλιθρες* (παρωτίτις), ὁ *πονόματος* (ὀφθαλμία), ὁ *πονόδοντος*, τὰ *λαιμά*, ὁ *πλευρίτης*, ἢ *στέρα* κτλ.

3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεσποδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

* Εἰς τὴν κατάξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεῖαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἰατρικὴ Δημώδης, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἰατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14. σ. 729.
2. *Κυριαζῆ Ν.* Δημώδης Κυπριακὴ Ἰατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7.
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθένειαι εἰς τὰς παραδόσεις, περιοδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945.
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἰτία τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θρησιακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *σεληνιασμός* ἢ τὸ *ἀγέρι* (ἢ ἐπιληψία), ὁ *φόβος* (ὁ ἴκτερος), τὸ *ἀνασκέλισμα* (ἢ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδομένη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων του ἀπὸ ἀνθρώπου), τὸ *ἀερόπιασμα* κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ *γλυκὸν* (ἢ ἐπιληψία), τὸ *καλὸν σπειρὶ* ἢ τὸ *καλαγκάθι* (ὁ ἄνθραξ), ἢ *γλυκισμένη* ἢ ἡ *ἀμολόγητη* (ἢ εὐλογία), ἢ *βασιλικὴ ἀρρώσκεια* (ἢ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἑλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς *διφτερίτης, μελιγγίτης, κοκκύτης, τῦφος, λῶβα, λυσεντερία, γριόπη, σκαρλατίνα, ἱμφλονέντζα, πούντα* κτλ.

β) *Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.* Ἐν παραδείγμα: «Τὸ πυρὸν (ἔρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸ πρᾶμα καὶ περνάει μόνον μὲ τὴ φωτιά. Ἄν τύχῃ νά ᾲχη κανεὶς θηλικὸν πυρὸν, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, νά σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸν πυρὸν, ἅμα τὸ σταυρώσης δυὸ-τρεῖς φορὲς, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθῶνη). Ποῖα ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) *Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.*

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστρική αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δοκιμασία, τιμωρία ἀγίου, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράιδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, καιρικαὶ ἢ ἀστρικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία· π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω ποὺ τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί*». Ποῖα αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ; Προσωποποιῶ ἐπιδημικῶν νόσων· π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρουολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνυπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. *χολόσκασμα*), εἴσοδος βλαβερᾶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωοῦφίου εἰς τὸ σῶμα, σκουληκί κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδοντάλγια ἀποδίδεται εἰς σκουληκί. Ἡ φαγοῦρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἦτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ.). Διὰ τὸν πόγον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-

λεόν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄνετρο βόρτα (Κάρπ.). Ἔμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πῶσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέροντες εἶναι τοῦ αἵματός (Τήνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετός ἤμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερούκοκκα) εἶτε καὶ πεπόνι καὶ πῆνη ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα σιὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλοπόδι ἢ θέρμη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρμηκία. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικούς «μικρὸν ζντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἀνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἀνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἀνθρώπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιον ἔρπετον «ἀνετρεύει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα πού φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδρομα (=εἶδος ἐκζέματος, πού λέγεται καὶ ἀνεγλείμμα, διότι τὸ ἔρπετον σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)).

Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἢ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθενεῖαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμῖαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὑγείαν καὶ τὰς ἀσθενεῖας. Π.χ. *Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγο στομαχιάζει.*—*Ἀρρωστος πόντες κλάν' | τῆ γιατροῦ ἢ τσέπη χάν' (Σαράντα Ἐκκλ.). Σπίτι πὺν δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιατρός (πολλ.). Γεῖα καὶ πάσιτρα | κι ἄσ' τα τ' ἄσπρα (Λακ).* «Πολλοὶ πίνουν τὸ πρωτὶ τσίπουρο, γιὰ νὰ φοφήσῃ τὸ σκουλήκι» κτλ.

Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἰατραιναι. Ἱατροσόφια.

α) **Κοινὰ ὀνόματα:** *καλογιατροί, κομπογιαννῆτες ἢ γιατροὶ τοῦ Βήκων (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, σπασογιατροὶ* κτλ. Ἱατροὶ εἰδικοί εἶτε ἐνὸς κλάδου τῆς ἰατρικῆς εἶτε μιᾶς μόνον νόσου π.χ. ἐν Κύπρῳ ἢ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζεροράχης διὰ τὰ κατάγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἀλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα πού κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) **Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἰατρικῆς. Γιατροσόφια,** ἦτοι δημώδη ἰατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὁδηγίας πρακτικῶν ἰατρῶν.

γ) **Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.**

δ) **Γινῶμαι καὶ παροιμῖαι** περὶ ἰατρῶν: *ὁ παθὸς ἐν' γιατρός (Κύμ.). Κάλιο τὸν παθὸ μπερὶ τὸ γιατρὸ (Λίτ.).*

Ὁ ἰατρός θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μισὸς θεός». Πρὸβλ. «*Ἡρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεῦτερα οἱ ἄγιοι κι ὁ γιατρός.*» (Κύπρ.). *Πόσα ἔντην ἔπο νερό τσαι πόσ' ἀθροῦποι ἔπο διατρός!* (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἰατροῦ δηλοῖ ἢ φοβίσις: *μόνον ψυχὴν νὰ βάλῃ ἐμ μπορεῖ ὁ γιατρός.*

ε) *Ἄμοιβαὶ λαϊκῶν ἰατρῶν.*Δ'. *Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.*

Ὄνόματα καὶ χρῆσις αὐτῶν: *νυστέρι, ψηφί, μῆλι ἢ νῆλι, παραγῶγι, ἀγκλιστήρι (= κλυστήριον) ἢ σερβιτσάλο (Νάξ.), σιβριτσάλλιν (Λειβήσιον), δοντάγρα, ριζολόγος (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουσι τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). Τσακμάκια «σιδερέλλια μὲ πέντε νυστέρια» (δι' ἀφαιμάξεις). Σωτθόκνενο, τὸ (σωθικὰ-κουνενὸς) ἀγγεῖον πῆλινον χρησιμεῖον ὡς βεντουῦζα. Βεντουῦζες καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. *τομπανόφτερο, ξανθὸ κτλ.* Περιγραφή ἢ φωτογραφία αὐτῶν.*

Ἐκδόρια (βυζικάντια). Ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «παίρουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κομποποιοῦν τὴν σκόνην τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμᾶρι καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικόν».

Ε'. *Φάρμακα (γιατρικὰ, ἑλιάτσια).*α) *Ἱαματικὰ βότανα (βότανα).*

1. Ὄνομασίαι αὐτῶν π.χ. *καλάνθροπος ἢ καλανθροπάριν ἢ τάτονλις (= ὁ μανδραγόρας), γένεια τοῦ γέρου (= ἀψίνθιον τὸ θαμνωδες) «διὰ τὸ τεφρόχρουν τῶν φύλλων», σαρκουφᾶς, χόρτον τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέγμα καὶ σηκώνουν βυζικάντι (Σαμοθρ.), σκάροφη (ὁ ἐλλέβορος), φονιάς ἢ φονικόχορτο (ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), ἀναποδογένι, σκορπιδόχορτο, Παναγιόχορτο, βόρβαρο, πεντάνευρο, γαλατίτσα, ἀψιθιά, γαλομάννα κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. *σκορπιδόχορτο γιατί σκορπίζει τὸ κακό, τὸν πόνον (Μανιάκι).**

2. Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς των (συνήθως συλλέγονται ἀξούσης ἢ φθινοῦσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «τὰ βότάνια τὰ μαζεῖουν γυναῖκες σ' ὄλα τὰ βοννὰ ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἉγιοΚωσταντίου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίσημην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γιόμηση φεγγαριοῦ». Πωληταὶ βοτανῶν, βοτανολόγοι (βοτανάκηδες). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαζεῖκα Καλαβρύτων διελάλει ἐν μέσαις Ἀθήναις τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: *λαγοκοιμηθιά γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τίς πέτρες πολύκομπο, γιὰ τὰ ἐντερικὰ φλοουσκοῦνι, γιὰ τὰ νεφρὰ κοκοράκι, τριβόλι γιὰ τοὺς χολολίθους, καλονιά γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο βατόριζα, γιὰ τὸ σκῶτι περδικάκι, γιὰ τίς καθυστερήσεις ἀπῆγανο, ἀγούδουρα γιὰ τὴν αἰμορραγίαν, ἀγριάδα καὶ τουρέτς γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος ψίληθρο... Κάτοχοι εἰδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.*

3. Θεραπευτικά δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χροῶμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικαὶ φράσεις: *ἡ ἀμφιρία εἶναι φάρμακο, πικρὸ στὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.*

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριον φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριάσεως ἀπὸ δῆγμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχθιζε ἕνα *λιακόνι* (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρῆσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὀποί, πολτοί, ἄλευρα, πιτσάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἄλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρβλ. τὴν φράσιν: *αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πόσιμο, εἶναι γι' ἄχνισμα (Μανιάκι).*

5. Ἰδιότητες θεραπευτικαί:

(1) Γαλακταγωγά: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. *«Γιὰ νὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναῖκες, βράζουν γαλομάννα, ἕνα κλαράκι πὸν βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλά καὶ τὸ πίνουνε. Καθὸς τὸ κόβουνε τὸ κλαράκι αὐτό, βγάρνει γάλα» (Μανιάκι).*

(2) Ἀντιγαλακταγωγά: ἡ μίνθη, ὁ ἠδύσομος, ἡ καφουρά.

(3) Ἐμμηναγωγά: ὁ πήγανος, τὸ πολυτριχί. *«Ἐνα χόρτο τὸ λέγε φοριὰ ἢ φορικόχορτο, ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουνε νηστικάτα πρῶτὶ καὶ βράδυ, δυόμιση φεγγάρια» (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην «ὅταν χάση ἢ γυναῖκα τὴν τάξη της, νὰ βρῆ τὴν κερασιῶς τὴ ρίζα, νὰ τὴν κοπανίση, νὰ βάλῃ δυὸ ὀκάδες κρασί, νὰ τὸ βράσῃ ὥστε νὰ πομείνη ἢ μιὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ νὰ παίρῃ πρῶτὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ» (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).*

(4) Διαφορητικά (ιδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἀκταίας (*κουφοξυλιάς*), τὰ σπέρματα τοῦ ἀνίσου, *τ' ἄη Γιωργιοῦ τὰ λουλουγάτσα* (χαμομήλι).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα πρίνου (*ἀρκουδουπούραρον* Αἰτ.) ἢ ἀγριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιάς (Κοτύωρα). *Ἵου. πολυτριχί ἢ γιαλοπλίθι.*

(7) Καθαριτικά: τὸ δῆον (*ζεβέντι*), ἡ ἄλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναιμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑοσκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ *λεβιθόχορτο* (ἀβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην *«κοπανίζουσι τὸν ἀπίγανο καὶ τὸν δέ-*

νον στο φάλι του παιδιού. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του ὅσοι μποροῦν, γιὰ νὰ φοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγανος εἶναι φυτό μικρό, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρειά».

(10) Ἐντομωτικά: τὸ Ἰνδικὸν κάρυον, κίνα ἢ σιναμική, τὰ γένηα τοῦ γέρου (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόγερο, ἢ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρου» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνώδες), τὰ ὁποῖα ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὴ κατανήσιμα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὁμοίως ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βασιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦν ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πανσίπωνα. «Ὅταν κανεῖς πονῆ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυόσμου καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποῦ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ρακοντιά.

(14) Δηλητητήρια. Ἡ παλαβομανιτάρα, ὁ χαμαλιὸς κλπ.

β) Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικεῖον, δέρματα ζώων, τρίχες, δυνυχες, χολή, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὔρα κτλ. ροῦχον ἀπὸ ἔμμηνα, λατόπισσα. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρήσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάσῃ ψύλλος, κορεὸς, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἡ φαγούρα. Πολὺ ἱαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπιν νηστικὸν ἦτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιοτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρῶτον εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουσιν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὠτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποῦ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (= δὲν ἔχει ἔμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὔρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἰκτέρου κλπ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἢ ὁποῖα δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἔμμηνα).

γ) Μέταλλα καὶ λίθοι.

Ἰαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρούμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρο»,

λίθος μικρός, λευκός ὄλως καὶ λεῖος, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχήνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

δ) Διάφορα παρασκευάσματα.

Φάρμακα δι' ὠρισμένας νόσους: *μαντζούνια*, *μπάλσαμα* κ. τ. τ. Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «*Παίρνουν μερικὰ νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάλι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι στὸ τζάκι.*» *Ἄμα πληγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε ποντικόλαδο (μπάλσαμο) κ' ἡ πληγὴ δὲ θύμωνε»* (Κυδων.). Ἄλλοῦ «*ὅταν πονέση τὸ ἀντί, χύνουν μέσα 3-4 σιάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται.*» Εἰς Μεραμβέλλου «*ὅταν πιάνη τὴ γυναῖκα μητρόπονος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περνᾷ ὁ πόνος»* Εἰς τὴν Ἄμοργον «*πουλία (= ἄνθη) τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ δίνουν γιὰ γιαιτρικό, σὰν πονοῦν τὰ πόδια.*» Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*βράζουν λυκόσουρολο (βοτάνην) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ ρίξουν μέσα σκόρδο καὶ ἄλατι καὶ τὸ βαστοῦν στὸ στόμα.*» *Ἔρχεται καὶ σουφρώνει τὸ στόμα καὶ φοφάει τὸ μικρόβιο.*

Ἄλλα *μαντζούνια* μὲ λίπος χοίρου ἢ ὄρνιθος, μὲ πρόπολι, θεριακὴ κτλ. Τί εἶναι ἡ θεριακὴ καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) *Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς* μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς δημώδους ἰατρικῆς:

Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας (ἡ θεικὴ μαγνησία) ὡς καθαρτικόν, *θεριακὴ* (μείγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλανο* (ὑποχλωροῦχος ὑδραργυρος) *καταΐφι τῆς θάλασσης* (*lichen caragheensis*) *μολυβόνερο*, *μολυβόσκοπη*, *νισαντήρι* (ἄμμωνιακὸν ἄλας), *πέτρα τῆς κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πριτσιπιτό* (*précipité rouge*), *ὀξείδιον ὑδραργύρου*, *σκατὸ τοῦ διαβόλου* (*assa faedita*), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, *καλλυντικὸν* τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμᾶς τσιγκόνερο*, ἕλαφρὸν διάλυμα θεικικοῦ ψευδαργύρου, *φειραλοψή* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

ς'. Θεραπευτικὴ.

α) *Δοξασιά* ἢ *δόγματα* *θεραπευτικῆς* καὶ αἱ *σχετικαὶ* μὲ αὐτὰ *φράσεις* καὶ *παροιμῖαι*.

1. Θεραπεία κατά τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἢ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποῖου τὰ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἰατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὄφρεως θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποῖου τὸ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδιοῦ (*φιδόχορτο*). Τὰ *χελώνια* (χοιράδες) γιατρεύονται, ἂν πάρης ἓνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσης ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι ὡς πὺν νὰ ψοφήσῃ (Αἰτωλ.). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῆ, βρέχουν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυ ἀπὸ κλήμα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (Αἰτωλ.). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (Πόντ.).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. Περβλ. *σκυλί σ' ἐδάγκασε; πᾶρε ἄπο τὸ μαλλί του.*

«Ἄμα λέση κάπου κανένας καὶ βαρέση, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος πὺν ἔπεσε καὶ πάρουν χῶμα, δηλαδὴ μιὰ προζούλα ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δώσουν νὰ πιῇ ὃ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (Ἀροτινῆ).

β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις.

1. Τὸ πάτημα: ὃ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνῆς, ὃ δὲ θεραπευτὴς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὁμως ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὀσφυαλγίας. (Φράσις: ἔπεσαν τὰ πάκια του ἦτοι τὰ νεφρά). «Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ξέρον ὡς γυναικες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πετσί, πὺν βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἄφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τρανήξουν, φκιάνουν μιὰ κόλληση, πὺν τὴ λένε γιαική. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἀσπράδι ἀπὸ τὸ ἀγρὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτά, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μιὰ κόλληση σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ γιαική ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν.» Ἐτσι τὰ πάκια ἔρχονται στὴ θέση τους» (Αἰτωλ.).

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἔμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικά ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὃ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινα λεπτά, διὰ νὰ ξαπολύσῃ μόνον τοῦ τὸ ἀφφάλι, πὺν εἶναι ὃ στῆλλος τῆς καρκιῶς» (Κύπρ.). Εἰς τὴν ὕδραν, ἅμα κανεῖς λνθῆ, «τὸν ξαπλώνουν καταγῆς· μιὰ γυναῖκα τοῦ βάνει

τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ του καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γιὰ νὰ στρέψῃ πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖται ἀντιλήψεις περὶ ὀμφαλοῦ καὶ ποῖται μέθοδοι θεραπευτικαὶ ἐπικρατοῦν ἀλλοῦ;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλιῶν, κωλικῶν, δυσεντερίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβροχόμενον δι' ὄξους τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφόρων θερμοῶν πυριμαμάτων ἢ καταπλάσμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτρισμα (Κορινθία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευροκαβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἱ ἐντριβαί.

8. Βεντουῖζες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντουῖζες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχη κανένας πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντούζα στὸ κεφάλι μὲ βοϊδοκέρατο. Σουρίζουν τὰ μαλλιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος ἴσασιν νὰ βγάλῃ αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντούζα. Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελεῖται ὁ ἄρρωστος. Ἡ βεντούζα αὐτὴ δὲν κολλάει, ὅπως οἱ ἄλλες βεντουῖζες μὲ τὸ ποτῆρι. Ἐχει μὲν τρυπίτσα στὴν κορυφὴν στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιθάνουν ἄνω στὸ δέσμα, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέσμα». Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἄμα ἦτον κανένας παλαβὸς ἢ κρωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Εἶχανε ἐπίτηδες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χροῶν δαμαλέλλι, στὴ μύτη τους ἀπάνου ἄνοιγαν μὲ τὴ τρυπίτσα μὲ τὴ βελόνα, τὸ βανε στὸ στόμα του ὁ μάλιστα (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντούζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἄμα προῆζαν τὰ πόδια, βάνανι ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσανι κεῖνες ἀπὸ τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἢτοι πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ ὄχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἐσυνηθούσανι τὸ Μάη νὰ παίρνουνι αἷμα γιὰ τὸ καλὸ. Δένανι τὸ ξερβὶ τὸ χέρι στὸ κόλλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ἔπειτα μὲ τὸ νυστέρ' κόβανε κεῖ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ τρέξ' ὡς 25-30 δροῦμα αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦθο αἷμα τ' ἀφήνανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινον, μᾶνα, σταματοῦσανι. Βγάνανι τὸ σχοινέλλ', πλύνανι τὸ χέρ' μὲ τὸ νερό, βάνανι τὸ μπαμπάκ' μὲ τὸ λάδ' καὶ τὸ δένανι κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σίσιτ', νὲ γιῶδγιο».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρεια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἐμπλαστρα Π.χ. *καυτή* ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ *κρassoπαπάρα*, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψυχία ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον· ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ἀ. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν *μπλάστρι ἀπ' ἀγρό*: «*Παίρουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἄπλυτο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφρᾶτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ ἀγροῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὑγρὸ) μὲ τσιπούρα ρακή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι*». «*Ὅταν σοῦ πονῆ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρoσόφυλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομμάτι λαρδί σερηνικοῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ἔς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πράσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρὶ καὶ βάλε τα ἐπάνου ἔς τὸ πονεμένο μέρος*» (Γορτυνία).

14. Μόξαι.

15. Διάστυρον (φιτίλι).

16. Λημνίσκος (χειρουργικὸς ἐπίδεσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαριστικά, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυριάματα, ἦτοι λουτρὰ δι' ἀτμοῦ. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίνου, δρυΐζης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατράχων, κοχλιῶν καὶ σκωλήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληχοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθάρισῃ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «ρευματικοῦ πόνου» «*παίρουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πῶς κάτω ἀπὸ κεῖ πὸν νοιώθουνε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἀρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρουπίτσα. Πάνω στὴν τρουπά δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὅλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα ὀλόκληρο χρόνον. Σὰν πάψουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει*».

Z'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένας ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἄδεντις (πρήξιμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὀπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορροφή (Κάρπ. Κρήτη).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ τὰ στρέψη, κοπανίζουσι τὰ προκάγουρα καὶ κόνον ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ τὴν ἀνοιξίαν, θέτουσι τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μαυροκουκκίους (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφοῦ τὰ βράσουν». Ἄλλοι τὰ ἐπιτίθουσι «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. **Αἰμόπτυσις.** Χρῆσις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἁλατος.

3. **Αἱμορραγία.** Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ τὴν σταματήσιν τοῦ αἵματος, αἵμα κοπῆ κανεῖς; Π.χ. βάζουσι ἐπάνω καπνὸν ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκροῦμπος (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουσι τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδο) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. **Αἱμορροϊδές** (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν ποιοῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἕνα ξύλο ἀπὸ λόφτο ποῦ τὸ γίνῃ κάρβουνο καὶ τὸ σβήνει μέσα σ' ἕνα πιαιελλάκι μὲ λάδι. Μ' εὐτοῦνο τὸ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἕνα βαμπάκι τὶς τζωχάδες καὶ ξερχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόνος». Ἄλλοι παίρνουν ἕνα χόρτο ποῦ τὸ λέν λύκο (μοιάζει σὰν κούκλα (ἀραβοσίτου) μόνο ποῦ τὰ σπειριά του εἶναι κόκκινα), τὰ ψήνουν στὸ φούρνο, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνη καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴν σκόνη τοῦτη τὶς τζωχάδες». Τί συνηθίζουν ἄλλοι;

5. **Ἀκράτεια τῶν οὔρων.**

Κατὰ τινὰς ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὁμως προτιμοῦν ποτικὸν ψημένον ὡς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πουκάμισα τῶν τζιτζιῶν τὰ μαζεύουνε καὶ τὰ φυλάνε καὶ τὰ τρίβουνε σκόνη. Ἄμα κανενὸς κρατηθῆ τὸ οὔρος του, τρίβουνε λιγουλάκι ἀπ' αὐτὴ τὴν σκόνη μέσα σὲ μιὰ κούπα μισόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουν καὶ τὸ πίνει, καὶ εὐτὺς τοῦ ξερχεται πίσω τὸ οὔρος του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουν διὰ τὰ παιδιὰ «ποῦ κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἐσύρναν τὰ μέσα του» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν μέσην τῶν ξμπλαστρον ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ· «τὸ φάσκωναν κ' ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. **Ἀκροχορδόνες** (βαρβερίτσες) (Ἀργίσιον), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτοῖκοι (Κρήτ.), μπαστραβίτσες (Ἠπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τὶς ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἕνα χορτάρι ποῦ τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουνε καὶ τὸ ρίχνῃ μέσα στὸν καφέ, στὸ γλύκισμα

πού θὰ φάη κείνος μὲ τίς μηρομυγκιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ᾖ καὶ χασοφεγγαριά. "Ο,τι καὶ νὰ ᾖ χιὰ χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἐλλιπής, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. **Ἄμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ** (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλωσμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάρουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινα συνταγὴν «πᾶρε σκάνινα, βγάλε τὸ ζουμί, χορχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέξ' το μὲ κάρουρο καὶ δέσ' το ἐπάνου» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ὑφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσοῦν διὰ καλαμίου κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὐζο, μαστίχα, καὶ ὀπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ὡς μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὡς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἀνθὴ μολόχας, σῦκα παστὰ καὶ τεράτσια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρισθῆι πρότερον διὰ καφέ ἢ ἐπιγλωττῆος καὶ ἢ ἀμυγδαλῆ κτλ.

8. Ἄναιμία.

Μέσα θεραπείας· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρά), τὰ βράζουν καλά, διὰ νὰ γίνουσι ἀσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα πού ἔχει ἀδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τους.

9. Ἄνεμοβλογιά.

Εἰς τὴν Κάμπ. τὴν ἰατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἢ συνήθεια ἀλλοῦ;

Ἄνεμοπύρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

10. Ἄνθραξ (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβηταῖσσαν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἀνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνη «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλήθρες, καθαρὸ κερὶ, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέροννε καλά σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἓνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ

τρανάει ή τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερούγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφὶ (βλ. Ἄρχ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

11. Ἄποπληξία (κόλπος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκινήσιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβάς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἰνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν;

12. Ἄπόστημα (ταπινάρες (Κρήτ.), μόρος ἢ τὸ μῶρο).

13. Ἄτροφία ἰδία παιδῶν (σοῦφρα, ἐπειδὴ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίτικα χαράσσουν τὰ ὄτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, ποῦ μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμείξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικὸ; Κατ' ἄλλους ἢ σοῦφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι· δηλ. χαράζουν τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὡς που νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὔροτ.).

Ἀυτόπονος βλ. Ὠταλία.

14. Ἄφροδίσια. (γαλλικὰ πάθη, σκουλαμέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἴδησιν ἀπὸ τὰ Βούρβουρα Κυνουρίας «ἡ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστυλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στὴν ἀπάνου μεριά) ἔναι κάτι καλό. Τὸ πίνουσι περὶ γυναικεία πράγματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκουλαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαῖδανό, ζουμί ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μείγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἀλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρῶτ' καὶ βράδυ». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. Ἀχῶρ (κασσιίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὄση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. Βήχας. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουν σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὥρα ὡς που τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δίνουν στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρυολόγημα.

17. Βρογχίτις.

18. Γρίπη.

19. Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων.

Ποια ἔξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. *ὀχιά ἢ ὄχεντρο, ἀστρίτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρώγα ἢ ἐφταλουτροῦ, σφῆκα, μέλισσα κλπ.*). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύζησις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (*φιδόχορτο, σκορπιόχορταρο, δρακοντιά, λαγοκοιμηθιά ἢ τῆς Παναγίας τὸ μοσκολίβανο, ζόχος κλπ.*). Περιγραφὴ τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἐνα παράδειγμα: «*Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιο φίδι στὸ ἰδεῖς του, ἴσαμε τὸ μπόι παιδιοῦ, σημεῖο προῶμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι χλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμου στὴ ρίζα του καὶ ἅμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζεις καὶ τὸ βάζεις ἀπάνου πὺν θὰ σὲ κεντήσῃ φίδι, σκορπιός κ.ἄ.*» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τρίβεται, ἢ δὲ κόνις πίνεται ἀναμεμειγμένη με κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. «*Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὀχιά | ἔχεις καὶ παρηγοριά· | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μὲ ὁ ἀστρίτης, | πᾶρτε φκνάρια καὶ ξινάρια.* Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πωλοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδῃ. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δῆγμα με ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, πλὴν μικροῦ ποντικοῦ, ἔχει προστεθῆ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήχθη ὑγρὸν παχύρρευστον, δυνατῆς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς πορτοκαλόχρουν.

20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγοῦ πρὸς πρόκλησιν ἐμετοῦ. Διὰ δηλητηριάσιν μανιτῶν, γαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «*βράσον σιναπόσπορον νὰ πῖν πρὸς ἐμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παντίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως.*» Ἄλλα ἀντιδότα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρισον, κλύσματα.

21. Διφθερίτις (παμπακᾶς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα;

22. Δοθιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸ κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικαὶ ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «*βάζουν ἐπάνω προζύμι με ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ.*» Εἰς τὴν Κάρπαθον «*βάζουν κρομμύδι ψημένο νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμάρι ἢ μαύρη σταφίδα καὶ ἀνοίγει.*» Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τραυᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*γιὰ νὰ σπᾶς τὸ χολ' κό, ψῆσε μιὰ πατάτα, καθάρσε τὴν καλά, πασπάλ'σε τὴν*

μέ ζάχαρ' καλοστουμισμέν' και πλάκωσέ το». Ποια άλλα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

Δυσεντερία βλ. ἔντερικά.

23. Δυσουρία ἢ ἐπίσχεσις οὔρων.

Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται κατ' αὐτῆς τὴν ἀγριάδα· εἰς 100 δράμια ὕδατος βάλε 20 δράμια ἀγριάδας ξηρᾶς, βράσε τὴν ἐπὶ 20 λεπτά και τὸν ζωμὸν πίνει ὁ πάσχων «συνεχῶς και ὅσον βούλεται» (Βιθυν.). Εἰς τὰ Κλουτσιοχώρια Καλαβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὁφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἰατρικὴν κατάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἤτοι ἀπὸ σκροπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς και ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

24. **Εἰλεὸς** (στρόφος, σφαῆ) (Νάξ.), **δημμαν τ' ἀντέρον** (Κύπρ.). **Σφαύχορτο, καρδομαντζουράνα** (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν και πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ ἔντερον ἀέρα με πίεσιν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίους. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὼς «ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα»· τὸ τελευταῖο γιαιτρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἦτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῇ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ **ξεστρίψη τ' ἄντερό του**. Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ; ὕδραγγυρος;

25. **Ἐκζεμα** (ἔγκισμα, μαγιασίλι, μονασίλης κτλ.).

Ἄλοιφαί ἀπὸ ἀσφόδελον, θεῖον κλπ. Π.χ. εἰς Ἱεράπετραν «κοπανίζουσι τὴ ρίζα τῆς ἀσφεντριλιᾶς, βγάνουσι τὸ ζουμί, ξοῦνε μέσα μιὰν ἀμάλαγη πλάκα σαποῦνι και τὸ ταράσσουσι, τὸ ταράσσουσι ἴσαμε νὰ πῆξη. Τὴν ἀλοιφή αὐτὴ τὴ βάνουσι σ' ὅλα τὰ βγασιὰ». Εἰς Μεραμβέλλου Κρήτης καίνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου και χύνεται μαῦρος χυμὸς· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουσι τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορώνην «βράζουσι μελισσόχορτο με χαμομήλια ἢ γλυκορίζι και πλένουσι τὸ μέρος πὸν τοὺς τρώει, πίνουσι και καμιὰ κούπα και τοὺς περνάει τὸ μαγιασίλι». Ἄλλοι καίνε τσῶφλι ἀγροῦ, τὸ στουμιζουσι και με τὴ σκόνη πασπαλίζουσι τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (μονασίλης) θεωρεῖται καλὸν τὸ γιαιουρι ἢ κόνις τῆς χενναῶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιου, θεϊκοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν και πλύσεις με μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιᾶς, εὐκαλύπτου κλπ.

26. **Ἐλμινθες** (λεβίδρες).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον με ξίδι και ἄλας, **λεβιδόχορτο**.

27. **Ἐλονοσία** (θέρμες, πύρεξη, παροξυσμὸς, πιασμὸς, τιναχτὸς (Σίφνος), ρίγος ξεφανρωτὸς (Κρήτ.), **πειράγματα τοῦ θεριστῆ** κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα και παρασκευασίαι διὰ τὶς θέρμες· π.χ. ἀγριόκινα (Καλάβρ.), **πελίνος** (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), **σκιαθάκια** (Ἄλμυρ.), **σιδεροβότανο** (Βέροια), **πιασμοχόρταρο** (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), **ἀφαλαρίδα**, εἶδος

ἀκάνθης με πικρότατον ζωμόν (Κάρπαθος), *χόρτον ἁγίου Ἰωάννου* (πόα κενταυρίου) ἢ *γένεια τοῦ γέρου* (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησις αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ με λεμόνιον καὶ ἴστούς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα ποῦ ἐξυμώθησαν με ὄξος, εἴτε λαπαῶς με γιοῦρτι ἢ γαιοῦρτι με γλυστηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστερί (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὀλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικὸν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ *γένεια τοῦ γέρου*, τὰ ὁποῖα ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὁποῖον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἄρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτὶ.

Μὲ ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνας* (ὑπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἐλαφρῶς τὸ ἀριστερὸν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλήν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παπουτσοσυκιάς*: ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνοῦται, τόσον καὶ ὁ σπλήν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὄγκον.

Γιατρικὸ διὰ θέρμην ἀπὸ συνταγολόγιον πρακτικοῦ ἱατροῦ τῆς Κρήτης: *10 λεπτά καφέ, ἓνα λεμόνι φρέτες καὶ ὀλίγες ρίζες τῆς ἀγρολιάς ἄλντες, τὰς βράζεις καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ δεύτερον βράσιμον τοῦ ρίχτες τὸν καφέ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε στραγγίζεις καὶ τὸ πίνεις, ὅταν θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρμη, ἀπὸ 25 δράμια δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν. Ποῖοι θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἀλλοῦ διὰ τὶς θέρμες;*

28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διαρροίας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλίτητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιάς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσάι τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας. ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν με ξίδι ὡς λαπαῶν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται με ἕμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρουολογήματος: τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ κατάπλασμα με μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὁποῖα κοπανίζον καλῶς καὶ ζυμῶνουν με ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ποῦ δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔππεσεν τ^ο ἀφφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρίσουν (βλ. τὸ *δέσιμο ἢ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ* ἄνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα

τοῦ κόνυζου τοῦ βαρούσμου, (*ipula graveoleus*). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κο-
νιοποιοῦν ὁστὰ ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὄστρακα καβούρου ἢ ἀστακοῦ καὶ δίδουν εἰς
τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικά Δ' 1926, 166-167). Ποίας με-
θόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα
θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἐλαφρὰ ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι
χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τε-
μάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (*σεληνιασμός, τὸ γλυκὸ κλπ.*).

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως
εἰς ἐκκλησίας; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

Ἐπίσταξις βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐρυγαὶ δξείται** (*ρῆξιμο*).

Π.χ. ὅταν ἕνας ρεύγεται, τοῦ δίνουν νὰ γευθῆ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺ
καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (*κοκκινίλα*).

32. **Ἐρυσίπελας** (*ἀνεμοπύρωμα, ρουσοῦμπελη, τὸ πυρὸ, ἡ φώκια, τὸ φτέρι,
τὸ ἀμελέτητο, ἡ μαγαρισμένη κτλ.*).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουσκαλίδες, ἐπιχρῶν με ὄξος ἢ σαμόλαδον,
ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβιτριάζου με κόκκινο παννὶ καὶ με ζεστὸ
σίδερο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζουνε ἀπάνω ζεστὰ μπαμπάκια, κεραμίδες ζεστὲς
τυλιγμένες σὲ παννὶ, ὅλο ζεστὰ. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσῃς, γιὰτὶ
πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζου πὲ τὸ φωκοπέτο^ς καὶ περνεῖ.
Δὲ θέλ^{ει} γιαιροῖ». Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

33. **Ἐδλογιά.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς
τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα με ἄγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἐλαφρότατα
με μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἄδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος ποὺ τὸν τρώει
με ἀφιφιά (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ^{ει} κτσαρέλλια) ἔβαναν καὶ στοὶ στρῶμα
τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ^{ει}. Πιρνοῦσι ἢ φαρμακάδα της μὶ τὴν ἀφιφιά κὶ ραχάτευ^{ει} αὐ-
τός. Ψοφοῦσι τὸ σκληρὸ μὶ τὴν ἀφιφιά».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στὴν ἀρχὴ ἔδιναν στὸν
ἄρρωστο καθαρτικὸ καὶ περιοριζόνταν στὰ ζεστὰ, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνο
γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασιολοῦ ν' ἀκουστῆ μέσα στοὶ σπῆτι, οὔτε
καὶ κανενὸς ἄλλου ὀσπρίου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Ἐδλογιά...».

34. **Ἡλίασις.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν άπαξ τής ημέρας τήν κάτω επιφάνειαν τής γλώσσης με φύλλον συκῆς, έως οὔ ματώση, καί κατόπιν τήν τρίβουν με σκόρδον καί στάκτην. Τοῦτο γίνεται τρίς ἢ τετράκις καί ὁ *λιβακωμένος* θεραπεύεται (Ἄδρ/πολις). Ἄλλοι «βάνουν γιαοῦρι στοῦ μέτωπο μέσα σέ παννιά».

35. **Ἡμικρανία** (κεφαλόπονος, κατεβασιά κλπ.).

Προσδένουν σφικτά τήν κεφαλὴν με μανδῆλιον ἢ καί τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ καί φέτες ἀπὸ πατάτα. Ἄλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιάν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν καί ξίδι. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. **Ἰκτερος** (χρυσή, κτρινάδα, *λόκρ'* ἢ *λόκκριση*).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «Ἐνα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι ἄλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρός με μικρὰ φαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτὰ» (Αἰτωλ.). Ἄλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἄνω χεῖλος, στὴ μέση» (Κοτύωρα), ἄλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὸν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴ ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιές ἀνάμεσα στὰ φρύδια». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξει, νὰ κατεβῆ στὰ μάτια, γιὰ νὰ ξεπλυθῆ καί νὰ καθαρίσῃ, ὅπως πίστευαν, ἡ κτρινάδα. Πότιζαν ἔπειτα τὸν ἄρρωστο τσάγια ἀπὸ χόρτο πὸν τὸ ἔλεγαν *Παναγίας δάκρα* (ἀμάραντο), καθὼς καί ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα βερούκοκκα νωπὰ ἢ καί ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν καί κάτουρο ἀπὸ μικρὸ γερό παιδί τρία πρωῖνά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στοῦ στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στοῦ ἀγιάζι (ἦτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας καί ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ἄλλοῦ;

37. **Ἰλαρά**.

Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς νόσου κατὰ τόπους; (*λίλιρη* ἐν Νάξῳ, *λίγερη* ἐν Σαμοθρ., *λίλερη* ἐν Ἄνδρῳ, Σίφνῳ καὶ *λίλιρο* ἐν Θήρῳ, *ἔλιρη* ἐν Μάνῃ κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλιανάδες τῆς Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τῆς παπαρούνας· βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος τῆς (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄνοιξιν μαζεμένα) καί πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας ἄλλοῦ;

38. **Ἰσχυαλγία** (ἄμα πορῆ ἢ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στοῦ πάτωμα καί ξαπλώνουν ἐπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπτιάν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ἐνας γερός ἄνθρωπος κάθεται ἐπάνω στὰ πόδια του καί τὸν κρατεῖ σφικτά. Ἐνας ἄλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καί πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγοῦνι περῶντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τραναίει τὸν ἄρρωστο ἀπότομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), ἕως ὅτου τριέξῃ ἢ μέσῃ του».

39. *Καλαγκάθι.*

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «φοβιτάζοντας» διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ δακτύλου πρὸς ὑποπιεῦνται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερώτερον καυτηριάζουν μὲ καρφί πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιαν ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφος των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἄπαινον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητικὴ διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

40. *Κάλος.*

Ἐνα παράδειγμα: «Ὁ κάλος πρὸς βγάνουμε στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βάλουμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὰν κατάπλασμα, λέφτει».

41. *Καρδιακαὶ νόσοι* (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἴδια παλμῶν, χορηγεῖται καρδία νωπὴ περιστερεᾶς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

Κασσίδα βλ. ἀχώρ.

42. *Κήλη* (τὸ κατέβασμα, σπάσιμο).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τρῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ πρὸς θεραπείαν;

43. *Κοκκύτης* (πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας, κακαρίστρα κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φοῦρνον ἀσπροκρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιὰ πρὸς πύσχουν. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἶμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ σκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοῦ μεταχειρίζονται αἶμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κόκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. *Κρυολόγημα* (βήχας, πούντα).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικὸς, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἄνθη μολόχας, ζαμποῦκον (= κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζί εἴτε κεχωρισμένως. Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπύρον ἀδρᾶς τσικνί-

θας, σησάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζου καλῶς, κοπανίζου λεπτότατα καὶ κοσκινίζου· προσθέτου κανέλλαν καὶ μωσχοκάρυδο καὶ ζυμώνου τὸ ὄλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἐκ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνου τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἔλαφρὰ κρυολογήματα τρίβου τὸ στήθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχου τὴν *λα(γ)οπειταιάν*, τὴν *μαλλούραν τοῦ προβάτου*, τὴν ἔφημερίδα, τὰ ὁποῖα θέτου εἰς τὸ στήθος, διὰ νὰ συβράσου καὶ τοὺς προφυλάξου ἀπὸ περαιτέρω κρυολόγημα». Ποῖται μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἀλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευριτίς).

45. **Κρυοπάγημα** (*χιονίστρες, μαρωτιῆρες* κττ.).

Ἐνα παράδειγμα: *νὰ βάλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γυαίνει* (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνου φουσκο (εἶδος ἄμανίτου) καὶ τὴ σκόνῃ μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

Κωλικὸς ἐντέρων βλ. εἰλεός.

Λαιμὰ βλ. ἄμυδαλίτις.

46. **Λειχήν** (*λειχήνα, ἀλ'χήνα, γαδαρὰλ'χήνα* ("Ἴμβρ.), *ἀρνιθοκολλίδια* (Κάρπ.), *χάβδι* (Πόντ.). Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύουσι ὅτι μολύνεται κανεὶς ἀπὸ τὰς ὄρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἄλοιφην ἀπὸ σκόρδο καὶ μαρουῖτι ("Ἴμβρ.) ἢ μὲ καμένη ζάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιον χόρτον ἢ λουλουδί (αἴγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαβδόχορτον (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. **Λιθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν** (Πόντ.).

«Ἐνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, ποὺ βγαίνει καμὶά φορὰ στὴν καιμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ *λιθοπάτι*. Γιὰ νὰ γερέσῃ, πρέπει νὰ τὸ σπᾶσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύουσι διὰ κόπρου ἀνθρώπου.

48. **Λύσσα.**

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσοδόηκτον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὀλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 3ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (*λ'σσόγαμους* ἐν Σάμω, *συλλόγαμος* ἐν Κύπρω).

49. **Μαγουλίτις** (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἄλοιφάς.

50. **Μαστίτις.**

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν ἀγῶν.

Ματόπονός βλ. ὀφθαλμία.

51. **Μηνιγγίτις.**

52. **Μητριτίδες** (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστό κττ.

53. **Νεφρόπονος** ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἐμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρὰ (κρομόπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π.χ. *Ἔνομε στήν ξύστρα μισὴ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζὶ τρία ἄσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμα ρακὶ κι ὅλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἄφοῦ τὰ δείρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ κ' ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυῖπες μὲ μιὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρὰ, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχὸ τ'.*

54. **Ὀδονταλία** (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἄσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἄσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σάν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ σκάρφη (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς σκάρφης βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. «Ἡ Πηγιλόπ' εἶναι χόρτο μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου κ' ἔτσι πέφτουν τὰ σκουλήκια πὸν εἶναι μέσ' στὰ δόντια» (Αἰτωλ.). 4. «Ὅταν πονέσῃ τὸ ντόνυ καὶ σχηματισθῇ ἀπόστημα (φούσκα), κοπανίζουν ἀλάτι καὶ τὸ ἀνακατεύουν μὲ μέλι ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα» (Γαλανάδες Νάξου).

55. **Οἴδημα** (πρήξιμο).

Παράδειγμα: Βρέξε μιὰ ψίχα ψωμὶ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζὶ, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεπρησιῇ» (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι;

56. **Ὁρχίτις**. Ἐνα παράδειγμα: «Σὲ πρήσιμα ἀρχιδιώνε: Βράσε κουνκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λινὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὲς φορὲς ἡμέρα καὶ νύχτα» (Γορτυν.).

57. **Ὁφθαλμία** (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ λάρι ἢ ἐπιπεφυκίτις ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὀποῦ ἀπὸ ρόϊδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὔρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροδον (ὡς παρ' ἀρχαίους) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεύουν τὴν ἀπόξέσιν; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «ἐξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἢ «χολιάστρα» (ιάτρουνα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαζίων σκληροῦ σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν παμπαιτίες (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἄσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν του καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπου». Ὁμοίως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἐρεθισμόν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικῆς *μιντροφύλλης* ἢ *τριανταφύλλου* ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐγὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐγὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καί, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες.— Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς των». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύδαλα.

58. Ὀστρακιά (σκαρλατίνα).

Ποῖα αἱ λαϊκὰ μέθοδοι τῆς θεραπείας; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἐλιές μαζί μὲ τὰ κουνούτσια τους καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κάναν ἐπαλείψεις ἐλαιόλαδου μὲ φτερὸ καθαρὸ κόττας' δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. *Παρωνυχία* (ἢ περὶ τὸν ὄνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα, μεθύστρα*. Βλ. καὶ καλαγκάθι.

Παρωτίτις βλ. μαγουλίτις.

60. Πλευρίτις (ὁ πλευρίτης, ἢ πούντα).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τρανῶ ὑγρὸ καὶ κάνει φοῦσκες, τρουπᾶμε τὴ φοῦσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὑγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλου;

61. *Πνευμονία*, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεμονία, πούντα* κτλ.).

Μέσα θεραπευτικὰ: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντοῦζες κτλ.

62. Ραχίτις (*πεντερούγα* ἐν Καλαβρ.).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὄνισκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κτλ.

63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἀμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμου, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περινημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ὑδωρ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐρταβότανον*, ποὺ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερὶ, θυμίαμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσοφί τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιά μασέλλα τοῦ γουρουνιοῦ, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μία τὸ πρωῖ, μία τὸ μεσημέρι, μία τὸ βράδου».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἔρουθρωπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, *pyrethrum tanacetum*), κοπανίζουσι τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγουσι εἰς τὸν αἰμορροοῦντα ρώθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζουσι εἰσροφήσεις ὑδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, πίεσιν τοῦ μυκτῆρος, ἢ δένουσι τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγουσι εἰς τὸν ρώθωνα τρίχα γάτις κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «*ἄμα ἀνοίξη ἡ μύτη κανενός, βρῖσκουν τοῦ χταποδιοῦ τ' αἰγά, τὰ καῖνε καὶ σὰ σκόνη τὰ ρουφοῦνε καὶ τὸ αἷμα στένεται ἢ τὸν πιάνουν ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸν ξεινάσσουν καὶ σταματᾷ*».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουσι καβουρδισμένον κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζουσι νὰ τρώγουσι ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωῖ λαμβάνουσι καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Σπλήνα βλ. Ἑλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφουσι τὸ στόμα μὲ κόκκινα μοῦρα (μουρόνερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέουσι καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχάρους ἢ ροφοῦν οὔζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνουσι ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσουν εἰς τὸν ὕπνον.

Τραχώματα βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρούεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παραδείγμα: *Κάψε ἀβδέλλες νὰ γίνουσι σκόνη. Βρᾶσε τὴν μὲ νερὸ καὶ νὰ φουράνη τὸ ἓνα στὰ τρία καὶ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ ἄλειψε τὸ μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζουσι ἓνα χορτάρι ποὺ βγαίνει

στό Τραγοπήγαδο (μακρουμάλλι) και λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαίσιαν Ἄρκαδ. «Βγαίνουν ὄβρια (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τῆ ρίζα και χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ και λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ μείνη καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο στονμπισμένο και μπαροῦτι ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφεροδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὄλο τὸ ζουμί της». Ἄλλου;

70. Τῦφος κοιλιακός.

71. Ὑδρωπικία.

Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσης κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὄκα κι ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνη μισή. Νὰ πίνης ἀπ' αὐτὸ μιὰ κονταλιά τὸ πρωῖ, μεσημέρι και βράδυ μὲ κοντάλι τοῦ γλυκοῦ.

72. Φθειριάσις.

Γιατροσόφι κρητικὸ: «ἔπαρον διάγγυρο και κοπάνισε καλῶς, εἶτα ἔνωσον μετὰ σαπημένου ξύλου ἢ μήλου ἢ ξύγκι χοίρου ἢ προβάτου και ἀλειφε ἐπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες και ψοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμεύουν εἰς κατασκευὴν ψειραλοφῆς;

73. Φυματίωσις (φθίσις, χτικιό, ὄχτικας κλπ.).

Τρόποι θεραπείας και φάρμακα: Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώστους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιο ἢ και αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Ἔδιδον και γάλα κυνὸς ἢ νὰ γευθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου. Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στήθια νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπανίζουν και βγάζουν 50 δράμια ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μιαν δόσιν ὁ ἀρρωστος.

Χιονίστρες βλ. Κρουπάγημα.

74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικὸ γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα και κοπάνισον και στίνον ἄρτον και τὸ ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου και μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

75. Ψαμμίασις.

76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἑλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι και λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

77. Ψωροφύτης.

Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (*σουμάκι, καρλόφυλλο, τσάϊ κλπ.*).
 «Άμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιὰ φλούδα νὰ τὴν καπνίσης μὲ δαδὶ
 καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάξεις κάθε τόσο καὶ λιγο-
 στεύουν οἱ πληγές».

78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλάζουν εἰς τὸ
 αὐτὶ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδηῆλι) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν
 μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμησιν, θῆλυ, εἶτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλάζουν
 χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον).
 Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἶδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ
 ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πάσχον αὐτὶ καὶ ἐνάπτουν τὸ στυπόχαρτον
 ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται
 κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο κρεμμύδι, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ
 τὸ βάνουν στ' αὐτὶ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σύνηθες ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ
 ἐνσταλάζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον
 τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικολάδον; Ποῖαι αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ἄλλοῦ;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν
ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν, ὡς τῆς λιπο-
 θυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμό-
 νου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὅταν ἔχη κανεὶς νευραλγίες σ' ὄλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῆ
 κάπου, βρῖσκει τρυφερὸς φασκομηλίς. τὶς ζεσταίνει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο
σιντεροτσάικαλο καὶ μ' αὐτὲς τυλίσσουν ὄλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λατσίδα)

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δί-
 δουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμησιν μαύρου, προσφάτως
 σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῆ ἀμάσητος. Ὡς ἀναλη-
 πτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλον κίτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας,
 ἡδυσόμου, ἀλοῖζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνᾳ ἢ μερικὰ βρασμένα ὀμοῦ,
 θεραπεύοντα καὶ τὴν *λιοψυχίαν* (Κύπρ.).

3) Ὅταν καθυστεροῦν τὰ ἔμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια
 ἥτοι *σκορπόχορτον*, ἐπειδὴ αὐτὰ *σκορποῦν τὸ αἷμα*· πρέπει ὅμως νὰ ζεστα-
 θοῦν πολὺ καὶ νὰ ροφηθοῦν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν
 πήγανον: παίρνουν μίαν ὀκὰν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιά
 πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὀκά. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πί-
 νουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλοῦ; Ποῖα διὰ τὴν κατάπαισιν πόνου ἐμμήνων; Ποῖα πρὸς ἔκτρωσιν;

80. *Ἄλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ἰδιότυπα νοσήματα.*

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἄλλαχού μαύρη λεγόμενον (Τήνος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ἰολυμπ. Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἡπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτερικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἡπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγούδια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφῆνα, πού πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «τὸ Μὰ τρῶνε σκόρδο καὶ βρέγγε παξιμάδ' μέσ' στὸ κρασί, πρὶν νὰ φᾶν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἢ θέρμ'».

β) Διὰ νὰ μὴ τοὺς τρώη ὁ σκορπιὸς καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «σκουρπουχόρτ'», τὶς ρίζες του (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καὶνε φλουδες ἀπὸ αὐγὰ (Κοτύωρα), βάζουν κοντὰ στὸ βρέφος θεριακὴ (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ νὰ προλάβουν τὸ ἀγκάθι: Κοπανίζουσι τῆς καρδιάς ρίζα σ' ἕνα γουδί, ἀνακατεύουσι τὴ σκόνη μὲ ξίδι ἀκράτο καὶ τὸ δένουσι ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουσι 2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κάρπ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ νὰ μὴ μεθύσης, φάε νηστικός ἐφτά πικραμύδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποῖα ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρασμένοι εἰς παροιμίας. Π.χ. Ὁμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα (Λῆμν.). Ὅποιος τρώει πατσιὰ τρώει λουρί, ὅποιος σνκῶτι αἷμα κι ὄγοις κρέας ζωῆ (Γορτ). Κρέας μὲ τὸ αἷμα καὶ ψάρ' ψημένο (Λῆμν.).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχὴ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἤπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιालό

ἤπιες κρασί;

τό φαγες ἐσὺ (Ἄδρ/πολις).

β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μηνολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιὰ δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαίτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς, ὀστρακιάς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχειάν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἰλαρᾶς κτλ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύγδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ τσάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἵματός*» (Κύπρ.).

Γ'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνιὰν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χέρι πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς» ἔρριχναν ἀπάνω στὴ θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμὸς—*καφούρα* ἢ *μουγοῦ*— ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγὴν. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολυμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν». Ἀπομύξησις πληγῆς πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους ἰοῦ. Χρησις βοτανῶν ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «*κοπανίζουσι τὰ σπουροδούκλια (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δέχουσι ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμώνει ἡ πληγὴ*». Τί εἶναι τὸ *σπαθοχόρταρο*, τὸ *πεντάνευρο*, τὸ *νευροχόρτι*, τὸ *φραγκόφυλλο*, τὸ *σκυλοχόρταρο*, τὸ *σμέρτο*, τὸ *κλεφτοχόρταρο* κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον *σπαθόλαδο*, ἢ *σπερδουκλαλοφή*, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρῆσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «*ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὅλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα*». Ἐπειτα βάζανε *κερόλαδο* ἢ καὶ *σπαθοχόρταρο*, ὡσπου νὰ κλείσῃ». Εἰς τὴν Μάδυτον διὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἔλκουσ μεταχειρίζοντο *αὐγοστοῦπι*, δηλ. ἀλοιφήν ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποῖα ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἔλκων; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο* καὶ *μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Πρβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἰλατιοῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξον «κοπανίζουσι βυζάσκελα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποῦ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζουσι πάνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνουρ. «φαίνουσι πλατυμαντήλες καὶ τὶς βάνουσι στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Αἰτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἐνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξις διὰ δερμάτων ζώων νεοδάρτων, ὡς παρ' ἀρχαίους. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «ὄποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερά - ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κτλ.-χωρὶς ν' ἀνοίξη πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποῦ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρες, ἴδρωσε καλὰ καὶ γιατρενόταν, τοῦ περνοῦσαν κ' οἱ ζαλάδες». Εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφουσι τὸ δέριμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσουσι μὲ κοκκινοπύπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσουν γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσουσι παρὰ τὴν ἐστίαν. (Πρβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆς προβειᾶς).

γ) Ἐγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί Θρ. «γιὰ τὸ κᾶμα εἶναι ἢ χολή, εἶναι καὶ τὸ ἀσβεστονέρι μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιοῦ· νὰ τὸ χτυπήσῃς, νὰ τὸ χτυπήσῃς, νὰ γένη ἀλοιφή· τὸ βάζεις ὕστερα πὰ στὰ καθαρά τὰ παννὰ καὶ τὸ βάζεις ἀπάνω». Κατὰ Γορτυνιακὸν ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ αὐγοῦ μὲ ροδόσταμα, τάραξέ το καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα νὰ γιατρευτῆ γιὰ ἓνα μερόνυχτο». Εἰς τὴν Κυνουρίαν, σὲ καψίματα βάνουσι σκιαδοῦλια, ἓνα βότανο. Ἄλλοῦ, ὅταν κατῆ κάποιος, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆς ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμί ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γιαίνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

δ) Ἐξάρθωσις (στραμπούλιγμα, βγάλσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεως. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου: Ζεσταίνουσι νερὸ καὶ τὸ βάζουσι μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦσι μέσα τὸ βγαλμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώσῃ, τὸ τρίβουσι καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τρανοῦσι μὲ δύναμιν νὰ τὸ φέρουσι εἰς τὴν θέσιν του. Κατόπιν ξαίνουσι μὲ τὸ μαχαῖρι λίγο σαποῦνι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζουσι ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ λίγη ρακή (ποτὸν ἐκ στροφυλιάς) τὸ ταράσσουσι καλὰ, ἕως ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζουσι τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένουσι τὸ χέρι ποῦ πονεῖ.

ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσοῖζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σμίξουσι ἀκριβῶς τὰ δυνὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ

τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χειροῦ, ἢ ἀλεύρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι κι ἀσπράδι τ' αὐγοῦ. Ἐκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτά σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω κ' ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰ ἄδεναν ἔτσι καλὰ κ' ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησία, ὥσπου νὰ γιάνη». (Πρβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἄρκαδιαν «τοῦ βάνουν γιακὶ δηλ. ἔμπλαστρον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἄπλυτα, ποτισμένα μὲ ἀλοιφή ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικά μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῆ». Τὸ γιακὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἑξαρθρώσεις.

ς) *Συρίγγιον.*

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας :

ζ) Εἰς ποίας *ἄλλας περιπτώσεις* ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις ; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἰδήμα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καυτηριασμοῦ δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι πού βγαίνουν στὸ λαιμὸ ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὄλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐγχειρήσεως ὅμως ἀποσπᾶται ὀλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου* ; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μιὰ γυναῖκα πού τῆς παρουσιάστηκε καρκίνωμα στὸ στήθος της σὲ μέγεθος καρδιοῦ, τό δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκίνωμα στέγνωσε, μαράθηκε, κ' ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περίπου ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιά χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιοὺς τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοῦ ;

ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ.* Ὄνόματα αὐτῶν : *ἀλογογιατρός, παϊτάρης* = ἱππίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζῶων. Π.χ. ἡ *ἀργιόμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζῶων, τὸ *ἀρκοδοπούρον'* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρος· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτρίβονται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῶον (Αἰτωλ.). Ἐμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταΐζουν *ἀργιουκάστανου* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρλί*, ἡ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται ; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζῶων.* Π.χ. Ἀφαιμάξεις (*ξαιμάτωμα*) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζῶου ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἱππου, ἡμίονου

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὄταν σταθῆ κατὰ στὸν λάρυγγα ζώου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ μουντί, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «φυλάνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιῶνε λιναρονέρι (νερὸ ποῦ ἔχουν πλύνει λινάρι), γιατί πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ φοφᾶνε».

1. Ἀσθένειαι ζώων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

1) Ἀσθένειαι ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ κόριζα εἶναι ἀρρώσθεια τῶν ὀρνίθων ποῦ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάνα τῆς γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβειὰ σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προπατεῖ χαμηλοφτερουγιασμένη. Τὸ παθαίνει, δινα μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τῆς βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβειὰ, γὰ νὰ μὴν κοπῆ ἡ-γι-ἄκρη τῆς γλώσσας, γιατί τοτεσὰ φοφᾶ. Λαδώνουνε ὕστερα τὸ μέρος καὶ τῆς δίδουνε κομμᾶθια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει κι ἐτσὰ τῆς περνᾶ: ἔξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὄταν εἶναι βραχὴ ἡ ὀρνιθα. τῆς δίδουν πρὸς τροφήν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῆ ὁ λαιμός της. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι ψιλοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφήν, διὰ νὰ φοφῆσουν τὰ μικρόβια» (Κύπρ.). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

3. Διφθερίτις. Εἰς τὴν Κύπρον κοσκινίζουν στάκτην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἓνα πετσὶ (τὴν τσίφναν) ταύτην πρέπει νὰ φάγη ἡ ὀρνιθα, ὁπότε τῆς φτύνει ἢ τὴν ποτίζει νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὄταν ἡ ὀρνιθα ἔχη φτειροῦδες, πιάνονται τὰ πόδια της καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὲς γαλάτες (=τὲς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὅμως καὶ τὸν γουμᾶν μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (σκοιᾶς).

7. Ἄλλαι ἀσθένειαι, ὡς τὸ ἀσβεστοκόλιασμα, τὸ κοττοβλόι, ἡ πιπίδα. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

2) Ἀσθένειαι προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωσις). Εἰς ποῖον αἵτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια τὴ βλέπεις, μόλις δώσῃ ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀναπνέουν τὰ πρόβατα μπαίνει στὰ σκώτια τους καὶ παθαίνουν τὴ γλαπάτσα». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνοῦρίας «ἀσπρίζει τὸ

πλεμόνι τους ἀπὸ τὴν κρυότη», κατ' ἄλλους εἶναι εἶδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

2. Βλογιά. «*Βγάνουν* κάτω σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέψουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγὰρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νοῦρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ὕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ; Τί εἶναι ἢ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιατρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «*Όταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται... Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἢ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιατρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνῃ, ταΐζουν τὰ πρόβατα καὶ γερεύουν*». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοῦ;

4. Βροντότριχα. «*Εἶναι στὸ πλεμόνι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ*» (Βούρβουρα Κυνοῦρ). Κατ' ἄλλους «*προέρχεται, ὅταν τρῶνε ἄβρεχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸ*». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «*τῶν δίδουν φύλλα ἀγριολιῆς καὶ τρώγουν*» καὶ ἔτσι κόβεται ἢ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταρᾶς ἐν Ἡπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται *περίδρομος*: «*ἀρχίζουν καὶ σαπίζουνται τὰ βυζᾶ ντω; καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάροννε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά*».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γιοῖθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀκαρν. ζάβα ἐν Ἡπειρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπληῆνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῶα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἄρνι τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικὰ τῶν ὀνόματα: π.χ. *βοῦρολο* (Ἡπ.), τὸ *γλυκὸ* (Κάρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. *Φσοῦνα*, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), *ψουρουμύτα*, ὅταν ἡ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), *βλάσους* ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), *φτάρνακας*, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ῥώθωνας (Κάρπ.), ἢ *σιάπη*, σάν εἶδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ *φιάγκωμα*, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκειται ἀπὸ χόρτον βλαβερὸν καὶ δὲν ἠμπορῇ νὰ κατοικήσῃ (Κρήτη), *παρμὸς* (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἢ αἰτία εἰς

τὴν ὁποῖαν ἀποδίδεται ἢ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

3) Ἀσθένειαι μεγάλων ζώων (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. Ἀερόπιασμα. Τὸ ζῶον ἀεροπιάνεται, ὅταν ἐκτεθῆ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτρίψῃς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμόν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεντωμένος (Κύπρ.). Ποία ἡ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας ;

2. Ἰδρωπότησιμα, ὅταν τὸ ζῶον ποτισθῆ ἰδρωμένον.

3. Βήχας (κοινῶς *σακαή*). «Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμόν τοῦ ζώου. Τί εἶναι ἡ λεγομένη *ξεροσακαή* ἢ *σαγκαβή*, πὺ προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται ;

4. Πόνος, κοιλόπονος, *σφίξη* καὶ *κόψιμο*, *στρόφος* ἢ *στρόφλας*. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπονον τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλνγαριᾶς μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί μίαν φούκταν στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῶον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο αὐτὰ κλούβια καὶ καφεὶ πολὺ χωρὶς ζάχαρη.

5. Ἀπόστημα (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.), *σακαή* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς : «Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50-100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαριάν καὶ ποτίζομεν.» Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβὰ (μικρὰ) καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὡρῶν. Τότε «πετάσεται ὄξω» καὶ γίνεται ἐξωτερικὸν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δύοσιν ὅσον μισὴ τουφετσαῖ μαπαροῦτι, τὴν ὁποῖαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κοντὶ γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζώου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μαπαροῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιτοιάσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις κκίλην, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατὸν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορὰς τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος.» Ὅταν τὸ ἀπόστημα *λαππουρκάση* (μαλακώση) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῶον νὰ ὀδηγῆται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλοῦ ;

6. Πληγαὶ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαγῶν τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα : π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου *πληγὴ* (Πάρος), *μουρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζώων *ὑπερσάρκωμα* (Σάμος), *σुकάμυνο*, *πληγὴ* πὺ βγάζουν οἱ γαϊδάροι στὰ πόδια ἢ ἀλλαγῶν (Ἀμοργός) κτλ.

7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάνωνται τὰ πόδια των.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μποροῦνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν· π.χ. *κάνει στὰ μάτια τ' ἄλογο, τὸ μουλάρη*, ὅταν βλέπη ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγη.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος των, πονεῖ καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στομπισμένον σκόρδον μαζί καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλί (Καλάβρ.). Ὁξοὶ ἐν Κύπρῳ, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γυλαδουχόρτ' γιὰ τὴ γυλαθανάγκ'* ἢ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), *μάλ'*, εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων: κατὰ πρῶτον κουτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας των καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρωμένο σίδηρον καὶ τοὺς δίνουν νὰ φᾶνε βρασμένο πολυτρίχι (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὁ *πρόγκος* τῶν βοδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν τρελλὰ (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὁ *μαγκουφᾶς*, ὁ *περιδρομος* κλπ.

4) *Ἀσθένειαι χοίρων.*

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρη ἐνὸς ξύλου (*μαλαχτάρ'*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουν στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατείαν.

2. Χαλάζι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάζης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατοροράφη*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυράν.

5. Ἐξανθηματικαὶ νόσοι (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἔξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

5) *Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζώων.*

Ο ΠΕΡΙ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ ΜΥΘΟΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Γράφων πρὸ ἑπταετίας τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀνά χειρας τόμου δημοσιευομένην πραγματείαν «*Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ*» δὲν ἐσκόπουν νὰ ἐνδιατρίψω καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, πρὸς τὸν ὅποιον ὁ Ἰούδας ὑπὸ τῆς παραδόσεως προσωμοιώθη. Ἡρκέσθην μόνον νὰ παραθέσω στοιχεῖά τινα τῆς ἀρχαίας περὶ Οἰδίποδος παραδόσεως, σφζόμενα παρὰ σχολιασταῖς ἢ μυθογράφους, τὰ ὅποια ἀνάγονται προφανῶς εἰς παλαιότερον καὶ δὴ δημῶδη τύπον τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου ¹⁾).

Δυστυχῶς δὲν εἶχον τότε γνῶσιν τῆς μελέτης τοῦ *A. H. Krappe*, *La legende d'Oedipe est-elle un conte bleu?* ²⁾ Ταύτης ἐκτενή περίληψιν ἔλαβον πρὸ τινος ἐκ Παρισίων διὰ τοῦ φίλου κ. Δ. Πετροπούλου, ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκτιθέμενα εἶναι ἐν πολλοῖς ἀντίθετα πρὸς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένην ἄποψιν, κρίνω σκόπιμον ν' ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ τὰς γνώμας τοῦ διαπρεποῦς λαογράφου ἐρευνητοῦ.

Θὰ ἐξετάσω πρῶτον τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα καὶ κατόπιν τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου.

Τὰς μεσαιωνικὰς διηγήσεις, τὰς συνημμένας πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα, ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ ὡς λόγια κατασκευάσματα, παραχθέντα κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀρχαίου περὶ Οἰδίποδος μύθου· δάνεια δὲ «σχετικῶς πρόσφατα, μεσαιωνικά, ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰλημμένα», εἶναι αἱ πολυάριθμοι σλαβικαὶ διηγήσεις περὶ Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης κτλ. Ἄλλ' ἢ περὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Α', ὡς καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Ἀλβίνου, διήγησις, ὅπου τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀνοσίου γάμου ἐμφανίζεται δις καὶ κανεὶς δὲν γίνεται λόγος περὶ προφητείας, περὶ σφιγγὸς καὶ αὐτοκτονίας τοῦ ἁμαρτήσαντος «ἔχει, λέγει, τόσον ὀλίγα τὰ κοινὰ μὲ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις μηδὲ νὰ εἴπη μετὰ τοῦ *E. Littré* ³⁾ ὅτι εἶναι καὶ ὡχρὰ αὐτοῦ ἀνταύγεια (*un pâle reflet*)» (σελ. 14).

¹⁾ Βλ. ἀνωτέρω σ. 19.

²⁾ *Neuphilologische Mitteilungen*, Helsinki τ. 34, 1933, σ. 11 - 22.

³⁾ *E. Littré*, *Histoire de la langue française*, Paris 1863 II 172.

Περὶ τῶν διηγήσεων ὅμως, αἱ ὁποῖαι φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ὑπὸ μορφὴν καθ' αὐτὸ παραμυθίων καὶ εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωσταὶ ἐκ τῆς παρὰ L. Constans ἀναγραφῆς των ¹⁾, ὁ Krappe δὲν κάμνει ἴδιον λόγον, ὑπολαμβάνων καὶ αὐτάς, ὡς καὶ τὰς περὶ Ἰουδα καὶ Ἀνδρέου Κρήτης διηγήσεις, ὡς λόγια ἢ ἡμι-λόγια κατασκευάσματα, ἐκ τοῦ ἀρχαίου μύθου παραχθέντα.

Εἰς τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων περιήλθην ἔδωκα ἀνωτέρω, σελ. 19 κέ. πρέπει νὰ προστεθῇ ἓν οὐκρανικόν, ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ J. Frazer²⁾, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ὅλην του πλοκὴν ὁμοιάζει μὲ τὸ φιλλανδικόν, ἀλλ' ἔχει προφανῶς ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρωσικῆς περὶ Ἀνδρέου Κρήτης διηγήσεως εἰς κύρια αὐτοῦ στοιχεῖα ³⁾.

Ὅμοίως προσθετέα δύο ρουμανικὰ καὶ τέσσαρα οὐγγρικὰ παραμύθια, τὰ ὁποῖα ἀναγράφονται εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ρουμανικῶν ⁴⁾ καὶ οὐγγρικῶν ⁵⁾ παραμυθίων ὑπὸ τὸν τύπον «Οἰδίπους». Καὶ διὰ μὲν τὰ ρουμανικὰ παρέχεται ἡ

¹⁾ L. Constans, La legende d'Oedipe, Paris 1881 σ. 104 - 111.

²⁾ J. Frazer, Apollodorus, The Library (The Loeb class. Libr.), London 1921 τ. II σελ. 372 κ.έ.

³⁾ Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι: Τὸ ἐπεισόδιον, τὸ σχετικόν μὲ τὴν πατροκτονίαν (εἴσοδος τοῦ πατρὸς ἐν ὥρᾳ νυκτὸς εἰς τὸν κῆπον πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐπαγρυπνήσεως τοῦ φύλακος καὶ φόνος αὐτοῦ ἐξ ἀγνοίας), ἀναγνώρισις ἐκ τῶν ἐν τῇ κοιλίᾳ οὐλῶν, ὁ μετὰ μακρὰν μετάνοιαν γενόμενος ἐξιλασμός τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ ἥρωος κλπ. - Χάριν μεζζονος σαφηνείας παραθέτω ἔδῳ περιήλθην τῆς ρωσικῆς διηγήσεως, τῆς συνημμένης μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρέου, ἀρχιεπισκόπου Κρήτης (Ζ' αἰ.): "Ένας ἔμπορος ἐκ Κρήτης ἤκουσε μίαν ἡμέραν τὴν ὁμιλίαν δύο περιστερῶν, αἱ ὁποῖαι τοῦ προείπον τὴν γέννησιν ἑνὸς υἱοῦ, ὀνόματι Ἀνδρέου, ὁ ὁποῖος θὰ ἐφόνευε τὸν πατέρα του, θὰ ἐνυμφεῦετο τὴν μητέρα του καὶ θὰ ἐβίαζε τριακοσίας καλογραιάς. Ὁ ἔμπορος διέταξε νὰ σκοτώσουν τὸ παιδίον. Ἀλλ' ἡ μητέρα ἔβαλε νὰ τὸ βαπτίσουν καὶ νὰ τὸ ὀνομάσουν Ἀνδρέαν, νὰ τοῦ δώσουν μερικὲς μαχαιριὰς εἰς τὸ σῶμα καὶ νὰ τὸ δέσουν ἐπάνω σὲ μιὰ σανίδα καὶ νὰ τὸ ρίψουν ἔτσι εἰς τὴν θάλασσα. Ἡ σανίδα περισυνελέγη ἀπὸ μίαν καλογραῖαν, ἡ ὁποία ἔδωκε τὸ παιδί εἰς τὴν ἡγουμένην της. Ἔτσι ὁ Ἀνδρέας ἀνετράφη μέσα εἰς τὸ μοναστήρι. Σὺν ἔγινεν ἄντρας, διέφθειρε τὰς τριακοσίας καλογραιάς, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἡγουμένης, ἐδιώχθη ἀπὸ τὴν μονὴν καὶ εἰσηλθὲν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἰδίου τοῦ πατρὸς, ὁ ὁποῖος τὸν ὥρισε νὰ φυλάττῃ τὸ ἄμπέλι του. Διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὸν καινούργιον ὑπηρέτην του, ὁ πατέρας του ἐμβῆκε νύκτα εἰς τὸ ἄμπέλι, ἐξελήφθη ὡς κλέπτης καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του. Ἀφοῦ ὡμολόγησεν εἰς τὴν κυρίαν του ὅτι συνέβη, αὐτὴ τὸν ἐξέλεξε διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ συζύγου της. Ἡ οὐλή, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν κοιλίαν, ἀπεκάλυψε τὴν ταυτότητά του. Καταληφθεὶς ἀπὸ φρίκην, ἔφυγε καὶ ἔλαβε τὴν συγχώρησιν μετὰ μακρὰν μετάνοιαν, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ πάπα Γρηγορίου. Τέλος διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον τὸν ἅγιον ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχεν ἐπιβάλει τὴν μετάνοιαν.

⁴⁾ A. Schullerus, Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten (FFC 78) Helsinki 1928 ἀριθ. 931.

⁵⁾ Hans Honti, Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 81) Helsinki 1928 ἀριθ. 931.

ἔνδειξις: «Ὁ ἔκτεθεις υἱὸς νυμφεύεται τὴν χηρεύσασαν μητέρα» διὰ δύο δὲ ἐκ τῶν οὐγγρικῶν: «τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ τύπου εἶναι πολὺ ἐξησθημένα». Τὰς συλλογὰς ὁμῶς, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι τὰ παραμῦθια αὐτὰ δημοσιευμένα, δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ἴδω¹⁾.

Εἰς τὰ ἑλληνικὰ παραμῦθια τοῦ τύπου τούτου ἀνήκει καὶ μία παραλλαγή, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ὀρεινῆς Ἡπείρου, ἀλλ' εἶναι εἰς κουτσοβλαχικὴν γλῶσσαν καταγεγραμμένη²⁾. Τὴν παραθέτω ἐδῶ κατὰ πιστὴν μετάφρασιν, γενομένην ὑπὸ τοῦ συνεργάτου μου ἐν τῷ Ἐργοίῳ κ. Δ. Οἰκονομίδου:

Ὁ Ποταμίτης

«Ἦταν μιὰ φορὰ καὶ δὲν ἦταν.

Μιὰ φορὰ στὸν παλιὸ καιρὸ, θὰ ἴναι ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τότε, ζοῦσε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου ἓνας χριστιανὸς μὲ τὴ γυναῖκα του. Εἶχαν ἐννιά παιδιά. Μετὰ τὸ ἕνατο παιδί ἡ γυναῖκα ἔμεινε πάλιν ἔγκυος καὶ ἐπλησίαζαν οἱ μέρες νὰ γεννηθῇ.

Σὰν γέννησεν ἡ γυναῖκα, τὴν τρίτη βραδιὰ ἤρθαν οἱ Μοῖρες, γιὰ νὰ μοιράζονεν τὸ παιδί.

Ἡ γυναῖκα, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ παιδιά, αὐτὸ δὲν τὸ περιέμενε μὲ καλὴ καρδιά. Ἔτσι τὴν τρίτη βραδιὰ οὔτε τοῦρτα, οὔτε φαί, οὔτε κρασί, οὔτε τραπέζι ἔβαλε.

Αὐτὲς ἅμα ἤρθαν καὶ εὐρῆκαν ἄστροπο τραπέζι, θύμωσαν πολὺ καὶ ἄρχισαν νὰ γράφουν γιὰ τὸ μικρὸ μιὰ ζωὴ γεμάτη δυστυχίες: Νὰ πεθάνῃ ὁ πατέρας του, νὰ πεθάνουν τὰ ἐννιά τ' ἀδέρφια του, νὰ μείνῃ μονάχο καὶ ἄρφανὸ ὅλο δυστυχία, καὶ ὅταν θὰ ἴρθῃ ἡ ὥρα γιὰ νὰ παντρευτῇ, νὰ πάρῃ γυναῖκα τὴ μάνα του!

Ἡ δυστυχισμένη μάνα, σὰν ἄκουσε τί ἔγραψαν οἱ Μοῖρες, ἄρχισε νὰ τρέμῃ πάνω της τὸ πουκάμισό της καὶ δὲν τῆς κόλλησεν ὕπνος ὡς τὰ ξημερώματα.

¹⁾ Ἰσπανικὴν παραλλαγὴν τοῦ παραμυθίου περιέλαβεν ὁ *Ralph S. Boggs* ἐν *Index of Spanish Folktales* (FFC 90) Helsinki 1930 ἀριθ. 931* Α: Ἐλάφι ἐρωτᾷ τὸν κυνηγὸν «Γιατί μὲ κυνηγᾷς, φρονιά τῶν γονιῶν σου;». Ὁ κυνηγὸς ἐκ φόβου φεύγει ἀπὸ τὸν τόπον του καὶ παντρεύεται σὲ μιὰ μακρινὴν πολιτείαν. Οἱ γονεῖς του τὸν ἀναζητοῦν καὶ φθάνουν στὸ σπίτι του, καθ' ὃν χρόνον αὐτὸς λείπει εἰς τὸ κυνήγι. Ἡ γυναῖκα του τοὺς βάζει νὰ κοιμηθοῦν στὸ κρεββάτι της. Τὸ πρωτὶ, πρὶν ἀκόμα ξημερώσῃ, ὁ ἄντρας της γυρίζει, ἐνῶ ἡ γυναῖκα του εἶναι εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ βλέποντας δύο ξένους στὸ κρεββάτι της τοὺς σκοτῶνει. Ἡ γυναῖκα ἐπιστρέφει καὶ λέγει, ὅτι οἱ γονεῖς του εἶναι στὸ κρεββάτι της. Πέφτει νεκρός.

²⁾ *Pericle Parahagi*, *Basme Aromâne*, București, 1905, σ. 360 κέ. ἀρ. 110. Ὁ Schulerus τὸ παραμῦθι αὐτό, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κουτσοβλαχικὰ παραμῦθια, περιέλαβεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ρουμανικῶν παραμυθίων, ἐνῶ πλὴν τῆς γλωσσικῆς οὐδεμίαν ἄλλην σχέσιν ὑφίσταται μεταξὺ Κουτσοβλάχων καὶ Ρουμάνων. Περὶ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων βλ. Ἄντ. Κεραμόπουλλον, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*; 1939 καὶ *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες* 1945. σ. 185 - 197.

Συλλογίστηκε, συλλογίστηκε τί νά κάνη! Στό τέλος ἀποφάσισε νά γλυτώσῃ ἀπ' αὐτό τὸ κακό.

Σηκώθηκε, πήρε τὸ παιδί καὶ πήγε κάτω στήν ἀκροποταμιὰ νά τὸ πνίξῃ. Μὰ ἡ καημένη μάννα, σὰν μάννα ποὺ ἦταν, τὸ πονοῦσε καὶ δὲν ἀποφάσισε νά τὸ ρίξῃ στοὺ ποτάμι. Τὸ ἄφησε στὸν ὄχτο τοῦ ποταμοῦ κ' ἔφυγε.

Ἄμα ἔφυγε ἡ δυστυχισμένη μάννα, νά καὶ περνᾷ ἀπὸ κεῖ ἕνας ἄνθρωπος. Αὐτὸς σὰν τ' ἄκουσε νά κλαίῃ, τὸ παίρνει καὶ τὸ πάει σπίτι του.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀπ' ἄλλο μέρος κ' ἐπειδὴ τὸ παιδί τὸ βρῆκε στοὺ ποτάμι τ' ὠνόμασε Ποταμίτη¹⁾.

Στὸ σπίτι τ' ἀνθρώπου αὐτοῦ τὸ παιδί ἐμεγάλωνε μέρα μὲ τὴ μέρα, ὥσπου ἔγινε πολὺ δυνατὸ. Σὰν ἔπληξε τὸ μυαλό του στοὺ κεφάλι μιὰ μέρα ρώτησε τὸν πατέρα του καὶ τοῦ λέει:

— Δὲν μοῦ λές, γιατί μὲ φωνάζετε Ποταμίτη;

Ὁ πατέρας του στήν ἀρχὴ δὲν ἤθελε νά τοῦ πῇ, μὰ ὕστερα, ἐπειδὴ τοῦ φορτώθηκε πολὺ «νά μοῦ πῆς, νά μοῦ πῆς», τοῦ τὰ εἶπε ὅλα, πὼς δηλ. τὸν βρῆκε παιδάκι πεταμένο στοὺ ποτάμι.

Καταστενοχωρήθηκε τὸ παιδί, σὰν ἄκουσε πὼς εἶναι τὰ πράγματα, καὶ δὲν εἶχε τί ἄλλο νά κάμῃ. Σηκώνεται, βάνει ἕνα κομμάτι ψωμί στοὺ ντουρβά του καὶ κίνησε νά πάῃ νά βρῆ τοὺς γονεῖς του.

Φτάνει στοὺ χωριὸ τοῦ πατέρα του, μὰ, ἀπὸ τὴν κούνια παρμένος, δὲν ἤξερε τὴ γενιά του. Πάει σὲ μιὰ γριά γυναικί. Ἡ γριά δὲν εἶχε παιδί. Τὸν ρωτᾷ ἀπὸ δῶ, τὸν ρωτᾷ ἀπ' ἐκεῖ, μαθαίνει πὼς δὲν ἔχει γονιούς· ὕστερα δίνει ἀπὸ τὴ μιὰ, δίνει ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ νά τὸν κάμῃ παιδί της καὶ νά τὸν παντρέψῃ μὲ μιὰ ὁμορφὴ χήρα. Τοῦ λέει ἡ γριά πὼς ἡ χήρα αὐτὴ εἶναι πλούσια, πὼς εἶχε ἔννια παιδιά καὶ τῆς πέθαναν τὰ ἔρρημα κ' ὕστερα πὼς τῆς πέθανε κι ὁ ἄντρας της κ' ἔμεινε μοναχὴ ἢ δύστυχη. Ἀκόμη τοῦ λέει, πὼς ποδάρι ἀνθρώπου δὲν μπαίνει στοὺ σπίτι της, κι ἂν θέλῃ, μπορεῖ νά τὴν πάρῃ γυναικί.

Πές, πές ἡ γερόντισσα τοῦ γύρισε τὰ μυαλά καὶ τὸ παλληκάρι παντρεύτηκε τὴ χήρα.

Πέρασαν χρόνια πολλὰ κ' ἡ δύστυχη ἢ χήρα ποὺ τὸ εἶχε γεννήσει, εἶχε ξεχάσει τὸ γράψιμο τῶν Μοιρῶν. Μὰ σὰν παντρεύτηκε ρωτᾷ τὸ παλληκάρι ποιοὶ εἶναι οἱ γονεῖοί του. Κι ὁ Ποταμίτης κάθεται καὶ τῆς τὰ λέει ὅλα ὅσα ἤξερε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν μεγάλωσε, πὼς τώρα καὶ τόσα χρόνια βρέθηκε στοὺ ποτάμι, πὼς τὸν πήρε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸν μεγάλωσε καὶ πὼς, ὅταν ἔπληξε τὸ μυαλό του, θέλησε νά μάθῃ γιατί τοῦ ἔδωσαν τέτοιο ὄνομα κι ὅλα ὅσα ἤξερε.

¹⁾ Κατὰ λέξιν «Παῖδι ἀπ' τὸ ποτάμι».

‘*Ἡ δύστηνη γυναῖκα, ὅσο μιλοῦσε κ’ ἔλεγεν ὁ Ποταμίτης, ἄλλο τόσο αὐτὴ κινεῖτο καὶ πάγωνε τὸ αἷμα μέσα σὲ φλέβες τῆς. Στὸ τέλος, σὰν τέλειωσε τὸ παιδί τὰ λόγια του, τῆς ἤρθε πολὺ ἄσχημα κ’ ἔπεσε κάτω φωνάζοντας: Σὺ εἶσαι τὸ παιδί μου.*

Κ’ ἔτσι ὅ,τι οἱ Μοῖρες εἶπαν ἔγινε».

Τὸ παραμῦθι αὐτὸ, ἑλληνικώτατον εἰς τὰ μυθολογικά του στοιχεῖα, ἔχει τὴν γνωστὴν εἰσαγωγὴν τῶν παραμυθίων τῆς τύχης μὲ τὸ καθ’ ἕξοχὴν ἑλληνικὸν ἔθιμον τῆς κατὰ τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου ὑποδοχῆς τῶν Μοιρῶν, διὰ τὰ μοιράνουν αὐτὸ ¹⁾, εἰς δὲ τὰ καθ’ ἕκαστον στοιχεῖα παρουσιάζει ἀξίας λόγου διαφορὰς ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου μύθου. Οὕτω: 1) αἱ Μοῖραι προλέγουν θάνατον τοῦ πατρὸς, ἀλλ’ ὄχι πατροκτονίαν· 2) τὸ παιδίον ἐκτίθεται ὑπὸ τῆς μητρὸς ὄχι εἰς τὰ ὕδατα, ἀλλ’ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐξ οὗ καὶ λαμβάνει τὸ ὄνομα, ὄνομα καθαρῶς παραμυθιακόν· 3) ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ὄχι ἐξ οὐλῶν τοῦ σώματος, ἀλλ’ ἐξ ἀφηγήσεως τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος δίδει τὴν ἀφορμὴν. Ὅχι δὲ μόνον τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη πλοκὴ τῆς διηγήσεως δεικνύουν, ὅτι αὕτη εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς γραπτῆς παραδόσεως.

Ἐπίσης τὰ δύο ἄλλα ἑλληνικὰ παραμῦθια, τὸ κυπριακὸν καὶ τὸ βορειοηπειρωτικόν, δὲν ἀφήνουν, νομίζω, καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς των προελεύσεως· διότι ὄχι μόνον ἐπεισόδια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου μύθου, ὡς ἀνωτ. σ. 19 παρατήρησα, ἔλλειπουν καὶ ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἐν αὐτοῖς ὑπόθεσις, στρεφομένη περὶ τὸ θέμα τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας, πλέκεται μὲ ποικίλα ἄλλα παραμυθιακὰ στοιχεῖα μὲ τοιαύτην ἐλευθερίαν, οἷαν μόνον ἢ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ζῶσα παράδοσις ἢμπορεῖ νὰ ἔχη. Οὕτως εἰς μὲν τὸ κυπριακὸν παραμῦθι τὴν θέσιν τοῦ Οἰδίουδος κατέχει μία ἥρωϊς καὶ εἰς τὸν ἀνόσιον αὐτῆς μετὰ τοῦ πατρὸς γάμον προστίθεται ἕτερος μετὰ τοῦ υἱοῦ. Ὁ υἱὸς ἐξ ἄλλου γεννᾶται κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος μόνον εἰς τὰ παραμῦθια ἀπαντᾷ ἦτοι ἐκ τῆς γένεσως μήλου ἀπὸ τὸ δένδρον πού ἐφύτρωσεν εἰς τὸν τάφον τοῦ φρονευθέντος ὑπ’ αὐτῆς πατρὸς· παραμυθιακὸς δ’ εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς προσελκύσεως μνηστήρων διὰ τῆς ἐκιδέσεως τῆς εἰκόνας τῆς γυναικὸς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ παλατίου

¹⁾ Βλ. τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς τοῦ παραμυθίου περὶ τοῦ νυμφευθέντος τὴν θυγατέρα τοῦ μαθόντος τὴν ἀπόφασιν τῆς μοίρας καὶ μεταφρῶς προσπαθήσαντος ν’ ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἐν Λαογραφίᾳ τ. Α’ σ. 92 - 100 καὶ 115 - 119, Β’ σ. 75 - 590 καὶ τὰ ξένα παράλληλα μετὰ τῶν σχετικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἑλλην. προελεύσεως αὐτῶν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, αὐτ. τ. Α’ σ. 107 - 115. Πρβλ. *Larne - Thompson, The types of the Folk-tale* (FFC 74) ἀριθ. 930 καὶ *A. Larne, Der reiche Mann und sein Schwiegersohn* (FFC 23) Hamina 1916.

καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ πεπωμένον ἀποκλύπτεται διὰ τοῦ ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ ἐπιφαινομένου φαντάσματος.

Εἰς δὲ τὸ βορειοηπειρωτικὸν παραμῦθι ἡ εἰσαγωγή μετὰ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας, μετὰ τὸ παιδί πού ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνευρίσκεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ ποιμένων, εἶναι ἢ γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων παραμυθίων¹⁾, ἀλλ' ἀκολουθῶς πλέκεται μετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ παραμῦθι τοῦ δρακοντοκτόνου (Περσεὺς καὶ Ἄνδρομέδα) ἢ βασιλοπούλα ὅμως, τὴν ὁποίαν ὁ ἦρωας, ἔχων τὸ ἄφαντο σκουφάκι, σφύζει ἀπὸ τὸ τέρας, πού κρατεῖ τὸ νερό, καὶ τὴν ὁποίαν μετὰ τοῦτο νυμφεύεται, εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ μητέρα του, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὴν κατακλείδα τοῦ παραμυθιοῦ: «ἐνῶ ἔπαιζαν καὶ πηδοῦσαν, ἔρριξε τὸ παλληκάρι τὸ τοποῦζι του καί, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, χτύπησε τὸν βασιλιᾶ καὶ τὸν σκότωσε καὶ ἡ προφητεία βγήκε σωστὴ καὶ τὸ παλληκάρι ἔγινε βασιλιᾶς». Παρ' ὅλας δηλ. τὰς προσπαθείας του νὰ ματαιώσῃ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας ὁ βασιλιᾶς εὔρε τὸν θάνατον, ὡς ὁ Ἄκρίσιος τοῦ ἀρχαίου μύθου, πληγεὶς κατὰ τύχην ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου του, ὁ ὁποῖος καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἰδίαν του μητέρα²⁾.

Αἱ ἀνωτέρω διηγήσεις ὄχι μόνον ἐξάρτησιν ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς γραπτῆς παραδόσεως δὲν παρουσιάζουν, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητοι, ὡς εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ πνευματικὰ προϊόντα, τὰ μεταδιδόμενα διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Ὅχι δὲ μόνον εἰς τὴν ὅλην των πλοκὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τεχντροπλίαν καὶ τὸ ὕφος καὶ τὰ καθ' ἕκαστον στοιχεῖα αἱ διηγήσεις αὐταὶ εἶναι καθόλου σύμφωνοι πρὸς τὸν τρόπον, μετὰ τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς συνθέτει καὶ διηγεῖται τὰ παραμύθια του. Δι' αὐτὸ καὶ ἠμποροῦν, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ θεωρηθοῦν προγενέστεροι ὅλων τῶν συναφῶν κειμένων καὶ διηγήσεων, τῶν φερομένων μετὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰούδα ἢ ἄλλων ἀγίων προσώπων.

Ὅθεν δὲν συμφωνῶ μετὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ συναδέλφου, ὅτι «δὲν ὑπάρχει παραμῦθι μετὰ περιπετείας, πού ν' ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ἀρχαῖον μῦθον» (σελ. 21) καὶ ὅτι «ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ λαογραφία δὲν μᾶς παρέχει κανὲν μέσον πρὸς

¹⁾ Πρόρρησις περὶ φόνου τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, οἷα ἐσημειώθη ὡς εἰσαγωγή εἰς Κυπριασιακὸν παραμῦθιον (σελ. 17 σημ.) εὐρίσκεται καὶ εἰς ἠπειρωτ. παραλλαγὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 32 παραμυθίου τοῦ *Hahn* καὶ εἰς ἀνέκδοτον τμητικὸν παραμῦθιον τοῦ *LA* ἀριθ. 1390, σ. 39 κέ.

²⁾ Τὸ παραμῦθι αὐτὸ κατεγράφη ἐν Λαμπόβῳ τῆς Βορ. Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλη Γ. Παναγιωτίδη ἀπὸ τὸ στόμα ἀλβανοφώνων ἑλληνίδων γυναικῶν. Διὰ τὴν ἐκπληκτικὴν του ὁμοιότητα μετὰ τὸν μῦθον τοῦ Περσεῶς, ὁ *Hahn*, εἶχεν ἐκφράσει ἐν *Albanes. Studien* II σ. 164 ὑπόψιαν περὶ νοθείας τοῦ παραμυθιοῦ αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ὅμως βραδύτερον ἐν *Griech. u. albanes. Märchen* II σ. 310 αἶρει «διότι, ὡς λέγει, τοῦτο δὲν περιέχει κανὲν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἀντιπροσωπεύεται εἰς ἄλλα παραμύθια τῆς ἡμετέρας συλλογῆς».

λύσιν τοῦ προβλήματος» (σελ. 19). Βεβαίως δὲν μᾶς προσφέρονται παράλληλα ἐν τοιαύτῃ ἀφθονίᾳ, ἐν οἷα δι' ἄλλους τινὰς μύθους τῆς ἀρχαιότητος, π. χ. διὰ τὸν μῦθον τοῦ Πολυφήμου, τοῦ ὁποίου αἱ παραλλαγαὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἀριθμοῦνται εἰς μίαν καὶ πλεον ἑκατοντάδα. Ἄλλ' ἢ ὑπαρξίς καὶ μόνον τῶν τριῶν αὐτῶν παραμυθίων εἰς τόσον ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων τόπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Κύπρον - Πίνδον - Βόρ. Ἡπειρον), γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ἡ συστηματικὴ περισυλλογὴ τοῦ παραμυθιακοῦ ὕλικου ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ἐγένετο ἀκόμη, εἶναι, ὡς νομίζω, καὶ διὰ τοῦτο σημαντικὴ, ὅτι ἑλληνικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπόκρυφος ἱστορία καὶ ἡ περὶ Ἰούδα τοῦ προδότου διήγησις, ἐκ τῆς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, προῆλθον καὶ αἱ πολυάριθμοι σλαβικαὶ καὶ κοπτικαὶ καὶ αἱ δυτικαὶ αὐτῆς παραλλαγαί, καὶ τῆς *legenda aurea* μὴ ἐξαιρουμένης.

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀρχαίου μύθου, ὡς αὕτη γίνεται ὑπὸ τοῦ Krappé.

«Ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, λέγει, σύγκειται ἐκ πολλῶν στοιχείων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον δὲν εἶναι ἓν ἀπλοῦν motif, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἓνα πραγματικὸ παραμῦθι, τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ (*l'enfant fatal*)», εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ γνωστότατος μῦθος τοῦ Κύρου (*Ἡρόδ.* 1, 107-122)¹). Μὲ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος, ὅστις εἶναι μᾶλλον* περίπλοκος, ὁ Krappé συγκρίνει κατ' ἀρχάς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου καὶ τῆς Αὔγης, ὡς οὗτος παραδίδεται παρ' Ὑγίνω (*fab.* 99. 100). Κατὰ τὴν *vulgata* τῶν μυθογράφων ὁ μῦθος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἄλεος, ὁ βασιλεὺς τῆς Τεγέας, λαβὼν χρησμόν, ὅτι θὰ φονευθῆ ὑπὸ υἱοῦ τῆς ἰδίας του θυγατρὸς Αὔγης, κατέστησε ταύτην ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῆς Τεγέας ἐβίασε τὴν ἱέρειαν τῆς θεᾶς. Τότε ὁ Ἄλεος παρέδωκε τὴν θυγατέρα εἰς τὸν Ναύπλιον, ἵνα πωλήσῃ πέραν τῆς θαλάσσης ἢ ῥίψῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ παιδίον, τὸ ἔξ αὐτῆς, ἀνατρέφεται εἰς τὸ Παρθένιον ὄρος εἴτε ἐκεῖ γεννηθὲν εἴτε ἐκεῖ ἐκτεθὲν ὡς νεογνὸν θηλάζεται ὑπὸ μιᾶς ἐλάφου, εἶτα δὲ τρέφεται ὑπὸ ποιμένων, ἀποχωρισθὲν τῆς μητρὸς, ἡ ὁποία ἐσώθη διαπεραιωθεῖσα εἰς Μυσίαν καὶ υἰοθετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Τεύθραντος, ἀτέκνου ὄντος. Ὁ Τηλέφος—αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ—ἔλθων βραδύτερον εἰς τὴν ἀλλήν τοῦ πάππου του Ἀλέου, κινεῖ τὸν φθόνον τῶν ἀδελφῶν τῆς μητρὸς του, οἱ ὁποῖοι φέρονται εἰρωνικῶς πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ἀμφισβητούμενην καταγωγὴν του, ἐκ τούτου δ' ὀργισθεῖς φρονεῖ αὐτούς. Πρὸς ἐξίλασμον τοῦ φόνου στέλλεται ὑπὸ τοῦ μαντείου εἰς Μυσίαν, ἐν ᾧ χρόνῳ Ἰδας ὁ Ἀφα-

¹) Περὶ τούτου βλ. *A. H. Krappé, Le mythe de la naissance de Cyrus* (*Revue des études grecques*, 43, 153-159), ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ρως ἐπεχείρει ν' ἀφαιρέση ἀπὸ τὸν Τεύθραντα τὴν ἀρχήν. Ὁ Τεύθρας ὑπισχνεῖται νὰ δώσῃ εἰς τὸν Τήλεφον τὴν βασιλείαν καὶ Αὔγην τὴν θυγατέρα, ἂν ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ κινδύνου. Τοῦτο δεχθεὶς ὁ Τήλεφος νικᾷ ἐν μιᾷ μάχῃ τὸν Ἴδαν, μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς καὶ τὴν βασιλείαν ἐκχωρεῖ καὶ τὴν θυγατέρα Αὔγην ἐκδίδει αὐτῷ εἰς γάμον. Αὕτη μὴ θέλουσα θνητὸς νὰ βιάσῃ τὸ σῶμα αὐτῆς, τὸν Τήλεφον, ἀγνοοῦσα ὅτι εἶναι υἱὸς τῆς, ἐπεχείρησεν ἐν αὐτῷ τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ νὰ φονεύσῃ. Τότε θεῶν βουλῇ δράκων ὑπερμεγέθης ἐνεφανίσθη ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐπὶ τῇ θέᾳ δὲ τούτου ἡ Αὔγη ἀπέρριψε τὸ ξίφος καὶ ἐφανέρωσεν εἰς τὸν Τήλεφον τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἀκούσας τοῦτο ὁ Τήλεφος ἠθέλησεν εὐθύς νὰ φονεύσῃ τὴν Αὔγην. Αὕτη τότε ἐπεκαλέσθη τὸν βιαστὴν αὐτῆς Ἡρακλέα καὶ ἐκ τούτου ὁ Τήλεφος τὴν μητέρα ἀνεγνώρισεν καὶ εἰς τὴν πατρίδα ἀπήγαγε ¹⁾.

Κατὰ τὸν Krappe εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἔχομεν «μίαν παραλλαγὴν τοῦ θέματος τοῦ μοιραίου παιδιοῦ, ἀλλὰ χωρὶς τὸν ἀνόσιον γάμον» (σελ. 13). Πράγματι ὁ ἀνόσιος γάμος δὲν συνετελέσθη, διότι ἡ ἀναγνώρισις μητρὸς καὶ υἱοῦ ἐπῆλθε κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δράκοντος, ὡς δι' ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ. Ἀλλὰ τί μᾶς πείθει, ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ὡς λέγει ὁ Krappe, ἀνήκει εἰς «τὸ εἶδος τῶν recognitiones, τὸ ὁποῖον τὰ μάλιστα ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς παρακμῆς καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως», ὅτι τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ὑπῆρχεν ἀνεκάνθεν εἰς τὸν μῦθον τοῦτον; Κατὰ τοὺς Schmid καὶ Stählin «ἡ ἱστορία τοῦ Τηλέφου, ὡς αὕτη παρεστάθη εἰς ἀμφοτέρας τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, τοὺς Ἀλεάδας καὶ Μυσοῦς, τὰς ὁποίας, ὡς φαίνεται, ἠκολούθησεν ὁ Ὑγίνος, ἔχει ποιήματα καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ζωηρὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον συνήχθησαν διὰ μεταφορᾶς στοιχείων ἐξ ἄλλων μύθων» ²⁾. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔλειπεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ μύθου, εἶναι «ἡ βασιλοπούλα καὶ τὸ βασίλειο», ἡ ὑπεσχημένη διὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἥρωος ἀμοιβή. Τὸ ὅτι ἡ «βασιλοπούλα» εἶναι αὕτη αὕτη ἡ μητέρα τοῦ ἥρωος, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὸ βο-

¹⁾ Κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου, παραδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑκαταίου, μήτηρ καὶ τέκνον ἐκτίθενται ἐν λάρνακι εἰς τὴν θάλασσαν, ἡ δὲ λάρναξ ἐκβάλλεται εἰς Τευθρανίαν. Βλ. *F. Jacoby* *Fr. Gr. Hist.* I σελ. 19 καὶ 326 κ.έ. *fr. 29. C. Robert*, *Heldensage* σ. 1138 κέ. 1144. 1146. 1153. *Schmid - Stählin*, *Geschichte der griech. Literatur* Μέρο. 1 τόμ. 2, München 1934, σελ. 424 κέ.

²⁾ *Schmid - Stählin*, Ἐνθ. ἀν. σ. 425. Τὰ ἐξ ἄλλων μύθων στοιχεῖα ταῦτα εἶναι: «χρησμός, προσημαιῶν τὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ κίνδυνον (Λάϊος) ἀποπομπὴ τῆς ἐγκύου θυγατρὸς» θαυμασιτὴ ἀνατροφή ἐκτεθέντος παιδιοῦ· φόνος τῶν θεῶν (μῦθος τοῦ Μελεάγρου) ὁ υἱός, ὁ ἀναζητῶν τὴν μητέρα· γάμος τοῦ υἱοῦ μετὰ τῆς μητρὸς· τὸ θέμα τοῦ σωτήρος· ἀναγνωρισμός ἐν σιγῇ ἐσχάτου κινδύνου (Κρεσφόντης - Μερόπη). Βλ. αὐτ. καὶ σελ. 90, σμ. 9.

ρειοηπειρωτικὸν παραμῦθι, ὅτι ἐκ τούτου ἕνας ἀνήκουστος ἀνόσιος γάμος ἔχει νὰ τελεσθῆ, τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ θέλημα καὶ ὁ ὄρισμός τῆς μοίρας, τὸν ὁποῖον διὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν τίποτε δὲν ἤμπορεῖ νὰ μετατρέψῃ. Οἰκονομίαι ἐξ ὀρθολογισμοῦ ἢ ἠθικοῦ δισταγμοῦ εἰς ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἐκ μοίρας φέρεται δὲν ἔχουν θέσιν. "Ὅθεν καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ «ἀναγνωρισμοῦ» εἰς αὐτὴν τὴν πρώτῃν νύκτα τοῦ γάμου, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπομένει ἀτέλεστος ὁ ἀνόσιος γάμος, μόνον ὡς τροποποιήσις τῆς ἀρχικῆς, καθαρῶς παραμυθιακῆς, μορφῆς τοῦ μύθου δύναται νὰ νοηθῆ.

"Ἄλλ' ἐνῶ ἐκ τοῦ μύθου τῆς Αὔγης καὶ τοῦ Τηλέφου ἀποκλείεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὁ αἰμομεικτικὸς γάμος, οὗτος ἀναζητεῖται ἐκεῖ ὅπου οὐδὲ κἄν ὑπαιτιγμὸν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν, εἰς τὸ ξένης ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοι ἀνέσυραν ἐκ τοῦ Schah Nameh τοῦ Πέρσου Firdousi¹⁾ «Ἡ ὠραία Χουμαῖ ἀποκτᾷ υἱὸν ἐκ κλεψιγαμίας, τὸν ὁποῖον θέτει ἐντὸς κιβωτίου μὲ χρυσοῦφαντα ὑφάσματα καὶ πολλοὺς πολυτίμους λίθους καὶ ῥίπτει οὕτως εἰς τὸν Εὐφράτην. Τὸ παιδίον ἀνευρίσκεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ κοινῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ βασιλικὴ του καταγωγὴ ἐκδηλώνεται πολὺ γρήγορα: ἀποβαίνει ἕνας γενναῖος ἱππότης. Μαθὼν ὅτι οἱ γονεῖς ποῦ τὸν ἀνέθρεψαν δὲν εἶναι οἱ πραγματικοὶ του γονεῖς, παίρνει τὴν ἀδειάν των καὶ πηγαίνει νὰ συναντήσῃ τὸ στράτευμα, ποῦ ἔστειλεν ἡ Χουμαῖ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Μία μυστηριώδης φωνὴ ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, ὅτι ὁ νεαρὸς Dārāb (αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος) εἶναι βασιλεὺς τοῦ Ἰράν. Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν διαπρέπει. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στρατοῦ ἡ Χουμαῖ ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν υἱὸν τῆς καὶ τὸν ὀνομάζει διάδοχόν τῆς»²⁾).

Περὶ τῆς διηγήσεως αὐτῆς ὁ Krappe λέγει: «δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ σκιὰ ἐνὸς ἀνοσίου γάμου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐξαπατήσῃ. Ἡ Χουμαῖ εἶναι χήρα· ὁ Dārāb διέπρεπεν εἰς ἕνα πόλεμον· δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἀρχικῶς ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἀμοιβῆς καὶ ἡ ἀμοιβὴ αὐτὴ ἦτο φυσικὰ ἡ χεῖρ τῆς βασιλείσεως... Ἄλλ' ὁ Firdousi ἔγραφεν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν μωσαμεθανῶν ἱμάμηδων, οἱ ὁποῖοι ἐδυσπίστουν πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους τῆς μαζδεϊκῆς Περσίας».

Μὲ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ὁ συγγρ. φέρει τὴν περσικὴν ἱστορίαν εἰς συσχέτισιν πρὸς τὴν περὶ πάπα Γρηγορίου τοῦ Α' διήγησιν, τῆς ὁποίας ὁ ἥρωος τέκνον καὶ αὐτὸς ἀθεμίτων σχέσεων (ἀδελφῆς μετ' ἀδελφοῦ) νυμφεύεται μετὰ ἀνδραγαθίαν τὴν ἡγεμονίδα, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα. Οὕτως ἐρμηνευομένην τὴν περσικὴν διήγησιν ὁ Krappe χρησιμοποιεῖ πρὸς καθορισμὸν τοῦ δευτέρου τῶν

¹⁾ The Shahnama of Firdousi, tr. A. G. Warner and E. Warner, Λονδίνον 1905-15, V 294 κέ.

²⁾ Ἀπέδωκα τὴν περίληψιν τοῦ Krappe.

θεμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων συγκροτεῖται ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν εἶναι: la séparation, puis la réunion d'une mère et de son fils. Καὶ ἐπάγεται: «Τὸ πρῶτον τῶν δύο θεμάτων εἶναι ἓνα ἀληθινὸ παραμῦθι. Τὸ δευτέρον δὲν εἶναι· εἶναι μᾶλλον ὅ,τι λέγομεν «θέμα νουβέλλας», εἶδους λίαν συνήθους εἰς τὰ ἔργα τοῦ Βοσκκαίου καὶ τῶν διαδόχων του. Μία συγγώνουσις ἐνὸς παραμυθιοῦ μὲ ἐν παρόμοιον θέμα, μὲ τὸν αἰμομεικτικὸν μάλιστα γάμον ἐπὶ πλέον προστεθειμένον, δὲν ὁμοιάζει διόλου μὲ τέχνην λαϊκὴν. Δίδει μᾶλλον τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς ἔργου τέχνης συνειδητῶς συγκροτηθέντος ὑφ' ἐνὸς ἐπιτηδείου ἀφηγητοῦ . . .» (σελ. 21). Οὕτως ἢ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς δίδει εἰς τὸ τεθὲν ἐν τῷ τίτῳ τῆς πραγματείας του ἐρώτημα, εἶναι ἀποφατική.

Νομίζω ὅτι οὐχὶ ὀρθῶς καθωρίσθη εἰς τὰ ἀνωτέρω τὸ θέμα τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἀρχαίου μύθου. Ἡ περσικὴ διήγησις, ἢ ὅποια ἐλήφθη ὡς βάσις, εἶναι ἐλάχιστα πρὸς τοῦτο ἐνδεδειγμένη· στερεῖται τῆς ἀναγκαίας ἐναργείας καὶ πληρότητος καὶ φαίνεται εἰς αὐτὴν τὴν βάσιν τῆς ἠλλοιωμένης· ἐνέχει μὲν τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκθέσεως τοῦ παιδίου εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἢ αἰτιολόγησις τῆς πράξεως ἐξέκλινε τῆς ἀρχικῆς τοῦ μύθου μορφῆς· δὲν εἶναι δηλ. προσπάθεια ἀποσκοποῦσα τὴν ματαιώσιν τῆς ἀποφάσεως τῆς μοίρας, ἀλλ' ἐνέργεια ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκρυψιν τῶν ἀθεμίτων ἐρωτικῶν σχέσεων τῆς μητρός. Δι' αὐτὸ καὶ ἢ ἀκολουθοῦσα εἰς τὸ τέλος ἀναγνώρισις ἔχει ὅλως εἰδυλλιακὸν χαρακτῆρα μὲ τὴν μητέρα ἐπαναβλέπουσαν μετὰ χαρᾶς τὸ τέκνον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον μόνον αἰσθημα αἰσχύνῃς τὴν ἔκαμε ν' ἀποχωρισθῆ.

Πόσον διαφοροτικὴ εἶναι ἢ ἀναγνώρισις εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος καὶ εἰς τ' ἀνάλογα παραμύθια! Ἐδῶ ἢ ἀναγνώρισις δὲν ἄγει ἀπλῶς εἰς τὴν συνένωσιν συγγενῶν προσώπων, πρὸ πολλοῦ χωρισθέντων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξακριβώσιν μιᾶς τραγικῆς πραγματικότητος, τῆς ὁποίας τὴν πραγμάτωσιν ἐκ πρώτης ἀρχῆς οἱ ἀτυχεῖς γονεῖς προσεπάθησαν νὰ ματαιώσουν· μὲ ἄλλας λέξεις χρησιμεύει εἰς διαπίστωσιν ἐκείνου, πὸν ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν καὶ βασικὴν ἔννοιαν τῆς ὅλης διηγήσεως, τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας. Πρόκειται δηλονότι περὶ ἰδέας, ἢ ὅποια εἶναι βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν κοινὴν πίστιν καὶ ἔχει ἐκφρασθῆ πολλὰ εἰς τὰς μυθοπλαστίας τῶν λαῶν. Τὰ σχετικὰ θέματα ποικίλλουν, διότι καὶ αἱ βουλαι τῆς μοίρας δὲν εἶναι δι' ὅλους τοὺς θνητοὺς αἱ αὐταί· δι' ἄλλους εἶναι εὐμενεῖς καὶ δι' αὐτοὺς προορίζονται πλούτη ἢ ἀνθρώπινα μεγάλα, δι' ἄλλους εἶναι δυσμενεῖς καὶ δι' αὐτοὺς ἐπικλῶθεται θάνατος πρόωρος ἢ ζωὴ μακρὰ μὲν, ἀλλὰ δυστυχῆς, ὀλεθρία ἐνίστε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς γεννητορας. Καὶ συναφῆς πρὸς τὸ βασικὸν αὐτὸ στοιχεῖον εἶναι ἢ προσπάθεια τοῦ ἀκούσαντος ἢ πληροφορηθέντος τὴν δυσμενῆ ἀπόφασιν τῆς μοίρας νὰ ματαιώσῃ

μέ πάντα τρόπον τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς¹⁾.

“Ὅθεν καὶ διὰ τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος δὲν ἀρκεῖ ν’ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι «ἀρχικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον εἶναι τὸ παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ», ἀλλὰ πρέπει νὰ καθορίσωμεν καὶ εἰς ποίαν σχέσιν πρὸς αὐτὸ εὐρίσκονται τὰ λοιπὰ τοῦ μῦθου στοιχεῖα, ἂν δηλονότι εἶναι ἄσχετα πρὸς αὐτὸ ἢ τοῦναντίον συναπαρτίζουσι μετ’ αὐτοῦ μίαν ἐνιαίαν μυθικὴν ὑπόθεσιν.

Νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ὅλη περὶ Οἰδίποδος διήγησις στρέφεται περὶ ἓν κεντρικὸν σημεῖον, τὴν μοῖραν, ἢ ὁποῖα ἐπεκλώσθη ἀπ’ αὐτῆς τῆς γεννήσεώς του εἰς τὸ παιδίον—Οἰδίπους. Τὰ ἐκ τῆς μοίρας ταύτης ἐπικείμενα ἀνοσιουργήματα προσπαθοῦν διὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ παιδιοῦ οἱ γονεῖς αὐτοῦ ν’ ἀποτρέψουν· εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προφητείας εἶναι προωρισμένα νὰ συντελέσουν καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐκθέσεως σωτηρία τοῦ μοιραίου παιδιοῦ καὶ ὅλα τὰ κατόπιν συμβάντα· ἡ μοιραία ἐν τῇ στενωπῷ συνάντησις μετὰ τοῦ Λαΐου, ἡ κατανίκησις τοῦ ὀλεθρίου τέρατος, τῆς Σφιγγός, ἥτις ὡς ἔπαθλον φέρει τὴν βασιλείαν ὁμοῦ μετὰ τῆς χήρας βασιλίσεως. Τὸ μάταιον τέλος τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν καὶ τὸ ἀνίσχυρον αὐτῶν ἔναντι τῶν βουλῶν τῆς μοίρας διαπιστώνει καὶ ἡ ἀναγνώρισις πὺν ἐπακολουθεῖ κατὰ κοινότητα εἰς τὰς λαϊκὰς διηγήσεις τρόπον ἥτοι διὰ τῶν ἐν τῷ σώματι οὐλῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδος σύγκεται μὲν ὡς κάθε μῦθος καὶ κάθε παραμῦθι, ἐκ διαφόρων στοιχείων, ἀλλὰ ταῦτα δὲν συμφύρονται ἄνευ τινὸς συνοχῆς, ἀλλὰ συνενούνται μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς λαϊκῆς διηγήσεως περὶ μίαν κεντρικὴν ἰδέαν, ἢ ὁποῖα προσδίδει τελείαν ἐνότητα εἰς τὸν ὅλον μῦθον· εἶναι δηλονότι μία συγκεκριτομένη ἐνότης, ἓνα ὠλοκληρωμένο παραμῦθι τοῦ μοιραίου παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον μόνον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρόρρησιν τῆς μοίρας (τὸ στοιχεῖον τῆς πατροκτονίας καὶ αἰμομειξίας) διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα παραμῦθια τοῦ εἴδους τούτου καὶ ὀρθῶς κατετάχθη εἰς ἴδιον τύπον (ὑπ’ ἀριθ. 931) εἰς τὸν Κατάλογον τῶν τύπων τῶν παραμυθίων ὑπὸ τοῦ Antti Aarne²⁾. Καὶ παράλληλα εἰς

¹⁾ Τὰ θέματα ταῦτα βλ. ἐν *Stith Thompson, Motif - Index of Folk - Literature* (FFC 116) Helsinki 1935. M 300-399 Prophecies: M 300 Favorable prophecies. M 340 Unfavorable prophecies. M 370 Vain attempts to escape fulfillment of prophecy. Βλ. ἰδίᾳ M 343 Parricide prophecy. In spite of all attempts to thwart the fates the child kills his father. M 344 Mother - incest prophecy. In spite of all precautions the youth marries his mother. Αὐτόθι καὶ σχετικῆ βιβλιογραφία. - Πρβλ. *Ι. Θ. Κακριδῆ*, Τὸ παραμῦθι τοῦ Μελέαγρου ἐν Λαογραφ. 10, 487 κέ. καὶ τὴν σημείωσιν *Στ. Κυριακίδου*, αὐτ. 11, 271 κέ.

²⁾ *Antti Aarne*, Verzeichnis der Märchentypen (FFC 3) Helsinki 1910. Βλ. τὴν μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν αὐτοῦ ὑπὸ *Stith Thompson*, The types of the Folk - tale (FFC 74) Helsinki 1928 ἀρ. 931 Oedipus: As foretold by the prophecy, the hero kills his father and marries his mother.

ἐν τοιοῦτον ἀρχαῖον παραμῦθιον, ὡς εἶδομεν, δὲν λείπουν τοῦλάχιστον μεταξύ τῶν νεοελληνικῶν παραμυθίων.

Ἐπολείπεται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν ἐκ τίνος τυχὸν λόγου ἐδόθη εἰς τὸ παραμῦθι τὸ ἀνήκουστον αὐτὸ περιεχόμενον, ἢ στυγερὰ δηλ. πατροκτονία καὶ ἡ εἰδεχθῆς αἰμομειξία μὲ τὴν μητέρα :

Θ' ἀναφέρω ἐδῶ ἓνα παράδοξον μῦθον, τὸν ὁποῖον οἱ Γιαβανέζοι διηγοῦνται περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Kalangs, μιᾶς ἰθαγενοῦς φυλῆς τῆς Ἰάβας. Κατ' αὐτὸν «μία γυναῖκα, ἡ ὁποία εἶναι θυγατέρα μιᾶς γουρούνας, παντρεύεται ἐν ἀγνοίᾳ τῆς τὸν υἱὸν τῆς καὶ ὁ υἱὸς φονεύει ἓνα σκύλον, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι ὁ πατέρας του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τὴν σχέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν διατελεῖ πρὸς τὸ ζῶον. Κατὰ τινὰ παραλλαγὴν τοῦ μῦθου ἡ γυναῖκα ἔχει διδύμους υἱοὺς ἀπὸ τὸν σκύλον, καὶ κατόπιν ἐν ἀγνοίᾳ ὑπανδρεύεται καὶ τοὺς δύο· τέλος ἀναγνωρίζει ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς ἀπὸ τὴν οὐλὴν μιᾶς πληγῆς, τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία κάποτε εἶχε καταφέρει κατὰ τῆς κεφαλῆς του μὲ ἓνα ξύλον. Κατὰ τοὺς Γιαβανέζους, τοιαῦται αἰμομεικτικαὶ ἐνώσεις δὲν εἶναι ἀκόμη καὶ τώρα ἀσυνήθεις παρὰ τοῖς Kalangs : μητέρα καὶ υἱὸς συχνὰ συζοῦν ὡς ἄνδρας καὶ γυναῖκα καὶ οἱ Kalangs πιστεύουν, ὅτι εὐδαιμονία καὶ πλούτη ἐκπηγάζουν ἀπὸ τοιοῦτους γάμους» ¹⁾).

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ *Frazer*, ὅτι τοιαῦτα μυθεύματα περὶ τῆς καταγωγῆς ἐνίων ἐκ τῶν κατωτέρων φυλῶν τοῦ Ἰνδονησιακοῦ Ἀρχιπελάγους δὲν στηρίζονται ἐπὶ πραγματικῶν δεδομένων, ἀλλ' ἀποτελοῦν μᾶλλον ἔκφρασιν φυλετικοῦ μίσους καὶ περιφρονήσεως ἐκείνων πού ἔπλασαν τὰς μυθοπλαστίας αὐτάς. Καὶ γενικῶς ὑπὸ τοῦ *Frazer* κρίνεται ὡς ἐξεζητημένη πῶς καὶ ἀπίθανος ἡ γνώμη ἐνίων, ὅτι αἱ περὶ αἰμομειξίας παραδόσεις, τῶν ὁποίων ὁ περὶ Οἰδίποδος μῦθος εἶναι μόνον ἐν παράδειγμα ἐκ πολλῶν, προῆλθον ἀπὸ ἐν παλαιότατον ἔθιμον αἰμομεικτικῶν ἐνώσεων, τὸ ὁποῖον κατὰ τινὰς ἐρευνητάς εἶχεν ἐπικρατήσῃ εἰς μίαν πρῶτιμον περίοδον ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ²⁾. Ἄλλ' ὅμως δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι εἰς τὰς διηγήσεις αὐτάς ὑπόκειται ὡς βάσις ἡ ἠθικὴ ἀντίληψις λαῶν ἐξοικειωμένων πρὸς τὸν θεσμὸν τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἀπέρρευ-

¹⁾ *J. Frazer*, *Apollodorus* II 373 κέ. Παραμῦθι τοῦ τύπου 931 ἐξ Ἰνδονησίας ἀναφέρει καὶ ὁ *Thompson*, ἐνθ' ἄν. σελ. 275, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦ *DeVries*, «*Typen - Register der Indonesische Fabeln en Sprookjes. Volksverhalen uit Oost - Indië* II No. 238, ὅπου τοῦτο δημοσιεύεται, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ.

²⁾ *J. Frazer*, αὐτ. 375 κέ.

σαν και αι μυθοπλαστίαι περι άνοσιουργημάτων διαπραττομένων εις βάρος των ιερών της οικογενείας δεσμών¹⁾.

Κατά ταύτα και εις τον μύθον του Οιδίποδος, ως και του Τηλέφου, έχομεν πρό ημών εν των στοιχείων εκείνων, τα όποια, ως αναπτύσσει ο *Martin Nilsson* εν *Gött. Gelehr. Anzeiger* 1922 σ. 38 κέ. «σχετίζονται προς τα καθεστώτα και τα ήθη του λαού και δύνανται να όνομασθούν ήθικα στοιχεία, άρκει να μη προσδώσωμεν εις την λέξιν τίποτε από την φιλοσοφούσαν ήθικήν. Άλλ' όμως ταύτα είναι μία έκφρασις των πρώτων ύποφωσκουσών ιδεών περι των έπιταγών της ήθικης... Λαός, οίος ο Έλληνικός, έχων την άυστηράν πατριαρχικήν οικογένειαν, άσχολεΐται με έκούσια ή άκούσια παραπτώματα διαπρατόμενα εις βάρος των δια ταύτης συνιστωμένων ήθών. Έκ τούτου προκύπτει δλόκληρος κύκλος γνωστοτάτων εν τῷ έλληνικῷ μύθῳ στοιχείων (Motive): ο γάμος με την μητέρα (Οιδίπους), ο γάμος με την θυγατέρα (Θυέστης — Πελόπια, Οίνευς — Γόργη), όστις κατά χαρακτηριστικόν τρόπον φαίνεται μη προκαλών την αυτην βδελυγμίαν, ο φόνος των ιδίων τέκνων ύπό του πατρός ή της μητρός, ή φιλονεικία μεταξύ πατρός και υίου και μεταξύ αδελφών και τέλος το πρόβλημα της εκδικήσεως του φόνου, όσάκις ο φονεύς άνήκει εις την αυτην οικογένειαν (Ορέστης, Άλκμείων) . . . Άν ο περι Οιδίποδος μύθος, λέγει περαιτέρω ο Nilsson, περιωρίζετο εις τα δύο εν αρχή μνημονευθέντα στοιχεία (τ. έ. την κατανίκησιν ενός τέρατος, έδῶ της Σφιγγός, και την συνήθη εις τα παραμύθια άμοιβήν έπ' αυτη: *τη βασιλοπούλα και το μισό βασίλειο*), θα ήτο ένα ούτω δη λεγόμενον παραμύθι της τύχης (*Glücksmärchen*) της γνωστοτάτης μορφής. Το πρώτον ο συνδυασμός μεθ' ενός των λεχθέντων ήθικών στοιχείων καθιστᾶ αυτον ό,τι πράγματι είναι και δημιουργεί το φοβερόν αυτου μεγαλειον. Η βασίλισσα, την όποιαν ο Οιδίπους έκέρδισε μαζί με την βασιλείαν, ήτο ή ίδια του ή μητέρα». Και τελευταίως ο σοφός έρευνητής της αρχαίας έλληνικης μυθολογίας και θρη-

¹⁾ «Όπόσον εις τον έλληνικόν λαόν είναι ξένη και άνήκουστος ή έρωτική σχέσις του πενθερού προς την νύμφην του, ή τόσοσν συνήθης παρά τῷ ρωσικῷ ὄχλῳ και σχεδόν ως κοινωνικός θεσμός θεωρουμένη, ή γνωστή ύπό τῷ ὄνομα *snochatsetstvo*, δεικνύουν, κατά τον *N. Γ. Πολίτην*, οι μύθοι οι έπεξηγουντες τῷ γνωστῶν αίνιγμα: *άδελφῆ πό ναν πατέρα και υίε της γυναικός μου*» (Λαογραφία Β' σ. 360, β και 372). Κατ' άνέκδοτον έξ Αίνου παραμύθιον της συλλογής του Λαογραφ. Άρχείου (χφ. 140 σ. 233 κέ.) ᾗμα κατάλαβε ο πρματευτής *«πώς εΐχι γ'ναΐκα του γιου τ' τη γ'ναΐκα, ήτανι να σκάσ' ή χολή άπ' τη θλίψη κι' άποφασίανι και νη χώρ'οι και ν άφήσανι πᾶ σὸ σπιτι τς μοναχῆ με τῷ Γιάγκο (τῷ παιδί της) και τη ζούσανι και οι δυό, μπαμπᾶς και γιός, και νη στέλνανι ό,τι χρειάζτανι. Κι αυτοι οι δυό τρανηχτήκανι και καθίσανι σ' ένα σπιτ' και δε μπαντρεντήκανι πλιά και ζήσανι κ' οι τρεις καλογρικῆ ζωῆ ως του θανάτο τς».*

σκειάς διηυκρίνησεν, ὅτι «συμφωνία ὑφίσταται μεταξύ τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ καὶ τοῦ Krappe, διότι καὶ αὐτὸς μόνον τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον (das Ausgangsmotiv), l'enfant fatal, παράγει ἕκ τοῦ λαϊκοῦ παραμυθίου»¹⁾).

Ἦς γνωστὸν, τὰ ἠθικὰ ταῦτα στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἄλλοι, ὡς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Arthur Hübner, τάσσουν εἰς τὰ ἐθνολογικά, ἀποτελοῦν ἐν ἑκ τῶν εἰδῶν τῶν συγκροτούντων τὰ παραμύθια στοιχείων (ἐθνολογικῶν, μυθολογικῶν, μαγικῶν, ἠθικῶν, ἐξ ὄνείρων)²⁾. Μεθ' ὅσα δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθησαν, νομίζω ὅτι ἐν τῷ συνδυασμῷ μεθ' ἑνὸς τῶν ἠθικῶν ἢ ἐθνολογικῶν στοιχείων ἢ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Οἰδίποδος συναφθεῖσα διήγησις ἐπλουτίσθη μὲν ἐξόχως εἰς περιεχόμενον, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε ποσῶς τὸ βαθύτερον αὐτῆς νόημα, αὐτὸ ἀκριβῶς ποῦν ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ὁ γενικὸς τύπος τῶν περὶ τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας παραμυθίων καὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν ὁ ἀρχαῖος μῦθος διετήρησεν ἀκραιφνῆ τὸν κύριον αὐτοῦ παραμυθιακὸν χαρακτῆρα.

Ἐπερατώθη τὴν 30 Δεκεμβρίου 1950.

¹⁾ *M. Nilsson*, *Geschichte der griech. Religion*, I, München 1941 σ. 23 σημ. 1. - Τὴν πραγματείαν τοῦ *H. J. Rose*, *Modern Methods in Classical Mythologie*, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ Οἰδίποδι βλέπει μίαν ἀρχικῶς ἱστορικὴν μορφήν, δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ἴδω καὶ μόνον ἕκ τοῦ βιβλίου του *A Handbook of Greek Mythology*, London ed.³ 1945 σ. 188 γνωρίζω τὰ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του τεκμήρια.

²⁾ *A. Thimme*, *Das Märchen* (Handbücher zur Volkskunde, 2) Leipzig 1909 σ. 32 κέ. *Fr. Panzer* ἐν *Deutsche Volkskunde* hrsg. von J. Meier Bln u. Lpz 1926 σ. 251 κ.έ. *Στ. Κυριακίδου*, Ἑλλην. Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1922 σ. 273 κέ.

Ἐκθέσεις

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1941 ΚΑΙ 1942

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1941.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ πλὴν τοῦ Διευθυντοῦ, τῆς γραφῆς Γεωργίας Ταρσοῦλη καὶ τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἀπεσπασμένων καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ἀπὸ μὲν τῆς 5ης Μαΐου ὁ ταξινομος Γ. Πολίτης, ληξάσης τῆς παρὰ τῷ Ὑφυπουργεῖῳ Τύπου καὶ Τουρισμοῦ ἀποσπάσεως αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1940 μέχρι τῆς 30ῆς Αὐγούστου 1941 ἡ γραφεὺς Τασοῦλα Δούντα, προσληφθεῖσα ἐπὶ ἡμερησίᾳ ἀποζημιώσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχείου. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Δ. Λουκάτος μέχρι τῆς 13ης Μαΐου ὑπηρετεῖ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ.

Δυστυχῶς ὁ πόλεμος καὶ αἱ ἀκολουθήσασαι εἰς αὐτὸν ἐθνικαὶ ἀτυχίαι κατέστησαν δυσχερῆ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν καὶ τῆς ὑπηρεσίας ἡμῶν· διότι οὔτε ἀποστολὴ τις τοῦ προσωπικοῦ, οὔτε διαγωνισμός τις πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐγένετο. Ἐκ τούτου τὰ εἰσελθόντα εἰς τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χειρόγραφα ὑπολείπονται πολὺ εἰς ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εἰσαχθέντων· εἰσηλθόν δηλαδὴ 16 ἐν ὄλῳ χειρόγραφα, συγκείμενα ἐκ σελίδων 2290 (ἔναντι 50 ἐκ σελ. 8156 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων ἔννεα προέρχονται ἐκ δωρεῶν φίλων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἐν ἀπεκτιήθη δι' ἀγορᾶς καὶ ἕξ ἀντεγράφησαν ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Τὰ δωρηθέντα χειρόγραφα κατετέθησαν :

1 ὑπ' ἀριθ.	1461 ἐκ σελ.	9 ὑπὸ Γ. Μέγα
1 » »	1462 » »	14 » Οἰκογενείας Ν. Πολίτου
1 » »	1467 » »	5 » Κ. Κασμάτη
1 » »	1468 » »	4 » Γ. Ταρσοῦλη
1 » »	1469 » »	4 » Ἰ. Τσάρου
1 » »	1470 » »	2 » Π. Βακιριτζῆ
1 » »	1472 » »	2 » Γρ. Ξενοπούλου
1 » »	1473 » »	391 » Φ. Κουκουλῆ
1 » »	1474 » »	302 » Μαγδαληνῆς Τσάκωνα.

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα πλὴν ἄλλης ποικίλης ὕλης περιλαμβάνουσιν ἄσματα 234, παιδικὰ ἄσματα 11, δίστιχα 195, παροιμίας 409, παραμῦθια 24, παραδόσεις 42, αἰνίγματα 40, παιδιὰς 23, εὐχὰς καὶ ἀρὰς 85, τοπωνύμια 159 κτλ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1941 περιεστράφησαν κυρίως εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν καὶ ταξινομήσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων τοῦ Λαο-

γραφικῶν Ἀρχείου καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἀπεδελτιώθησαν ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκάτου 2 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 786, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1446Α καὶ Β', ὑπὸ τῆς Γεωργίας Ταρσούλη 11 χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1167, 1401, 1402, 1458, 1459Α' καὶ Β', 1460, 1462-63, 1465-66 ἐκ σελίδων 2643, καὶ ὑπὸ τῆς Τασοῦλας Δούντα 10 χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθ. 1083, 1361, 1365, 1367, 1399, 1400, 1429, 1433, 1435, 1459 ἐκ σελίδων 1271. Πρὸς τούτοις ἀπεδελτιώθη ὑπὸ μὲν Μαρίας Ἰωαννίδου ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ περιεχομένη εἰς τὰ Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα τοῦ Κασομούλη, τομ. Α', ὑπὸ δὲ τῆς Γ. Ταρσούλη ὕλη ἐκ τοῦ Ἀρχείου Θορακικοῦ Θησαυροῦ τ. 3, 5 καὶ 7, ἐκ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τόμ. 10, σ. 124-136 καὶ ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τ. Δ', ΙΔ' καὶ ΙΕ'. Εἰς τὴν ἀντιβολὴν καὶ τὴν ταξινόμησιν τῆς ἀποδελτιωθείσης ἐκ χειρογράφων ὕλης εἰργάσθη ἡ ταξινόμος Μαρία Ἰωαννίδου.

Ὅθεν ἀπεδελτιώθησαν ἐν ὄλῳ 23 χειρόγραφα, συγκείμενα ἐκ σελίδων 4700 (ἔναντι 42 χειρογράφων ἔξ 6808 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους), περιλαμβάνοντα 1329 ἄσματα, 101 ῥσμάτια, 941 δίστιχα, 1800 παροιμίας, 25 μύθους, 76 παραμύθια, 41 εὐτραπέλους διηγήσεις, 279 αἰνίγματα, 31 γλωσσοδέτας, 132 παραδόσεις, 8 ἐπιδάς, 125 παιδιάς, 376 εὐχὰς καὶ κατάρας, 226 παρωνύμια, 364 τοπωνύμια καὶ ποικίλην ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία :

Ὁ ταξινόμος Γ. Πολίτης ἐπεμελήθη τῆς ἀνασυντάξεως τοῦ γενικοῦ εὐρετηρίου τῶν ῥσμάτων, ταξινομήσας καὶ 216 ἄσματα. Ἡ ταξινόμος Μ. Ἰωαννίδου ἠσχολήθη εἰς τὸν καταρτισμὸν συστήματος κατατάξεως μοιρολογίων, ταξινομήσασα καὶ 429 ἄσματα. Ὁ ταξινόμος Δ. Λουκάτος κατέταξε συστηματικῶς 8039 παροιμίας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἠσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν τελευταίαν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν καὶ τὴν σύνταξιν διεξοδικῶν περὶ αὐτῶν ἐρωτηματολογίων, ἐπεξεργάσθη τὰ σχέδια ἀγροτικῶν καὶ ἀστικῶν οἰκιῶν, ἃς πέρυσιν ἠρεύνησε κατὰ τὴν ἀποστολὴν του εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἠσχολήθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Β' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καὶ τῆς συλλογῆς ἑλληνικῶν δημοτ. ῥσμάτων τῆς Κας Hedwig Lüdeke.

Δυστυχῶς καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου εἰς τὰς μελέτας τῶν ἔκμαν οἱ καθηγηταὶ κ.κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φ. Κουκουλὲς καὶ ὁ δικηγόρος κ. Ἰάκ. Βισβίτζης.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσήχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 24 βιβλία καὶ φυλλάδια (ἔναντι τῶν 134 τοῦ παρελθόντος ἔτους) καταγραφέντα εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ὑπ' ἀριθ. 1561-1584. Ἐκ τούτων 10 μὲν προέρχονται ἔξ ἀγορᾶς, τὰ δὲ 14 ἐκ δωρεῶν τῆς Ἀκαδημίας 4, τῆς Ἐπιστημ. Ἐταιρείας 1, τοῦ Θορακ. Κέντρου 1, τοῦ κ. Ἀντ. Κεραμοπούλου 1, τοῦ κ. Φάβη 1, τοῦ κ. Χατζῆ 1, τοῦ κ. Ζακυθνοῦ 1, τοῦ κ. Βισβίτζη 1, τοῦ κ. Γ. Πολίτη 2, τῆς κ. Ἀθηνᾶς Ταρσούλη 1.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ δεινὴ περιπέτεια, ἐκ τῆς ὁποίας διῆλθε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὸ Ἔθνος ἡμῶν, ἐπηρέασε καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου. Ἀλλ' ἔχομεν δι' ἐλπίδος εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, ὅτι ἀνορθουμένων τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν πραγμάτων θὰ δυνηθῶμεν νὰ πληρώσωμεν τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν εἰς τὰς ἐργασίας ἡμῶν ἡ ἐθνικὴ ἀτυχία.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Δεκεμβρίου 1941.

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1942.

Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος εἰργάσθη μὲ τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ ἠλαττωμένον· διότι οὐ μόνον ἡ κενωθεῖσα διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς δ. Λιουδάκη θέσις ἐπικούρου ταξινόμου δὲν ἐπληρώθη, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ τοῦ μονίμου ταξινόμου θέσις οὕτως εἶπειν ἐνεκρώθη διὰ τῆς καθ' ὄλον τὸ ἔτος ἀπασχολήσεως τοῦ κατέχοντος αὐτὴν εἰς ἔργα ἀλλότρια τῆς ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ διεξαγομένης ὑπηρεσίας. Οὕτως ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ εἰργάσθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος πλὴν τοῦ Διευθυντοῦ οἱ δύο ἀπεσπασμένοι καθηγηταὶ Μαρία Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτος καὶ ἡ γραφεὺς Γεωργία Ταρσοῦλη. Πλὴν τούτου καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς διαβιώσεως τοῦ προσωπικοῦ, πολλαπλασιασθεῖσαι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐπηρέασαν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας ἡμῶν. Ἐκ τούτου αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου μικρὰν μόνον ἐσημείωσαν πρόοδον, ὃ δὲ πλουτισμὸς τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ὑπελείφθη πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰσαχθέντων μόνον τεσσάρων χειρογράφων ἐκ 363 σελίδων (ἔναντι 16 χειρογράφων ἐκ 2290 σελίδων τοῦ προηγουμένου ἔτους).

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα προέρχονται:

1 (ἀρ. 1475) ἐκ σελ. 128 ἐξ ἀποστολῆς τῆς ταξινόμου Μ. Ἰωαννίδου τοῦ ἔτους 1941,

1 (ἀρ. 1475) ἐκ σελ. 53 ἐξ ἀγορᾶς,

1 (ἀρ. 1476) ἐκ σελ. 57 ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Ἀ. Κεραμοπούλου καὶ

1 (ἀρ. 1477) ἐκ σελ. 125 ἐξ ἀποδελτιώσεως τοῦ ὑπ' ἀρ. 453 χειρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, περιέχουσι δὲ πλὴν ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης 147 ᾄσματα, 36 δίστιχα, 7 παροιμίας, 7 παραμύθια, 29 αἰνίγματα, 12 καθαρογλωσσήματα, 6 εὐχάς, 235 τοπωνύμια. Εἰς ταῦτα θὰ προστεθῇ ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ συλλεγομένη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου ἐν Ἀγίᾳ Ἄννῃ τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τῆς ταξινόμου Μαρίας Ἰωαννίδου, μεταβάσης ἐκεῖσε ἐπὶ εἰδικῇ ἀποστολῇ.

Χειρόγραφα ἀπεδελτιώθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὀκτώ, συγκείμενα ἐκ σελ. 892 (ἔναντι 23 χειρογράφων ἐκ 4700 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους).

Ἐκ τούτων 5 μὲν ἀπεδελτιώθησαν ὑπὸ τοῦ ταξινόμου Δημ. Λουκάτου ἐκ

σελίδων 518 (τὰ ὑπ' ἀρ. 1446Γ, 1361Γ, 1357Α, 1358, 1477), 3 δέ, ἐκ σελ. 374, ὑπὸ τῆς γραφῆς Γ. Ταρσούλη (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1433, 1473 καὶ 1476). Πλὴν τούτων ἀπεδελτιώθη ὑπὸ τοῦ Δ. Λουκάτου ἡ λαογραφικὴ ὕλη, ἡ περιεχομένη εἰς τὸ Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1922-1932.

Ἡ ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων ἀποδελτιωθεῖσα ὕλη περιλαμβάνει ἄσματα 73, δίστιχα 97, παροιμίας 4645, παραμύθια 14, εὐτρ. διηγήσεις 8, αἰνίγματα 19, παραδόσεις 8, ἐπιδάς 11, παιδιὰς 2, εὐχὰς 22, παρωνύμια 77, τοπωνύμια 290 καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλλ. λαοῦ, ἥτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ ἹΑρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ ἹΑρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία :

Ἡ ταξινομὸς Μαρία Ἰωαννίδου ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπ' αὐτῆς καταρτισθὲν διάγραμμα κατατάξεως τῶν μοιρολογίων καὶ κατέταξε συστηματικῶς 912 δημοτικὰ ἄσματα (ἐναντι 429 τοῦ παρελθόντος ἔτους) καὶ 28 παραδόσεις. Ὁ ταξινομὸς Δ. Λουκάτος κατέταξε ἐπίσης συστηματικῶς 7156 παροιμίας (ἐναντι 8039 τοῦ παρελθόντος ἔτους), τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ ἹΑρχείου συνεπλήρωσε τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου. Τοῦτο, συγκείμενον ἐξ 176 δακτυλογραφημένων σελίδων, εἶναι ἕτοιμον πρὸς δημοσίευσιν.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ ἹΑρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας αὐτῶν οἱ κ. κ. Φ. Κουκουλῆς καὶ Ἱ. Ἀποστολάκης, ἡ κυρία Κ. Κακούρη κλ.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἹΑρχείου εἰσήχθησαν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1585 - 1590, τρία ἐξ ἀγορᾶς καὶ δύο ἐκ δωρεῶν τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου καὶ τοῦ κ. Β. Φάβη.

Ἐν προσδοκίᾳ καλύτερων ἡμερῶν διὰ τε τὴν Πατρίδα ἡμῶν καὶ τὸ λαογραφικὸν ἹΑρχεῖον, συνεχίζομεν τὸ ἔργον ἡμῶν προσβλέποντες τὸ νέον ἔτος μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Δεκεμβρίου 1942.

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αγία *Αννα Εύβοίας 50, 58, 133
 *Αγία Βαρβάρα Κύπρου 135
 *Αγία Σοφία Λήμνου 130
 *Αγιασός 129, 154
 *Αγόριανη 45, 50
 *Αγραφα 105, 110, 129, 152, 171
 *Αγρίνιον 173
 *Αγχίαλος 94, 141
 *Αδραμύτιον 115, 144, 146, 150, 152, 171, 179
 *Αδριανούπολις 106, 116, 124, 129, 130, 172, 180, 188
 *Αθήναι 98, 103, 132
 *Αθυρα Θράκ. 28
 *Αθως 29
 Αίγινα 34, 35, 36, 37, 48, 132
 Αίγιον 137
 Αίνος 77, 102, 142, 146
 Αιτωλία 77, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 95, 98, 101, 107, 109, 115, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 136, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 151, 155, 160, 161, 162, 165, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 180, 182, 183, 186, 187, 188, 191, 192, 193, 195
 *Ακαρνανία 97, 126, 139, 193
 *Αλμυρός 177
 *Αμβρακία 92, 101, 118
 *Αμοργός 119, 127, 169, 195
 *Ανακού 103, 129
 *Ανδρος 151, 180
 *Ανω *Αμισός 133
 *Ανώγεια Μυλοποτάμου 128
 *Απόρανθος Νάξου 70, 71, 83, 93, 114
 *Αραβάνιον Καππαδοκίας 95
 *Αράχοβα Παρνασ. 18, 55, 107, 116, 126, 130, 143, 145, 146, 147, 149, 152, 153, 160
 *Αργολίς 96
 *Αργος 119, 181
 *Αργυράδες Κερκύρας 42
 *Αρκαδία 28, 105, 119, 151, 162, 191
 *Αρμόλια 34
 *Αρτοτίνα 79, 170
 Βάλτος 175
 Βασιλίτσι Πυλίας 140
 Βελβενδός 54
 Βελλά Καλαβρύτων 89, 90
 Βέροια 45, 177
 Βιθυνία 151, 161, 177, 182, 185
 Βογατσικόν 82, 106, 157, 176
 Βόνιτσα 120, 150
 Βούρβουρα Κυνουρ. 175, 193
 Βρύουλα 124
 Γαλανάδες Νάξου 100, 114, 168, 180, 183, 190, 191
 Γαλαξειδί 118, 126
 Γκούρα Κορινθ. 121
 Γόλιανη Εύρυταν. 91
 Γορτυνία 22, 113, 125, 126, 127, 172, 174, 183, 185, 186, 188, 190
 Δαδί 141
 Δαμασκηνιά Κοζάν. 42
 Δαρδανέλλια 35, 173
 Διδυμότειχον 99
 Δορά Κύπρου 143
 Δωρίς 26
 *Ερεσσός Λέσβου 98, 122
 *Εσραήλ Πόντου 117
 Εύβοια 153, 157
 Εύρυτανία 88, 90, 97, 109, 124, 125, 152, 175, 194, 195
 Ζαγόρι 105, 165
 Ζάκυνθος 18, 28, 104, 115, 118, 150, 162
 Ζιζάνι Πυλίας 58, 80
 *Ηπειρος 22, 27, 48, 49, 82, 84, 86, 88, 93, 101, 102, 104, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 141, 143, 144, 145, 149, 151, 152, 156, 162, 173, 188, 190, 193
 Θάσος 145, 156
 Θεσπρωτία 169
 Θεσσαλία 152, 161, 183
 Θεσσαλονίκη 140
 Θήβαι 28
 Θήρα 125, 149, 180
 Θράκη 47, 81, 84, 85, 87, 90, 93, 95, 100, 101, 106, 107, 119, 127, 129, 139, 143, 148, 153, 160, 175, 177, 179

- Ίεράπετρα 103, 117, 177
 Ίθάκη 79, 125
 Ίμβρος 117, 182
 Ίνναχώριον Κρήτης 112,
 114, 124, 141, 149, 150,
 152, 158
 Ίσταιία 105

 Καβακλί Β. Θράκ. 90
 Καινούριο χωριό Πυλίας
 116, 148
 Καλάβρυτα 117, 146, 156,
 177, 184, 188, 194, 195
 Καλάμαι 126, 161
 Καλλιόπολις 88, 96
 Καλοσκοπή Παρνασ. 86
 Καππαδοκία 56, 95
 Καρδάμυλα 28
 Καρδίτσα 183
 Κάρπαθος 46, 47, 50, 55,
 72, 73, 77, 83, 84, 92,
 100, 119, 125, 126, 148,
 149, 150, 165, 172, 173,
 174, 176, 177, 178, 182,
 188, 192, 193
 Κάρυστος 46, 152
 Καρωτή Διδυμοτείχου 88,
 89, 92, 96
 Καστανόφυτον Καστορ. 83,
 87, 97
 Καστελλόριζον 122, 161
 Καστορία 81, 109, 114, 115,
 119, 121, 130, 148, 149
 Κατιόλι Βιθυνίας 104
 Κατράνιτσα Μακ. 25
 Κατσιδόνη 23, 60
 Κάτω Παναγιά Κρήνης 57
 Καύκασος 107
 Κέρκυρα 76, 77, 138, 150
 Κεφαλληνία 26, 87, 98, 101,
 181, 188
 Κίμωλος 142
 Κίος 92
 Κλουτισνοχώρια Καλαβ. 177
 Κοζάνη 81
 Κομοτηνή 149

 Κορδελλιό Σμύρνης 103
 Κόρινθος 101, 171
 Κορώνη 28, 88, 91, 92, 97,
 102, 114, 127, 131, 134,
 149, 150, 156, 173, 174,
 177, 181
 Κοτύωρα 77, 98, 124, 148,
 167, 173, 175, 179, 180,
 184, 191
 Κούρεντα 105
 Κρήνη Μ. Ἀσ. 102
 Κρήνη 12, 15, 22, 46, 71,
 74, 75, 76, 77, 79, 81,
 92, 97, 109, 111, 114,
 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 125, 127, 140, 141,
 142, 143, 145, 146, 148,
 149, 150, 152, 156, 157,
 158, 160, 161, 162, 167,
 172, 173, 174, 175, 177,
 178, 182, 183, 185, 192,
 193, 194
 Κυθωνία 119, 125, 138,
 152, 169, 189
 Κύζικος 142, 161
 Κύθνος 77, 103, 115, 141,
 150
 Κυκλάδες 151
 Κύμη 165
 Κυνουρία 27, 52, 90, 142,
 156, 190, 192
 Κυπαρισσία 17
 Κύπρος 16, 28, 46, 47, 55,
 77, 80, 104, 106, 116,
 117, 124, 125, 142, 143,
 144, 145, 148, 151, 152,
 153, 155, 156, 157, 158,
 163, 164, 165, 168, 170,
 173, 174, 176, 177, 178,
 179, 181, 182, 183, 184,
 185, 186, 187, 189, 191,
 192, 194, 195
 Κωνσταντινούπολις 131
 Κως 115
 Κωστή Θράκ. 106, 127, 190

 Λαγκάδια Γορτυν. 123, 138,
 150
 Λακκοβίγια Μακεδ. 120
 Λακωνία 22, 48, 123, 165
 Λαμία 153
 Λάμποβον 17
 Λασηθι 86, 100, 156, 162,
 185
 Λάστα 46, 50, 92, 145
 Λασιδα 5, 141, 143, 149,
 151, 187
 Λειβάρτζιον 95, 96
 Λειβήσιον 166, 191
 Λέρος 153
 Λέσβος 18, 79, 91, 99, 103,
 104, 117, 118, 119, 120,
 132, 134, 137, 141, 143,
 144, 146, 148, 149, 150,
 151, 153, 156, 157, 158,
 159, 160, 161, 162, 173,
 177, 183
 Λευκάς 23, 111
 Λήμνος 78, 83, 89, 99, 115,
 120, 124, 126, 127, 132,
 141, 145, 146, 147, 149,
 151, 156, 157, 159, 160,
 161, 162, 188, 195
 Ληξούρι 93
 Λιδωρίκι 137
 Λοζέτσι Ἰπ. 49, 155
 Λύχνα Λήμνου 156

 Μάδυτος 28, 145, 189
 Μαζαίικα Καλαβρ. 114,
 166, 175
 Μακεδονία 42, 95, 121, 127,
 140, 149, 175, 196
 Μάλγαρα 85, 106, 107
 Μακροσόκα Ἀμμοχώστου 7
 Μάνη 76, 81, 91, 109, 114,
 121, 156, 180
 Μανιάκι 81, 82, 126, 141,
 142, 143, 144, 146, 147,
 167, 173, 176, 185
 Μαραθόκαμπος 79, 123
 Μαστιχοχώρια 34

- Μαυρατζαίοι Σάμου 36
Μέγαρα 52, 78
Μεθώνη 117, 121, 149, 150, 153, 160, 164
Μελένικον 151
Μεραμβέλλου 169, 177
Μεσαρά Κρήτ. 133
Μεσημβρία 54, 129, 138
Μεσσηνία 90, 109, 114, 127, 173
Μεσολόγγι 92
Μέτραι Θρ. 28, 105, 131, 144, 150, 153, 155, 156, 157, 159
Μοσχονήσια 103
Μουλιανά Σητείας 67
Μύκονος 70, 71, 115, 161
Μυτιλήνη βλ. Λέσβος
- Ναίμονας 100, 105, 135
Νάξος 22, 81, 82, 86, 152, 158, 166, 169, 172, 176, 177, 180, 184, 186, 189, 190, 193, 194
Ναύπακτος 84
Νήσοι Αιγαίου 119
Νίσυρος 82, 101, 117
- Πάγγαιον 118
Παξοί 77, 152
Παρνασσός 141, 145, 194
Πάρος 121, 151, 156, 195
Πάτραι 133, 139
Πεντάλοφον Μακεδ. 107
Περβόλια Δυτ. Κρήτ. 23
Περίστασις 161
Πέτρα Λέσβου 28
Πήλιον 135
Πισοδέρι 54
Πολύγυρος 106
Πολύκαστρον Ἄξιου 107
Πόντος 27, 46, 55, 81, 85, 87, 95, 105, 106, 107, 117, 129, 141, 142, 143, 151, 152, 162, 163, 170, 175, 182, 185, 186, 189, 190
- Προῦσα 120
Πυλία 115, 116, 141, 143, 144, 145, 147, 154, 156, 158
Πυργί Χίου 100
Πωγώνιον 123
- Ραβδάς 107
Ρεΐσδερε 157
Ρόδος 47, 71, 101, 115, 151
- Σαμοθράκη 166, 180
Σαμόκοβον 54
Σάμος 36, 37, 52, 87, 95, 104, 111, 140, 145, 182, 195
Σαράντα Ἐκκλησία 78, 105, 165
Σελλιά Κρήτης 28
Σέριφος 149, 151, 161
Σηλυβρία 149
Σητεία Κρήτης 72, 132
Σιάνι Δυτ. Μακεδ. 22
Σιάτιστα 138
Σιγή Βιθυν. 28, 97
Σιναπλι Θρ. 106, 107
Σινίχοβον Μακεδ. 52
Σινώπη 28, 55, 99, 116, 125, 139, 153
Σιτίστα Αἰτωλ. 103
Σίφνος 92, 172, 177, 180
Σκάρα 13, 14, 18, 61
Σκοπός Θρ. 178, 180
Σκῦρος 115
Σμύρνη 95, 117, 140
Σουδενά 141
Σούλι 83
- Σούριμενα 157
Σουφλι 47, 48
Σπάρτη 55, 102, 103, 111, 120, 172, 179
Σταυρί Πόντου 105
Στενήμαχος 104
Σύμη 22, 26, 78, 87, 103, 104, 116, 126, 141, 142, 148, 153
Σῦρος 28, 87, 150, 151
Σφακιά 139, 142, 149
Σχωρέτσιανα 105
Σωζόπολις 47, 50, 114
- Τανάγρα 34
Τελώνια Λέσβου 28, 148, 150, 159
Τήλος 71
Τήνος 71, 119, 157, 165, 188
Τριφύλλι Δυτ. Θρ. 95, 96
Υδρα 87, 88, 103, 127, 170
- Φαλαίσια Ἀρκαδίας 98, 136
Φιλιατρά 137
Φιλιππούπολις 101
Φονισκαριά Γορτυν. 22
Φουρνή Μεραμβέλ. 22, 23
Φυσίνη Δήμου 159
- Χαλκιδική 81, 193
Χαλκίς 111
Χάσια Μακεδ. 129
Κατζηγύριον Ἄν. Θράκης 110, 129, 150
Χίος 34, 36, 37, 47, 54, 71, 101, 102, 125, 146, 161, 162
Χούνη Αἰτωλίας 150
Χρῦσοβα Ἀγραφῶν 107

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Ἀβραδίασθη 148
 ἀγάπη ἀδελφική 39
 ἀγαπημέν' ἀδέρφια καὶ ἡ
 κακὴ γυναῖκα 44, 48
 ἀγγελικὸ 102
 ἀγγελομαχῶ 46
 Ἄγναντιοῦ (ἀγ. Ἰγνατίου)
 109
 ἀζόγουρος 22
 ἀκουγὴ 114
 ἀλαφροήσκιωτοι 81
 ἀμολόγητο 156
 ἀναγνωρισμὸς 204 κέ.
 ἀναποδοφωτιὰ 84, 85
 ἀναραχὸς 114, 122
 ἀνασκελισμα 164
 ἀνάτρεχα 85
 ἀνάχαρο 117, 122
 Ἀνδρέας Κρήτης 197
 ἀνέγνωρος 13, 37
 ἀνελαμπὴ 141
 ἀνεμικὴ 159
 ἀνεμοδόχος 157
 ἀνεμολίθαρο 168
 ἀνεμονέρι 95
 ἀνεμοξουριά 159
 ἀνεμοστρόφος 159
 ἀνεμόχορτο 174
 ἀνταπόδοση 158
 ἀντίμερο 149
 ἀντισμα 114
 ἀπόκρουμα 83
 ἀπομυρίσματα 100
 ἀπονυψίδια 100
 ἄρμισα 82
 Ἄρμολούσης 34
 ἄρμολούσικα 35
 ἀρόννας 22
 ἀρπαξιμὸ 85
 ἀρπαχτικὸ νερὸ 85
 ρρφὸς 8

ἄσματα : γεφυριοῦ τῆς Ἄρ-
 τας 44, 45, ἔρωτος μη-
 τρὸς πρὸς υἱὸν 50, τοῦ
 «κοντοῦ» 49, τῆς Λυγε-
 ρῆς ἢ Λεβέντης - Χάρου
 47, 50, 51, 55, 58, μοι-
 ρολοῦ 42, νεκροῦ ἀδελ-
 φοῦ 50, πρᾶματευτῆ 45
 ἀστοχημένο 99
 ἀστριακὸ 77
 ἀστρικό 145
 ἀστρονομίζομαι 146
 ἀταλαοδένω 97
 Αὐγὴ καὶ Τήλεφος 202 κέ.
 ἀχλιά 91
 Βαρβαρίτσα 95
 βαργελάνα 175
 βάρανα 185
 βαστούμενο 99
 βιδιάζ' 145
 βιτσιά 63, 65
 βλοητὸ 66, 75
 βλοϊτσά 150
 βοή τῶν πρᾶματιῶν 91
 βουκινάκια 169
 βρυστάρι 36
 βρουχαλήθρα 125
 βρωμονέρι 95
 Γαῖδουροπνίχτης 156
 Γελλῶ, Γελλοῦδες 61, 70
 γιατροπορεύομαι 163
 γιὸς τοῦ Χάρου 53
 γλωσσοφαγία 62, 73
 γούρι 117, γούρια 120
 Γρηγόριος Α' πάπας 204
 γυριν 157
 Δέλνει 117
 δέντρο τοῦ Γιούδα 22
 διαβολοφωτιὰ 94
 διαβουλονψώμ' 79
 δίκια κοῦπα 33, 35, 36, 37

δίκιες 35
 δίκιο λαῖνη 35, ποτῆρι 35
 Δόξα 157
 δοτερός 118
 Ἐλαιήρυσις 37
 ἐρεμιάζω 77
 Ζούδιο 145
 ζωντανοκολασμένος 26
 Ἡθικά μοτιῖβα 208
 ἠλιόκλιμα 141
 Θεοπόντι 156
 θεριακὸς 13, 39
 Ἰούδας Ἰσκαριώτης : λαῖ-
 καὶ παραδόσεις 4-8, le-
 genda aurea 9 κ.έ., συ-
 ναξάρια περὶ Ἰούδα τοῦ
 προδότου 11.29-32, κρη-
 τικὸν ποίημα 12-15, νη-
 πιακὴ ἡλικία 21, θάνα-
 τος, δένδρον ἐξ οὗ ἔκρε-
 μάσθη 21 κέ., παραδό-
 σεις περὶ τοῦ θανάτου
 του 23, τὸ νερὸ τοῦ
 Γιούδα 25, πόντος 27,
 λιβάνι 27, κάψιμο 27 κέ.
 Καθίσματα τοῦ ἡλίου 161
 καίλικη 81
 καινούργια φωτιὰ 94
 κακουσικίς 153
 κακοήσκιωτοι 81
 κακοσημαδιῆς 120
 καλαουσικίς 153
 καλλιτεῦγω 6
 καλομαντατᾶς 126
 καλοπόδαρος 122
 κάρακλο 83
 καταλαλία 62
 καταλύω, καταλῶ 13, 3
 κάτης 63
 καῦσις τοῦ Ἰούδα 27 κέ.
 κεντῶ 12, 7

Κεραζώνη 157
 Κερασελένη 157
 Κιμβουρέα 9, 10, 12, 14
 κλεψύδρα 37
 κολλιτσοφρουδήδες 81
 κούδα 12, 6
 κουνενός 79
 κούντερη 148
 κουσκουτέρα 106
 Κουτεντές 26
 Ktarre 196 κέ.
 κρώνομαι 8
 Legenda aurea 9 κέ.
 λέση 107
 λιβάνι τοῦ Γιούδα 27
 λιοκρίζει, λιοκρίζεται 143
 λιόκρino 82
 λιόκριση 116, 143
 λιόκρουση 143
 λιοτρόπι 141
 Μάνιτα 14, 69
 μαντεύω 77
 μάντης 117
 μαντουλογήματα 77
 μαρμαρόμπαγο 98
 μισητικά 111
 μοιραῖο παιδί 202, 205
 Μοιρῶν ὑποδοχή 198, 200
 μονοημερίς 88
 μονόκερο 84
 μονομερίτικη λειτουργία 102
 μονομερίτικο πουκάμισο 96,
 98
 Νάκλι, κάνω -, 6
 νεκαλιοῦμαι 8
 νεκροπατημένος 99
 νεμπότες 35
 νεραῖδομηλο 85
 νερό τοῦ Γιούδα 25
 Nilsson 208
 νιώνω 7
 Ξανάστροφα 82
 ξαννοῖω 8
 ξυλοφωτιά 94
 ξυλοχάλαση 158

Οιδίπους: παραμύθια, βο-
 ρειοηπειρωτικόν 17, 201
 ἡπειρωτικόν 198, κυ-
 πριακόν 16, 200, φιννι-
 κόν 18, λαπωνικόν 19,
 οὐκρανικόν 197, ρουμα-
 νικά 197 κέ. οὐγγρικά
 198, ἰσπανικόν 198 σημ.
 γαβανέζικον 207.

Οἰνηρύσεις 37
 ὄξά 8
 ὀρμάζω 8
 ὀφανός 27
 ὄχρός, ὄχθρός 14, 64
 Παιτάρης 191
 παντέρμου 114
 παντζέχρι 82, 168
 παραβαλτής 120
 παραμύθια βλ. Οιδίπους
 παραμύθια Τύχης 205
 παρατηροῦμαι 14, 51
 πεντάχτης 143
 περιορίζει 144
 περισσοβυζασμένη 81
 πετρόδεμα 112
 πετρομάισσα 77
 πίζουλη 148
 πιρχουράει 26
 πλήξη 14, 69
 πλησμονή 158
 πλουσορασιά 146
 πνικτός διαβήτης 33
 πνικτός σίφων 33
 πολυκούρελο 99
 πολυπαιδοῦσα 97
 ποντικόλαδο 169
 πόντος τοῦ Ἰούδα 27
 Ποταμίτης 198 κέ.
 ποῦρι 13, 22
 πριουβολ'κά 84
 προζύμι 111
 προσήμαδο 117, 120
 πυρό 164
 Ριζολόγος 166
 ριπή 158

Σάμιτα 13, 30
 σαρκουφάς 166
 σβηστοκέρια 109
 σιδερωμένος 102
 σιφώνια 37
 σκληριά 13
 σ'κλι (πεζούλι) 130
 σκορπιδόχορτο 166
 σκορπόχορτο 177, 187
 σκούνη 91
 Σούφνας 159
 σούφρα 175
 σουφροχόρτι 175
 σπαρτόδεμα 112
 στραπάτσες 110
 στρέχει 77, 92
 στρόφος 164
 σύγκλυσις 158
 συνεπαράσά 149 158
 συνοπαρμός 148, 149
 συνοχή 156
 σωθόκνενο 166
 Τάνταλος 33
 Τήλεφος 202 κέ. 208
 τρισρατιάζω 77
 τρυποπέρασμα 96
 τρυφιρουφεγγιά 143
 τσουχαβέλ' 106
 ττερπιζεύκω 8
 Φανός 27
 φεγγαριάζεται 144
 φιδοβότανο 176
 φονικόχορτο 166, 167
 φονισκαριά 22
 Frazer 207
 φτύκα 91
 Φῶτο Ντές 26
 Χαρόντισσα 52
 χαροπαλεύω 46
 Χάρος 44, 46, 47, 50, 51
 χια κεράμια 34
 χιλιάδερφος 63
 Humaï 204

RÉSUMÉ DU VOLUME

La légende de Judas dans les traditions populaires, par G. A. Mégas (p. 3-32).

Au début, l'auteur fait remarquer que, contrairement à la tradition des Évangiles, les légendes populaires de la Grèce sur Judas se rapportent non seulement à sa mort, mais aussi à sa vie, depuis la naissance jusqu'au moment où, pour expier ses crimes, il devint le disciple de Jésus-Christ. Le peuple a nettement dégagé la figure du traître et composé une nouvelle tradition complète sous la forme d'une légende dans laquelle Judas joue le rôle de l'homme marqué par la fatalité et destiné à tuer son père et à épouser sa mère.

Ensuite, l'auteur examine attentivement la tradition sur Judas exposée dans la « légende dorée » (*Legenda aurea*) écrite par Jacob de Voragine. Cet examen l'amène à rejeter, à l'aide de textes nouveaux, l'opinion de Gaston Paris portant sur le lieu d'origine de cette tradition. Les textes en question sont des synaxaires sur Judas contenus dans certains manuscrits du Mont-Athos et de l'Archevêché de Chypre, ainsi qu'un poème populaire de Crète du XVIIe siècle.

L'étude de ces textes prouve que le récit crétois sur Judas, les versions en cours dans l'Europe centrale et occidentale, et les récits parallèles conservés chez les Slaves ou chez les Coptes, proviennent tous d'un conte original byzantin. Mais ce dernier et les contes semblables qui ont été conservés dans la tradition populaire vivante de Chypre, de l'Épire du Nord, de Finlande et de Laponie, sont l'écho de la même légende préhistorique dont est formée le mythe d'Œdipe dans la Grèce antique, d'une part, et celui de Judas à l'époque chrétienne, d'autre part, comme, plus tard, les récits légendaires sur le Pape Grégoire I.

Enfin, l'auteur examine par la méthode comparative les traditions populaires concernant l'enfance et la jeunesse de Judas, sa mort, les courses errantes de son âme damnée, et les nombreux châtements qui lui furent imposés. Il en conclut que les témoignages du Nouveau Testament sur la vie de Judas, peu nombreux et peu clairs du reste, ont été complétés peu à peu par des récits apocryphes d'origine populaire et se sont répandus par la suite chez tout le peuple grec, et, de là, au moyen des traductions, chez plusieurs autres peuples. Évidemment, comme tout ce qui se transmet par la bouche du peuple, ces récits ont été modifiés selon la puissance mythoplastique et les conceptions morales populaires, acquérant en même temps la netteté et la clarté qui caractérisent toutes les créations de l'esprit populaire.

Coupe juste, par K. Mallézos (p. 33-37).

L'auteur, complétant avec la présente étude un travail antérieur sur le Πνικτὸς σίφων ou Πνικτὸς διαβήτης (Cf. Fascicule de la «Société des recherches naturalistes» Φυσιοδιφικῆς ἑταιρείας, 1ère année, pp. 56 et suivantes), donne la description d'une espèce de coupes en argile qu'on fabrique dans l'île d'Égine, depuis une longue tradition, ainsi que dans certains villages des îles de Chio et de Samos, et qui ont la forme d'un verre.

Ces coupes d'argile portent en leur milieu une sorte de tumeur, haute et conoïde, qui semble pousser de leur fond et a la forme d'une cloche renversée, avec un siphon intérieur, invisible. Quand le liquide versé dépasse la hauteur du siphon il se déverse brusquement et complètement par le tuyau intérieur et invisible.

Actuellement on utilise ces récipients d'argile comme jouets, mais jadis il semble qu'on les utilisait pour mesurer exactement les liquides. Leur dénomination populaire est: «Ποτῆρι δικαιοσύνης» (Verre de Justice) ou «Δίκαια κούπα» (Coupe juste) ou «Τὸ δίκαιο ποτῆρι», «Τὸ δίκαιο λαγῆνι» (le verre juste, la cruche juste).

Plus loin l'auteur parle d'une variété de clepsydres anciennes, qui fonctionnaient avec un siphon semblable et dont l'utilisation avait occupé Empédocle et Anaxagore. Aristote en donne une description dans son livre «De la respiration des animaux» (Chap. VII, édition F. Didot, vol. III, 541). Ces anciennes clepsydres servaient aussi d'οἰνηρύσεις (siphons pour le vin), ἐλαιηρύσεις (siphons pour l'huile) et de jouets.

Cette étude aboutit à la double conclusion suivante:

- a) Les récipients de l'espèce décrite ci-dessus étaient connus depuis longtemps dans l'antiquité, et
- b) Actuellement on les confectionne dans les îles de la mer Égée, continuant une tradition de la poterie, très ancienne et permanente dans ces îles.

Charon et les frères, par Marie Ioannidou - Barbarigou (p. 38-59).

La chanson de Charôn vaincu par les frères de la jeune fille qu'il a enlevée, est considérée généralement comme une chanson populaire. Cette chanson fait l'objet d'une étude de Mme Ioannidou-Barbarigou.

L'auteur, spécialiste de la poésie populaire grecque, tâche de trouver sa forme véritable, écartant les différents éléments étrangers à l'esprit du peuple grec, qui ont pénétré avec le temps et ainsi falsifié la poésie. Ce travail a conduit à certaines conclusions générales sur la chanson populaire

grecque. Un exemple caractéristique en est donné par la chanson de «Charôn et les frères».

Mme Ioannidou donne d'abord un appareil des différentes versions (pp. 39-41) de la chanson, connues par des textes publiés et par des manuscrits. Puis elle procède à une analyse critique. Il en résulte que le poème, dans ses différentes versions, présente des changements superficiels, qui ne sont pas dus au fait des variantes véritables. La véritable variante consiste en une conception différente et une forme différente du thème poétique. Et c'est justement le manque de variantes dans cette poésie de Charôn, qui prouve qu'elle ne provient pas de la bouche du peuple. «La transmission orale d'une œuvre poétique, dit l'auteur, et en général de la littérature orale, renferme en soi le germe de la modification, c'est à dire de la variante, qui est en même temps la preuve que la chanson a vécu dans le peuple; il n'en est pas de même pour la littérature écrite».

D'autre part, l'idée que Charôn est vaincu par un mortel n'est pas conforme à l'idée que le peuple grec s'était faite, depuis l'antiquité, du dieu de la Mort.

L'auteur conclut comme suit: 1) la chanson de Charôn vaincu par les frères, n'est pas populaire, au sens propre du mot, mais l'œuvre d'un érudit, de P. Aravantinos, dans son recueil des chansons d'Épire, où nous trouvons la plus ancienne variante écrite de notre chanson. Aravantinos a utilisé à ce propos des vers d'autres chansons, vraiment populaires.

2) Toutes les variantes connues de cette chanson proviennent du recueil d'Aravantinos.

Exorcismes et incantations tirés de manuscrits crétois, par G. Spyridakis (p. 60-76).

Il s'agit de manuscrits du 19e siècle, provenant des régions de Sitia et de Merambellou en Crète, d'où l'auteur tire les textes publiés. Ces textes sont: Des exorcismes contre Gello (Γελλῶ), contre la médisance et l'érysipèle, ainsi que des incantations contre les voleurs ou les oiseaux de proie.

On y trouve également des formules magiques (defixiones) neutralisant les ligatures qu'on pratique contre les mariés, ou libérant les voleurs de biens magiques (defixiones), ou encore neutralisant l'influence du mauvais œil sur le piège et dans d'autres cas.

Dans les notes qui suivent (p. 69-76) l'auteur remarque que les croyances sur Gello (démon maléfique des nouveau-nés) se sont depuis l'antiquité conservées dans le peuple, et que l'exorcisme dont il est question relève d'une tradition médiévale, qui remonte au XIe siècle. De la même tradition ancienne et byzantine proviennent en grande partie les autres textes publiés,

dont l'un, celui de la découverte du voleur (p. 68) est connu depuis le XVe siècle.

Questions de Laographie hellénique, par G. A. Mégas (pp. 77-195).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres d'écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière y est fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans l'«Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants : 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans le tome présent comprend : 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie. 10° Météorologie. 11° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie a été publiée dans «l'Annuaire» des années 1943 et 1944 et comprend : 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion ou dans une circonstance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1949) (actuellement sous presse) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des agriculteurs.

Sur le mythe d'Œdipe, par G. A. Mégas (pp. 196-209).

Cette petite étude complémentaire a été écrite à propos de l'article de A. Krappe «la légende d'Œdipe est-elle un conte bleu?» dont l'auteur n'a pas pu prendre connaissance lors de la rédaction, il y a sept ans, de son

étude principale sur les légendes populaires concernant la figure de Judas. L'auteur soutient ici que l'opinion de Krappe sur l'inexistence d'un conte bleu correspondant au péripiéties de l'ancienne légende ne peut tenir debout. Car les contes grecs populaires de Chypre et d'Épire du Nord, dont il a été question plus haut (Cf. aussi *L. Constans*, La légende d'Œdipe, 1881, pp. 104-111) non seulement ne présentent aucune trace d'influence de la tradition littéraire, mais sont en accord complet, au point de vue de style, de structure et de contenu, avec les règles en vigueur dans la composition des contes bleus. Cette conclusion est confirmée, en plus, par un nouvel apport que l'auteur ajoute maintenant, et qui est constitué par un conte bleu grec d'Épire (v. *Per. Papahagi*, Basme Aromâne, Bucuresti, 1905 p. 360-2), deux autres roumains et quatre autres hongrois (v. *Ad. Schullerus*, Verzeichnis der rumän. Märchen (FFC 78 No. 931 et *H. Honti*, Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen (FFC 86 No. 931).

De même, il réfute l'interprétation que Krappe donne au mythe grec ancien d'Augé et de Téléphe, comme au récit perse de Humāi et de Dārāb. Ce dernier récit a été utilisé par Krappe pour la reconstitution du mythe original d'Œdipe. Krappe a correctement établi que le premier élément du mythe (l'enfant fatal) est, à lui seul, un véritable conte bleu. Mais il a eu tort de croire que le deuxième élément, (selon lui: «séparation, puis réunion d'une mère et de son fils») constitue le thème d'une nouvelle indépendante, analogue aux récits typiques de la reconnaissance (recognitio) de la basse époque grecque ou de la Renaissance italienne.

D'après M. Mégas, au récit perse manque l'idée centrale de l'action de la fatalité; en outre, la scène de la reconnaissance y prend un caractère purement idyllique. Au contraire, le mythe antique est régi par la conception fondamentale des décisions immuables de la fatalité, que la scène de la reconnaissance sert à confirmer. Or, non seulement le motif initial y est d'origine populaire (*M. Nilsson* l'avait déjà exposé dans *Gött. Gel. Anz.*, 1922, 38 ss.), mais le tout constitue une unité logique parfaitement construite, un conte bleu complet sur l'«homme fatal» qui ne diffère des autres contes bleus du type des prophéties (v. *Stith Thompson*, Motif-Index of Folk-Literature (FFC 116 M 300-399) que par le genre de la prédiction fatale. Le sujet du paricide et de l'inceste appartient évidemment aux «motifs éthiques ou ethnologiques» dont *M. Nilsson* a déjà dit le nécessaire (l.c.). Il est évident que la légende antique conserva, même combinée avec ce motif, l'idée fondamentale sur l'immuabilité des décisions de la fatalité et, en général, le caractère du conte bleu.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Α. Μέγα , 'Ο 'Ιούδας εις τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ.....	Σελ.	3
Κ. Μαλιέζου , Δικαία ἢ δίκια κόυπα	»	33
Μ. Ἰωαννίδου - Μπαρμπαρίγου , 'Ο Χάρος καὶ τ' ἀδέλφια. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.....	»	38
Γ. Κ. Σπυριδάκη , 'Εξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοι ἐκ κρητικῶν χειρογράφων.....	»	60
Γ. Α. Μέγα , Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας:		
Κεφ. Ζ'. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαί... ..	»	77
Κεφ. Η'. Μαντική	»	117
Κεφ. Θ'. Ἀστρολογία	»	141
Κεφ. Ι'. Μετεωρολογία.....	»	155
Κεφ. ΙΑ'. Δημόδης ἰατρική.....	»	163
Γ. Α. Μέγα , 'Ο περὶ Οἰδίποδος μῦθος (Προσθήκη εἰς τὴν περὶ 'Ιούδα πραγματείαν)	»	196
Γ. Α. Μέγα , Ἐκθέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμέ- νων κατὰ τὰ ἔτη 1941 καὶ 1942	»	210
Πίναξ τοπωνυμίων	»	214
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων	»	217
Résumé du volume	»	219